

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis 424

Studia ad Didacticam Scientiarum Socialium Pertinentia

Redaktorzy tematyczni numeru

Józef Młyński

Edyta Pytel

Komitet Redakcyjny

Józef Młyński (redaktor naczelny), Marek Klimek, Beata Ziębińska (zastępcy redaktora), Dominika Sozańska (sekretarz naukowy), Karolina Jarosz, Edyta Pytel, Ewelina Zdebska, Grzegorz Sudoł (członkowie)

Redaktorzy Tematyczni Numeru

dr hab. Józef Młyński, prof. UKEN, mgr Edyta Pytel

Rada Naukowa

Viktor Adamus (Uniwersytet Jagielloński), Bermejo Bermejo José Carlos (Universidad Ramon Llull, Barcelona), Valentin Constantinov (Moldova State University, „ION CREANGĂ” State Pedagogical University of Chişinău, Mołdawia), Cecilia Costa (Università degli Studi di Roma Tre, Włochy), Marek Delong (Uniwersytet Rzeszowski), Janusz Gierszewski (Uniwersytet Pomorski w Słupsku), Katarzyna Głębicka-Auleytner (Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego), Małgorzata Gruchoła (Katolicki Uniwersytet Lubelski w Lublinie), Boguslavas Gruzevskis (Vilnius University, Litwa), Gulnora Hundley (University of Central Florida, Stany Zjednoczone), Bogusław Jagusiak (Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego w Warszawie), Andrzej Kozera (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), Berthold Löffler (Gesundheit und Pflege Hochschule Ravensburg-Weingarten, Niemcy), Władysław Majkowski (Akademia Polonijna w Częstochowie), Andrzej Misiuk (Uniwersytet Warszawski), Krzysztof Motyka (Katolicki Uniwersytet Lubelski), Yuriy Pachkovskyy (Uniwersytet Lwowski, Ukraina), Andrzej Pieczywok (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), Norbert G. Piśkuła (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie) – przewodniczący, Marek Rymśa (Uniwersytet Warszawski), Agnieszka Rzepka (Politechnika Lubelska), Cezary Smuniewski (Uniwersytet Warszawski), Marek Šmid (Uniwersytet Trnavski w Trnave, Słowacja), Mária Šmidová (Uniwersytet Trnavski w Trnave, Słowacja), Jan Stejskal (Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu, Czechy), Joanna Szczepaniak-Sienniak (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu), [Janusz Sztumski] (Uniwersytet Śląski), Krzysztof Trębski (Uniwersytet Trnavski w Trnave, Słowacja), Teresa Zbyrad (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

Recenzenci

Bermejo José Carlos (Universidad Ramon Llull, Barcelona, Hiszpania), Edmund Juśko (Katolicki Uniwersytet Lubelski), Maria Smidova (Uniwersytet Trnavski w Trnave, Słowacja), Bożena Sowa (Rzeszowska Szkoła Wyższa), Małgorzata Stochmal (Uniwersytet Wrocławski)

Instytut Zarządzania i Spraw Społecznych
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe UKEN, Kraków 2025

ISSN 2083-7276

DOI 10.24917/20837276.15

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej
30-084 Kraków, ul. Podchorążych 2
tel./faks 12 662-63-83, tel. 12 662-67-56
e-mail: wydawnictwo@up.krakow.pl
<http://www.wydawnictwoup.pl>

Spis treści

Józef Młyński, Edyta Pytel	
Wprowadzenie	7
Jacek Sroka	
Problem transferu zasobów oraz dyfuzji wiedzy i technologii: <i>per capita</i> w politykach publicznych oraz w horyzontalnej polityce społecznej – zagadnienia ramowe i wiodąca rekomendacja	11
Katarzyna Głąbicka-Auleytner	
Konteksty polityki społecznej w ramach prezydencji Polski w Radzie Unii Europejskiej	25
Anna Mirczak	
Teleopieka jako nowoczesne narzędzie wsparcia osób starszych i niesamodzielnych w kontekście deinstytucjonalizacji usług społecznych	43
Krzysztof Trębski, Bartłomiej Bartnik	
Starzenie się społeczeństwa jako wyzwanie dla zarządzania w polityce społecznej i pracy socjalnej na Słowacji	63
Anita Richert-Kaźmierska	
Czy miejsce zamieszkania ma znaczenie? O nierównej dostępności do usług społecznych dla osób z niepełnosprawnościami i ich opiekunów na przykładzie opieki wytchnieniowej w gminach województwa pomorskiego	75
Dominika Sozańska	
Dzieci – ich życie i praca w Galicji na przełomie XIX i XX wieku w perspektywie porównawczej	93
Ilona Urych, Cezary Smuniewski, Karolina Kochańczyk-Bonińska, Jarosław Płachecki	
The Sense of National Identity of Young Poles Living in Ireland. Preliminary Diagnosis	105

Enkeleida Pulaj	
Socio-Cultural Influences and Legal Evolution in Albania: Unraveling the Status of Women from Kanun to Communism and Democracy and Persistent Gender Gaps	125
Przemysław Jura	
W stronę ekointeligencji – narzędzia AI w ochronie środowiska i edukacji ekologicznej	133
Dorin Afanas, Arina Brigalda	
Implementing Drones in Mathematics Teaching	145
Marek Kawa	
The Future of Skills and Labor Markets in the Age of AI	159
Aleksy Kowalski	
Zagadnienie edukacji i wiedzy we współczesnych naukach o zarządzaniu	177
Joanna Nowicka	
The Price of Sustainable Development in Polish Public and Private Universities in Terms of Theories: Natural Capital and Doughnut Economics	191
Jerzy Krzyszkowski	
Wybrane aspekty zarządzania w pomocy społecznej i pracy socjalnej w czasach ryzyka	213
Józef Młyński, Gabriela Szarek	
Sprawozdanie z II Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Konteksty Polityki Społecznej i Pracy Socjalnej. Polityka – Zarządzanie – Edukacja”	223

Contents

Józef Młyński, Edyta Pytel	
Introduction	7
Jacek Sroka	
The Problem of Resource Transfer and the Diffusion of Knowledge and Technology: <i>Per Capita</i> in Public Policies and in Horizontal Social Policy – Framework Issues and Key Recommendation	11
Katarzyna Głąbicka-Auleytner	
Contexts of Social Policy Under the Polish Presidency of the Council of the European Union	25
Anna Mirczak	
Telecare as a Modern Tool for Supporting the Elderly and Dependent Persons in the Context of the Deinstitutionalisation of Social Services	43
Krzysztof Trębski, Bartłomiej Bartnik	
The Ageing Society as a Management Challenge for Social Policy and Social Work in Slovakia	63
Anita Richert-Kaźmierska	
Does the Place of Residence Matter? On Unequal Access to Social Services for Persons with Disabilities and Their Caregivers – The Example of Respite Care in Municipalities of the Pomeranian Voivodeship	75
Dominika Sozańska	
Children – Their Life and Work in Galicia at the Turn of the 19th and 20th Centuries in a Comparative Perspective	93
Ilona Urych, Cezary Smuniewski, Karolina Kochańczyk-Bonińska, Jarosław Płachecki	
The Sense of National Identity of Young Poles Living in Ireland. Preliminary Diagnosis	105

Enkeleida Pulaj	
Socio-Cultural Influences and Legal Evolution in Albania: Unraveling the Status of Women from Kanun to Communism and Democracy and Persistent Gender Gaps	125
Przemysław Jura	
Towards Eco-Intelligence – AI Tools in Environmental Protection and Ecological Education	133
Dorin Afanas, Arina Brigalda	
Implementing Drones in Mathematics Teaching	145
Marek Kawa	
The Future of Skills and Labor Markets in the Age of AI	159
Aleksy Kowalski	
The Issue of Education and Knowledge in Contemporary Management Sciences	177
Joanna Nowicka	
The Price of Sustainable Development in Polish Public and Private Universities in Terms of Theories: Natural Capital and Doughnut Economics	191
Jerzy Krzyszkowski	
Selected Aspects of Management in Social Assistance and Social Work in Times of Risk	213
Józef Młyński, Gabriela Szarek	
Report From the 2nd Scientific Conference „Contexts of Social Policy and Social Work. Policy – Management – Education”	223

Wprowadzenie

Współczesne społeczeństwo – jednostki, rodziny, obywatele – doświadcza dynamicznych przemian demograficznych oraz licznych wyzwań: technologicznych, kulturowych i gospodarczych. Wymagają one nowego spojrzenia w dyskursie naukowym, szczególnie w obszarze polityki społecznej, pracy socjalnej, zarządzania i edukacji. W tym kontekście znaczenie interdyscyplinarnego podejścia w badanym obszarze wydaje się ze wszelkich miar zasadne i konieczne, tym bardziej że nowoczesna nauka domaga się innowacyjnych rozwiązań oraz twórczego dyskursu naukowego.

Polityka społeczna, jawiąca się jako jeden z najważniejszych elementów struktury społecznej, musi zderzyć się z koniecznością dostosowania do zmieniającej się rzeczywistości, aby jeszcze efektywniej wspierać obywateli i zapewnić im stabilne oraz wysokiej jakości warunki życia. Analiza interdyscyplinarna, łącząca dyskurs z zakresu polityki społecznej, zarządzania publicznego i teorii edukacji, powinna kreować spójne obszary współdziałania zarówno na płaszczyźnie nauki, jak i praktyki. Polityka społeczna – jako system działań publicznych ograniczający nierówności oraz zmierzający do poprawy jakości życia obywateli – coraz częściej wykorzystuje narzędzia i koncepcje wypracowane w naukach o zarządzaniu. Z tej racji zarządzanie publiczne, szczególnie w obszarze usług społecznych i edukacyjnych, nie może abstrahować od uwarunkowań społecznych, kulturowych i normatywnych.

W rzeczy samej, polityka społeczna w nowoczesnym społeczeństwie, zderzająca się z wyzwaniami dotyczącymi rynku pracy, starzeniem się populacji, regresem demograficznym wynikającym z niskiego przyrostu naturalnego, względną biedą, a także informatyzacją usług społecznych, wymaga nowych rozwiązań. Pozostaje ona zarówno obszarem interwencji publicznych, jak i istotnym aspektem meandrów rzeczywistości społecznej. W polityce społecznej obywatel domaga się wsparcia dla rodzin zagrożonych, bezpieczeństwa socjalnego oraz zrównoważonego rozwoju,

który w systemowych rozwiązaniach uwzględnia nie tylko pomoc rodzinom w trudnej sytuacji, lecz także wzmocnienie funkcjonowania rodziny poprzez elastyczne i przyjazne narzędzia społeczne. Wydaje się, że jest to klucz do sukcesu – podejście całościowe, które uwzględnia różnorodność potrzeb społeczeństwa oraz szybko zmieniające się warunki ludzkiego bytowania. W ten sposób zapewnienie godnych warunków egzystencji dla wszystkich obywateli pozwala nakreślić, a nawet zbudować, podstawy trwałego i zrównoważonego rozwoju społecznego.

W dobie współczesnych zmian zarządzanie w polityce społecznej odchodzi od tradycyjnych struktur funkcjonalnych na rzecz organizacji opartej na modelu procesowym. Jest to element reorganizacji działań wokół jasno określonych procesów, za które coraz częściej odpowiadają menedżerowie kierujący zespołami. Fundamentalnym celem jest nie tylko zorientowanie na klienta – zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego – ale także permanentne doskonalenie jakości świadczonych usług. W tym kontekście nowoczesne zarządzanie w usługach społecznych, oparte na podejściu procesowym, powinno zmierzać do upodmiotowienia pracowników (*empowerment*) oraz wspierania współpracy zespołowej. Tak zarządzana organizacja umożliwia elastyczne reagowanie na zmiany, promuje innowacyjne rozwiązania i sprzyja kreatywnemu rozwiązywaniu problemów społecznych.

Praktyczny wymiar omawianej kwestii wyraża się w podejściu skoncentrowanym na pracy socjalnej, która – realizowana na rzecz rodzin zagrożonych, osób starszych oraz jednostek zmarginalizowanych – nie ogranicza się wyłącznie do modelu indywidualnego, lecz opiera się na współpracy zespołów interdyscyplinarnych. Zespoły te tworzą osoby o różnorodnych kompetencjach, umiejętnościach i specjalizacjach, a ich działania skupiają się na wspólnym celu – poprawie funkcjonowania klienta w rodzinie i społeczności. Kluczową rolę odgrywa tutaj zasada *empowerment*, czyli wzmocnianie autonomii i sprawczości osób objętych pomocą. W tym ujęciu praca socjalna przestaje być jednostronnym udzielaniem świadczeń lub ochronnym parasolem, stając się procesem współpracy i wspólnego poszukiwania rozwiązań.

Również edukacja – zarówno instytucjonalna i formalna, jak i nieformalna – współcześnie jawi się jako kluczowy czynnik rozwijania kompetencji niezbędnych do skutecznego zarządzania. W obliczu dynamicznych zmian cywilizacyjnych i społecznych konieczne jest wykraczanie poza jednokierunkowy model edukacji, ograniczony do przekazu wiedzy z jednej dziedziny. Wzrasta potrzeba kształcenia interdyscyplinarnego, ukierunkowanego na rozwój zdolności do efektywnej współpracy, myślenia kreatywnego oraz adaptacji do zmieniających się warunków społeczno-zawodowych. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabierają nowoczesne formy wsparcia rozwojowego, takie jak wysokiej jakości szkolenia, zindywidualizowane warsztaty, coaching, mentoring czy *counseling*. Tego rodzaju działania nie

tylko przyczyniają się do profesjonalizacji usług, ale – w obszarze pomocy społecznej – bezpośrednio wpływają na jakość świadczonych usług oraz skuteczność działań podejmowanych przez pracowników socjalnych. Praca ukierunkowana na zasoby ludzkie oraz ich wykorzystanie jawi się w tym przypadku jako czynnik o wymiernym i mierzalnym znaczeniu.

Teksty opublikowane w niniejszym numerze podejmują wieloaspektową analizę zagadnień związanych ze skutecznością działań w ramach polityk publicznych, rolą zarządzania w instytucjach społecznych i edukacyjnych, znaczeniem partycypacji obywatelskiej oraz kształtowaniem jakości usług w obszarze pracy socjalnej, polityki społecznej i edukacji. Wymiernym aspektem prezentowanych treści jest podejście systemowe, uwzględniające złożoność i współzależność procesów społecznych, instytucjonalnych i kulturowych, co bezpośrednio przekłada się na jakość i efektywność podejmowanych działań w przestrzeni publicznej.

W niniejszym numerze czasopisma *Studia ad Didacticam Scientiarum Socialium Pertinentia*, zatytułowanym „Polityka społeczna, zarządzanie i edukacja – interdyscyplinarne studia nad współczesnym społeczeństwem”, przedstawiono różnorodne ujęcia omawianej problematyki, ukazujące zarówno perspektywę teoretyczną i porównawczą, jak i praktyczne implikacje dla polityki społecznej, zarządzania i edukacji. Autorzy artykułów analizują zagadnienia polityki społecznej, zarządzania i edukacji w sposób wieloaspektowy, zwracając uwagę zarówno na uwarunkowania historyczne i kulturowe, jak i na współczesne kierunki rozwoju usług społecznych oraz rolę innowacyjnych narzędzi wspierających procesy społeczne i edukacyjne.

Struktura tomu została ukształtowana w oparciu o logiczne sekwencje problemowe. W części pierwszej zamieszczono opracowania dotyczące polityki społecznej i zarządzania usługami społecznymi, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień transferu zasobów, dyfuzji wiedzy i technologii (Jacek Sroka), polityki społecznej w kontekście prezydencji Polski w Radzie Unii Europejskiej (Katarzyna Głąbicka-Auleytner) oraz nowych form wsparcia osób starszych i niesamodzielnych w ramach deinstytucjonalizacji usług społecznych (Anna Mirczak). Problematykę wyzwań demograficznych rozwijają Krzysztof Trębski i Bartłomiej Bartnik, wskazując na konsekwencje starzenia się społeczeństwa dla pracy socjalnej i polityki społecznej w Słowacji, natomiast kwestie dostępności usług społecznych dla osób z niepełnosprawnościami analizuje Anita Richert-Kaźmierska.

Druga część tomu została poświęcona zagadnieniom historycznym i kulturowym, które stanowią istotne tło dla współczesnych procesów społecznych. W tej części przedstawiono m.in. sytuację dzieci w Galicji na przełomie XIX i XX wieku (Dominika Sozańska), problem kształtowania tożsamości narodowej młodych Polaków mieszkających w Irlandii (Ilona Urych, Cezary Smuniewski, Karolina Kochańczyk-Bonińska, Jarosław Płachecki) oraz ewolucję

statusu kobiet w Albanii w perspektywie prawnej i społeczno-kulturowej (Enkeleida Pulaj).

Trzecia część numeru koncentruje się na edukacji i nowych wyzwaniach wynikających z rozwoju technologicznego. Znalazły się w niej analizy dotyczące wykorzystania narzędzi sztucznej inteligencji w ochronie środowiska i edukacji ekologicznej (Przemysław Jura), zastosowania dronów w nauczaniu matematyki (Dorin Afanas, Arina Brigalda) oraz przyszłości rynku pracy i kompetencji w dobie sztucznej inteligencji (Marek Kawa). Refleksję nad rolą edukacji w naukach o zarządzaniu podjął Aleksy Kowalski, natomiast Joanna Nowicka przeanalizowała koszty zrównoważonego rozwoju w szkolnictwie wyższym z perspektywy teorii ekonomicznych.

Numer zamyka artykuł Jerzego Krzyszkowskiego, w którym autor omawia wybrane aspekty zarządzania w pomocy społecznej i pracy socjalnej w kontekście współczesnych wyzwań. Całość dopełnia sprawozdanie Józefa Młyńskiego i Gabrieli Szarek z II Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Konteksty Polityki Społecznej i Pracy Socjalnej. Polityka – Zarządzanie – Edukacja*.

Przedstawiona struktura numeru, obejmująca opracowania teoretyczne, analizy empiryczne oraz refleksje aplikacyjne, ukazuje różnorodność podejmowanych zagadnień i podkreśla potrzebę ich interdyscyplinarnego ujmowania. Wierzymy, że zgromadzone teksty stanowią nie tylko istotny wkład w rozwój badań nad polityką społeczną, zarządzaniem i edukacją, lecz także będą inspiracją do dalszych studiów oraz praktycznych działań na rzecz kształtowania współczesnego społeczeństwa.

Józef Młyński, Edyta Pytel

Jacek Sroka

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Sieć Badawcza Łukasiewicz-ITECH

Instytut Innowacji i Technologii w Warszawie

Problem transferu zasobów oraz dyfuzji wiedzy i technologii: *per capita* w politykach publicznych oraz w horyzontalnej polityce społecznej – zagadnienia ramowe i wiodąca

Wstęp

Polityka społeczna bywa przez niektórych jej profesjonalnych adeptów interpretowana wręcz jako niezależna dyscyplina badań oraz quasi-autonomiczna dziedzina działań praktycznych. Interpretacja ta – choć wypada ją uszanować jako ważny element kształtowania tożsamości profesjonalnej i zawodowej – nie odpowiada jednak systemowej rzeczywistości, w której polityka społeczna jest co prawda jedną z najważniejszych spośród wielu polityk publicznych, ale bynajmniej nie funkcjonuje jako obszar niezależny. Działa bowiem w ścisłym układzie naczyń połączonych z pozostałymi *public policies*. Ci, którzy lepiej zdają sobie z tego sprawę, mówiąc o powiązaniach polityki społecznej, zwykle wskazują na jej relacje z polityką gospodarczą, bez której nie może ona zbilansować swoich działań na poziomie podstawowym, a więc materialnym i finansowym. Jednak również takie podejście – choć bliższe realiom – nadal pomija istotne uwarunkowania. Zarówno polityka społeczna, jak i gospodarcza, a także inne polityki publiczne, nie są bowiem w stanie funkcjonować bez ożywczych zasobów dostarczanych przez dwie „zrośnięte” ze sobą sfery

działań publicznych: politykę naukową oraz politykę innowacyjną. To właśnie one dostarczają pozostałym *policies* ugruntowanej wiedzy i technologii oraz inspirują je do poszukiwania nowatorskich rozwiązań. W ostatecznym rozrachunku wszystkie, tak liczne, rodzaje polityk publicznych mają wspólny mianownik rozwojowy i są ze sobą ściśle powiązane – zarówno wzajemnie, jak i poprzez relacje ze sferą polityki rywalizacyjnej (*politics*). *Politics* i *policies* to dwie wielkie sfery działań władczych, uzależnione od siebie do tego stopnia, że metaforycznie można je określić mianem „sióstr syjamskich”. Nie będzie więc przesadą stwierdzenie, że mimo niekiedy daleko idącej specjalizacji stanowią one *de facto* awers i rewers tej samej monety.

Podobnie jak w przypadku zdecydowanej większości działań prowadzonych zarówno w sferze polityki rywalizacyjnej, jak i w politykach publicznych, skuteczność transferu wiedzy i technologii jest zawsze uzależniona od drożności układów sieciowych – nie tylko tych, które łączą instytucje publiczne i podmioty społeczne (*policies networks*), lecz także tych rozwijających się naturalnie między ludźmi, w konkretnych społecznościach i wspólnotach (*social networks, community networks*). Polityka społeczna należy do tych obszarów horyzontalnych polityk publicznych, w których zależność ta ujawnia się szczególnie wyraźnie. Zdecydowanie łatwiej jest bowiem transferować kluczowe zasoby – w tym wiedzę i technologie – pomiędzy podmiotami umocowanymi formalnie, funkcjonującymi w ramach ustroju prawno-instytucjonalnego i korzystającymi z systemowego wsparcia politycznego. I choć praktyka krajowa pokazuje, że nawet to – pozornie prostsze – zadanie bywa problematyczne, to trudności narastają do rozmiarów wręcz gigantycznych tam, gdzie dla efektywnego transferu konieczne jest udrożnienie relacji między podmiotami publicznymi a sieciami społecznymi i wspólnotowymi. Z taką właśnie sytuacją mamy do czynienia w polityce społecznej. Liczne strukturalne uwarunkowania jej otoczenia utrudniają transfer zasobów – w tym wiedzy i technologii – w sposób, który metaforycznie można określić jako „straty na sieciowych łączach”. Sieci społeczne i wspólnotowe są kluczowe dla przepływu zasobów, przy czym funkcjonują tym sprawniej, im bardziej partnerski i dialogowy mają charakter oraz im wyższy poziom uogólnionego zaufania cechuje ich uczestników (Sroka, 2004; Sroka, Błaszczuk, 2006).

Celem artykułu jest wskazanie głównych barier utrudniających transfer wiedzy, technologii oraz innych kluczowych zasobów do szeroko rozumianego obszaru polityki społecznej, wynikających z niedorozwoju powiązań sieciowych. W polityce społecznej drożne relacje z otoczeniem społecznym są bowiem nieodzowne dla skuteczności podejmowanych działań. Metodyka badań została osadzona w perspektywie studiów nad politykami publicznymi, z uwzględnieniem politologicznej analizy systemowej oraz analizy sieci (*network analysis*).

Prócz wstępu tekst składa się z dwóch części, w których wskazano: (1) relacje asymetryczne, stanowiące – zdaniem autora – podstawową przyczynę niedomagań sieciowego transferu wiedzy, technologii oraz innych zasobów do polityk publicznych, w tym również do polityki społecznej, oraz (2) możliwe remedium, sprowadzające się do konieczności wypracowania i konsekwentnego utrzymywania takiego państwowego kursu ekonomii politycznej, który obejmowałby klarowną wizję dobrze urządzonej *public policy*, wraz z jej nieodzownym elementem, jakim jest polityka społeczna, oraz uwzględniał kluczową rolę powiązań sieciowych. Artykuł zamyka zakończenie, w którym przedstawiono rekomendację dotyczącą pilnej potrzeby wypracowania porozwojowego paktu społecznego.

Rozpowszechnienie relacji asymetrycznych jako praprzyczyna słabej siły sieciowego transferu wiedzy i technologii do polityk publicznych *per capita* oraz do polityki społecznej jako jednej z horyzontalnych *policies*

Transfer wiedzy i technologii jest kluczowy nie tylko dla rozwoju społecznego i gospodarczego oraz zapewnienia wysokiej sprawności aparatu publicznego, lecz także dla bezpieczeństwa i obronności, stanowiąc jeden z najistotniejszych filarów suwerenności. Istotą tego procesu są innowacje, do których prowadzi możliwie szybka praktyczna adaptacja ustaleń naukowych, wyników badań oraz rozwiązań procesowych, organizacyjnych i technologicznych. Innowacje nie odnoszą się wyłącznie do zmian w obszarze produkcji, usług komercyjnych czy dystrybucji w ramach transferów gospodarczych – są one niezbędne również w zarządzaniu publicznym oraz w formalnych i nieformalnych interakcjach społecznych. Wymienione sfery wymagają zasileń innowacjami procesowymi, organizacyjnymi i serwisowymi, które wprowadzają do kultury politycznej, administracyjnej i organizacyjnej nowe idee i nowatorskie formuły działania. Ostatecznie przyczyniają się one do ewolucji systemowo-instytucjonalnej oraz ułatwiają pożądane zmiany społeczne.

Główną przyczyną słabej efektywności sieciowego transferu wiedzy i technologii do polityki społecznej oraz innych polityk publicznych jest labilność kooperacyjnych powiązań sieciowych. Nawet jeśli są one w Polsce inicjowane, to bardzo często bywają ignorowane, omijane lub „by-passowane” i nie są w stanie przebić się przez mur, solidnie scementowany niewiedzą, nieufnością, obojętnością, a nierzadko także niechęcią. Negatywne afekty pojawiające się w środowiskach społecznych, profesjonalnych i wspólnotowych nie są wyłącznie rezultatem wcześniejszych – mniej lub bardziej udanych – działań czy zaniechań władz publicznych. Stanowią one również mniej lub bardziej uświadomione reakcje ukierunkowane na ochronę status

quo, którego rdzeniem są w wielu sytuacjach utrwalone relacje asymetryczne, o charakterze patronacko-klientelistycznym. Relacje te nie są specyficzne jedynie dla społeczeństwa polskiego – występują również w wielu innych społeczeństwach doświadczających wstrząsów antyrozwojowych, mających trudności z radzeniem sobie z ich konsekwencjami oraz z zarządzaniem zmianą (Weingrod, 1968, s. 377–400; Scott, 1972, s. 91–113; Sandbrook, 1972, s. 104–119; Tarkowski, 1981, s. 282–311; Theobald, 1982, s. 548–559; Lande, 1983, s. 435–454; Tarkowski, 1994, s. 182; Kitschelt, Wilkinson, 2007; Hicken, 2011, s. 289–310; Kopecky, Scherlis, 2008, s. 355–371; Robinson, Verdier, 2013, s. 260–291; Endurance, Ugo-Oluchi, 2018, s. 1–20).

Relacje asymetryczne zamykają sieci społeczne w pułapce bastionowości, kreowanej przez silne więzi (*bonding*), łączące uczestników transferów patronacko-klientelistycznych. Relacje te z natury rzeczy mają charakter niepomostowy – nie tworzą podstaw dla szerszej kooperacji, lecz zawężają zakres interakcji, redukując ich uczestników do grona udziałowców układów typu patron-klient (Putnam, Leonardi, Nanetti, 1993; Putnam, 2008; Sroka, Pawlica, Ufel, 2023, s. 24–58; Sroka, Pawlica, Ufel, 2024, s. 9–44; Sroka, Zając, Pawlicas, 2025, s. 9–60). Taka sytuacja podważa możliwość wdrażania zmian niezgodnych z kulturowo zakorzenioną „genetyką” patronażu i klientelizmu oraz istotnie zawęża pole manewru w zarządzaniu publicznym, czyniąc je zależnym od asymetryczności relacji stanowiącej jeden z najbardziej charakterystycznych elementów negatywnej zależności od ścieżki rozwojowej (*path dependence*; Pierson, 2000, s. 251–267; Eitan, Hekkert, 2023, s. 1–14; Chaczko, 2018, s. 79–96). W konsekwencji prowadzi to do utrwalania pułapki średniego dochodu oraz średniej jakości produktów i usług (*middle income trap*; Agénor, Canuto 2012; Agénor, Canuto, Jelenic, 2012, s. 1–7).

Relacje asymetryczne, zależność od ścieżki rozwojowej oraz pułapka średnich dochodów nie będą w niniejszym artykule przedmiotem odrębnych analiz, ponieważ zagadnienia te są zbyt rozległe, aby mogły zostać omówione w jednej publikacji. Z tego względu, w odniesieniu do *path dependence* oraz *middle income trap*, autor ogranicza się jedynie do wskazania podstawowych źródeł. Natomiast w przypadku patronażu i klientelizmu – oprócz przytoczonych w przypisach i bibliografii opracowań – poniżej zamieszczono również syntetyczną charakterystykę tej relacji asymetrycznej, zaczerpniętą z jednej ze współautorskich publikacji:

„Relacje typu patron-klient (tzw. diady pionowe) cechują się tym, że: **(1)** są powszechne – i w tym sensie mają charakter ponadkulturowy (choć konkretne kultury je modelują) i stanowią jedną z przyrodzonych skłonności gatunku ludzkiego (...); **(2)** są szczególnym przykładem diady (układu parzystego), w której relacje mają charakter względnie trwałe (tj. niejednorazowy) lub wyraźnie trwałe, a jednocześnie asymetryczny, co wynika z różnic w usytuowaniu w stratyfikacji społecznej, a wraz z tym

różnic w dostępie do zasobów; **(3)** ich podstawę stanowi wymiana dóbr i usług pomiędzy patronem a klientem w celu zaspokojenia indywidualnych interesów i odnoszenia partykularnych korzyści, które mogą być czerpane nie tylko z zasobów własnych, ale przede wszystkim (...) z zasobów publicznych kontrolowanych przez jednego lub przez obu aktorów układu parzystego; **(4)** diady patronacko-klientelistyczne mają osobisty charakter – są opatrywane wzajemnymi emocjami, a zarazem mogą pojawiać się między jednostkami, ale mogą też łączyć jednostkowego patrona (np. darczyńcę) z grupowym klientem (np. mieszkańcami obdarowywanego miasta) lub pojawiać się pomiędzy grupami, np. pomiędzy patrycjatem i plebem, czyli warstwą uprzywilejowaną a warstwą zależną; **(5)** wymieniane zasoby i usługi mogą mieć charakter konkretny (np. rzeczowy – materialny, ewentualnie polegający na określonym czynie – usłudze, działaniu), ale mogą mieć także charakter symboliczny, np. związany z szacunkiem, oddaniem, albo przekonaniem klienta, że uczestniczy w części prestiżu, jakim cieszy się patron lub – ze strony patrona – mogą być demonstracją zrozumienia niedoli klienta (...); **(6)** spłaty zobowiązań są rozciągnięte w czasie, nie podlegają rygorom rynku i stanowionego prawa, a zatem nie muszą być wyrównywane w sposób bezwzględny i *stricte* ekwiwalentny, co bynajmniej nie osłabia wzajemnych zobowiązań patronów i klientów, które objawiają się na różne sposoby oraz w zależności od obowiązujących zwyczajów i praktyk, a sankcje towarzyszące spłatom zobowiązań mogą przybierać postać nieformalną, np. negatywnych opinii, wskazujących na nielojalność, niehonorowość, czy niewdzięczność strony niewywiązującej się ze zobowiązań patronacko-klientelistycznych” (Sroka, Pawlica, Ufel, 2023, s. 32–33).

Z przedstawionych ustaleń – zarówno wynikających z badań, jak i z obserwacji życia codziennego – wynika, że patronaż i klientelizm tworzą silnie zakorzenioną w relacjach nieformalnych barierę rozwojową. Wśród licznych negatywnych konsekwencji tego zjawiska szczególnie istotne jest utrwalanie w Polsce posttransformacyjnego wariantu ekonomii politycznej, określanego jako syndrom kapitalizmu patchworkowego (Gardawski, Rapacki, 2021, s. 107–206; Sroka, 2023, s. 23–40). Zjawisko to w znacznym stopniu utrudnia swobodny przepływ zasobów, w tym transfer wiedzy i technologii.

Pojawia się w związku z tym pytanie o to, na ile jesteśmy „skazani” na wspomniane utrudnienia i jakimi sposobami można starać się udroźnić transfer wiedzy i technologii do polityk publicznych *per capita* oraz do polityki społecznej.

Jedyne skuteczne remedium: klarowna wizja dobrze urządzanej polityki publicznej oraz wzmacnianie symetrycznych powiązań sieciowych

Transfer wiedzy i technologii oraz dyfuzja pozostałych zasobów to wyznacznik powodzenia w działalności polityczno-publicznej, społecznej i gospodarczej. Jedną z charakterystycznych cech polityki i gospodarki opartej na wiedzy jest uznanie, że upowszechnianie wiedzy i technologii jest równie istotne jak ich wytwarzanie, co z kolei powinno ogniskować uwagę badaczy oraz praktyków na sieciach (*social – community – policy networks*) umożliwiających skuteczną, przejrzystą i sprawiedliwą dystrybucję zasobów. Wykorzystywanie istniejących oraz tworzenie nowych, wydajnych sieci społecznych, wspólnotowych i polityczno-publicznych należy do kluczowych czynników sprzyjających wdrażaniu pomyślnego transferu wiedzy i technologii. Jest tak z tego podstawowego powodu, iż wspomniane sieci (jeśli tylko dobrze funkcjonują i nie są skażone asymetrią patronażu-klientelizmu) są w stanie zaoferować najbardziej drożne łącza, przez co stanowią wydajne medium, za pośrednictwem którego wiedza i technologie przemieszczają się bez szczególnych przeszkód i są przekazywane pomiędzy podmiotami o różnym statusie, zróżnicowanych zasobach oraz rozmaitych kwalifikacjach, rolach i predyspozycjach (Jasimuddin, Zhang, 2011, s. 84–94; Gonzalez, Chiotti, Ale, 2015, s. 21–30; Hu, Pradeep, 2008, s. 302–312). Co najmniej od początku lat 70. XX wieku wiadomo również, że dyfuzji zasobów nie sprzyjają relacje zbyt sformalizowane (biurokratyczne), ani nadmierne wiążące ich uczestników – jak ma to miejsce w asymetrycznych relacjach patronacko-klientelistycznych. Sprzyjają jej natomiast relacje sieciowe utkane ze stosunkowo symetrycznych powiązań. Nie zamykają one bowiem swoich uczestników w kręgach niekończących się zobowiązań, których ostatecznie nierzadko nie sposób spłacić, co stanowi jedną z głównych wad silnych zobowiązań asymetrycznych. Uwidacznia się ona szczególnie wyraźnie w relacjach patronacko-klientelistycznych. Jej brak w relacjach symetrycznych decyduje natomiast o rozwojowej przydatności tzw. słabych więzi, na co zwrócił uwagę Mark Granovetter w swoim słynnym i często cytowanym artykule (Granovetter, 1973, s. 1360–1380).

To zatem już wiemy, i to od stosunkowo dawna. Jak jednak pokonać niszczącą transfer zasobów siłę więzi asymetrycznych? Nie jest to tajemnicą co najmniej od publikacji ustaleń noblistki Elinor Ostrom. Ta szeroko znana autorka wpływowych opracowań politologicznych wskazała na tkwiący w symetrycznych sieciach społecznych potencjał przełamania fatum prowadzącego do tzw. tragedii wspólnot (*tragedy of commons*), polegającej na zaprzepaszczaniu kolektywnych zasobów, o czym w sposób sugestywny,

a zarazem pesymistyczny pisał pod koniec lat 60. XX wieku Garrett Hardin (Hardin, 1968, s. 1243–1248).

Rozwijając słynne ustalenia badań nad działaniami zbiorowymi (*collective action*) autorstwa Mancura Olsona (Olson, 1968, 1971; Olson, 1982), Ostrom przedstawiła zręby klarownej wizji dobrze urządzonej polityki publicznej, wskazując na osiem głównych zasad projektowania wspólnotowej dyfuzji kluczowych dla rozwoju ogółu zasobów – w sposób zapobiegający utrwalaniu asymetrii, wzmacniający pożądane powiązania sieciowe oraz umożliwiające efektywne, sprawiedliwe i zrównoważone gospodarowanie dobrami kolektywnymi. Zasady te odnoszą się również do transferu wiedzy i technologii, a składają się na nie: **(1)** jasno określone granice dóbr wspólnych oraz związanych z nimi interwencji publicznych, a także wyraźne granice kontroli, umożliwiające zarówno akces wolnych podmiotów (instytucji, firm, gospodarstw domowych, osób) do danej sieci wymiany, jak i możliwość wycofania się z niej na sprawiedliwych, dialogowo wynegocjowanych zasadach; **(2)** równowaga i ekwiwalentność pomiędzy zasadami publicznego przejmowania zasobów a zasadami ich publicznego dostarczania – z poszanowaniem lokalnych uwarunkowań; **(3)** uzgodnieniowy tryb decyzji publicznych dotyczących transferu zasobów, z zapewnieniem możliwie wszystkim uczestnikom wspólnoty prawa do dialogowych modyfikacji operacyjnych zasad transferu; **(4)** monitorowanie, audyt i ewaluacja (Sroka, Podgórska-Rykała, 2021) zarówno przebiegu transferu zasobów, jak i jego skutków społecznych, politycznych oraz gospodarczych; **(5)** stopniowalność sankcji za naruszenia uzgodnionych zasad transferu oraz konsultacyjne uczestnictwo poszkodowanych i winowajców w ustalaniu rodzaju sankcji i zakresu działań naprawczych; **(6)** skuteczne i łatwo dostępne mechanizmy rozwiązywania konfliktów na lokalnych arenach systemowych (Sroka, Pawlica, Ufel, 2024, s. 9–44); **(7)** akceptacja praw podmiotów władczych do organizowania transferu zasobów – z jednoczesnym wyznaczeniem minimalnych i maksymalnych uprawnień w tym zakresie; **(8)** promowanie rozwoju podmiotów efektywnie zagnieżdżonych (*nested*) w konkretnych wspólnotach. Podmioty te (instytucje publiczne, firmy, organizacje społeczne itd.) tworzą układ sprzyjający kreowaniu i praktykowaniu wielopasmowego (wielopoziomowego) publicznego zarządzania (*public governance*), w którym nie tylko nie unika się dialogu, ale wręcz czyni się z deliberacji jedną z zasad systemowych *governance* (Sroka, 2009), ukierunkowanych m.in. na ograniczanie zjawiska tzw. jazdy na gapę (*free riding*) (Ostrom, 1990, s. 90–102).

Zakończenie i wiodąca rekomendacja: Polsce potrzeba prorozwojowego paktu społecznego

Relacje asymetryczne zaburzają przebiegi systemowe i utrudniają transfer wiedzy oraz technologii do polityk publicznych, w tym także do jednej z horyzontalnych *policies*, jaką jest polityka społeczna. Realną szansę przełamania tej poważnej bariery rozwojowej stanowiłaby klarowna i trwała – niezależna od sfery *politics* – strategiczna, osadzona w ekonomii politycznej formuła dobrze urzędzonej, sprawiedliwej i zarazem prorozwojowej *public policy*. Towarzyszyć jej powinna autentyczna i konsekwentna orientacja na wzmacnianie symetrycznych powiązań sieciowych: społecznych, wspólnotowych oraz polityczno-publicznych (*social networks, community networks, policy networks*).

Teoretyczny schemat jest gotowy i od lat pomyślnie przechodzi testy praktyczne w wielu częściach świata oraz w zróżnicowanych politykach publicznych (Sarker, Itoh, 2000, s. 89–102; Saunders, 2014, s. 636–656; Gari, Newton, Icely, Delgado-Serrano, 2017, s. 1–17). Stanowi go osiem przedstawionych w poprzedniej części tekstu zasad projektowania wspólnotowej dyfuzji kluczowych zasobów rozwojowych. Nie jest to jednak zadanie łatwe: z jego realizacją zmagają się nie tylko nieskonsolidowane systemy posttransformacyjne – do których nadal zalicza się Polska – lecz także demokracje skonsolidowane. Przepis zaproponowany przez Elinor Ostrom jest trafny, ale jednocześnie bardzo ambitny, zwłaszcza dla systemów posttransformacyjnych. Wymaga bowiem konsekwentnego i spójnego wysiłku organizacyjnego, otwartego dialogu, partnerskich postaw, stałej ewaluacji i monitorowania oraz bieżącego podtrzymywania powiązań sieciowych i interfejsów komunikujących różne sieci, instytucje publiczne oraz licznych interesariuszy. Pojawia się zatem pytanie: czy autentyczne wdrożenie tego schematu jest w naszym kraju realne? Należy dążyć do odpowiedzi pozytywnej, ponieważ negatywna – lub wymijająca, a takie dominują w rodzimych *policies* – oznaczałaby kapitulację wobec zależności od ścieżki rozwojowej (*path dependency*), pułapki średniego wzrostu (*middle income trap*) oraz siły relacji asymetrycznych, zwłaszcza patronacko-klientelistycznych. W opinii autora realistyczna, legitymizowana i tym samym skuteczna w praktyce odpowiedź pozytywna musiałaby przybrać formę uzgodnieniowego planu strategicznego, czyli paktu społecznego skutecznie wiążącego strony we wspólnych działaniach na rzecz sprawiedliwej i zrównoważonej dyfuzji kluczowych zasobów rozwojowych, w tym transferu wiedzy i technologii. Gdyby deliberacyjne wypracowanie takiej strategii oraz jej przyjęcie w formule kontraktu społecznego okazało się możliwe, przełamałibyśmy w Polsce niekorzystną tradycję braku zdolności do szeroko zakrojonego paktowania społecznego. Byłby to bowiem dopiero drugi tak szeroki pakt przyjęty w okresie transformacji. Pierwszy – i dotąd jedyny wdrożony – kompleksowy pakt społeczny w III RP podpisano 22 lutego

1993 roku. Sygnowali go przedstawiciele rządu, pracowników i pracodawców. Pakt o przedsiębiorstwie państwowym w trakcie przekształcania nie miał mocy prawnej, został jednak przedstawiony parlamentowi i nadał kierunek późniejszym rozwiązaniom formalnym. Dokument ten, wypracowany w dialogu, miał charakter strategiczny i odzwierciedlał wspólne intencje stron. Uzgodniono w nim m.in. warunki i procedury prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych. Wśród jego postanowień znalazł się również zapis o utworzeniu Trójstronnej Komisji ds. Społeczno-Gospodarczych, która – po kolejnych przekształceniach – funkcjonuje obecnie jako Rada Dialogu Społecznego, stanowiąca instytucjonalne forum konsultacji między rządem a reprezentatywnymi organizacjami partnerów społecznych w sprawach dotyczących projektów kluczowych decyzji publicznych oraz aktów prawnych z zakresu polityki społecznej i gospodarczej.

W sprawie polskiego społecznego paktowania trudno o optymizm. Choć sama idea umowy społecznej w formie paktu może wydawać się atrakcyjna wszystkim stronom, to nie napawają nadzieją kolejne nieudane próby dialogu zmierzającego do ustalenia jej treści. Pomysł ten co pewien czas powraca, jest dyskutowany, po czym zostaje porzucony. Jednym ze słabych punktów uniemożliwiających zawarcie trwałej umowy jest fakt, że choć debatuje się o niej z partnerami społecznymi (tj. reprezentatywnymi związkami zawodowymi i organizacjami pracodawców), to ze strony władz publicznych uczestnikami rozmów są przedstawiciele rządu. Rządy zaś zmieniają się wraz z aktualnym układem sił parlamentarnych. Jest to zjawisko typowe również dla demokracji skonsolidowanych; tam jednak zmiany dystrybucji mandatów nie prowadzą do faktycznego przekreślania dorobku poprzednich gabinetów, w tym strategicznych dokumentów rozwojowych – także tych w formie paktów społecznych. W demokracjach nieskonsolidowanych natomiast, po zmianie układu sił w parlamencie faktycznemu unieważnieniu – często tyleż „uroczystemu”, co niechlubnemu – ulegają nie tylko dokumenty strategiczne, lecz również liczne decyzje i projekty prorozwojowych aktów prawnych. Prace nad nimi zostają przerywane albo bezterminowo „zamrożone” wraz z początkiem nowej kadencji parlamentu. Właśnie w ten sposób nie doszło do ostatecznego podpisania i wdrożenia w życie umowy społecznej w postaci Paktu dla Pracy i Rozwoju z 2003 roku, potocznie nazywanego Planem Hausnera. Szczególnie dotkliwą porażką dialogu wydaje się natomiast zaprzepaszczenie szans na zawarcie szerszego i bardziej kompleksowego kontraktu społecznego o nazwie roboczej Gospodarka – Praca – Rodzina – Dialog, który był przez dłuższy czas szczegółowo opracowywany w oparciu o uchwałę ówczesnej Trójstronnej Komisji ds. Społeczno-Gospodarczych z 27 marca 2006 roku, inicjującą prace nad tym ostatecznie niepodpisanym paktem (Wrątny, 2006; Czarzasty, 2020).

Do momentu przygotowywania niniejszego tekstu sytuacja nie uległa zmianie w tym sensie, że z przyczyn tkwiących w polityce rywalizacyjnej (*politics*) pakt społeczny nadal pozostaje w Polsce mrzonką. Zarazem, choć wciąż nie sposób zawrzeć podobnego kontraktu, jego idea w dalszym ciągu jawi się jako najlepszy, zintegrowany i legitymizowany społecznie sposób na kompleksowe wdrożenie ośmiu głównych zasad projektowania i praktykowania wspólnotowej dyfuzji kluczowych dla rozwoju ogółu zasobów. Skoro zatem proponowana tutaj rekomendacja – najlepsza z możliwych – wciąż znajduje się poza zasięgiem naszych krajowych możliwości, pozostaje nam „chodzić prosto krętymi ścieżkami”, nadal obstając przy idei paktu społecznego w nadziei, że w wyobrażalnej przyszłości zamiast mrzonek pojawią się stabilne przesłanki umożliwiające dialogowe wypracowanie kompleksowej umowy społecznej oraz takie jej formalne zabezpieczenie, aby jej ustalenia nie były politycznie unieważniane ani administracyjnie postponowane.

Potencjalnie wciąż istnieje szansa na deliberacyjne sformułowanie i konsekwentne wdrożenie klarownej wizji dobrze urządzonej, nieskażonej relacjami asymetrycznymi i usieciowionej polityki publicznej – zarówno w jej szerszych wymiarach horyzontalnych (jak polityka społeczna), jak i w sektorowych, sekcjonalnych oraz branżowych szczegółach. Idea proaktywnego, niezależnego od sfery *politics* i konsekwentnie wdrażanego paktu społecznego jawi się jako jedna z tych szans rozwojowych, które niekiedy określa się mianem *game changers*.

Skuteczne i umiejętne wykorzystanie tej idei w praktyce uzdrowiłoby i w sposób znaczący przyspieszyłoby procesy dyfuzji zasobów w politykach publicznych, w tym także transfer wiedzy i technologii do polityki społecznej oraz w jej obrębie. I choć – jak już powiedziano – wizja kompleksowej i prawdziwie prorozwojowej umowy społecznej zdaje się dziś tak odległa, że trudno przewidzieć, czy kiedykolwiek będzie miała szansę się ziścić, to jednak nie warto z niej rezygnować, choćby z tego, na pozór przewrotnego, powodu, że – wprowadzić nie tylko w Polsce, ale szczególnie w Polsce – wielokrotnie mogliśmy się przekonać o trafności konstatacji Nassima Nicholasa Taleba (Taleb, 2015) mówiących o sile nieprzewidywalnych, nieregularnych zdarzeń, które są w stanie prowadzić do potężnych konsekwencji w wielkiej skali.

Bibliografia

- Aigbe, E., Oluchi, J.-U. (2018). Patron-Client Network and Its Implications for Good Governance in Nigeria, An X-Ray. *Afro Asian Journal of Social Sciences*, 9(1), 1–20.
- Agénor, P.-R., Canuto, O. (2012). Middle-Income Growth Traps. *Policy Research Working Paper*, 6210. Washington: World Bank.
- Agénor, P.-R., Canuto, O., Jelenic, M.C. (2012). Avoiding Middle-Income Growth Traps. *Economic Premise*, 98. Washington: World Bank.

- Błaszczyk, M., Sroka, J. (red.) (2006). *Sieci czy struktury? Dialog społeczny na poziomie regionalnym*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Chaczko, K. (2018). Przeszłość niedokończona. O imitacji i zaniechaniach w reformowaniu systemu pomocy społecznej. *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, 20, 79–96.
- Czarzasty, J. (2020). Zejść z mielizny. Polski dialog społeczny u progu drugiej dekady bieżącego wieku. W: K.W. Frieske, I. Zakrzewska (red.), *Dialog społeczny i jego konteksty*. Warszawa: Centrum Partnerstwa Społecznego „Dialog” im. A. Bączkowskiego, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, 115.5.
- Eitan, A., Hekkert, M. (2023). Locked in Transition? Towards a Conceptualization of Path-Dependence Lock-ins in the Renewable Energy Landscape. *Energy Research & Social Science*, 106, 1–14.
- Gardawski, J., Rapacki, R. (2021). Kapitalizm patchworkowy w Europie Środkowo-Wschodniej – nowa konceptualizacja. *Warsaw Forum of Economic Sociology*, 24, 107–206.
- Gari, S.R., Newton, A., Icely, J.D., Delgado-Serrano, M.M. (2017). An Analysis of the Global Applicability of Ostrom’s Design Principles to Diagnose the Functionality of Common-Pool Resource Institutions. *Sustainability*, 9, 1–17.
- Gonzalez, B., Chiotti, O.J.A., Ale, M.A. (2015). Ontology Network for Social Network Analysis in a Knowledge Management Context. *Simposio Argentino de Ontologías y sus Aplicaciones JAIIO-SAOA*, 1, 21–30.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360–1380.
- Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. *Science*, 162(3859), 1243–1248.
- Hicken, A. (2011). Clientelism. *Annual Review of Political Science*, 14, 289–310.
- Hu, C., Racherla, P. (2008). Visual Representation of Knowledge Networks, A Social Network Analysis of Hospitality Research Domain. *International Journal of Hospitality Management*, 27(2), 302–312.
- Jasimuddin, S.M., Zhang, Z. (2011). Transferring Stored Knowledge and Storing Transferred Knowledge. *Information Systems Management*, 28(1), 84–94.
- Kitschelt, H.H., Wilkinson, S.I. (red.) (2007). *Patrons, Clients, and Policies. Patterns of Democratic Accountability and Political Competition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kopecký, P., Scherlis, G. (2008). Party Patronage in Contemporary Europe. *European Review*, 16(3), 355–371.
- Landé, C.H. (1983). Political Clientelism in Political Studies, Retrospects and Prospects. *International Political Science Review*, 4(4), 435–454.
- Olson, M. (1968, 1971). *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Olson, M. (1982). *The Rise and Decline of Nations. Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*. New Haven: Yale University Press.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Pierson, P. (2000). Increasing Returns, Path Dependence, and Study of Politics. *American Political Science Review*, 94(2), 251–267.
- Putnam, R.D. (2008). *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Putnam, R.D., Leonardi, R., Nanetti, R.Y. (1993). *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Robinson, J.A., Verdier, T. (2013). The Political Economy of Clientelism. *Scandinavian Journal of Economics*, 115(2), 260–291.
- Sandbrook, R. (1972). Patrons, Clients, and Factions: New Dimensions of Conflict Analysis in Africa. *Canadian Journal of Political Science*, 5(1), 104–119.
- Sarker, A., Itoh, T. (2000). Design Principles in Long-Enduring Institutions of Japanese Irrigation Common-Pool Resources. *Agricultural Water Management*, 48(2), 89–102.
- Saunders, F.P. (2014). The Promise of Common Pool Resource Theory and the Reality of Commons Projects. *International Journal of the Commons*, 8(2), 636–656.
- Scott, J.C. (1972). Patron-Client Politics and Political Change in Southeast Asia. *American Political Science Review*, 66(1), 91–113.
- Sroka, J. (2004). *Polityka organizacji pracodawców i przedsiębiorców*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Sroka, J. (2009). *Deliberacja i rządzenie wielopasmowe*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Sroka, J. (2023). Dyskusja z modelem kapitalizmu patchworkowego: pola interakcji, gry interesów i potencjał możliwości zmian mikro- oraz makrosystemowych. *Studia ad Didacticam Scientiarum Socialium Pertinentia*, 13, 23–40.
- Sroka, J., Pawlica, B., Ufel, W. (2023). *Pozorność i abstrahowanie. W poszukiwaniu źródeł niemocy we współdecydowaniu w sprawach publicznych*. Kraków: Libron.
- Sroka, J., Pawlica, B., Ufel, W. (2024). *Pola mocy (i niemocy) w dyskursach publicznych i współdecydowaniu*. Kraków: Libron.
- Sroka, J., Podgórska-Rykała, J. (2021). *Planowanie i ewaluacja polityk publicznych*. Warszawa: C.H. Beck.
- Sroka, J., Zając, W., Pawlica, B. (2025). *Partycypacyjna deliberacja – rozwój, regres czy stagnacja? Stan obecny i widoki na przyszłość wobec danych z drugiej tury wywiadów badań polskich budżetów obywatelskich*. Kraków: Libron.
- Taleb, N.N. (2015). *Czarny łabędź. O skutkach nieprzewidywalnych zdarzeń*. Warszawa: Kurhaus Publishing.
- Tarkowski, J. (1981). Poland: Patrons and Clients in a Planned Economy. W: S.N. Eisenstadt, R. Lemarchand (red.), *Political Clientelism, Patronage and Development*. London: Sage, 282–311.
- Tarkowski, J. (1994). *Socjologia świata polityki*, t. 2: *Patroni i klienci*. Warszawa: ISP PAN.
- Theobald, R. (1982). Patrimonialism. *World Politics*, 34(4), 548–559.
- Weingrod, A. (1968). Patrons, Patronage and Political Parties. *Comparative Studies in Society and History*, 10(4), 377–400.

Wratny, J. (red.) (2006). *Umowa społeczna Gospodarka – Praca – Rodzina – Dialog. Ekspertyza IPISS*. Warszawa: IPISS, Wydawnictwo Matrix.

The Problem of Resource Transfer and the Diffusion of Knowledge and Technology: *Per Capita* in Public Policies and in Horizontal Social Policy – Framework Issues and a Leading Recommendation

Abstract

The article addresses the issue of resource transfer, particularly the transfer of knowledge and technology, into the sphere of social policy. The author argues that the effectiveness of this process depends on the permeability of network connections – both institutional and socio-community. The adopted research method is rooted in the perspective of public policy studies and draws on systems analysis and network analysis approaches within political science. The main barrier to transfer lies in asymmetric relationships, especially patron–client structures. These lock social networks into forms that restrict innovation and hinder the diffusion of resources. As a remedy, the author proposes a clear and equitable public policy, independent of political fluctuations, focused on strengthening symmetrical network ties: social, community-based and public-political. The article concludes with a recommendation to develop a pro-development social pact as a tool enabling the effective implementation of the principles of equitable and sustainable diffusion of knowledge and technology within public policies.

Keywords: social policy, resource transfer, social networks

prof. dr hab. Jacek Sroka

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Sieć Badawcza Łukasiewicz-ITECH Instytut Innowacji i Technologii w Warszawie

e-mail: jacek.sroka@uken.krakow.pl, jacek.sroka@itech.lukasiewicz.gov.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4432-3720>

Katarzyna Głąbicka-Auleytner
Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego

Konteksty polityki społecznej w ramach prezydencji Polski w Radzie Unii Europejskiej

Wstęp

Polska prezydencja w Radzie Unii Europejskiej trwała od stycznia do czerwca 2025 roku (1.01-30.06.2025) pod hasłem „Bezpieczeństwo, Europo!”. Założeniem leżącym u podstaw Unii Europejskiej, a także przewodnictwem Polski w Radzie UE, jest chęć zapewnienia wszystkim obywatelom Unii poczucia bezpieczeństwa, perspektyw rozwoju oraz obrony wartości, na których opiera się wspólnota – takich jak demokracja, wolność i rządy prawa („Program Polskiej Prezydencji”, 2025, s. 3). Polska objęła przewodnictwo w okresie niepewności i narastających napięć. Europa mierzy się obecnie ze skutkami agresji zbrojnej Rosji na Ukrainę oraz z koniecznością wzmocnienia własnego potencjału obronnego. Pierwsza połowa 2025 roku to również czas rosnącego napięcia geopolitycznego, erozji porządku międzynarodowego i nasilających się ataków hybrydowych wymierzonych w europejską demokrację. Już 10 stycznia 2025 roku jako pierwszy omówiono temat terroryzmu, brutalnego ekstremizmu oraz radykalizacji postaw, które stanowią poważne zagrożenie dla Unii Europejskiej i jej państw członkowskich. Zwalczanie terroryzmu oraz działania zapobiegawcze są jednym z najwyższych priorytetów polityki bezpieczeństwa UE. Pierwszym uchwalonym dokumentem były Konkluzje Rady w sprawie przyszłych priorytetów dotyczących intensyfikacji wspólnych starań Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na rzecz zwalczania terroryzmu (Konkluzje Rady w sprawie przyszłych, 2025).

W ramach prezydencji Rada UE obraduje w różnych konfiguracjach: Rada ds. Ogólnych (GAC), ds. Zagranicznych (FAC), ds. Rolnictwa i Rybołówstwa (AGRIFISH), ds. Gospodarczych i Finansowych (ECOFIN), ds. Środowiska (ENV), ds. Konkurencyjności (COMPET), ds. Zatrudnienia, Polityki Społecznej, Zdrowia i Ochrony Konsumentów (EPSCO), ds. Edukacji, Młodzieży, Kultury i Sportu (EYCS), ds. Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych (WSiSW) oraz ds. Transportu, Telekomunikacji i Energii (TTE). Dodatkowo odbywają się liczne spotkania nieformalne, m.in. ministrów odpowiedzialnych za telekomunikację, rozwój czy obronę. Polska prezydencja zadeklarowała wspieranie działań wzmacniających bezpieczeństwo europejskie we wszystkich jego wymiarach: zewnętrznym, wewnętrznym, informacyjnym, ekonomicznym, energetycznym, żywnościowym i zdrowotnym.

W Programie Polskiej Prezydencji w Radzie Unii Europejskiej wskazano siedem filarów bezpieczeństwa:

1. Zdolność do obrony.
2. Ochrona ludzi i granic.
3. Odporność na obcą ingerencję i dezinformację.
4. Zapewnienie bezpieczeństwa i swobody działalności gospodarczej.
5. Transformacja energetyczna.
6. Konkurencyjne i odporne rolnictwo.
7. Bezpieczeństwo zdrowotne.

Polityka społeczna – rozumiana jako działalność państwa, samorządów i organizacji pozarządowych, której celem jest asekuracja ryzyk życiowych osób i grup znajdujących się w trudnej sytuacji ekonomicznej lub socjalnej (Auleytner, 2005) – również wpisuje się w obszar problemowy polskiej prezydencji. Biorąc pod uwagę czynnik ludzki, działania realizowane w pierwszym półroczu 2025 roku są skierowane do następujących grup społecznych: imigrantów, młodzieży, seniorów, osób z niepełnosprawnościami, osób biernych zawodowo oraz młodych pozostających poza edukacją, zatrudnieniem i szkoleniem (grupa NEET). Prezydencja w obszarze społecznym jest spójna z założeniami Europejskiego Filaru Praw Socjalnych (Auleytner, Głąbicka-Auleytner, 2024).

Celem niniejszego artykułu jest analiza zrealizowanych w ramach prezydencji Polski w Radzie Unii Europejskiej planów i założeń w obszarze bezpieczeństwa socjalnego. W tym celu pogłębionej analizie poddano działania Rady UE ukierunkowane na konkretne grupy społeczne (np. osoby starsze, imigrantów) oraz kwestie związane z ochroną praw człowieka i praworządnością, działaniami na rzecz równouprawnienia, prawami pracowniczymi, bezpieczeństwem zdrowotnym, dialogiem społecznym, edukacją, sportem i kulturą.

W artykule zastosowano krytyczną analizę dokumentów strategicznych i prawnych (m.in. konkluzji Rady UE, dyrektyw, programów prezydencji,

deklaracji międzynarodowych), uzupełnioną o *desk research* i studia literaturowe. Przeprowadzono również analizę tematyczną wybranych obszarów działania prezydencji, takich jak prawa człowieka, równość płci, polityka senioralna, zdrowotna, imigracyjna oraz edukacyjna. Ponadto zweryfikowano i oceniono te obszary, które zakończyły się przyjęciem i uchwaleniem konkretnych inicjatyw, planów działania, programów lub dokumentów.

Konteksty polskiej prezydencji w obszarze społecznym

Prawa człowieka i praworządność

W odniesieniu do praworządności i praw podstawowych polska prezydencja podjęła dyskusję dotyczącą budowania odporności systemów sprawiedliwości państw członkowskich oraz roli społeczeństwa obywatelskiego w ochronie praworządności, z uwzględnieniem wymogu niezależności zawodów prawniczych, wolności badań naukowych oraz znaczenia sygnalistów w tym procesie. Organizacje społeczeństwa obywatelskiego zostały zaproszone do aktywnego udziału w tych dyskusjach. Promowano szersze włączenie obywateli w proces stanowienia prawa oraz pogłębianie dialogu z interesariuszami w kwestii efektywności narzędzi służących ochronie dziennikarzy i obrońców praw człowieka uczestniczących w debacie publicznej. Prezydencja kontynuowała również prace związane z przystąpieniem UE do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Europejskiej Konwencji Praw Człowieka). Osiągnięcie porozumienia w tym zakresie będzie zależać od rozwiązania kwestii jurysdykcji w obszarze wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (WPZiB) („Program Polskiej Rezydencji”, 2025, s. 29).

Polityka społeczna

Prace Rady ds. Zatrudnienia, Polityki Społecznej, Zdrowia i Ochrony Konsumentów skoncentrowane były na działaniach służących zapewnieniu sprawiedliwych, niedyskryminujących i bezpiecznych warunków pracy w dobie transformacji cyfrowej. Dotyczyły one działań na rzecz zapewnienia równości, spójności i integracji, w tym urzeczywistnienia równości płci w nowoczesnym społeczeństwie cyfrowym. Kolejne wyzwania odnosiły się do sytuacji osób starszych oraz kwestii bezpieczeństwa zdrowotnego Unii i jej obywateli („Program Polskiej Rezydencji”, 2025, s. 30).

W zakresie przyszłości pracy w cyfrowej Europie polska prezydencja przeprowadziła kierunkową dyskusję na temat możliwych rozwiązań dotyczących ochrony człowieka i jego pracy w dobie postępującej innowacji i automatyzacji. Wśród omawianych zagadnień znalazły się m.in. inicjatywy

legislacyjne odnoszące się do wykorzystania AI w miejscu pracy oraz dotyczące telepracy i prawa do odłączenia się. W tym obszarze dyskutowano również o realizacji Strategicznych Ram UE dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy na lata 2021–2027 oraz inicjatywach związanych z ekonomią społeczną w kontekście zmian cyfrowych. Mając na uwadze Plan działania na rzecz rozwiązania problemu niedoboru siły roboczej i umiejętności, prezydencja wspierała działania stymulujące procesy nabywania nowych kwalifikacji i przekwalifikowywania („Wskaźnik niedoboru siły”, 2025). W przypadku poszczególnych państw członkowskich struktura przyszłych niedoborów siły roboczej może być bardzo zróżnicowana: np. w Czechach, Polsce, Słowacji i Włoszech koncentracja niedoborów siły roboczej występuje na wyższym poziomie umiejętności, a nie w zawodach wymagających niższych kwalifikacji. Sytuacja jest odwrotna w Bułgarii i Irlandii, gdzie niedobory pojawiają się głównie w zawodach wymagających niższych kwalifikacji. Natomiast w takich państwach, jak Grecja, Hiszpania czy Holandia, niedobory dotyczą całego spektrum umiejętności. Z tego względu polska prezydencja promowała rozwiązania skierowane do osób nieaktywnych zawodowo, stanowiących ukryty potencjał rynku pracy. Mając na uwadze Deklarację na rzecz Kwitującego Europejskiego Dialogu Społecznego (Auleytner, Głębicka-Auleytner, 2024, s. 87) oraz zalecenie w sprawie wzmacniania dialogu społecznego w UE (Zalecenie Rady, 2023), prezydencja podjęła działania na rzecz rozwoju dialogu społecznego i podkreślenia jego roli. Obejmowały one m.in. kontynuację prac nad rewizją dyrektywy o Europejskich Radach Zakładowych oraz rozpoczęcie prac nad Nowym Paktem dla Europejskiego Dialogu Społecznego. Seria trójstronnych i dwustronnych spotkań z europejskimi partnerami społecznymi została przeprowadzona w celu zidentyfikowania nowych propozycji mających na celu wzmocnienie EDS.

9 marca 2025 roku Komisja Europejska oraz europejscy partnerzy społeczni, w tym BusinessEurope, do którego należy Konfederacja Lewiatan, podpisali Nowy Pakt na rzecz Europejskiego Dialogu Społecznego. Ma on wzmocnić rolę partnerów społecznych w kształtowaniu polityki rynku pracy, zatrudnienia i polityki społecznej. W dobie globalnych przemian pakt ten odpowiada na kluczowe wyzwania gospodarcze i społeczne Europy, bazując na Deklaracji Partnerów Społecznych z Val Duchesse z 2024 roku („Komisja Europejska i partnerzy”, 2025) i ustanawia długoterminowe ramy działań, które Komisja i partnerzy społeczni podejmą w celu wzmocnienia dialogu społecznego i rozszerzenia jego zakresu.

Komisja Europejska zobowiązała się do:

- a. Powołania Europejskiego Pełnomocnika ds. Dialogu Społecznego, który będzie wspierać konsultacje partnerów społecznych i zwiększać świadomość na temat dialogu społecznego w instytucjach UE.

- b. Opracowania wspólnie z partnerami społecznymi Mapy Drogowej dla Jakości Zatrudnienia, której realizacja planowana jest na 2025 roku.
- c. Regularnych konsultacji z partnerami społecznymi w sprawie Programu Prac Komisji na kolejny rok przed jego przyjęciem.
- d. Stworzenia mechanizmu umożliwiającego partnerom społecznym składanie wspólnych raportów dotyczących dialogu społecznego na poziomie UE.
- e. Konsultowania partnerów społecznych w zakresie inicjatyw politycznych istotnych dla ich działalności, nawet jeśli nie mieszczą się one w zakresie art. 153 i 154 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFEU).

W ramach obszaru „Europa równości, spójności i integracji” polska prezydencja zwróciła uwagę na poszczególne grupy, w tym osoby z niepełnosprawnościami, osoby bierne zawodowo, grupę NEET, migrantów i osoby korzystające z mobilności wewnątrzunijnej. Pozytywny wpływ na włączenie w rynek pracy grup zagrożonych wykluczeniem może mieć ekonomia społeczna. Konieczne jest też zadbanie o równe traktowanie na rynku pracy. Mając to na uwadze, prezydencja skupiła się na dalszych pracach nad tzw. pakietem stażowym.

Zgodnie z deklaracją z Porto („The Porto Declaration”, 2021) oraz z La Hulpe („Deklaracja z La Hulpe”, 2024), kompasem zapewniającym wskazówki dla państw członkowskich w zakresie radzenia sobie z wyzwaniami odnoszącymi się do wspierania pozytywnej konwergencji pod względem warunków pracy i życia w UE jest Europejski Filar Praw Socjalnych (Auleytner, Głębicka-Auleytner, 2024). Polska prezydencja zaangażowała się w przypadający na 2025 roku przegląd realizacji Planu Działania na rzecz Europejskiego Filara Praw Socjalnych, z jego trzema głównymi celami wyznaczonymi na rok 2030 w zakresie zwiększenia zatrudnienia, wzmocnienia kwalifikacji i umiejętności oraz redukcji ubóstwa wśród Europejczyków (Auleytner, Głębicka-Auleytner, 2024, s. 31).

Wzmocnienie działań na rzecz równego traktowania

Wzmocnienie działań na rzecz równego traktowania, ochrony przed dyskryminacją mniejszości tworzących różnorodność UE oraz promowanie działań na rzecz równości płci i przeciwdziałania przemocy, w tym ze względu na płeć, stanowi istotny komponent prac polskiej prezydencji (Auleytner, Głębicka-Auleytner, 2024, s. 31). W szczególności działania te koncentrują się na równości płci w nowoczesnym społeczeństwie cyfrowym. Chodzi o wzmocnienie perspektywy równościowej i antydyskryminacyjnej na poziomie UE, przede wszystkim w kontekście przepisów Aktu o usługach cyfrowych. Dążenia te

znalazły odzwierciedlenie w Deklaracji Trio o Równości Płci, podpisanej 16 kwietnia 2025 roku przez Polskę, Danię i Cypr („Nieformalne spotkanie ministrów”, 2025).

Prezydencja przyjęła w dniu 13 marca 2025 roku Dyrektywę Rady (UE) 2024/1499 z dnia 7 maja 2024 roku w sprawie norm dotyczących funkcjonowania organów ds. równości w obszarze równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, równego traktowania osób w dziedzinie zatrudnienia i pracy bez względu na wyznawaną religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, równego traktowania kobiet i mężczyzn w sprawach zabezpieczenia społecznego oraz w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług, a także w sprawie zmiany dyrektyw 2000/43/WE i 2004/113/WE (Dyrektywa Rady w sprawie norm 2025). Ponadto przyjęto Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1500 z dnia 14 maja 2024 roku w sprawie norm dotyczących organów ds. równości w obszarze równego traktowania i równości szans kobiet i mężczyzn w zakresie zatrudnienia i pracy oraz zmiany dyrektyw 2006/54/WE i 2010/41/UE (Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1500 2024).

Zostały również przedstawione konkluzje Rady dotyczące wdrażania przez państwa członkowskie Pekinńskiej Platformy Działania w 30. rocznicę jej przyjęcia. Polska prezydencja uwzględniła w swoich działaniach Mapę Drogową na Rzecz Praw Kobiet, opublikowaną 7 marca 2025 roku, a także prace nad nowymi unijnymi strategiami dotyczącymi równości („A Roadmap for Women’s Rights”, 2025):

- wolność od przemocy ze względu na płeć,
- najwyższe standardy zdrowia,
- równa płaca i wzmocnienie pozycji ekonomicznej kobiet,
- równowaga między życiem zawodowym a prywatnym oraz opieka,
- równe szanse zatrudnienia i odpowiednie warunki pracy,
- edukacja wysokiej jakości i inkluzywna,
- udział w życiu politycznym i równa reprezentacja,
- mechanizmy instytucjonalne zapewniające realizację praw kobiet.

Mapa Drogowa ma na celu wykorzystanie znaczącego postępu osiągniętego w ramach Strategii na rzecz równości płci na lata 2020–2025, dzięki której w ciągu ostatnich pięciu lat w UE poczyniono istotne kroki, wprowadzając przepisy dotyczące przejrzystości wynagrodzeń, równowagi płci w zarządach spółek oraz przeciwdziałania przemocy wobec kobiet (2025 Report on Gender Equality, 2025).

Polityka senioralna

Zmiany demograficzne, w tym starzenie się społeczeństw, stanowią jedno z najważniejszych wyzwań, przed którymi stoi obecnie Unia Europejska. W tym obszarze polska prezydencja dążyła do nadania odpowiedniej rangi polityce senioralnej, rozumianej jako całokształt działań mających na celu tworzenie warunków do godnego i zdrowego starzenia się oraz zapewnienie realizacji podstawowych praw osób starszych. Szczególną uwagę poświęcono prawom seniorów do samostanowienia, decydowania o formie i zakresie uczestnictwa w życiu społecznym oraz korzystania z dostępnych form wsparcia. Oprócz działań na rzecz godnego zabezpieczenia społecznego i dostępu do usług (Zalecenie Rady 2022) polska prezydencja promowała inicjatywy wspierające aktywność seniorów na rynku pracy. Dla lepszego diagnozowania zmian demograficznych oraz sytuacji na rynku pracy prowadzono prace nad projektem rozporządzenia w sprawie statystyk europejskich dotyczących ludności i mieszkań oraz nad projektem rozporządzenia dotyczącego statystyk rynku pracy odnoszących się do przedsiębiorstw w UE.

Polska prezydencja, we współpracy z Sekretariatem Generalnym Rady Unii Europejskiej, docierała z wiedzą o funkcjonowaniu UE także do seniorów. Zachęcano m.in. uniwersytety trzeciego wieku do prowadzenia zajęć na temat Unii Europejskiej, opierając się na materiałach edukacyjnych przygotowanych przez Radę.

Polityka edukacyjna

Prace Rady ds. Edukacji, Młodzieży, Kultury i Sportu skoncentrowały się na działaniach na rzecz młodych ludzi, w tym na wspieraniu młodych twórców w rozpoczynaniu kariery zawodowej oraz na promowaniu ich tożsamości jako Europejczyków. Zwrócono także uwagę na rolę sportu jako istotnego elementu edukacji i rozwoju młodzieży („Program Polskiej Rezydencji”, 2025, s. 51).

W obszarze edukacji polska prezydencja kontynuowała działania na rzecz wzmocnienia współpracy między państwami UE w celu budowania bardziej odpornych i włączających systemów kształcenia i szkolenia, zapewniających każdej osobie dostęp do wysokiej jakości edukacji przez całe życie. Zainicjowano dyskusje wysokiego szczebla dotyczące oceny realizacji I cyklu europejskiego obszaru edukacji, aby określić priorytety dalszej współpracy w ramach II cyklu w latach 2025–2030. Mając na uwadze konieczność uwzględnienia różnorodności uczniów i zapewnienia dostępu do włączającego kształcenia, polska prezydencja przygotowała konkluzje Rady dotyczące praktycznych podejść do włączającej edukacji wczesnoszkolnej i szkolnej.

Prezydencja zapewniła także przestrzeń do dyskusji o kształcie programów edukacyjnych po 2027 roku, bazując na ewaluacji śródkresowej

programów Erasmus+ oraz Europejskiego Korpusu Solidarności. Nowe programy powinny odpowiadać na zmieniające się potrzeby obywateli UE, w tym uwzględniać udział obywateli z państw trzecich, aby Unia Europejska była postrzegana jako atrakcyjne miejsce nauki i studiowania. W obszarze szkolnictwa wyższego kontynuowano prace nad tzw. pakietem dla europejskiego sektora edukacji – w szczególności nad koncepcją wspólnego europejskiego dyplomu, a w obszarze kształcenia zawodowego nad wdrażaniem koncepcji doskonałości zawodowej.

Prezydencja podjęła również dyskusję w zakresie mobilności oraz przyszłości Inicjatywy Uniwersytetów Europejskich. Dążono do umocnienia europejskiej tożsamości młodych ludzi w oparciu o wartości traktatowe. Zainicjowano wysokiego szczebla dyskusję na temat wspólnoty młodych Europejczyków, opartą na uniwersalnych wartościach dla wspólnej i bezpiecznej Europy. Prezydencja stworzyła przestrzeń do przeglądu rezolucji Rady w sprawie wytycznych dotyczących zarządzania europejskim dialogiem młodzieżowym oraz do opracowania strategii komunikacyjnej unijnego dialogu z młodzieżą. Jej wdrożenie ma bezpośredni wpływ na skuteczność i zakres oddziaływania dialogu, umożliwiając aktywne uczestnictwo zarówno młodzieży, jak i decydentów, partnerów oraz współorganizatorów działań skierowanych na młodzież („Program Polskiej Rezydencji”, 2025, s. 52). W kontekście dziedzictwa Europejskiego Roku Młodzieży 2022 polska prezydencja zapewniła przestrzeń do dyskusji na temat włączania perspektywy młodzieżowej (*mainstreaming*) w kluczowe polityki unijne.

Kultura i sport

W obszarze kultury polska prezydencja opracowała i dążyła do przyjęcia Konkluzji Rady w sprawie wspierania młodych artystów i pracowników sektorów kultury oraz sektorów kreatywnych w rozpoczynaniu kariery zawodowej (Konkluzje Rady w sprawie wspierania młodych, 2025), kierując uwagę na status artystów i twórców sektorów kreatywnych rozpoczynających karierę zawodową. Rozpoczęto również dyskusję na temat przyszłości Programu Kreatywna Europa po 2027 roku w kontekście przeglądu okresowego i przyszłego budżetu oraz kierunków wsparcia przez UE sektorów kultury i kreatywnego, dla których Kreatywna Europa stanowi najważniejsze źródło finansowania. Z uwagi na szybko zmieniające się środowisko medialne, a także konieczność przeprowadzenia głębokiej analizy funkcjonowania regulacji medialnych przed przedstawieniem propozycji legislacyjnej przez Komisję, polska prezydencja rozpoczęła dyskusję nad potrzebą przeprowadzenia rewizji dyrektywy audiowizualnej (dyrektywa AVMS). Opracowano i dążono do przyjęcia konkluzji Rady w sprawie oceny ram prawnych

dotyczących usług dostarczania treści audiowizualnych (Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady, 2018).

W obszarze sportu polska prezydencja szczególną uwagę poświęciła działaniom w zakresie wypracowania nowego podejścia do roli sportu w procesie edukacji. Poruszono kwestie aktualnych wyzwań dla podniesienia poziomu aktywności fizycznej wśród dzieci i młodzieży oraz promowania sportu jako narzędzia sprzyjającego zdrowiu fizycznemu i psychicznemu. Przedstawiono konkluzje Rady na temat nowego podejścia do roli sportu w procesie edukacji, akcentujące zagadnienia przeciwdziałania zagrożeniom, które wpływają na pogarszający się poziom sprawności dzieci i młodzieży, oraz identyfikujące możliwe działania i inicjatywy międzysektorowe służące promocji aktywnego stylu życia (Konkluzje Rady i przedstawicieli rządów, 2025).

Prezydencja zainicjowała także debatę na temat roli sportowców w kreowaniu strategii rozwoju sportu, podkreślając ich kluczową pozycję w systemie sportowym opartym na transparentności i otwartości („Program Polskiej Prezydencji”, 2025, s. 53).

Polityka imigracyjna

Jednym z tematów polskiej prezydencji było przeciwdziałanie nielegalnej migracji. Dyskusje nad rozwiązaniami dotyczyły m.in. wzmocnienia granic zewnętrznych UE oraz poprawy skuteczności i trwałości powrotów migrantów do państw pochodzenia oraz deportacji, a także współpracy z państwami leżącymi na szlakach migracyjnych. Walka z pandemią COVID-19 oraz wszechstronna pomoc Ukrainie wykazały, że UE ma potencjał realnego wsparcia państw członkowskich i jest niezastąpiona w odpowiedzi na kryzysy o dużej skali. Konieczne jest jednak przejście od dotychczas reaktywnej postawy do proaktywnej gotowości. Polska prezydencja wykorzystała obecny moment zgodności państw i instytucji UE co do oceny zagrożeń oraz potrzeby budowy adekwatnego instrumentarium. Wprowadzano nowe rozwiązania służące kompleksowej odpowiedzi na wyzwania w zakresie migracji i bezpieczeństwa granic zewnętrznych UE, na rzecz ograniczenia nielegalnej migracji („Prezydencja odpowiedzialna społecznie”, 2025, s. 4), a także wzmocnienia skuteczności powrotów, w tym we współpracy z partnerami z krajów trzecich. Podejmowano działania na rzecz adekwatnej odpowiedzi UE na zagrożenia hybrydowe, w szczególności instrumentalizację migracji, które nie może być widziana wyłącznie w perspektywie presji migracyjnej – jest to przede wszystkim zagrożenie bezpieczeństwa i integralności terytorialnej całej Unii oraz wyzwanie związane z zapewnieniem prawidłowego funkcjonowania strefy Schengen. Podjęto również działania na rzecz zwiększenia potencjału

UE w zakresie ochrony ludności, odporności na katastrofy, ratownictwa i pomocy humanitarnej.

Zapobieganie nielegalnej migracji i ochrona obywateli europejskich poprzez dostarczanie wiarygodnych danych na temat wjazdów, wyjazdów oraz odmów wjazdu to najważniejsze cele opracowanego systemu EES. Umożliwia on, poprzez gromadzenie danych biometrycznych, skuteczne zwalczanie oszustw związanych z tożsamością. Zdolność systemu do dokładnej interpretacji baz danych w obszarze wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych przyczyni się w sposób bezpośredni do poprawy zarządzania granicami i bezpieczeństwa wewnętrznego w Europie („Program Polskiej Prezydencji”, 2025, s. 5). Na czas polskiej prezydencji przypadły wzmożone prace nad umożliwieniem stopniowego uruchamiania systemu EES, wspieranego na każdym etapie przez Pełnomocnika Rządu ds. Wdrażania Wielkoskalowych Systemów Informatycznych UE, a zarazem sekretarza stanu w MSWiA, Tomasza Szymańskiego.

W rekordowo krótkim czasie udało się wypracować kompromis w zakresie zapisów rozporządzenia. Polska prezydencja odegrała kluczową rolę jako skuteczny mediator i lider procesu, zapewniając sprawny przebieg negocjacji oraz budowanie konsensusu między państwami członkowskimi i instytucjami UE. Przeanalizowano wszystkie postulaty, traktując priorytetowo kwestię dopracowania propozycji tekstu rozporządzenia, która jednocześnie odpowiada potrzebom wszystkich państw członkowskich i przyczyni się do szybkiego uruchomienia systemu. 9 maja 2025 roku odbyło się ostatnie nieformalne spotkanie między przedstawicielami Parlamentu Europejskiego, Rady i Komisji. Wypracowany kompromis w zakresie dotychczasowych kwestii spornych pozwoli na dalsze działania zmierzające do uruchomienia systemu jesienią 2025 roku. Uczestnicy procesu (instytucje UE, państwa członkowskie) docenili wysiłki polskiej prezydencji podjęte w pracach Rady UE, dzięki którym udało się osiągnąć uzgodniony tekst rozporządzenia, umożliwiający uruchomienie systemu Entry/Exit od 12 października 2025 roku („System EES”, 2025).

Po upływie 180 dni wszystkie państwa członkowskie muszą w pełni stosować system EES na przejściach granicznych w odniesieniu do podróży podlegających rozporządzeniu. Jeśli chodzi o Kodeks Graniczny Schengen, odstępstwo dotyczy artykułów związanych z funkcjonowaniem EES, takich jak warunki wjazdu związane z danymi biometrycznymi czy fakt, że Straż Graniczna będzie nadal stemplować paszporty w progresywnym okresie 180 dni. Aby system mógł ruszyć w październiku 2025 roku, rozporządzenie umożliwiające stopniowe uruchamianie EES musi zostać przyjęte przed sierpniem 2025 roku. Wstępny harmonogram negocjacji przewiduje przyjęcie rozporządzenia przez Radę w połowie lipca 2025 roku („System EES”, 2025). W Polsce Pełnomocnik Rządu ds. Wdrażania Wielkoskalowych Systemów

Informatycznych UE zapewnia skoordynowane działania na rzecz wdrażania takich systemów. Na poziomie krajowym gwarantuje monitorowanie działań poprzez prace Międzyresortowego Zespołu ds. Wielkoskalowych Systemów Informatycznych UE oraz współpracę ze Stałym Przedstawicielstwem RP przy UE i Zarządem Agencji eu-LISA (Agencja Unii Europejskiej ds. Zarządzania Operacyjnego Wielkoskalowymi Systemami Informatycznymi w Przestrzeni Wolności, Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości). Działania Pełnomocnika oraz zaangażowanie polskich służb i instytucji w prace nad EES wpisują się bezpośrednio w hasło polskiej prezydencji: „Bezpieczeństwo, Europo!”.

1 czerwca 2025 roku weszła w życie nowa Ustawa o warunkach dopuszczalności powierzania pracy cudzoziemcom na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Ustawa z dnia 12 maja 2025 roku o warunkach, 2025). Jednym z najważniejszych jej założeń jest przeciwdziałanie wyłudzeniom zezwoleń na pracę w celu wjazdu na terytorium strefy Schengen. Służyć temu ma przede wszystkim wprowadzenie nowych funkcjonalności w systemach informatycznych, zwiększenie roli publicznych służb zatrudnienia w procesie wydawania zezwoleń oraz lepsze połączenie systemów informatycznych różnych instytucji.

Podjęto również kwestie zwalczania międzynarodowych siatek przestępczości zorganizowanej, terroryzmu i radykalizacji, w tym w kontekście zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego związanych z rosyjską agresją na Ukrainę („Program Polskiej Prezydencji”, 2025, s. 5). Wymaga to zdolności do rozpoznawania i eliminowania dezinformacji oraz zagranicznych manipulacji, a także długofalowych działań w obszarze edukacji obywatelskiej, budowania psychologicznej odporności społeczeństw, przygotowania na sytuacje kryzysowe, wspierania i ochrony niezależnych mediów oraz wzmacniania społeczeństwa obywatelskiego i zaangażowania obywateli na rzecz wspólnego dobra. Jest to konieczne do budowy odporności społecznej.

9–10 kwietnia 2025 roku odbyła się konferencja pt. „Przeciwdziałanie handlowi ludźmi” poświęcona walce z handlem ludźmi w pracy przymusowej. Była to platforma dialogu i wymiany doświadczeń ekspertów, przedstawicieli instytucji międzynarodowych, organizacji pozarządowych i administracji publicznej, mająca na celu wypracowanie skutecznych rozwiązań eliminujących to zjawisko („Osiągnięcia polskiej prezydencji”, 2025).

Wśród priorytetów z obszaru bezpieczeństwa wewnętrznego podczas polskiej prezydencji w Radzie UE resort spraw wewnętrznych i administracji wymienił trzy obszary: przeciwdziałanie nielegalnej migracji, zwalczanie przestępczości zorganizowanej (w tym przeciwdziałanie handlowi ludźmi oraz narkotykom i ich wytwarzaniu), a także problematykę ochrony ludności, ratownictwa i pomocy humanitarnej. Podjęto działania na rzecz efektywnego zwalczania międzynarodowych zorganizowanych sieci przestępczych, terroryzmu i radykalizacji, a także zagrożeń o charakterze hybrydowym

wpływających na bezpieczeństwo wewnętrzne. Skoncentrowano się również na bezpieczeństwie i ochronie praw podstawowych w obszarze prawa karnego i cywilnego oraz na roli społeczeństwa obywatelskiego, również w ochronie praworządności („Program Polskiej Prezydencji”, 2025, s. 25).

Poruszono również kwestie wprowadzania czasowych kontroli granicznych na granicach wewnętrznych państw strefy Schengen. W kontekście obrony cywilnej i ochrony ludności w ramach prezydencji kontynuowano prace nad wzmocnianiem Unijnego Mechanizmu Ochrony Ludności. Mając na względzie obraz zmiennych ryzyk w Europie i na świecie, podkreślono potrzebę budowania relacji międzysektorowych i integracji wiedzy płynącej z różnych dziedzin działalności UE. Wniesiono wkład sektora ochrony ludności w prace nad przyszłą Strategią Gotowości UE. Przyczyniono się również do jeszcze ambitniejszego wdrażania unijnych celów w zakresie odporności na klęski i katastrofy. Wsparto Ukrainę w jej uczestnictwie w Unijnym Mechanizmie Ochrony Ludności. Podjęto kwestie monitorowania i neutralizowania zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego UE powiązanych z konfliktami zbrojnymi w jej sąsiedztwie, takimi jak rosyjska agresja przeciwko Ukrainie czy niestabilna sytuacja w Strefie Gazy, m.in. w zakresie przemytu broni i amunicji, narkotyków, przemytu migrantów i handlu ludźmi, infiltracji grup przestępczych oraz działań prewencyjnych. W kontekście zwalczania poważnej i zorganizowanej przestępczości szczególną uwagę przyłożono do odpowiedniego przygotowania nowego cyklu Europejskiej Multidyscyplinarnej Platformy przeciwko Zagrożeniom Kryminalnym (EMPACT) na lata 2026–2029 („Walka z przestępczością”, 2025).

W odniesieniu do zwalczania przestępczości narkotykowej rozwijany i wdrażany będzie unijny plan działania na rzecz zwalczania nielegalnego obrotu środkami odurzającymi oraz przestępczości zorganizowanej. Odpowiadając na aktualne wyzwania w obszarze bezpieczeństwa wewnętrznego, rozpoczęto szerszą dyskusję na temat przyszłości i kierunków dalszego rozwoju głównych agencji UE wspierających państwa członkowskie w tym zakresie. Prezydencja kontynuowała działania realizowane w obszarze zwalczania przemytu ludzi oraz przestępstw powiązanych z tym procederem, takich jak handel ludźmi. W tym zakresie skoncentrowano się na postępie prac po przyjęciu stanowiska przez Parlament Europejski w odniesieniu do projektu rozporządzenia zwiększającego rolę Europolu we wspieraniu państw członkowskich („Program Polskiej Prezydencji”, 2025, s. 27).

Zdrowie

Pandemia COVID-19 unaoczniała ogrom negatywnych skutków, które niosą ze sobą zagrożenia zdrowotne. Zmiany klimatu, ekstremalne zjawiska pogodowe, katastrofy naturalne oraz rosnące zagrożenia hybrydowe i cybernetyczne

również wymagają podjęcia działań zwiększających europejską odporność w obszarze zdrowia. Uwzględniając te uwarunkowania, polska prezydencja skupiła się na cyfrowej transformacji opieki zdrowotnej, zdrowiu psychicznym dzieci i młodzieży oraz promowaniu zdrowia i profilaktyki chorób. W działaniach uwzględniono konieczność poprawy bezpieczeństwa lekowego UE, ze szczególnym uwzględnieniem perspektywy pacjentów. Kluczowa jest zarówno dywersyfikacja łańcuchów dostaw leków, jak i wsparcie dla ich produkcji w UE. Bezpieczeństwo zdrowotne to również dobrostan obywateli UE, dlatego skoncentrowano się na sposobach poprawy zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży w dobie rozwoju technologii cyfrowych oraz na działaniach promujących zdrowie („Program Polskiej Prezydencji”, 2025, s. 8).

Polska prezydencja zapewniła przestrzeń do debaty na temat leków krytycznych, akcentując kwestie związane z koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego i lekowego UE. Prezydencja kontynuowała prace nad rewizją („Program Polskiej Prezydencji”, 2025, s. 32) legislacji farmaceutycznej w duchu zwiększenia bezpieczeństwa dostaw oraz zapewnienia dostępności i przystępności cenowej leków. 11 marca 2025 roku rozpoczęły się negocjacje w sprawie przyjęcia Ustawy o lekach krytycznych. Celem jest stworzenie szeregu środków, które uniezależnią łańcuch dostaw leków i składników o krytycznym znaczeniu od dostaw z Azji. Stwierdzono, że potrzebny jest nowy fundusz leków krytycznych, który pozwoli zabezpieczyć poziom dostępności leków w Unii, finansowany m.in. poprzez uelastycznienie niewykorzystanych funduszy polityki spójności lub dedykowane fundusze w kolejnym wieloletnim budżecie. Narzędziami do osiągnięcia tego celu mają być m.in. łatwiejszy dostęp do finansowania, przyspieszenie wsparcia administracyjnego i regulacyjnego dla firm chcących zwiększać produkcję leków krytycznych w UE, a także uelastycznienie przepisów dotyczących pomocy publicznej oraz wspólne zakupy leków (Jakubiak, 2025).

W odniesieniu do priorytetu dotyczącego transformacji cyfrowej w ochronie zdrowia, prezydencja realizowała działania na rzecz rozwoju usług transgranicznych w e-zdrowiu, ze szczególnym uwzględnieniem projektowanego systemu organizacyjnego Europejskiej Przestrzeni Danych dotyczących Zdrowia (EHDS). Mając na względzie dynamiczny rozwój rynku wyrobów medycznych, w szczególności tych wymagających certyfikacji i przetwarzających wrażliwe dane medyczne, a także zmieniającą się sytuację zewnętrzną związaną z wojną w Ukrainie, prezydencja zainicjowała debatę dotyczącą ściślejszego uregulowania w przepisach unijnych zagadnień związanych z cyberbezpieczeństwem wyrobów medycznych. Podjęto również dyskusję na temat planu działania dotyczącego cyberbezpieczeństwa szpitali i dostawców opieki zdrowotnej. Zapobieganie zagrożeniom dla zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży stanowi kluczowe zadanie w obszarze ochrony zdrowia psychicznego.

Szczególnym wyzwaniem dla wszystkich państw członkowskich są zagrożenia związane z dynamicznym rozwojem technologii cyfrowych, intensywnym wykorzystaniem internetu, w tym narzędzi i platform informacyjno-komunikacyjnych, a przede wszystkim mediów społecznościowych. Polska prezydencja przeprowadziła debatę dotyczącą tych zagrożeń i włączyła tę tematykę do konkluzji Rady. W kontekście nowych wyzwań i zagrożeń dla zdrowia publicznego istnieje coraz większa potrzeba przeprowadzenia pogłębionej analizy rzeczywistych efektów programów i narzędzi promocji zdrowia oraz profilaktyki chorób. Głównym celem działań w tym obszarze było omówienie skuteczności wdrażanych w państwach członkowskich strategii i programów profilaktycznych oraz promujących zachowania prozdrowotne, przygotowanie katalogu dobrych praktyk i rozwiązań oraz propozycji działań na szczeblu krajowym i unijnym („Program Polskiej Prezydencji”, 2025, s. 33).

Zakończenie

Konteksty polityki społecznej w ramach prezydencji Polski w Radzie Unii Europejskiej w I półroczu 2025 roku są widoczne w wielu obszarach europejskiego bezpieczeństwa. We wszystkich aspektach polityk wspólnotowych głównym priorytetem jest praworządność oraz prawa człowieka odnoszące się do równości szans i niedyskryminacji, poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, solidarności i sprawiedliwości. W dobie rozwoju sztucznej inteligencji i transformacji cyfrowej prace w obszarze zatrudnienia, spraw społecznych oraz równości skoncentrowane były wokół trzech zagadnień: przyszłości pracy w Europie cyfrowej; Europy równości, spójności i integracji; Europy odpowiadającej na wyzwania srebrnej transformacji.

Polska prezydencja wzmocniła również dialog społeczny, który jest fundamentem europejskiego modelu społecznego i odgrywa kluczową rolę w utrzymaniu konkurencyjności przedsiębiorstw, zwiększaniu ich produktywności, zapewnianiu godnych miejsc pracy oraz promowaniu sprawiedliwości społecznej. Jest także istotnym narzędziem dostosowywania rynków pracy do transformacji cyfrowej i klimatycznej, a także wyposażania pracowników w odpowiednie umiejętności.

Polska prezydencja zaangażowała się w przypadający na 2025 roku przegląd realizacji Planu Działania na rzecz Europejskiego Filaru Praw Socjalnych, z jego trzema głównymi celami wyznaczonymi na rok 2030 w zakresie zwiększenia zatrudnienia, wzmocnienia kwalifikacji i umiejętności oraz redukcji ubóstwa wśród Europejczyków („Program Polskiej Prezydencji”, 2025, s. 31). Wspierać te wyzwania ma wzmocnienie polityk na rzecz aktywizacji zawodowej seniorów w ramach srebrnej gospodarki, uregulowanie kwestii nielegalnych imigrantów i przeciwdziałanie handlowi ludźmi, a także

kontynuacja prac nad wzmacnianiem Unijnego Mechanizmu Ochrony Ludności. W obszarze zdrowia prezydencja skupiła się na trzech priorytetach: cyfrowej transformacji opieki zdrowotnej, zdrowiu psychicznym dzieci i młodzieży oraz promowaniu zdrowia i profilaktyki chorób. Zapewniła również przestrzeń do debaty na temat leków krytycznych, akcentując konieczność zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego i lekowego UE.

Reasumując, należy stwierdzić, że Polska prezydencja w Radzie Unii Europejskiej w pierwszej połowie 2025 roku skupiła się na szerokim zakresie działań, mających na celu poprawę jakości życia obywateli UE. Pod hasłem „Bezpieczeństwo, Europo!” Polska postawiła na wzmocnienie bezpieczeństwa w wielu wymiarach społecznych oraz na działania wspierające ludzi w różnych aspektach ich życia poprzez promowanie równości, wspieranie osób starszych, politykę edukacyjną, kulturę i sport, dążąc jednocześnie do stworzenia bezpieczniejszej i bardziej sprawiedliwej Europy. Dzięki tym inicjatywom obywatele mogą oczekiwać poprawy jakości życia oraz większej integracji społecznej i gospodarczej, co stanowi istotne wskazówki i rekomendacje dla dalszych analiz naukowych.

Bibliografia

- „2025 Report on Gender Equality in the EU”. Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Sprawiedliwości i Konsumentów. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/5262357>, dostęp: 26.11.2025.
- „A Roadmap for Women’s Rights – Commission Communication”. Komisja Europejska. https://commission.europa.eu/document/0c3fe55d-9e4f-4377-9d14-93d03398b434_en, dostęp: 15.06.2025.
- „Bezpieczeństwo strefy Schengen – coraz bliżej uruchomienia systemu EES”. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. <https://www.gov.pl/web/mswia/bezpieczenstwo-strefy-schengen-coraz-blizej-uruchomienia-systemu-wjazdowyjazdu-ees>, dostęp: 22.04.2025.
- „Deklaracja z La Hulpe: silne zaangażowanie na rzecz Europy socjalnej i uczenia się przez całe życie”. Komisja Europejska. <https://epale.ec.europa.eu/pl/content/deklaracja-z-la-hulpe-silne-zaangazowanie-na-rzecz-europy-socjalnej-i-uczenia-sie-przez/>, dostęp: 22.04.2025.
- „Komisja Europejska i partnerzy społeczni podpisują pakt na rzecz dialogu społecznego”. Konfederacja Lewiatan. <https://lewiatan.org/komisja-europejska-i-partnerzy-spoeczni-podpisuja-pakt-na-rzecz-dialogu-spoecznego/>, dostęp: 22.04.2025.
- „Konferencja »Przeciwdziałanie handlowi ludźmi«”. Polska Prezydencja w Radzie Unii Europejskiej. <https://polish-presidency.consilium.europa.eu/pl/wydarzenia/konferencja-przeciwdzialanie-handlowi-ludzmi/>, dostęp: 22.04.2025.
- „Nieformalne spotkanie ministrów ds. równości płci”. Polska Prezydencja w Radzie Unii Europejskiej. <https://polish-presidency.consilium.europa.eu/pl/>

- wydarzenia/nieformalne-spotkanie-ministrow-ds-rownosci-plci-164/, dostęp: 9.06.2025.
- „Nowy Europejski System Wjazdu/Wyjazdu (EES)”. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. <https://www.gov.pl/web/usa/nowy-europejski-system-wjazdu-wyjazdu-en-tryexit-system--ees--od-12-pazdziernika-2025>, dostęp: 22.04.2025.
- „Osiągnięcia polskiej prezydencji”. Polska Prezydencja w Radzie Unii Europejskiej. <https://polish-presidency.consilium.europa.eu/pl/program/osiagniecia-polskiej-prezydencji/>, dostęp: 9.06.2025.
- „Prezydencja odpowiedzialna społecznie”. Polska Prezydencja w Radzie Unii Europejskiej. <https://polish-presidency.consilium.europa.eu/pl/prezydencja/prezydencja-odpowiedzialna-spolecznie/>, dostęp: 22.04.2025.
- „Priorytety prezydencji”. Polska Prezydencja w Radzie Unii Europejskiej. <https://polish-presidency.consilium.europa.eu/pl/program/priorytety-prezydencji/>, dostęp: 22.04.2025.
- „Program Polskiej Prezydencji w Radzie Unii Europejskiej”. Polska Prezydencja w Radzie Unii Europejskiej. <https://polish-presidency.consilium.europa.eu/pl/program/program-prezydencji/>, dostęp: 22.04.2025.
- „System EES”. Straż Graniczna. <https://www.strazgraniczna.pl/pl/ees>, dostęp: 22.04.2025.
- „The Porto Declaration”. Rada Unii Europejskiej. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/05/08/the-porto-declaration/>, dostęp: 22.04.2025.
- „Tripartite Declaration for a Thriving European Social Dialogue”. SGI Europe. <https://sgieurope.org/files/Tripartite%20Declaration%20for%20a%20Thriving%20European%20Social%20Dialogue.pdf>, dostęp: 22.04.2025.
- „Walka z przestępczością: Rada określa priorytety UE na najbliższe lata”. Rada Unii Europejskiej. <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2025/06/13/council-defines-eu-crime-fighting-priorities-for-next-years/>, dostęp: 22.04.2025.
- „Wskaźnik niedoboru siły roboczej i umiejętności Cedefopu”. Europejskie Centrum Rozwoju Kształcenia Zawodowego (Cedefop). https://www.cedefop.europa.eu/files/9202_pl.pdf, dostęp: 22.04.2025.
- Auleytner, J. (2005). *Polityka społeczna*. Warszawa: WSP TWP.
- Auleytner, J., Głąbicka-Auleytner, K. (2024). *Nowy wymiar polityki społecznej Unii Europejskiej. Od kwestii socjalnych do praw socjalnych*. Warszawa: Elipsa.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1808 z dnia 14 listopada 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2010/13/UE w sprawie koordynacji niektórych przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących świadczenia audiowizualnych usług medialnych (dyrektywa o audiowizualnych usługach medialnych) ze względu na zmianę sytuacji na rynku. 2018. Unia Europejska. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1808/oj?locale=pl>, dostęp: 22.04.2025.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1500 z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie norm dotyczących organów ds. równości w obszarze równego traktowania i równości szans kobiet i mężczyzn w zakresie zatrudnienia i pracy oraz

- zmiany dyrektyw 2006/54/WE i 2010/41/UE. Unia Europejska. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:32024L1500>, dostęp: 22.04.2025.
- Dyrektywa Rady w sprawie norm dotyczących funkcjonowania organów ds. równości w obszarze równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, równego traktowania osób w dziedzinie zatrudnienia i pracy bez względu na wyznawaną religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, równego traktowania kobiet i mężczyzn w sprawach zabezpieczenia społecznego oraz w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług, oraz w sprawie zmiany dyrektyw 2000/43/WE i 2004/113/WE.
- Jakubiak, L. (2025). Polska w czerwcu rozpocznie negocjacje w sprawie pakietu farmaceutycznego? Niewykluczone. Rynek Zdrowia. <https://www.rynekzdrowia.pl/Polityka-zdrowotna/Polska-w-czerwcu-rozpocznie-negocjacje-w-sprawie-pakietu-farmaceutycznego-Niewykluczone,271631,14.html>, dostęp: 22.08.2025.
- Konkluzje Rady i przedstawiciele rządów państw członkowskich zebranych w Radzie w sprawie zintegrowanego podejścia do sportu i aktywności fizycznej w kontekście edukacji. 2025. Unia Europejska. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:52025XG02987>, dostęp: 22.04.2025.
- Konkluzje Rady w sprawie przyszłych priorytetów dotyczących intensyfikacji wspólnych starań Unii Europejskiej i jej państw członkowskich na rzecz zwalczania terroryzmu (C/2025/300) (Dz.U. UE C z dnia 10 stycznia 2025 r.). <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/konkluzje-rady-w-sprawie-przyszlych-priorytetow-dotyczacych-intensyfikacji-72429121>, dostęp: 22.04.2025.
- Konkluzje Rady w sprawie wspierania młodych artystów i pracowników sektorów kultury i sektorów kreatywnych w rozpoczynaniu kariery zawodowej. 2025. Unia Europejska. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202503165, dostęp: 22.04.2025.
- Rezolucja ustawodawcza Parlamentu Europejskiego z dnia 10 kwietnia 2024 r. w sprawie projektu dyrektywy Rady w sprawie norm dotyczących funkcjonowania organów ds. równości w obszarze równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, równego traktowania osób w dziedzinie zatrudnienia i pracy bez względu na wyznawaną religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, równego traktowania kobiet i mężczyzn w sprawach zabezpieczenia społecznego oraz w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług, oraz w sprawie zmiany dyrektyw 2000/43/WE i 2004/113/WE (10788/1/2023 – C9-0031/2024 – 2022/0401(APP)) (Specjalna procedura ustawodawcza – zgoda). 2025. Unia Europejska. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52024AP0197>, dostęp: 22.04.2025.
- Ustawa z dnia 12 maja 2025 r. o warunkach dopuszczalności powierzania pracy cudzoziemcom. Dz.U. 2025, poz. 621.
- Zalecenie Rady z dnia 12 czerwca 2023 r. w sprawie wzmacniania dialogu społecznego w Unii Europejskiej. 2023. Unia Europejska. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32023H01389>, dostęp: 22.04.2025.

Zalecenie Rady z dnia 8 grudnia 2022 r. w sprawie dostępu do przystępnej cenowo i dobrej jakościowo opieki długoterminowej 2022/C 476/01. 2022. Unia Europejska. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2022.476.01.0001.01.POL&toc=OJ%3AC%3A2022%3A476%3AFULL, dostęp: 22.04.2025.

Contexts of Social Policy under the Polish Presidency of the Council of the European Union

Abstract

The Polish Presidency of the Council of the European Union took place in the first half of 2025 under the motto “Security, Europe!”. This concept of security was understood not only in the military context or in terms of the threat of armed conflict, but also more broadly, encompassing living conditions and the sense of safety among EU citizens, as well as economic and health security. The Polish Presidency aimed to support initiatives strengthening European security in all its dimensions: external, internal, informational, economic, energy-related, food-related and health-related. The aim of this article is to analyse the plans and assumptions related to social security implemented during the Polish Presidency of the Council of the European Union. To this end, the activities undertaken by the Council of the EU that targeted specific social groups (e.g. older people, migrants) and addressed issues such as human rights and the rule of law, gender equality, labour rights, health security, social dialogue, education, sport and culture have been examined in depth. The article reviews and evaluates those areas that resulted in the development or adoption of concrete initiatives, action plans, programmes or documents.

Keywords: security, presidency, Council of the European Union, social policy, human rights, social dialogue

prof. dr hab. Katarzyna Głąbicka-Auleytner

Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego

e-mail: k.auleytner@urad.edu.pl

ORCID: 0000-0003-3370-1287

Anna Mirczak

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Teleopieka jako nowoczesne narzędzie wsparcia osób starszych i niesamodzielnych w kontekście deinstytucjonalizacji usług społecznych

Wprowadzenie

Obserwowany w ostatnich dekadach postępujący proces starzenia się społeczeństwa w Polsce staje się jednym z kluczowych wyzwań systemu pomocy społecznej i ochrony zdrowia. Zgodnie z prognozami Głównego Urzędu Statystycznego w latach 1989–2018 odsetek osób w wieku 65 lat i więcej w naszym kraju zwiększył się z 14,7% do 25%, co oznacza wzrost o niemal 10 punktów procentowych. Jednocześnie w tym samym okresie zauważalny był spadek udziału dzieci i młodzieży o około 12 punktów procentowych. Szacuje się, że do 2050 roku osoby w wieku emerytalnym będą stanowić aż 40% populacji (GUS, 2018).

Zmiany demograficzne, w tym rosnący udział osób w wieku poprodukcyjnym oraz spadek liczby dzieci i młodzieży, prowadzą do głębokiej transformacji struktury potrzeb zdrowotnych i opiekuńczych w skali kraju. Starzenie się populacji wiąże się bowiem nie tylko z większym ryzykiem występowania chorób przewlekłych i wielochorobowości, ale także z rosnącą liczbą osób niesamodzielnych, wymagających długotrwałego wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. W odpowiedzi na te wyzwania, w polityce społecznej Unii Europejskiej i Polski coraz większy nacisk kładzie się na deinstytucjonalizację usług opiekuńczych, rozumianą jako proces odchodzenia od opieki świadczonej w dużych instytucjach na rzecz wsparcia

świadczonego w środowisku lokalnym, jak najbliższej miejsca zamieszkania osoby potrzebującej. Proces ten nie oznacza automatycznego zamykania placówek stacjonarnych, lecz zakłada tworzenie warunków do niezależnego życia rozumianego nie jako samowystarczalność, lecz jako możliwość podejmowania decyzji dotyczących własnego życia, miejsca zamieszkania czy formy opieki (Uchwała 135 Rady Ministrów, 2022). W tym kontekście teleopieka jawi się jako jedno z najbardziej obiecujących narzędzi wsparcia dla osób starszych i niesamodzielnych, stanowiąc innowacyjne rozwiązanie wykorzystujące technologie informacyjno-komunikacyjne do świadczenia usług zdrowotnych i społecznych bezpośrednio w miejscu zamieszkania osoby potrzebującej.

W literaturze przedmiotu często brakuje jednoznacznej i spójnej definicji terminu teleopieka (*telecare*), który bywa niekiedy utożsamiany z e-zdrowiem lub telemedycyną. W zależności od kontekstu akcentowane są różne aspekty tego pojęcia, od technologii wspierających po systemy wsparcia w codziennym funkcjonowaniu osób niesamodzielnych. Sam termin *telecare* stanowi złożenie dwóch pojęć – *tele*, odnoszącego się do technologii informacyjno-komunikacyjnych wykorzystywanych na odległość, oraz *care*, czyli świadczenia usług opiekuńczych. Najbardziej uniwersalną i szeroko akceptowaną definicją teleopieki pozostaje propozycja przedstawiona przez Barlowa i współautorów (Barlow i wsp., 2007), zgodnie z którą to zastosowanie technologii komunikacyjnych w celu bezpośredniego świadczenia usług zdrowotnych i społecznych na rzecz użytkownika – pacjenta lub klienta w miejscu zamieszkania. Autorzy systematycznego przeglądu 32 funkcjonujących definicji teleopieki (zidentyfikowanych w 44 artykułach; Solli i wsp., 2012) wskazali cztery kluczowe wymiary tego pojęcia, takie jak: wykorzystanie technologii, realizację aktywności opiekuńczej, udział określonych grup osób zaangażowanych w proces opieki oraz możliwość zapewnienia dostępu do usług.

Rozpoznanie tych wymiarów pozwoliło autorom przeglądu uchwycić złożoność koncepcji teleopieki, która wykracza poza prostą relację pacjent/klient–technologia, uwzględnia także kontekst zarówno społeczny, jak i funkcjonalny świadczenia opieki na odległość. Technologiczny aspekt teleopieki związany jest z procesem wykorzystania różnych technologii, głównie komputerowych i telekomunikacyjnych, obejmujących rozwiązania informacyjne, komunikacyjne, pomiarowe i monitorujące. W koncepcji teleopieki element realizacji działań opiekuńczych przejawia się w ocenie stanu zdrowia, udzielanie wsparcia, poradnictwo, monitorowanie i zarządzanie zdrowiem pacjenta, a jej istotą jest uzupełnianie tradycyjnych form opieki oraz wzmacnianie relacji poprzez interakcję na odległość. W kontekście osób zaangażowanych w teleopiekę definicje najczęściej wskazują na klienta lub pacjenta jako biernego odbiorcę usług oraz pracowników ochrony zdrowia i opiekunów jako

stronę aktywną, odpowiedzialną za realizację opieki. W zakresie możliwości dostępu teleopieka zapewnia elastyczny kontakt z usługodawcą, zarówno w razie potrzeby, jak i zgodnie z ustalonym harmonogramem, stanowiąc nowoczesną formę usług, wspieraną innowacyjnymi rozwiązaniami technologicznymi (Sävenstedt i wsp., 2004).

Cyfrowa transformacja opieki domowej coraz wyraźniej ukazuje teleopiekę jako jedno z kluczowych narzędzi umożliwiających wsparcie osób starszych i niesamodzielnych w środowisku ich codziennego życia. Rozwiązania te pozwalają nie tylko zwiększyć bezpieczeństwo i komfort użytkowników, lecz także utrzymać ich niezależność oraz ograniczyć konieczność korzystania z opieki instytucjonalnej (Rajer, 2022). Uwzględniając powyższe uwarunkowania oraz rosnącą rolę teleopieki w systemach wsparcia społecznego i zdrowotnego, celem głównym niniejszego artykułu była analiza teleopieki jako narzędzia wspierającego proces deinstytucjonalizacji usług społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem jej roli w opiece nad osobami starszymi i niesamodzielnymi w ich środowisku życia. Problem główny koncentrował się na odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu teleopieka może wspierać rozwój środowiskowych form wsparcia i ograniczać konieczność opieki instytucjonalnej. W ramach opracowania podjęto próbę rozwiązania kilku problemów szczegółowych:

- jakie formy teleopieki są obecnie rozwijane w Polsce,
- jaki jest ich potencjał w poprawie jakości życia osób starszych,
- jakie korzyści i ograniczenia wiążą się z wdrażaniem tych rozwiązań,
- jakie są główne wyzwania i czynniki ryzyka wpływające na trwałość i skuteczność teleopieki.

Artykuł ma charakter przeglądowy i opiera się na analizie literatury przedmiotu, krajowych raportów oraz dokumentów strategicznych dotyczących rozwoju usług społecznych i zdrowotnych dla osób wymagających wsparcia.

Metodologia

W niniejszym opracowaniu zastosowano przegląd narracyjny (*narrative review*), którego celem było syntetyczne ujęcie aktualnego stanu wiedzy na temat teleopieki jako narzędzia wspierającego osoby starsze i niesamodzielne w środowisku ich zamieszkania. Przegląd ten nie ograniczał się wyłącznie do analizy wyników empirycznych, lecz obejmował również raporty eksperckie oraz opracowania przeglądowe, dzięki czemu możliwe było uchwycenie zarówno kontekstu społeczno-systemowego, jak i praktycznego zastosowania rozwiązań teleopiekuńczych.

Narracyjna forma przeglądu umożliwiła pogłębione omówienie różnorodnych aspektów teleopieki, od typologii technologii i modeli wdrożeń, przez analizę ich wpływu na jakość życia i niezależność seniorów, aż po wskazanie barier wdrażania w praktyce opieki środowiskowej. Zakres tematyczny przeglądu został określony w oparciu o następujące kryteria:

- **tematyczne:** artykuły naukowe i raporty poświęcone teleopiece, *smart home*, technologiom monitorowania domowego oraz deinstytucjonalizacji usług opiekuńczych;
- **populacyjne:** badania koncentrujące się na osobach starszych i niesamodzielnych;
- **funkcjonalne:** publikacje analizujące funkcje teleopieki w zakresie bezpieczeństwa, wsparcia codziennego funkcjonowania i integracji z opieką społeczną lub zdrowotną;
- **geograficzne i systemowe:** preferencja dla publikacji osadzonych w kontekście europejskim (w tym polskim), przy jednoczesnym uwzględnieniu doświadczeń międzynarodowych.

Źródłami wykorzystanymi w przeglądzie były publikacje indeksowane w bazach naukowych, takich jak PubMed, Scopus i Web of Science, oraz wybrane raporty z badań.

Wyniki przeglądu literatury

Formy i modele teleopieki

Teleopieka nie jest jednolitym rozwiązaniem technologicznym, lecz zbiorem różnorodnych systemów i usług, które mogą się znacząco różnić pod względem sposobu działania, stopnia zaawansowania, poziomu integracji oraz roli użytkownika. Teleopieka stanowi naturalne rozwinięcie technologii wspomagających (*assistive technologies*)¹, które od lat odgrywają istotną rolę w opiece środowiskowej. Tradycyjne rozwiązania tego typu obejmują zarówno proste urządzenia, takie jak laski, okulary czy nakładki do odkręcania kranów, jak i bardziej zaawansowane stacjonarne systemy jak windy schodowe, rampy czy prysznice z niskim progiem wejścia, będące formą adaptacji przestrzeni domowej. Ich skuteczność w umożliwianiu osobom niesamodzielnym dłuższego pozostania we własnych domach jest szeroko potwierdzona. Niemniej jednak proces planowania, finansowania i instalacji takich udogodnień bywa

¹ Termin „technologia wspomagająca” został zdefiniowany przez WHO w 2004 roku jako *termin ogólny odnoszący się do każdego urządzenia lub systemu, który umożliwia jednostce wykonanie zadania, którego inaczej nie mogłaby wykonać, lub zwiększa łatwość i bezpieczeństwo wykonywania danego zadania* (World Health Organisation. Glossary of Terms for Community Health Care and Services for Older Persons, 2004).

czasochłonny, co w niektórych przypadkach prowadzi do konieczności wcześniejszego opuszczenia domu przez osobę potrzebującą, zanim wdrożone zostaną odpowiednie usprawnienia. W ciągu ostatnich 20 lat pojawiło się jednak coraz więcej nowoczesnych urządzeń z zakresu technologii wspomagających, opartych na innowacjach elektronicznych, komputerowych, telekomunikacyjnych i wspieranych przez sztuczną inteligencję (Muthu, 2023). Tego typu rozwiązania, np. elektroniczny detektor upadków, często integrowane z systemami teleopieki, umożliwiają nie tylko monitorowanie zdrowia i bezpieczeństwa użytkownika, lecz także zwiększają jego samodzielność, ułatwiają codzienne funkcjonowanie i wspierają ideę niezależnego życia w znanym środowisku (Doughty, 2007).

W literaturze przedmiotu wyodrębnia się kilka sposobów klasyfikacji form i modeli teleopieki, w tym m.in. podział na generacje technologiczne, rozróżnienie na systemy aktywne i pasywne oraz podział na rozwiązania mobilne, stacjonarne i zintegrowane.

Jednym z najbardziej rozpowszechnionych podziałów systemów teleopieki jest klasyfikacja na trzy generacje:

- **I generacja** (systemy aktywne) to urządzenia stanowiące najprostsze rozwiązania w zakresie teleopieki, uruchamiane ręcznie przez użytkownika. Najbardziej typowym przykładem są tzw. przyciski alarmowe, noszone na szyi lub nadgarstku (w formie zegarka), które umożliwiają wezwanie pomocy w sytuacji zagrożenia. System ten opiera się na przenośnym urządzeniu, które po naciśnięciu przycisku automatycznie nawiązuje połączenie z centrum alarmowym lub osobą wcześniej wskazaną do kontaktu (tzw. pierwszego reagowania). Systemy aktywne są odpowiednie dla osób w pełni świadomych, posiadających zdolność manualnego obsługiwanie urządzeń i podejmowania decyzji w sytuacjach kryzysowych.
- **II generacja** obejmuje systemy pasywne, które wykorzystują czujniki środowiskowe (np. detektory ruchu, czujniki dymu, zalania, upadku) i automatycznie wysyłają sygnał alarmowy w sytuacji wykrycia nieprawidłowości. Systemy te działają niezależnie od użytkownika i zapewniają większe bezpieczeństwo osobom z ograniczeniami poznawczymi lub ruchowymi.
- **III generacja** to systemy inteligentne, które monitorują codzienną aktywność użytkownika i analizują wzorce jego zachowań (np. korzystanie z kuchni, rytm snu, aktywność fizyczną). Dzięki analizie odchyśleń od ustalonych wzorców możliwe jest wczesne wykrycie zagrożeń zdrowotnych i szybka interwencja. Systemy te wpisują się w ideę proaktywnego wsparcia środowiskowego (Stowe, 2010).

Kryterium klasyfikacyjnym teleopieki może być także forma fizyczna oraz zakres przestrzenny działania technologii:

- **Technologie mobilne** to m.in. aplikacje na smartfony, zegarki z funkcją monitoringu lub systemy GPS. Umożliwiają nadzór nad użytkownikiem w ruchu i poza domem. Ich zaletą jest elastyczność i dostępność, a ograniczeniem – konieczność obsługi oraz regularnego ładowania urządzeń.
- **Technologie stacjonarne** obejmują urządzenia zamontowane w mieszkaniu, takie jak czujniki ruchu, aktywności i upadków, kamery. Zapewniają stały nadzór nad środowiskiem domowym, ale towarzyszą użytkownikowi poza jego miejsce zamieszkania.
- **Systemy zintegrowane** łączą różne elementy tj. aplikacje mobilne, czujniki środowiskowe, monitoring zdrowia i komunikację z opiekunami. Ich cechą charakterystyczną jest wysoki poziom personalizacji i możliwość integracji z systemami ochrony zdrowia i pomocy społecznej. Są to rozwiązania o największym potencjale w zakresie wspierania deinstytucjonalizacji (Doughty, 2001).

W badaniach Muthu i współautorów (Muthu i wsp., 2023) dokonano przeglądu technologii wspomagających przeznaczonych dla osób zmagających się z demencją, autyzmem, endoprotezoplastyką kolana, urazem rdzenia kręgowego, potrzebą stosowania egzoszkieletów, cukrzycą, udarem, zaburzeniami mobilności (np. wózki inwalidzkie, protezy), zaburzeniami wzroku, słuchu, funkcji poznawczych (w tym z wykorzystaniem oprogramowania edukacyjnego), a także osób starszych korzystających z osobistych systemów alarmowych oraz rozwiązań wspomagającej i alternatywnej komunikacji. W kontekście osób starszych autorzy wykazali, że technologie wspomagające mogą obejmować szeroki zakres urządzeń, takich jak dozowniki leków, systemy teleopieki, alarmy osobiste, lokalizatory GPS, urządzenia z funkcją przypominania o zażywaniu leków czy narzędzia wspomagające komunikację. Zauważono, że rozwiązania te skupiają się głównie na takich obszarach funkcjonowania osoby korzystającej jak: mobilność, samoobsługa, bezpieczeństwo oraz utrzymywanie kontaktu z otoczeniem. Takie ukierunkowanie działań jest zgodne z ideą technologii dobrobytu (ang. *welfare technology*), której nadrzędnym celem jest wspieranie niezależności, aktywności, uczestnictwa w życiu społecznym oraz podnoszenie poziomu bezpieczeństwa osób z niepełnosprawnościami lub zagrożonych utratą samodzielności (Frennert, 2020). Ich skuteczność może być uzależniona od poziomu samodzielności użytkownika, a także od jego umiejętności posługiwania się technologią.

W Polsce jednym z najbardziej rozbudowanych przykładów środowiskowego modelu wsparcia, łączącego nowoczesne technologie z bezpośrednimi usługami opiekuńczymi, jest program Małopolski Tele-Anioł. To kompleksowe przedsięwzięcie realizowane przez województwo małopolskie obejmuje nie tylko teleopiekę z wykorzystaniem opasek bezpieczeństwa, lecz także szeroki wachlarz usług opiekuńczych, sąsiedzkich i asystenckich, wsparcie

psychologiczne oraz działania aktywizujące, w tym szkolenia podnoszące samodzielność i kompetencje życiowe. Program adresowany jest do osób nie-samodzielnych, niezależnie od wieku, a w szczególności do tych, które z powodu stanu zdrowia, samotności lub warunków mieszkaniowych potrzebują stałego wsparcia i monitoringu. Pierwsza edycja programu była realizowana w latach 2018–2023 i spotkała się z bardzo pozytywnym odbiorem zarówno ze strony odbiorców, jak i instytucji zaangażowanych w jego realizację, co doprowadziło do uruchomienia kolejnej edycji na lata 2024–2029.

Wśród dostępnych w Polsce rozwiązań wspierających osoby starsze na szczególną uwagę zasługuje również powszechnie rozpoznawalny przez seniorów ogólnopolski rządowy program Korpus Wsparcia Seniorów, który od 2020 roku realizowany jest przez jednostki samorządu terytorialnego na terenie całego kraju. Program ten, koordynowany przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, oferuje osobom powyżej 60. roku życia pomoc w codziennym funkcjonowaniu, koncentrując się w Module II na wsparciu technologicznym w formie opasek bezpieczeństwa wyposażonych m.in. w przycisk SOS, detektor upadku, czujnik zdjęcia urządzenia, lokalizator GPS, możliwość komunikacji z centrum obsługi oraz z opiekunami, monitoring pulsu i saturacji oraz funkcje rejestrujące czas realizowanej opieki. Urządzenia te umożliwiają całodobowy kontakt z centrum monitoringu i szybkie wezwanie pomocy w sytuacjach zagrożenia zdrowia lub życia, takich jak upadki, zasłabnięcia czy nagłe pogorszenie stanu zdrowia. Program ma na celu nie tylko zwiększenie bezpieczeństwa i samodzielności osób starszych, ale również ograniczenie poczucia izolacji i osamotnienia, szczególnie w przypadku seniorów mieszkających samotnie (MRPiPS, 2025). Oba programy, zarówno Małopolski Tele-Anioł, jak i Korpus Wsparcia Seniorów pełnią istotną rolę w systemie wsparcia seniorów, jednak wymagają dalszych działań w zakresie edukacji użytkowników, ujednolicenia standardów świadczenia usług oraz zapewnienia ich trwałości i dostępności w skali kraju (NIK, 2018).

Inteligentne domy i technologie monitorowania zdrowia w środowisku domowym

Współczesne rozwiązania technologiczne w obszarze opieki domowej, określane mianem inteligentnych domów oraz systemów monitorowania zdrowia, odgrywają coraz większą rolę w zaspokajaniu potrzeb starzejącego się społeczeństwa. Szczególnie istotne okazują się w przypadku osób starszych z tzw. złożonymi potrzebami zdrowotnymi, a więc takich, które doświadczają współwystępowania wielu przewlekłych schorzeń, wymagających częstych interwencji medycznych i opieki ze strony różnych specjalistów. System inteligentnego domu opiera się na zintegrowanych komponentach, takich jak czujniki (monitorujące otoczenie i stan mieszkańców), urządzenia

wykonawcze (np. automatyczne zamki i oświetlenie), interfejsy użytkownika (umożliwiające sterowanie), systemy komunikacji wewnętrznej i zewnętrznej, a także lokalne jednostki inteligencji, które przetwarzają dane i podejmują decyzje. Celem takiego rozwiązania jest stworzenie elastycznego, bezpiecznego i dostosowanego środowiska domowego, które wspiera samodzielność osób starszych oraz osób z ograniczeniami funkcjonalnymi (Doughty, Williams, 2001).

Celem przeglądu literatury dokonanego przez Liu i wsp. (Liu i wsp., 2023) była ocena jakości dowodów naukowych dotyczących wpływu technologii na stan zdrowia seniorów oraz określenie poziomu ich gotowości do praktycznego zastosowania w środowiskowych modelach opieki. Spośród analizowanych źródeł do końcowej oceny zakwalifikowano 48 badań spełniających kryteria metodologiczne. Największy udział wśród analizowanych projektów miały Stany Zjednoczone (48% wszystkich publikacji), co może odzwierciedlać zarówno wysoki stopień rozwoju infrastruktury cyfrowej, jak i rozwinięcie amerykańskiego systemu opieki domowej. Większość badań koncentrowała się na populacji osób w wieku powyżej 75 lat, często obciążonych wielochorobowością oraz ograniczoną samodzielnością, co nadaje szczególne znaczenie analizowanym rozwiązaniom w kontekście rozwijania zintegrowanych form teleopieki środowiskowej. W przeglądzie uwzględniono szerokie spektrum technologii środowiskowych, obejmujących m.in. systemy monitorowania parametrów fizjologicznych (takich jak ciśnienie tętnicze, częstość oddechów, saturacja), funkcjonalnych (zdolność do wykonywania czynności życia codziennego – ADL), systemy zapewniające bezpieczeństwo (np. czujniki upadków, detektory otwarcia drzwi) oraz rozwiązania wspierające aktywność społeczną i funkcje poznawcze (np. systemy przypomnień, urządzenia wspomagające kontakt z bliskimi, platformy treningu pamięci). Opisywane technologie opierały się najczęściej na trójwarstwowej architekturze funkcjonalnej: warstwa akwizycji obejmująca czujniki i aktywatory gromadzące dane ze środowiska domowego użytkownika, warstwa usług odpowiadająca za analizę i interpretację zgromadzonych informacji oraz warstwa aplikacyjna umożliwiająca użytkownikowi oraz opiekunom zdalny dostęp do wyników i zarządzanie środowiskiem za pośrednictwem intuicyjnych interfejsów. Zgromadzone dowody potwierdzają, że rozwiązania te skutecznie odpowiadają na potrzeby osób starszych znajdujących się w grupie wysokiego ryzyka zdrowotnego. Wspierają one nie tylko ciągłość opieki, ale również wzmacniają poczucie bezpieczeństwa, samodzielność oraz jakość życia seniorów w ich własnym otoczeniu. Jednocześnie rozwój i skuteczna implementacja tych technologii muszą być powiązane z zapewnieniem dostępności, intuicyjnej obsługi oraz faktycznego wsparcia ze strony opiekunów i instytucji odpowiedzialnych za organizację usług środowiskowych. Dopiero

w takim ujęciu inteligentne systemy domowe mogą pełnić funkcję integralnej części nowoczesnej i zindywidualizowanej teleopieki.

Czynniki wpływające na akceptację technologii teleopiekuńczych przez osoby starsze

Skuteczne wdrażanie rozwiązań z zakresu teleopieki w środowisku domowym wymaga uprzedniego zrozumienia czynników wpływających na ich akceptację przez osoby starsze. Kluczowym celem wielu badań jest identyfikacja barier oraz uwarunkowań sprzyjających trwałemu korzystaniu z tych technologii. Autorzy jednego z pierwszych systematycznych przeglądów literatury w tym zakresie wyodrębnili 27 czynników akceptacji, pogrupowanych w sześć głównych kategorii tematycznych (Peek, 2014). Struktura ta uwzględnia zarówno indywidualne postawy, jak i szerszy kontekst społeczny. Wśród najczęściej identyfikowanych obaw znajdowały się kwestie związane z kosztami, ochroną prywatności, trudnością w obsłudze, ryzykiem stygmatyzacji oraz niechęcią do korzystania z urządzeń, które mogą zostać łatwo pominięte lub uznane za niepraktyczne. Z drugiej strony respondenci często podkreślali oczekiwane korzyści, takie jak wzrost poczucia bezpieczeństwa, większa niezależność oraz wsparcie dla opiekunów rodzinnych. Akceptacja rozwiązań teleopiekuńczych była również powiązana z subiektywnym poczuciem potrzeby ich stosowania, wpływem otoczenia (rodziny, rówieśników, personelu medycznego), obecnością alternatywnych form wsparcia oraz cechami indywidualnymi, takimi jak wcześniejsze doświadczenia z technologią, sytuacja mieszkaniowa czy preferencje kulturowe. Ponadto, wyniki badań wskazują, że jednym z istotnych czynników wpływających na akceptację i korzystanie z teleopieki jest subiektywne poczucie zagrożenia utratą niezależności. Osoby starsze, które postrzegały siebie jako szczególnie narażone, były bardziej otwarte na rezygnację z części kontroli nad prywatnością i codziennością, akceptując bardziej zaawansowane i „inwazyjne” formy monitorowania, takie jak czujniki środowiskowe czy pasywne systemy obserwacji. Z kolei osoby, które nie odczuwały takiego zagrożenia, częściej postrzegały tego typu technologie jako zagrażające ich autonomii, tożsamości oraz poczuciu samostanowienia (Fothergill i wsp., 2025).

W innym przeglądzie literatury skupiono się na analizie rzeczywistych doświadczeń osób starszych korzystających z teleopieki w warunkach domowych (Karlsen, 2017). Wnioski z badań potwierdziły, że technologie te mogą skutecznie wzmacniać poczucie bezpieczeństwa i sprzyjać realizacji jednego z kluczowych pragnień osób starszych, czyli możliwość pozostania we własnym domu. Jednocześnie podkreślono konieczność indywidualnego dopasowania rozwiązań technologicznych do realnych potrzeb użytkownika

oraz zapewnienia odpowiedniego oraz stałego wsparcia ze strony dostawców usług.

Na podstawie powyżej przeanalizowanych badań wyodrębniono siedem głównych wniosków:

- Starzenie się w miejscu zamieszkania jest wysoce pożądane, lecz może wiązać się z ryzykiem izolacji społecznej.
- Teleopieka wzmacnia subiektywne poczucie bezpieczeństwa i wspiera codzienną samodzielność.
- Kwestia prywatności nie stanowi znaczącej bariery, o ile technologia postrzegana jest jako realna forma ochrony.
- Użytkownicy wskazują na ograniczenia techniczne urządzeń, zwłaszcza poza przestrzenią mieszkalną (np. słaby zasięg na zewnątrz).
- Kluczowym czynnikiem akceptacji pozostaje postrzegana użyteczność technologii; im bardziej dopasowana do indywidualnych potrzeb, tym większa szansa na jej przyjęcie.
- Istnieje ryzyko, że rozwiązania teleopiekuńcze mogą nieświadomie wzmacniać obraz osoby starszej jako chorej i zależnej, co stoi w sprzeczności z potrzebą zachowania autonomii.
- Niski poziom wiedzy i zrozumienia technologii może utrudniać jej prawidłowe użytkowanie, dlatego niezbędne jest zapewnienie adekwatnego wsparcia edukacyjnego i technicznego.

Technologie teleopiekuńcze mogą w istotny sposób wspierać niezależność i bezpieczeństwo osób starszych. Kluczowym warunkiem ich skuteczności i akceptacji pozostaje jednak dopasowanie rozwiązań do realnych, subiektywnie postrzeganych potrzeb użytkownika. Wysokie koszty, brak wsparcia serwisowego oraz obawy związane z prywatnością i stygmatyzacją nadal stanowią istotne bariery we wdrażaniu tych rozwiązań na większą skalę.

Rola teleopieki w deinstytucjonalizacji

W literaturze wskazuje się, że technologia może wspierać osoby starsze i niesamodzielne w codziennym funkcjonowaniu, zwiększając ich poczucie sprawczości i umożliwiając wykonywanie prostych czynności bez udziału opiekuna. Dla wielu użytkowników oznacza to większą integrację społeczną i mniejsze poczucie wykluczenia (Blythe 2005). Jednocześnie pojawiają się wątpliwości, czy rzeczywiście prowadzi to do pełnej niezależności. Część badaczy zwraca uwagę, że technologia może tworzyć nowe formy zależności, tym razem od systemów monitorujących i instytucji opieki zdrowotnej. W tym ujęciu „niezależność” staje się konstruktem opartym na stałym wsparciu technologicznym, a nie pełnej samodzielności. Szczególnie istotne staje się rozróżnienie pomiędzy dwoma rodzajami systemów teleopieki: tymi,

które wspierają codzienne funkcjonowanie i wzmacniają poczucie sprawczości, takimi jak przypomnienia o lekach, zdalne sterowanie światłem czy systemy bezpieczeństwa, oraz tymi, które monitorują zdrowie i aktywność bezpośrednio, często bez świadomego udziału użytkownika, np. sensory ruchu, kamery czy inteligentna odzież. Z perspektywy wielu osób starszych bardziej akceptowalne są rozwiązania z pierwszej grupy, dające wybór, kontrolę i realne wsparcie w codziennych zadaniach. Natomiast systemy zdalnego monitoringu bywają postrzegane jako naruszające prywatność i przypominające nadzór, co może prowadzić do oporu, a nawet wycofania się z ich użytkowania. Dlatego też technologie teleopiekuńcze powinny być wdrażane nie jako substytut opiekuna, lecz jako uzupełnienie całościowego, relacyjnego systemu wsparcia. Należy pamiętać, że systemy teleopieki nie zapobiegają zdarzeniom, lecz jedynie je rejestrują i uruchamiają procedury reagowania, co wymaga szybkiej oceny sytuacji na odległość. Praktyka pokazuje, że skuteczność teleopieki zależy nie tylko od technologii, ale także od indywidualnych decyzji personelu i znajomości realnego kontekstu życia osób starszych. W literaturze przedmiotu dotyczącej teleopieki domowej pojawiają się głosy zwracające uwagę na ryzyko zacierania się granic między przestrzenią domową a instytucjonalnymi formami opieki, a także między sferą prywatną a publiczną oraz codziennym życiem a działaniami opiekuńczymi, które mogą przybierać charakter formalnej pracy. Proces ten może prowadzić do stopniowego znikania wyraźnego podziału na przestrzeń domową i instytucjonalną, charakterystycznego dla wcześniejszych modeli opieki, ponieważ do przestrzeni domowej zaczynają przenikać cechy typowe dla instytucji, takie jak nadzór, formalne procedury i regulacje (Milligan, 2011).

Autorzy jednego z realistycznych przeglądów literatury, którzy podjęli próbę zidentyfikowania uwarunkowań i okoliczności, w których teleopieka sprzyja zachowaniu niezależności osób starszych, umożliwiając im możliwie najdłuższe pozostanie w środowisku domowym, wskazali cztery kluczowe obszary. Po pierwsze, usługi teleopieki powinny sprzyjać **realizacji celu**, jakim jest jak najdłuższe pozostanie osoby starszej w swoim środowisku domowym, poprzez zapewnienie jej poczucia bezpieczeństwa w sytuacjach nagłych oraz umożliwienie szybkiego wykrywania oznak pogarszającego się stanu zdrowia. Po drugie, technologie powinny być ukierunkowane na **wspieranie autonomii** dzięki możliwości wyboru formy monitoringu, samodzielnemu decydowaniu o wezwaniu pomocy oraz dopasowaniu rozwiązań do osobistych potrzeb, co może istotnie wzmacniać poczucie samostanowienia i sprawczości w codziennym funkcjonowaniu. Kolejno, działania z zakresu teleopieki winny przyczyniać się do **zmniejszenia poczucia osamotnienia i izolacji społecznej** poprzez wsparcie w utrzymaniu dotychczasowych relacji lub/i nawiązywaniu nowych kontaktów. Ostatecznie, jej efektywność zależy od tego, na ile zostanie harmonijnie **wkomponowana w codzienne**

życie – powinna być dopasowana do indywidualnych możliwości, zasobów, nawyków oraz preferencji osób starszych (Fothergill i wsp., 2025).

W ogólnopolskim badaniu „Ogólnopolska diagnoza w zakresie deinstytucjonalizacji usług społecznych na terenie 16 województw w Polsce”, przeprowadzonym w obszarze wsparcia osób niesamodzielnych, oceniano stopień przygotowania jednostek samorządu terytorialnego oraz ich jednostek organizacyjnych do wdrażania procesów deinstytucjonalizacji. Jednym z istotnych elementów analizy było również zbadanie potencjału teleopieki jako narzędzia wspierającego rozwój usług środowiskowych (Zdebska i wsp., 2024). Z przeprowadzonych badań wynika, że formą teleusług stosowaną najczęściej w placówkach niestacjonarnych była teleopieka domowa w postaci opasek alarmowych, natomiast w placówkach stacjonarnych dominowały teleporady i telekonsultacje medyczne. Zarówno instytucje, jak i ich pracownicy oraz klienci – zwłaszcza w miastach – dostrzegali potrzebę szerszego wykorzystania technologii, zarówno w zakresie monitorowania stanu zdrowia, jak i komunikacji ze specjalistami. Zwrócono uwagę, że opaski alarmowe nie sprawdziły się w przypadku osób z demencją i niepełnosprawnością intelektualną, ponieważ wywoływały u nich lęk i dezorientację. Część realizatorów usług społecznych wykazywała niedostateczną wiedzę na temat wdrażania nowoczesnych technologii w pomocy społecznej, a opinie na temat zasadności ich stosowania w procesie deinstytucjonalizacji były podzielone. W województwie opolskim szczególnie akcentowano potrzebę wykorzystywania nowoczesnych narzędzi komunikacyjnych do podtrzymywania relacji rodzinnych. Na terenach wiejskich wdrażanie nowych technologii było utrudnione przez braki kadrowe, ograniczenia finansowe oraz niewystarczające kompetencje. Pomimo tych barier we wszystkich typach placówek zauważano potrzebę i chęć wdrażania teleusług, zwłaszcza w zakresie poradnictwa i kontaktów z lekarzami.

Bariery i wyzwania wdrożeniowe

Wykorzystanie technologii w opiece domowej nad pacjentami stało się przedmiotem szeroko zakrojonych dyskusji na całym świecie, uwzględniających zarówno potencjalne korzyści, jak i ograniczenia. Choć nowoczesne rozwiązania, takie jak teleopieka, systemy monitorujące czy aplikacje wspierające opiekunów, oferują szereg możliwości poprawy dostępności i bezpieczeństwa opieki, ich wdrażanie wiąże się z istotnymi wyzwaniami. W przeglądzie literatury dotyczącej technologii wspomagających wskazano kilka kluczowych barier utrudniających ich skuteczne wdrażanie i powszechne stosowanie (Muthu, 2023). Po pierwsze, zwrócono uwagę na ograniczoną liczebność próby badawczej w analizowanych studiach, co utrudnia ocenę rzeczywistej użyteczności rozwiązań w skali populacyjnej. Kolejną barierą jest brak

analiz kosztów i korzyści, które mogłyby uzasadnić ekonomiczne wdrożenie tych technologii w ramach systemów opieki. Istotnym utrudnieniem pozostaje również niski poziom wiedzy i świadomości użytkowników na temat dostępnych urządzeń, ich funkcjonalności oraz sposobów zastosowania, co przekłada się na trudności w ich doborze i adaptacji. Wskazano także brak ustandaryzowanych protokołów oraz wspólnego słownictwa, co komplikuje współpracę między projektantami, użytkownikami i specjalistami. Dodatkowo efektywność urządzeń oceniana jest często na podstawie subiektywnych opinii użytkowników, które mogą być zniekształcone przez entuzjazm lub brak struktury w przekazywaniu informacji zwrotnej.

Zastosowanie teleopieki może wiązać się z poważnymi dylematami etycznymi, zwłaszcza w przypadku osób z zaburzeniami poznawczymi, które mogą nie rozumieć zasad działania systemu ani jego wpływu na ich prywatność. Choć rodziny często postrzegają monitoring jako formę zwiększenia bezpieczeństwa, użytkownicy mogą odczuwać stygmatyzację, zależność lub naruszenie autonomii. Niektóre systemy mogą być odbierane jako zbyt inwazyjne, a dane z monitoringu wykorzystywane wbrew woli użytkownika, np. do wymuszenia zmiany miejsca zamieszkania. Dlatego wdrażanie teleopieki powinno być dostosowane indywidualnie, z zachowaniem prawa do podejmowania decyzji, możliwości rezygnacji oraz ochrony prywatności, a jej skuteczność i akceptowalność należy regularnie oceniać (Muthu i wsp., 2023).

Teleopieka może odegrać ważną rolę w uzupełnianiu braków w opiece nad osobami starszymi, szczególnie tam, gdzie nieformalni opiekunowie nie są w stanie sprostać rosnącym potrzebom. Jednak jej bezosobowy charakter może budzić obawy i być postrzegany jako brak troski. Aby systemy telemonitoringu mogły być uznane za prawdziwą formę opieki, muszą być osadzone w relacji opartej na kontakcie osobistym, wzajemnym szacunku i uwzględnianiu autonomii użytkownika. W przeciwnym razie istnieje ryzyko, że technologia, zamiast wspierać niezależność, zacznie ją ograniczać, przesuając kontrolę z użytkownika na system i opiekunów. Teleopieka w wielu publikacjach jest wskazywana jako narzędzie prewencji, pomagające zapobiegać wypadkom domowym oraz redukować liczbę hospitalizacji i umieszczeń w domach opieki. Jednakże pomimo wielu korzystnych założeń, wielu badaczy sugeruje ostrożny entuzjazm wobec technologii. Podkreślają oni, że zbyt mało wiemy o rzeczywistych potrzebach użytkowników, a rynek teleopieki bywa zdominowany przez logikę „technologii narzucanej” (*technology push*), a nie rozwijanej w odpowiedzi na realne zapotrzebowanie (*demand pull*). Istnieją również obawy, że rozwój teleopieki może nieświadomie umacniać medykalizujące modele starzenia się, marginalizując podejścia oparte na integracji społecznej. Nadmierna koncentracja na ryzyku i kontroli może sprawić, że osoby z demencją lub niepełnosprawnościami zostaną

zaklasyfikowane jako „źródło ryzyka”, co może prowadzić do ich szybszej instytucjonalizacji (Draper, Sorell, 2013).

W kontekście wdrażania usług teleopieki istotnym aspektem warunkującym ich skuteczność i akceptację jest odpowiednie przygotowanie personelu oraz użytkowników do nowych form pracy i komunikacji. Badania wskazują, że odpowiednio zaplanowane programy edukacyjne wzmacniają pewność siebie w obsłudze nowych technologii, kształtują pozytywne nastawienie do teleopieki i przygotowują do świadczenia usług na odległość bez poczucia utraty kompetencji zawodowych. Podkreśla się, że zakres i forma szkoleń powinny być zindywidualizowane – dostosowane do poziomu doświadczenia technologicznego uczestników oraz ich nastawienia wobec zmian. Młodszy pracownicy mogą wykazywać większą elastyczność, natomiast w przypadku starszego personelu częściej występuje opór lub niepewność wobec wdrażanych rozwiązań cyfrowych. Dlatego zaleca się, by szkolenia oferowały różnorodne formy wsparcia – od instruktaży praktycznych po moduły e-learningowe i konsultacje indywidualne. Istotnym elementem szkoleń powinno być nie tylko przekazanie wiedzy o sposobie działania technologii, ale także przedstawienie teleopieki jako uzupełnienia, a nie zastąpienia bezpośrednich kompetencji opiekuńczych. Niezwykle ważna jest również edukacja samych użytkowników, szczególnie osób starszych i ich opiekunów. Ponadto szkolenia powinny zawierać elementy budujące świadomość korzyści i ograniczeń teleopieki, co może pomóc w lepszym dopasowaniu technologii do potrzeb użytkowników i uniknięciu rozczarowań związanych z jej funkcjonowaniem. Kluczowe jest także przygotowanie pracowników do oceny adekwatności rozwiązań teleopiekuńczych w kontekście konkretnych sytuacji klinicznych i środowiskowych, co umożliwi prowadzenie bardziej zindywidualizowanych i skutecznych interwencji. Rozwój kompetencji personelu i odbiorców teleopieki stanowi nie tylko warunek skutecznego wdrożenia technologii, lecz także element zwiększający ich użyteczność, akceptację oraz trwałość w praktyce codziennej (Guise, Wiig, 2017).

Podsumowanie

Analiza literatury przedmiotu, obejmującej zarówno artykuły naukowe, jak i raporty z badań, wskazuje, że technologie teleopieki mogą odegrać istotną rolę w systemie wsparcia osób starszych. Ich głównym potencjałem jest umożliwienie dłuższego, bezpiecznego i bardziej samodzielnego funkcjonowania we własnym domu. Skuteczność tych rozwiązań nie zależy jednak wyłącznie od ich funkcjonalności technicznej, lecz w dużej mierze od tego, w jaki sposób zostaną wkomponowane w codzienne życie użytkowników oraz jak będą oddziaływać na relacje społeczne i poczucie autonomii (Milligan, 2011). W literaturze podkreśla się, że technologie opiekuńcze powinny

stanowić wsparcie, a nie substytut opieki świadczonej bezpośrednio przez człowieka. Choć urządzenia mogą zwiększać poczucie bezpieczeństwa, nie są w stanie zastąpić kontaktu interpersonalnego, który dla wielu starszych osób pozostaje fundamentalny dla zachowania dobrostanu emocjonalnego i psychicznego. Relacja opiekun–podopieczny, rozmowa, dotyk czy obecność mają wartość, której technologia – nawet najbardziej zaawansowana – nie jest w stanie w pełni oddać. Badania pokazują, że osoby starsze, zwłaszcza z zaburzeniami poznawczymi, silnie odczuwają potrzebę więzi społecznych, a jej brak może negatywnie wpływać na zdrowie. Technologie wspierające fizyczne funkcjonowanie w domu, choć przydatne, często prowadzą do ograniczenia kontaktów z opiekunami i specjalistami. Dlatego ich wpływ na dobrostan psychiczny seniorów powinien być starannie analizowany (Morris i wsp., 2003).

W badaniach i przeglądach systematycznych wskazuje się również, że akceptacja teleopieki przez użytkowników zależy od rodzaju oferowanych rozwiązań. Większym zaufaniem cieszą się technologie wspierające codzienne funkcjonowanie i umożliwiające podejmowanie samodzielnych decyzji, takie jak przypomnienia o lekach, systemy oświetlenia czy urządzenia ułatwiające poruszanie się w domu. Natomiast rozwiązania monitorujące, takie jak kamery, czujniki ruchu czy noszona elektronika, wzbudzają znacznie więcej obaw, zwłaszcza w kontekście naruszania prywatności i poczucia bycia nieustannie obserwowanym.

Zwraca się także uwagę na znaczenie odpowiedniego przygotowania zarówno użytkowników, jak i ich opiekunów do korzystania z technologii. Brak wiedzy o funkcjonowaniu urządzeń lub ich niewłaściwe umiejscowienie w domu może prowadzić do sytuacji, w których technologia nie spełnia swojego zadania. W niektórych przypadkach systemy pozostają nieaktywne lub są używane w sposób niezamierzony przez projektantów, co wskazuje na potrzebę lepszego szkolenia oraz wsparcia technicznego.

W literaturze wielokrotnie poruszane są także kwestie etyczne. Obejmują one konieczność uzyskiwania świadomej zgody na monitoring, ochronę prywatności oraz jasne reguły dotyczące przetwarzania i udostępniania danych. Użytkownicy powinni mieć realny wpływ na to, jakie dane są zbierane i komu są udostępniane. Ważnym wnioskiem płynącym z analiz jest również konieczność angażowania osób starszych w projektowanie i ocenę systemów teleopiekuńczych. Ich doświadczenia i preferencje powinny być traktowane jako punkt odniesienia, a nie jedynie element końcowego etapu wdrożenia. Modele oparte wyłącznie na medycznym rozumieniu opieki mogą nie odpowiadać pełnemu spektrum potrzeb, które obejmuje również relacje społeczne, kontakt emocjonalny oraz możliwość uczestniczenia w życiu codziennym na własnych zasadach.

W literaturze opisywane są także przypadki kreatywnego i niekonwencjonalnego korzystania z technologii przez osoby starsze, na przykład wykorzystywanie alarmów jako sposobu na nawiązanie kontaktu z drugim człowiekiem. Takie sytuacje nie powinny być traktowane wyłącznie jako nadużycia, lecz jako wyraz potrzeby bycia zauważonym i obecnym w relacjach międzyludzkich. Pokazuje to, że użytkownicy są nie tylko odbiorcami technologii, ale także jej aktywnymi współtwórcami, którzy dostosowują ją do własnych realiów i wartości. Wśród dobrych praktyk warto wskazać rozwiązanie wdrożone w sopockim systemie teleopieki, w którym, wychodząc naprzeciw potrzebie nawiązywania relacji międzyludzkich, wprowadzono zasadę rutynowego, cotygodniowego kontaktu teleopiekuna z podopiecznym, realizowanego bez konieczności wcześniejszego wezwania. Podsumowując, wdrażanie teleopieki powinno być procesem wielowymiarowym, uwzględniającym nie tylko aspekty technologiczne, lecz także społeczne, emocjonalne i etyczne. Tylko podejście całościowe, zakładające partnerską współpracę z osobami starszymi, może sprawić, że technologie rzeczywiście będą wspierały godne, bezpieczne i zindywidualizowane starzenie się w miejscu zamieszkania.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań oraz analizy potencjału teleopieki w kontekście deinstytucjonalizacji usług społecznych można sformułować następujące wnioski:

1. **Teleopieka powinna być traktowana jako narzędzie profilaktyczne**, wspierające codzienne funkcjonowanie osób niesamodzielnych i umożliwiające ich dłuższe pozostawanie w środowisku domowym, a nie wyłącznie jako rozwiązanie stosowane w sytuacjach kryzysowych.
2. **Rozwój usług środowiskowych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii wymaga skoordynowanej polityki publicznej**, uwzględniającej zarówno sektor zdrowia, jak i politykę społeczną. Tylko takie zintegrowane podejście może zapewnić skuteczne i trwałe wdrożenie teleopieki.
3. **Kluczowe znaczenie ma przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu** – poprzez edukację seniorów, ich opiekunów oraz pracowników sektora społecznego niezbędne jest zwiększanie kompetencji cyfrowych i przełamywanie barier technologicznych.
4. **Preferencje użytkowników a rodzaj technologii** – osoby starsze chętniej akceptują technologie wspierające samodzielność (np. przypomnienia o lekach) niż te, które naruszają poczucie prywatności (np.

monitoring wizyjny). Akceptacja technologii jest więc silnie związana z jej charakterem oraz postrzeganą kontrolą użytkownika.

5. **Wdrożenie teleopieki na szerszą skalę wymaga systemowych zmian legislacyjnych i organizacyjnych**, które umożliwią jej finansowanie ze środków publicznych, stworzenie ogólnokrajowych standardów oraz adaptację rozwiązań do warunków lokalnych.
6. **Brakuje jednolitych standardów wdrażania i oceny skuteczności teleopieki**, co utrudnia jej upowszechnienie oraz zintegrowanie z istniejącymi systemami wsparcia społecznego i zdrowotnego.

Postulaty i rekomendacje

Rozwój teleopieki jako elementu wsparcia środowiskowego w procesie deinstytucjonalizacji wymaga nie tylko odpowiednich rozwiązań organizacyjnych i technologicznych, lecz także pogłębionej refleksji naukowej oraz działań edukacyjnych i wdrożeniowych. Wnioski płynące z analizy literatury, raportów oraz dokumentów strategicznych pozwalają sformułować wybrane postulaty dla nauki oraz rekomendacje dla praktyki, odnoszące się zarówno do dziedziny nauk o zdrowiu, jak i pedagogiki. Uwzględniają one potrzebę interdyscyplinarnego podejścia, dostosowania kształcenia do nowych wyzwań oraz integracji technologii z systemem opieki i edukacji zdrowotnej.

Postulaty odnoszące się do rozwoju badań i teorii koncentrują się na następujących wyzwaniach:

1. Potrzeba pogłębionych badań nad wpływem teleopieki na jakość życia i poczucie bezpieczeństwa osób starszych, niesamodzielnych oraz ich rodzin, z uwzględnieniem aspektów psychologicznych, społecznych i zdrowotnych.
2. Konieczność rozwijania interdyscyplinarnych badań nad kompetencjami zdrowotnymi (*health literacy*) i cyfrowymi osób starszych i niesamodzielnych oraz nad rolą edukacji zdrowotnej w przygotowaniu do korzystania z e-usług.
3. Zapotrzebowanie na analizy porównawcze modeli środowiskowej opieki długoterminowej z wykorzystaniem teleopieki w różnych regionach Polski i za granicą, w kontekście deinstytucjonalizacji.
4. Potrzeba badania gotowości i kompetencji zawodowych kadry sektora ochrony zdrowia i pomocy społecznej do wdrażania usług teleopiekuńczych, ze szczególnym uwzględnieniem opieki zorientowanej na osobę starszą i niesamodzielną.

Zaproponowane rekomendacje do działań praktycznych i wdrożeniowych obejmują następujące zagadnienia:

1. Włączenie zagadnień związanych z teleopieką i opieką środowiskową do programów kształcenia w zawodach medycznych, pedagogicznych i społecznych, w szczególności w ramach modułów z edukacji zdrowotnej i gerontologii.
2. Rozwijanie szkoleń podnoszących kompetencje cyfrowe i komunikacyjne kadry pracującej z osobami starszymi i niesamodzielnymi, obejmujących również aspekty etyczne i relacyjne pracy zdalnej.
3. Tworzenie materiałów edukacyjnych oraz kampanii informacyjnych kierowanych do seniorów i ich rodzin, promujących teleopiekę jako bezpieczne i uzupełniające narzędzie wsparcia, a nie substytut opieki osobistej.
4. Wspieranie projektów pilotażowych i lokalnych inicjatyw łączących teleopiekę z działaniami środowiskowymi i edukacyjnymi, z aktywnym udziałem społeczności lokalnych oraz organizacji pozarządowych.
5. Wzmacnianie współpracy międzysektorowej pomiędzy sektorem ochrony zdrowia i pomocy społecznej w projektowaniu i wdrażaniu systemów wsparcia opartych na technologii, przy zachowaniu podmiotowości osób starszych i niesamodzielnych oraz ich bliskich.

Bibliografia

- Barlow, J. i in. (2007). A Systematic Review of the Benefits of Home Telecare for Frail Elderly People and Those with Long-Term Conditions. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 13, 172–179.
- Blythe, M.A. i in. (2005). Socially Dependable Design: The Challenge of Ageing Populations for HCI. *Interacting with Computers*, 17, 689–702.
- Doughty, K. i in. (2007). Telecare, Telehealth and Assistive Technologies – Do We Know What We’re Talking About? *Journal of Assistive Technologies*, 1(2), 6–10.
- Doughty, K., Williams, G. (2001). Practical Solutions for the Integration of Community Alarms, Assistive Technologies and Telecare. *Quality in Ageing and Older Adults*, 2(1), 31–47.
- Draper, H., Sorell, T. (2013). Telecare, Remote Monitoring and Care. *Bioethics*, 27(7), 365–372.
- Fothergill, L. i in. (2025). Understanding How, for Whom and Under What Circumstances Telecare Can Support Independence in Community-Dwelling Older Adults: A Realist Review. *BMC Geriatrics*, 25(1), 59.
- Frennert, S. (2020). Approaches to Welfare Technology in Municipal Eldercare. *Journal of Technology in Human Services*, 38(3), 226–246.
- Guisse, V., Wiig, S. (2017). Perceptions of Telecare Training Needs in Home Healthcare Services: A Focus Group Study. *BMC Health Services Research*, 17, 1–10.
- Informacja o sytuacji osób starszych na podstawie badań Głównego Urzędu Statystycznego. (2018). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/osoby-starsze/osoby-starsze/>

- informacja-o-sytuacji-osob-starszych-na-podstawie-badan-glownego-urzedu-statystycznego,1,2.html, dostęp: 8.08.2025.
- Karlsen, C. i in. (2017). Experiences of Community-Dwelling Older Adults with the Use of Telecare in Home Care Services: A Qualitative Systematic Review. *JBI Evidence Synthesis*, 15.), 2913–2980.
- Liu, J.Y.W. i in. (2023). The Role of Trust and Habit in the Adoption of mHealth by Older Adults in Hong Kong: A Healthcare Technology Service Acceptance (HTSA) Model. *BMC Geriatrics*, 23(1), 73.
- Małopolski Tele-Anioł. (2025). Małopolska.pl. <https://www.malopolska.pl/malopolski-teleaniol-2>, dostęp: 8.08.2025.
- Milligan, C., Roberts, C., Mort, M. (2011). Telecare and Older People: Who Cares Where? *Social Science & Medicine*, 72(3), 347–354.
- Morris, M. i in. (2003). New Perspectives on Ubiquitous Computing from Ethnographic Study of Elders with Cognitive Decline. *UBICOMP*, LNCS 2864, 227–242.
- Muthu, P. i in. (2023). Discernment on Assistive Technology for the Care and Support Requirements of Older Adults and Differently-Abled Individuals. *Frontiers in Public Health*, 10, 1030656.
- Peek, S. i in. (2014). Factors Influencing Acceptance of Technology for Aging in Place: A Systematic Review. *International Journal of Medical Informatics*, 83(4), 235–248.
- Program „Korpus Wsparcia Seniorów” na rok 2025. (2025). Warszawa: Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej.
- Rajer, C., Bogataj, D. (2022). Digital Transformation of Home Care: Literature Review and Research Agenda. *IFAC-PapersOnLine*, 55(39), 229–234.
- Sävenstedt, S., Zingmark, K., Sandman, P.-O. (2004). Being Present in a Distant Room: Aspects of Teleconsultations with Older People in a Nursing Home. *Qualitative Health Research*, 14(8), 1046–1057.
- Solli, H. i in. (2012). Principle-Based Analysis of the Concept of Telecare. *Journal of Advanced Nursing*, 68(12), 2802–2815.
- Stowe, S., Harding, S. (2010). Telecare, Telehealth and Telemedicine. *European Geriatric Medicine*, 1(3), 193–197.
- Uchwała nr 135 Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia polityki publicznej pod nazwą *Strategia rozwoju usług społecznych, polityka publiczna do roku 2030 (z perspektywą do 2035 r.)*. (2022). Warszawa: Rada Ministrów.
- Usługi opiekuńcze świadczone osobom starszym w miejscu zamieszkania. (2018). Warszawa: Najwyższa Izba Kontroli, Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny.
- Zdebska, E., Mirczak, A., Wiśniewski, P., Bańczyk, P. (2024). *Deinstytucjonalizacja usług społecznych dla osób niesamodzielnych*. Warszawa: Uczelnia Korczaka, Dom Wydawniczy Elipsa.

Telecare as a Modern Tool for Supporting Older and Dependent People in the Context of the Deinstitutionalisation of Social Services

Abstract

The ageing of society poses a growing challenge for health and social care systems. Telecare, understood as the use of information and communication technologies to support older and dependent people in their homes, is increasingly recognised as a tool for deinstitutionalisation. This article aims to present the forms, functions and potential of telecare in improving the quality of life and independence of older adults. A narrative review of scientific literature and national and European reports was conducted. Telecare systems were analysed, ranging from simple alarm buttons to smart home monitoring solutions. Key barriers to implementation include lack of knowledge, privacy concerns and limited digital skills among users and staff. The findings show that telecare can effectively support frail individuals, provided it is integrated with social and healthcare systems. Successful implementation requires coherent public policy, user education and standardised solutions. Conclusion: Telecare should be viewed as a preventive tool supporting independence and safety, not merely as emergency assistance. It plays a vital role in building modern, community-based care for older people.

Keywords: telecare, deinstitutionalisation, older adults, community-based services, care technologies, smart homes, home care

dr Anna Mirczak

Instytut Zarządzania i Spraw Społecznych
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
e-mail: anna.mirczak@uken.krakow.pl
ORCID: 0000-0002-6905-1362

Krzysztof Trębski

TF Trnavskej univerzity v Trnave (Słowacja)

Bartłomiej Bartnik

Wyższa Szkoła Biznesu NLU w Nowym Sączu

Starzenie się społeczeństwa jako wyzwanie dla zarządzania w polityce społecznej i pracy socjalnej na Słowacji

Wstęp

Według najnowszych danych Urzędu Statystycznego Republiki Słowackiej (2023) kraj ten doświadcza stopniowego, lecz nieubłaganego starzenia się populacji, które objawia się rosnącym udziałem osób starszych w strukturze społecznej oraz spadającym wskaźnikiem urodzeń.

Głównym celem niniejszego artykułu jest wskazanie, w jaki sposób starzenie się społeczeństwa staje się kluczowym wyzwaniem dla instytucji planujących politykę społeczną na Słowacji. Przyjęta metodologia opiera się na analizie demograficznej starzenia się ludności słowackiej oraz jej specyfiki, aby zbadać wyzwania stojące przed projektowaniem interwencji polityki społecznej na poziomie rządowym i lokalnym. Odpowiedzi na te wyzwania muszą bez wątpienia przekładać się na praktykę w pracy socjalnej. Opierając się na ciągłym monitorowaniu zmian zachodzących w grupie seniorów, działania polityki społecznej powinny dążyć do stworzenia optymalnych warunków zaspokajających potrzeby osób starszych, przy jednoczesnym przeciwdziałaniu ich wykluczeniu społecznemu. W ramach tych działań istotne jest budowanie więzi międzypokoleniowych, aby zmniejszać zależność osób

starszych od młodszych oraz promować solidarność międzygeneracyjną. Równie ważne jest wspieranie aktywnego starzenia się i umożliwienie seniorom jak najdłuższego pozostawania pełnoprawnymi członkami społeczności.

Zadaniem polityki społecznej jest również tworzenie warunków sprzyjających niezależności ekonomicznej osób starszych, w tym wydłużanie ich aktywności zawodowej. Możliwe jest to dzięki regulacjom prawnym umożliwiającym kontynuowanie pracy po osiągnięciu wieku emerytalnego oraz zapewniających równy dostęp do rynku pracy (Kleer, 2008), wspieranym przez elastyczne formy zatrudnienia i aktywności społecznej oraz promocję polityki aktywnego starzenia się.

Prognoza demograficzna dla Słowacji

Starzenie się społeczeństwa jest obecnie jednoznacznie postrzegane jako globalny trend demograficzny, który przekształca społeczności na całym świecie („Demographic Change and Ageing”, 2024). Jak podkreśla Światowa Organizacja Zdrowia, wydłużanie się życia stanowi wyzwanie dla wielu narodów i rządów. Według prognoz ludnościowych Eurostatu, Słowacja należy do europejskich krajów o najszybciej starzejącym się społeczeństwie. Rosnąca liczba osób starszych stymuluje rozważania dotyczące demograficznej przyszłości, koniecznej opieki nad szybko starzejącym się społeczeństwem oraz funkcjonowania systemu zabezpieczenia emerytalnego (Kubičková, 1995).

W zasadzie wszystkie prognozy demograficzne dla Słowacji zakładają, że na początku XXI wieku nastąpi wyraźne nasilenie starzenia się społeczeństwa, przy czym po roku 2030 liczba ludności zacznie maleć. W 2018 roku, po raz pierwszy w historii pomiarów, liczba seniorów w wieku 65+ przekroczyła liczbę dzieci do 15. roku życia. Średnie prognozy wskazują, że w 2060 roku na 100 dzieci przypadnie aż 218 seniorów (Bleha, Šprocha, Vaňo, 2018). Obecnie osoby powyżej 65. roku życia stanowią 17% populacji, a w 2060 roku ich liczba niemal się podwoi. Do tego czasu oczekuje się spadku liczby ludności o 5,8%, co odpowiada około 315 000 mieszkańców („Demografická kríza alebo príležitosť?”, 2021). Projekcje wskazują, że trend ten będzie kontynuowany w kolejnych dekadach, co stanowi złożone wyzwanie dla funkcjonowania społeczeństwa.

Na proces starzenia się społeczeństwa nakłada się także efekt emigracji zarobkowej – w ciągu ostatnich 15 lat Słowację opuściło około 300 000 osób, głównie młodych ludzi z wyższym wykształceniem, poniżej 30. roku życia (Eisenchteter, 2022). Najwyższy wskaźnik emigracji odnotowano w powiatach wschodniej Słowacji – w ciągu ostatnich 10 lat wyemigrowało tam około 6% mieszkańców („Návrh Vízie a stratégie rozvoja Slovenska do roku 2030”, 2020). Podstawowe znaczenie ma również fakt, że z perspektywy

demograficznej sektor opieki zdrowotnej i usług socjalnych – kluczowy w kontekście starzenia się społeczeństwa – będzie jednym z dwóch najstarszych sektorów w 2035 roku, ze średnią wieku pracowników powyżej 50 lat (Němec i in., 2023).

W roku 2060 Słowacja znajdzie się w gronie krajów UE o najwyższej przewadze seniorów i najwyższym obciążeniu produkcyjnej części populacji. W związku z tym konieczne jest reagowanie polityką publiczną ukierunkowaną na wspieranie wszystkich grup wiekowych i wykorzystanie potencjału ludzi w całym cyklu życia jako podstawy budowania zrównoważonych społeczeństw.

W ekonomicznym ujęciu trendów demograficznych zwykle wykorzystuje się Wskaźnik Obciążenia Ekonomicznego. Określa on udział populacji aktywnej ekonomicznie w stosunku do jej części nieaktywnej. Na Słowacji obecnie na 100 pracujących przypada 60 emerytów. Prognoza mówi jednak, że w 2060 roku na 100 ekonomicznie aktywnych mieszkańców przypadnie już 105 osób nieaktywnych. Zmiana demograficzna spowoduje potrzebę dostosowania rynku pracy i polityki społecznej. W praktyce oznacza to, że starsza populacja z mniejszą siłą roboczą będzie wywierać nieporównywalnie większą presję na budżety publiczne oraz systemy zabezpieczenia społecznego i opieki zdrowotnej. Istotne stają się również wyzwania związane ze wzrostem występowania niepełnosprawności i chorób przewlekłych, z oczywistymi konsekwencjami zarówno z punktu widzenia indywidualnego, jak i ekonomicznego dobrostanu dla całego społeczeństwa (Kluza 2007). Starzenie się społeczeństwa doprowadzi do wzrostu wydatków publicznych na emerytury oraz opiekę i rehabilitację osób starszych. Szacuje się, że łączne koszty starzenia się społeczeństwa osiągną do 2070 roku 26,7% PKB. Słowacja stoi zatem przed wyzwaniami związanymi ze zmniejszaniem się populacji, w tym znacznymi skutkami społecznymi i ekonomicznymi, z negatywnymi konsekwencjami dla systemu zabezpieczenia społecznego i opieki zdrowotnej oraz potrzebą podjęcia bezprecedensowych i kosztownych środków („Návrh Vízie a stratégie rozvoja Slovenska do roku 2030”, 2020, s. 10).

Zmiany demograficzne a potrzeba wspierania aktywnego starzenia się (*active ageing*)

W kontekście zmian demograficznych społeczeństwa szczególnie istotne wydaje się wspieranie aktywnego starzenia się oraz przygotowanie do wkroczenia w wiek emerytalny.

W przeszłości kwestiom aktywnego starzenia się nie poświęcano niemal żadnej uwagi. Seniorzy nie byli przyzwyczajeni do myślenia o przygotowaniu się do starości ani do postrzegania starzenia się jako aktywnej części swojego

życia. Oczekiwano raczej, że starość będzie czasem pasywnego spędzania wolnego czasu. Dziś starsze pokolenie, świadome obecnych tendencji, dąży do pomyślnego, aktywnego starzenia się. Tym samym akcentuje trzy kluczowe obszary życia, mające na celu optymalizację jakości życia: zdrowie, niezależność i produktywność (Dragon, 2011). W tej koncepcji proces starzenia się społeczeństwa jest bezpośrednio powiązany z aktywnością zawodową i społeczną osób starszych, która umożliwia włączenie do sieci i relacji społecznych (Matoušek i in., 2003). Pozytywny wpływ na aktywne starzenie się i poprawę jakości życia seniorów może mieć również samo przygotowanie się do emerytury (Kubíčková, 1995), które zmierza do stworzenia warunków do stopniowego skracania czasu pracy oraz akceptacji zmian w statucie socjalnym emeryta. Z tym związane jest również tworzenie lepszych możliwości na rynku pracy dla starszych obywateli, którzy jeszcze mogą i chcą pracować, oraz tworzenie systemów podnoszenia i zmiany kwalifikacji przez całe życie, odpowiedniego zabezpieczenia społecznego, wzmocnienia wolontariatu i aktywnego uczestnictwa w życiu rodzinnym i społecznym.

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji aktywnego starzenia się. Dwie z nich zasługują na szczególną uwagę. Pierwsza, pochodząca z 2002 roku, to definicja Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), która opisuje aktywne starzenie się (*active ageing*) jako proces optymalizacji możliwości w zakresie zdrowia, uczestnictwa i bezpieczeństwa, mający na celu poprawę jakości życia ludzi w podeszłym wieku („Active Ageing: A Policy Framework”, 2002, s. 12). Druga została stworzona przez grupę ekspertów ds. aktywnego starzenia się Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ (UNECE), która opracowała Indeks Aktywnego Starzenia się jako narzędzie dla państw członkowskich UE do monitorowania postępów w odpowiednich politykach krajowych.

Według ekspertów z Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ („Active Ageing Index”, 2014; „Analytical Report”, 2015), aktywne starzenie się odnosi się do sytuacji, w której osoby starsze nadal uczestniczą w formalnym rynku pracy i angażują się w inne, nieodpłatne produktywne działania, takie jak opieka nad członkami rodziny czy wolontariat, a także prowadzą zdrowe, niezależne i bezpieczne życie.

Koncepcję udanego starzenia się, porządkując definicje obecne w literaturze, analizowała Ann Bowling (2007), wyróżniając pięć kluczowych obszarów, z których każdy charakteryzuje się dominującą kategorią. Pierwszym z nich jest obszar funkcjonowania społecznego, obejmujący zaangażowanie społeczne, role społeczne, uczestnictwo i aktywność, kontakty społeczne oraz wymianę społeczną, czyli pozytywne relacje z innymi. Podkreśla się, że te zmienne są silnie powiązane z lepszym zdrowiem, zarówno fizycznym, jak i psychicznym. Kolejnym aspektem jest zadowolenie z życia, które wyraża się dobrostanem jednostki w jej otoczeniu. Trzeci obszar dotyczy zasobów

mentalnych, obejmujących posiadanie środków do osobistego wzrostu, kreatywności, efektywności, autonomii, niezależności, skutecznych strategii radzenia sobie, posiadania celu życiowego oraz poczucia własnej wartości, czyli przekonania o byciu potrzebnym i użytecznym dla innych. Czwarte podejście stanowi perspektywa biomedyczna, definiująca udane starzenie się poprzez optymalizację długości życia przy jednoczesnej minimalizacji dysfunkcji fizycznych i psychicznych, braku niepełnosprawności lub chorób przewlekłych i czynników ryzyka, a także ich skutecznej profilaktyce, zachowaniu wysokiego stopnia niezależności w funkcjonowaniu fizycznym oraz dobrego poziomu funkcji poznawczych i mentalnych. Ostatnim, ale równie istotnym aspektem jest postrzeganie udanego starzenia się, którego kryteria są subiektywnie ustalane przez same osoby starsze. Uwzględnienie tego w badaniach jest kluczowe, ponieważ zapewnia, że społecznie istotne modele tworzone przez ekspertów bazują na wartościach przeciętnych ludzi, minimalizując ryzyko, iż definicje udanego starzenia się będą odzwierciedlać jedynie nurty społeczno-kulturowych oczekiwań wobec seniorów.

Dokument „Europa 2020”, w którym Komisja Europejska wyznaczyła strategię wzrostu gospodarczego Unii Europejskiej („Europa 2020”, 2010), podkreśla, że osiągnięcie zrównoważonego rozwoju gospodarczego nie będzie możliwe bez stosowania zasad aktywnego starzenia się i solidarności międzypokoleniowej. Z jednej strony koncepcja aktywnego starzenia się zachęca do tworzenia warunków wzmacniających udział osób starszych w rynku pracy, w tym do wydłużania aktywności zawodowej do późniejszego wieku. Z drugiej strony postuluje wymóg ich większego uczestnictwa w innych obszarach – czy to poprzez udział w życiu rodzinnym, w życiu gminy czy społeczności sąsiedzkiej, czy też poprzez zaangażowanie w sprawy obywatelskie i polityczne. Koncepcja aktywnego starzenia się jest zatem wielowymiarowa: obejmuje ciągłą obecność nie tylko w sferze ekonomicznej, ale także obywatelskiej i rodzinnej (Sedláková, 2010, s. 16–17). Również osoby starsze na emeryturze, chore lub z niepełnosprawnościami mogą pozostać aktywnymi członkami swojej społeczności czy pomocnikami dla krewnych, przyjaciół, gminy i szerszego społeczeństwa (Bútorová i in., 2013, s. 9).

Wspieranie aktywnego starzenia się opiera się na zasadach poszanowania godności (ochrona przed złym traktowaniem), równego traktowania (niedyskryminacji), równości płci, niezależności (prawo do pozostania jak najdłużej w środowisku domowym), samorealizacji, solidarności, subsydiarności (konkretną odpowiedzialność ma przejąć ten szczebel udzielania pomocy, który jest do tego najlepiej przystosowany – krajowy, regionalny, lokalny, społeczny, rodzinny), zatrudnienia i opieki (np. prawo do dostępnej opieki oraz prawo opiekunów do odpowiedniej ochrony socjalnej i wynagrodzenia). Należy stale wspierać fachową dyskusję w społeczeństwie oraz inwestować w profilaktykę i rehabilitację. Kroki te obserwujemy w większości krajów

europejskich poprzez programy, które uwzględniają procedury w zakresie podnoszenia świadomości, multidyscyplinarne usługi profilaktyczne i rehabilitacyjne w społeczności (np. lokalne przychodnie zdrowia, wizyty domowe), nacisk na zarządzanie chorobami przewlekłymi oraz programy aktywizacji seniorów.

Wyniki badania Eurobarometru o dyskryminacji („Discrimination in the EU”, 2019) wykazały, że seniorzy należą do najbardziej wrażliwych grup ludności, zarówno ogólnie, jak i w obszarze złego traktowania w przestrzeni publicznej, na rynku pracy, w obszarze bezprawnego postępowania, jak również w egzekwowaniu prawa. Z badania wynika, że za najpowszechniejszą formę dyskryminacji Słowacy uważają właśnie starszy wiek (50% respondentów), co potwierdza aktualność prewencji ageizmu, potrzebę wspierania aktywnego starzenia się, przełamywania stereotypów związanych ze starszymi ludźmi, pozytywnego informowania o wkładzie i znaczeniu osób starszych dla gospodarki i rodziny oraz poprawy wizerunku seniorów w społeczeństwie. W ten obraz wpisuje się również troska o podnoszenie jakości, trwałości i dostępności usług socjalnych oraz systemu długoterminowej opieki, jako odpowiedzi na stale rosnące potrzeby starszych osób niesamodzielnych, w celu wspierania ich jak najdłuższego pozostania w naturalnym środowisku rodzinnym i prowadzenia niezależnego życia. Mając to na uwadze, obecnie planuje się rozpoczęcie procesu deinstytucjonalizacji usług socjalnych i opieki zastępczej na Słowacji. Powodzenie tego procesu zależy również od stworzenia adekwatnych środowiskowych usług socjalnych, w tym wsparcia pozostania seniorów w domu z wykorzystaniem technologii informacyjnych oraz ambulatoryjnych usług socjalnych.

Starzenie się społeczeństwa jako wyzwanie dla polityki społecznej na Słowacji

Starzenie się społeczeństwa generuje szereg wyzwań dla polityki społecznej Słowacji, które wymagają kompleksowych i przemyślanych odpowiedzi i dotyczą:

1. **Systemu emerytalnego.** Wzrost liczby emerytów w stosunku do osób pracujących stwarza ogromną presję na system emerytalny. Prognozy Eurostatu („Návrh Vízie a stratégie rozvoja Slovenska do roku 2030”, 2020) wskazują, że stosunek liczby ludności w wieku poprodukcyjnym do produkcyjnego na Słowacji zmieni się z około 1:4,1 obecnie do około 1:3 w 2030 roku, a ta tendencja będzie się pogłębiać wraz z upływem czasu. Taka zmiana demograficzna może prowadzić do niewydolności finansowej systemu emerytalnego i konieczności podjęcia trudnych

decyzji dotyczących wieku emerytalnego, wysokości świadczeń oraz źródeł finansowania (Kot, 2015, s. 18).

2. **Opieki zdrowotnej i długoterminowej.** Starzejące się społeczeństwo generuje zwiększone zapotrzebowanie na usługi opieki zdrowotnej i długoterminowej. Wzrost zachorowalności na choroby przewlekłe i niepełnosprawność związany z wiekiem wymaga rozbudowy infrastruktury opiekuńczej, zwiększenia liczby personelu medycznego i opiekuńczego oraz zapewnienia odpowiedniego finansowania tych usług (Topinková, 2010, s. 15). Sektor opieki zdrowotnej i usług społecznych na Słowacji będzie również jednym z najstarszych sektorów pod względem wieku pracowników już w 2035 roku, co dodatkowo komplikuje sytuację kadrową.
3. **Rynku pracy.** Spadek liczby osób w wieku produkcyjnym i wzrost liczby emerytów prowadzi do zmniejszenia zasobów siły roboczej. Może to negatywnie wpłynąć na wzrost gospodarczy i konkurencyjność kraju. Polityka społeczna musi zatem koncentrować się na aktywizacji zawodowej osób starszych, wspieraniu kształcenia ustawicznego oraz integracji imigrantów na rynku pracy (Szatur-Jaworska, 2016). Dodatkowym czynnikiem komplikującym sytuację na słowackim rynku pracy jest emigracja zarobkowa młodych, wykształconych osób („Návrh Vízie a stratégie rozvoja Slovenska do roku 2030”, 2020).
4. **Integracji społecznej osób starszych.** Polityka społeczna powinna dążyć do zapewnienia aktywnego i godnego starzenia się (Cichoracki, 2012). Oznacza to wspieranie udziału osób starszych w życiu społecznym, zwalczanie stereotypów i dyskryminacji ze względu na wiek (ageizmu) oraz tworzenie warunków do ich samorealizacji i rozwoju (Bernard, Scharf, 2007). Istotną odpowiedzią na starzenie się społeczeństwa są usługi opieki formalnej (instytucjonalnej i domowej), świadczone przez:
 - **Domy opieki dla seniorów (Domovy dôchodcov).** Są to placówki całodobowej opieki, przeznaczone dla osób, które nie są w stanie samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu. Wyróżnia się domy publiczne (prowadzone przez samorządy regionalne i lokalne) oraz prywatne, które często oferują wyższy standard usług, ale są znacznie droższe.
 - **Specjalistyczne ośrodki (Zariadenia pre seniorov).** Placówki te zapewniają opiekę osobom z konkretnymi, często poważnymi schorzeniami, takimi jak demencja czy choroba Alzheimera. Ich celem jest zapewnienie specjalistycznej pomocy, której rodziny często nie są w stanie samodzielnie świadczyć.
 - **Domy opieki dziennej (Denné centrá).** Są to ośrodki, w których seniorzy mogą spędzać część dnia, uczestniczyć w zajęciach, mieć

zapewnione posiłki i kontakty społeczne. Jest to forma wsparcia, która pozwala seniorom pozostawać w swoich domach, odciążając jednocześnie ich rodziny w ciągu dnia.

- **Usługi opieki domowej (Domáca opatrovateľská služba).** Opiekunowie, często zatrudnieni przez samorządy, odwiedzają seniorów w ich domach, aby pomagać w codziennych czynnościach, takich jak sprzątanie, gotowanie, zakupy czy higiena osobista. Ta forma opieki jest na Słowacji stosunkowo dobrze rozwinięta i pozwala wielu osobom starszym na dłuższe pozostawanie we własnym środowisku.

Istotnym wyzwaniem stojącym przed opieką społeczną na Słowacji jest zintegrowanie usług opieki formalnej i nieformalnej, co odbywa się poprzez:

- **Zasiłki i świadczenia pieniężne.** Słowacki system opieki społecznej w dużym stopniu polega na opiece świadczonej przez członków rodziny (opiekunowie nieformalni). Państwo wspiera te osoby, wypłacając im specjalne zasiłki, które mają zrekompensować część kosztów lub utraconych zarobków. Ma to zachęcić rodziny do opieki nad bliskimi i w konsekwencji odciążyć system opieki formalnej.
- **Usługi uzupełniające.** Rodzinni opiekunowie mogą korzystać ze wsparcia w postaci tymczasowej opieki w placówkach (opieka wychowawcza), co daje im czas na odpoczynek i regenerację sił.

Słowacja podejmuje pewne kroki w celu złagodzenia negatywnych skutków starzenia się społeczeństwa. Ministerstwo Inwestycji, Rozwoju Regionalnego i Informatyzacji Republiki Słowackiej w dokumencie „Wizja i strategia rozwoju Słowacji do 2030 roku” („Návrh Vízie a stratégie rozvoja Slovenska do roku 2030”, 2020) zdefiniowało starzenie się populacji jako jedno z kluczowych wyzwań i zaproponowało szereg działań w obszarach takich jak system emerytalny, opieka zdrowotna, rynek pracy i integracja społeczna. Jednakże, jak wskazują analizy (Bleha, Šprocha, Vaňo, 2018), skala i tempo starzenia się społeczeństwa Słowacji wymagają bardziej zdecydowanych i kompleksowych działań. Konieczne jest przeprowadzenie reform strukturalnych w systemie emerytalnym i opieki zdrowotnej, inwestowanie w kształcenie ustawiczne i aktywizację zawodową, a także promowanie pozytywnego wizerunku starości i aktywnego uczestnictwa osób starszych w życiu społecznym.

Słowacja wciąż boryka się z problemami takimi jak niedobór wykwalifikowanego personelu, brak infrastruktury oraz fragmentacja systemu opieki (brak pełnej integracji usług społecznych i zdrowotnych). Prognozy demograficzne wskazują, że bez znaczących reform, zwłaszcza w zakresie opieki długoterminowej, system może nie być w stanie sprostać przyszłym potrzebom starzejącego się społeczeństwa.

Zakończenie

Słowacja, podobnie jak wiele innych krajów, stoi obecnie przed jednym z najważniejszych problemów strukturalnych, jakim są przemiany demograficzne prowadzące do starzenia się społeczeństwa, co stanowi fundamentalne wyzwanie zarówno dla obszarów pracy społecznej, jak i polityki społecznej państwa (Kilian, 2010). Wydłużenie trwania życia ludzkiego generuje istotne konsekwencje dla gospodarki narodowej oraz systemu opieki zdrowotnej, manifestując się przede wszystkim wzrostem obciążenia budżetu państwa, presją na rynek pracy oraz wpływem na dynamikę wzrostu gospodarczego. Starzenie się ludności wiąże się z koniecznością sprostania zadaniom obciążającym finanse publiczne, bowiem utrzymanie licznej populacji seniorów przez zmniejszającą się grupę młodszych osób w wieku produkcyjnym niesie ryzyko konfliktów międzypokoleniowych. Zjawisko to należy zatem postrzegać przede wszystkim jako istotne wyzwanie dla systemu pomocy społecznej i ochrony zdrowia, choć jednocześnie stanowi ono osiągnięcie cywilizacyjne, a potencjał seniorów pozostaje wciąż niedostatecznie wykorzystanym zasobem dla społeczeństwa i państwa (Baranowska, 2013). W tym kontekście niezwykle ważne jest przygotowanie seniorów do przejścia na emeryturę oraz promocja aktywnego starzenia się (*active ageing*), co może łagodzić negatywne skutki postępującego starzenia się społeczeństwa.

Obecny, dynamiczny proces starzenia się ludności, będący rezultatem spadającej liczby urodzeń i wydłużającej się średniej długości życia, wymaga priorytetowego traktowania w ramach polityki społecznej i pracy socjalnej, z uwzględnieniem wielowymiarowości tego zjawiska oraz wyodrębnienia specjalnych rozwiązań, które pomogą społeczeństwu zaadaptować się do aktualnych zmian demograficznych (Kilian, 2010). Stworzenie wszechstronnego systemu zaspokajania potrzeb osób starszych, który jednocześnie angażuje ich potencjał i przyczynia się do poprawy jakości ich życia, przełoży się na podniesienie poziomu życia całego społeczeństwa. Zadaniem polityki społecznej, systemu opieki socjalnej oraz systemów ubezpieczeń zdrowotnych i emerytalnych jest już nie tylko zapewnienie sprawnego funkcjonowania starzejącego się społeczeństwa, lecz przede wszystkim aktywne wychodzenie naprzeciw oczekiwaniom osób starszych.

Bibliografia

„Active Ageing Index 2014: Analytical Report”. Report prepared by Asghar Zaidi of Centre for Research on Ageing, University of Southampton and David Stanton, under contract with United Nations Economic Commission for Europe (Geneva), co-funded by the European Commission's Directorate General for Employment, Social Affairs and Inclusion (Brussels). 2015. UNECE/European

- Commission. <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=15852&langId=en>, dostęp: 23.05.2025.
- „Active Ageing: A Policy Framework. A contribution of the World Health Organization to the Second United Nations World Assembly on Ageing”. (2002). WHO. Madrid: WHO. http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/who_nmh_nph_02.8.pdf, dostęp: 23.05.2025.
- „Demografická kríza alebo príležitosť?”. Aktuality.sk. (2021). <https://www.aktuality.sk/clanok/vkz7051/demograficka-kriza-alebo-prilezitost/>, dostęp: 19.05.2025.
- „Demographic change and ageing”. (2024). EUROSTAT. <https://ec.europa.eu/eurostat>, dostęp: 19.05.2025.
- „Discrimination in the EU”. (2019). Special Eurobarometer 493. http://data.europa.eu/88u/dataset/S2251_91_4_493_ENG, dostęp: 23.05.2025.
- „Europa 2020”. Strategia Unii Europejskiej. (2010). Komisja Europejska. http://ec.europa.eu/europe2020/index_sk.htm, dostęp: 26.05.2025.
- „Návrh Vízie a stratégie rozvoja Slovenska do roku 2030 – dlhodobá stratégia udržateľného rozvoja Slovenskej republiky – Slovensko 2030 – nové znenie”. Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatiky SR. (2020). <https://mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2021/01/Slovensko-2030.pdf>, dostęp: 23.05.2025.
- „Slovenské kraje sa pripravujú na starnúcu populáciu, pomáhajú eurofondy”. (2023). EURACTIV. <https://euractiv.sk/section/socialne-inkluzie/news/slovenske-kraje-sa-pripravuju-na-starnucu-populaciju-pomahaju-eurofondy/>, dostęp: 19.05.2025.
- Baranowska, A. (2013). Starzenie się społeczeństwa i związane z tym konsekwencje – perspektywa socjologiczna. W: A. Baranowska, E. Kościńska, K.M. Wasilewska-Ostrowska (red.), *Społeczny wymiar życia i aktywności osób starszych*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 45–60.
- Bernard, M., Scharf, T. (red.). (2007). *Critical Perspectives on Ageing Societies*. Bristol: The Policy Press.
- Bleha, B., Šprocha, B., Vaňo, B. (2018). *Prognóza obyvateľstva Slovenska do roku 2060. Revízia poznatkov a predpokladov v kontexte pokračujúcej transformácie*. Bratislava: INFOSTAT.
- Bowling, A. (2007). Aspiration for Older Age in the 21st Century: What is Successful Aging? *International Journal of Aging and Human Development*, 64, 263–297.
- Bútorová, Z. i in. (2013). *Štvrtý rozmer tretieho veku. Desať kapitol o aktívnom starnutí*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Cichoracki, M. (2012). Zmiany demograficzne w państwach Unii Europejskiej a wzrost politycznego znaczenia osób w wieku poprodukcyjnym. *Unia Europejska – Perspektywy Społeczno-Ekonomiczne*, 4, 38–45.
- Eisencheter, J. (2022). Slovakia Faces Tough Choices as Youth Continues to Leave. *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2022/11/17/slovakia-faces-tough-choices-as-youth-continues-to-leave/>, dostęp: 19.05.2025.
- Kilian, M. (2010). Starzenie się społeczeństw wyzwaniem dla współczesnego świata. *Praca Socjalna*, 25, 21–34.

- Kleer, J. (2008). *Konsekwencje ekonomiczne i społeczne starzenia się społeczeństwa*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”.
- Kluza, S. (2007). Makroekonomiczne konsekwencje procesów demograficznych. W: S. Kluza, K. Plotzke, Z. Sirojć (red.), *Procesy demograficzne a kapitał społeczny*. Warszawa: Uczelnia Warszawska im. Marii Skłodowskiej-Curie.
- Kot, S.M. (2015). Systemy emerytalne w Europie Środkowo-Wschodniej wobec wyzwań demograficznych. *Polityka Społeczna*, 5–6, 16–21.
- Kubíčková, M. (1995). *Stáří jako životní šance: psychologické a zdravotní aspekty harmonického stárnutí*. Praha: Onyx.
- Matoušek, O. i in. (2003). *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
- Němec, M. i in. (2023). *Podpora aktívneho starnutia a podpora striebornej ekonomiky v kontexte globálnych zmien a starnutia obyvateľstva Slovenska*. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. https://www.kozsr.sk/wp-content/uploads/2023/12/AV21_Podpora-aktivneho-starnutia_sablona.pdf, dostęp: 26.05.2025.
- Sedláková, D. (2010). Zdravotnícke systémy a dlhodobá starostlivosť o starších ľudí z pohľadu Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO). W: K. Repková i in. (red.), *Dlhodobá starostlivosť o starších ľudí na Slovensku a v Európe (1): Neformálna starostlivosť. Kvalita*. Bratislava: IVPR, 16–17.
- Szatur-Jaworska, B. (2016). Polityka społeczna wobec starzenia się ludności – propozycja konceptualizacji pojęcia. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 9, 7–27.
- Topinková, E. (2010). Stárnutí populace a potřeba dlouhodobé péče. *Sociální práce / Sociální práce*, 10, 5–19.

The Ageing Society as a Management Challenge for Social Policy and Social Work in Slovakia

Abstract

The phenomenon of ageing in developed societies is one of the most significant demographic trends, bringing economic, social and cultural consequences. The extension of average life expectancy, although a civilisational achievement, presents nations and governments with challenges related to demographic futures, the necessity of providing care for ageing populations, and the stability of pension systems. Societal ageing also poses a key management challenge for social policy and social work, which is particularly visible in the case of Slovakia. According to the latest statistical data, Slovakia is undergoing an inevitable ageing process characterised by declining birth rates and a growing share of older people, representing a serious challenge primarily for social policy and social work. The article analyses this phenomenon from a Slovak perspective, highlighting the need for continuous monitoring of dynamic changes within the senior population to create conditions that effectively meet their needs while simultaneously preventing social exclusion. A methodological analysis of statistical data confirms the irreversibility of the ageing process and underscores the necessity of building and strengthening intergenerational relations, as well as promoting solidarity, to reduce the risk of seniors' dependence on younger generations. Social policy measures should focus on supporting older adults in addressing

age-specific problems, ensuring them a dignified and active old age, and enabling full participation in social life. The promotion of an active ageing policy is essential in this context to mitigate the negative effects of societal ageing and fully utilise the potential of older people.

Keywords: societal ageing in Slovakia, management in social policy, social work, active ageing

Doc. ThLic. Krzysztof Trębski PhD.

TF Trnavskej univerzity v Trnave (Słowacja)

e-mail: krzysztofadam.trebski@truni.sk

ORCID: 0000-0003-0115-5787

dr Bartłomiej Bartnik

Wyższa Szkoła Biznesu NLU w Nowym Sączu

e-mail: bartlomiej.bartnik@vp.pl

ORCID: 0000-0003-2370-3326

Anita Richert-Kaźmierska

Politechnika Gdańska Wydział Zarządzania i Ekonomii

Czy miejsce zamieszkania ma znaczenie? O nierównej dostępności do usług społecznych dla osób z niepełnosprawnościami i ich opiekunów na przykładzie opieki wytchnieniowej w gminach województwa pomorskiego

Wstęp

Tradycyjny model polityki społecznej, wywodzący się z klasycznych koncepcji państwa opiekuńczego (*welfare state*), przestaje odpowiadać na złożone wyzwania towarzyszące współczesnemu społeczeństwu, takie jak choćby starzenie się ludności, zmiany na rynku pracy czy redefinicja potrzeb i ról społecznych osób z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunów.

Model tradycyjny opiera się przede wszystkim na transferach świadczeń pieniężnych, redystrybucji dochodu i rozbudowanych systemach zabezpieczenia społecznego, wspierając wybrane, najuboższe grupy społeczne (Esping-Andersen, 1990, s. 26–27). Zakłada silne zinstytucjonalizowanie, unifikację i centralizację procesów decyzyjnych dotyczących udzielanej pomocy. Obywatel jest w nim biernym odbiorcą wsparcia (Księżopolski, 1999, s. 58–60). Z perspektywy krytycznej model ten ma charakter reaktywny, tzn. działania są podejmowane przez uprawnione instytucje przede wszystkim w reakcji na skutki problemów (np. ubóstwa czy wykluczenia), zamiast im zapobiegać. Co więcej, nadmierne skupienie na pieniężnych formach pomocy

skutkuje znacznym lub całkowitym uzależnieniem od wsparcia publicznego i pogłębia społeczną nieporadność jednostki, zamiast sprzyjać jej stopniowemu usamodzielnianiu się (Leisering, Leibfried, 1999, s. 144–162).

Nowoczesne podejście do polityki społecznej zakłada potrzebę rozwoju szerokiego katalogu usług społecznych jako podstawowego narzędzia wsparcia i integracji społecznej (Golinowska, 2022) – obejmującego powszechną dostępność usług społecznych, odpowiednio dostosowanych do potrzeb odbiorców (*social services mix state*) (Martinelli, 2017; Grewiński, 2013). O ile świadczenia pieniężne pełnią ważną funkcję zabezpieczającą przed skrajną biedą, nie rozwiązują złożonych, silnie zróżnicowanych problemów społecznych, takich jak samotność, wielochorobowość, niesamodzielność, kryzys zdrowia psychicznego czy wykluczenie społeczne. Usługi są bardziej zindywidualizowane i mogą być dostosowywane do lokalnych oraz jednostkowych potrzeb osób wymagających wsparcia (Szarfenberg, 2020). W ich dostarczaniu wykorzystuje się instrumenty pobudzające i wspierające aktywność beneficjentów – zarówno ekonomiczną, jak i społeczną – sprzyjając inkluzywności. Takie podejście dodatkowo uruchamia potencjał społeczności lokalnej i interesariuszy rozwoju lokalnego, w tym organizacji pozarządowych, zdejmując wyłączną odpowiedzialność za działania wspierające osoby potrzebujące z instytucji publicznych.

Według wytycznych Europejskiego Komitetu Regionów (2018, s. 5–15) usługi społeczne powinny być dostępne lokalnie i łatwe do pozyskania, zindywidualizowane, czyli dostosowane do sytuacji życiowej jednostki, koordynowane międzysektorowo oraz ukierunkowane na wzmacnianie potencjału, a nie tylko na rekompensowanie braków. W Polsce powszechna dostępność usług społecznych jest gwarantowana w ustawie zasadniczej. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w art. 2 wskazuje zasadę sprawiedliwości społecznej, przyznaje każdemu obywatelowi prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy, bezrobocia i starości (art. 67 ust. 1), gwarantuje prawo do ochrony zdrowia (art. 68 ust. 1), powszechny i równy dostęp do edukacji (art. 70) oraz wsparcie rodzin w trudnej sytuacji materialnej i społecznej (art. 71).

Wyniki zawarte w raportach pokontrolnych Najwyższej Izby Kontroli (NIK) dotyczących dostępności usług społecznych – w tym asystencji osobistej dla osób z niepełnosprawnościami, wsparcia dziennego i całodobowego osób z niepełnosprawnymi w centrach opiekuńczo-mieszkalnych oraz wsparcia wytchnieniowego dla opiekunów osób z niepełnosprawnościami – wskazują, że choć prawo do usług społecznych w Polsce ma charakter powszechny, jego realizacja bywa ograniczana przez uwarunkowania m.in. geograficzne, ekonomiczne i infrastrukturalne (Najwyższa Izba Kontroli, 2016, 2022, 2023, 2025).

W artykule autorka podjęła tematykę z obszaru geografii wykluczenia, czyli nierównej dostępności usług społecznych w zależności od miejsca zamieszkania osoby wymagającej wsparcia. Zakres badania został zawężony zarówno przedmiotowo, jak i terytorialnie. Spośród dostępnego katalogu usług społecznych do badania wytypowano usługę opieki wytchnieniowej, realizowaną w ramach Rządowego Programu „Opieka Wytchnieniowa” dla jednostek samorządu terytorialnego w latach 2022–2024. Badaniem objęto 123 gminy województwa pomorskiego. Głównym celem badania była weryfikacja dwóch tez:

1. Tradycyjny podział na wieś i miasto (w tym przypadku gminy wiejskie i gminy miejskie) warunkuje dostępność usługi opieki wytchnieniowej.
2. W gminach wiejskich województwa pomorskiego dostępność usługi opieki wytchnieniowej jest mniejsza niż w miastach.

Do realizacji celu i weryfikacji tez wykorzystano analizę aktualnej literatury przedmiotu, analizę dokumentów rządowych oraz raportów tematycznych, w tym raportów pokontrolnych NIK. W artykule uwzględniono dane statystyczne udostępnione przez Wydział Polityki Społecznej Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego oraz Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Dane statystyczne poddano analizie opisowej, a uzyskane wyniki zaprezentowano w formie szeregów statystycznych oraz tablic prostych i złożonych. Aby możliwe było porównanie jednostek samorządu terytorialnego pod względem wykorzystania środków publicznych na realizację usługi opieki wytchnieniowej, autorka skonstruowała syntetyczny, trójelementowy wskaźnik WZGOW (wskaźnik zaangażowania gmin w realizację usługi opieki wytchnieniowej). Dodatkowo przeprowadzono test χ^2 (chi-kwadrat) niezależności, aby ocenić, czy typ gminy (wiejska, miejsko-wiejska i miejska) wpływa na prawdopodobieństwo pozyskiwania środków z programu oraz realizację usługi.

Usługa Opieki Wytchnieniowej

Opieka wytchnieniowa (ang. *respite care*), nazywana również opieką wyręczającą, od wielu lat stanowi istotny element polityki społecznej w państwach Europy Zachodniej oraz w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. W Polsce nadal nie jest powszechnie dostępna jako forma wsparcia opiekunów rodzinnych oraz faktycznych opiekunów osób z niepełnosprawnościami i osób starszych, niesamodzielnych. Rozwój tej usługi jako priorytet nowoczesnej polityki społecznej wpisuje się m.in. w teorię państwa opiekuńczego, teorię obciążenia opiekuna oraz teorię kapitału ludzkiego – por. tabela 1.

Tabela 1. Usługa opieki wytchnieniowej z perspektywy wybranych teorii w naukach społecznych

WYBRANA TEORIA	UZASADNIENIE DLA ROZWOJU USŁUGI OPIEKI WYTCHNIENIOWEJ
TEORIA PAŃSTWA OPIEKUŃCZEGO	Opieka wytchnieniowa to narzędzie, które w sposób bardzo konkretny realizuje idee wywodzące się z klasycznej i nowoczesnej teorii państwa opiekuńczego. Stanowi przykład tzw. usług opiekuńczych drugiego rzędu – skierowanych nie do osoby z niepełnosprawnością, lecz do jej opiekuna, którego potrzeby również są społecznie uznane i zabezpieczane. Taka perspektywa jest możliwa właśnie dzięki rozwojowi państwa opiekuńczego i jego przekształcaniu się w stronę bardziej zindywidualizowanej, usługowej i inkluzyjnej polityki społecznej. W klasycznym ujęciu państwo opiekuńcze jest instytucją, która nie tylko redystrybuuje dobra w celu minimalizacji nierówności, lecz także gwarantuje obywatelom minimalny poziom zabezpieczenia społecznego, umożliwiając godne życie niezależnie od sytuacji życiowej, takiej jak choroba, starość czy niepełnosprawność. Opieka wytchnieniowa wpisuje się w ten nurt jako usługa wspierająca rodzinne systemy opieki, czyli te, które są najczęściej wykorzystywane w praktyce społecznej. Państwo, uznając ciężar codziennej opieki spoczywający na członkach rodzin, przychodzi z pomocą, oferując czasowe zastępstwo i wsparcie – co odpowiada idei solidarności społecznej oraz odpowiedzialności państwa za najślabszych.
TEORIA OBCIĄŻENIA OPIEKUNA	Pojęcie „poczucia obciążenia” traktowane jest jako konstrukt wielowymiarowy, obejmujący m.in. potrzeby zgłaszane przez osobę chorą, zakłócenia w codziennym życiu rodziny, obowiązkach domowych i rolach zawodowych opiekuna, wydatki na leczenie oraz trudności emocjonalne związane z przebiegiem choroby u członka rodziny (Bédard i in., 2005; de Wit i in., 2018). Obciążenie opieką można więc najogólniej zdefiniować jako całokształt trudności i wyzwań, z jakimi zmagają się rodziny sprawujące opiekę nad bliskim. W literaturze wyróżnia się dwa wymiary obciążenia: obiektywny i subiektywny (Sales, 2003; Zarit, 2008). Długotrwałe obowiązki opiekuńcze prowadzą do stresu, depresji i izolacji społecznej. Opieka wytchnieniowa łagodzi ten ciężar.
TEORIA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO	Opieka wytchnieniowa jest formą usługi opiekuńczej, która zabezpiecza dobrostan opiekuna rodzinnego – osoby pełniącej nieodpłatną, obciążającą fizycznie i emocjonalnie opiekę domową nad osobą zależną. Z tej perspektywy: 1) zapobiega wypaleniu, co oznacza ochronę zdolności do pracy i zaangażowania społecznego; 2) stanowi czasowe odciążenie opiekuna, umożliwiając rozwój osobisty, edukację i odpoczynek; 3) wpływa na podtrzymanie zdrowia psychicznego i fizycznego, co można rozumieć jako utrzymanie „sprawności kapitału ludzkiego” opiekuna. Opieka wytchnieniowa podtrzymuje zdolność opiekuna do funkcjonowania w różnych rolach społecznych i zawodowych, zapobiegając jego wypaleniu lub trwałemu wykluczeniu z rynku pracy. Ponadto wzmacnia relacje społeczne, redukując ryzyko marginalizacji rodzin.

Źródło: Opracowanie własne.

Zgodnie z definicją Narodowego Instytutu Zdrowia Publicznego w USA (National Respite Network), opieka wytchnieniowa to planowana lub nagła forma czasowego zastępstwa opiekuna rodzinnego, mająca na celu poprawę dobrostanu psychofizycznego zarówno opiekuna, jak i podopiecznego (Chan, Sigafos, 2001). Stanowi zorganizowaną formę czasowego zastępstwa w opiece nad osobą niesamodzielną, umożliwiając opiekunowi przerwę w wykonywaniu codziennych obowiązków (Arksey i in., 2004; Robertson i in., 2011). Jest instrumentem polityki społecznej, pozwalającym opiekunom na regenerację sił fizycznych i psychicznych (Zdebska, 2020; Glac, 2020).

Odbiorcami usługi opieki wytchnieniowej są przede wszystkim opiekunowie rodinni i faktyczni, sprawujący na co dzień opiekę nad osobami z niepełnosprawnościami oraz niesamodzielnymi osobami starszymi. Beneficjentami ostatecznymi są ich podopieczni.

Usługa opieki wytchnieniowej musi być zindywidualizowana, dostosowana do potrzeb ostatecznych beneficjentów oraz oczekiwań ich opiekunów. Może obejmować wsparcie osoby z niepełnosprawnością w codziennych czynnościach, takich jak toaleta, karmienie, ubieranie, zmiana pozycji ciała czy podawanie leków, organizację czasu wolnego (czytanie, rozmowa, spacer, proste gry lub zajęcia ruchowe), wsparcie specjalistyczne (dostęp do opieki pielęgniarskiej, wsparcie terapeutyczne lub psychologiczne), a także interwencję w nagłych sytuacjach zdrowotnych, zwłaszcza w przypadku usługi realizowanej w trybie całodobowym. Istotnym, choć nieczęsto dostępnym elementem opieki wytchnieniowej jest specjalistyczne wsparcie opiekuna. Może ono obejmować m.in. doradztwo w zakresie organizacji i usprawniania świadczonej przez niego opieki domowej, rehabilitacji podopiecznego oraz organizacji wsparcia lokalnego (np. kręgi wsparcia). Wsparcie to może mieć również charakter terapeutyczny. Opiekunowie rodinni często doświadczają wypalenia i są wyczerpani sprawowaniem długotrwałej opieki – nie tylko fizycznie, ale również emocjonalnie i psychicznie.

Opieka wytchnieniowa może być realizowana w różnych formach: od krótkoterminowych pobyków w ośrodkach świadczących całodobowe usługi opiekuńcze, przez kilkugodzinne pobyty w ośrodkach wsparcia dziennego, wsparcie świadczone w domu podopiecznego (Robertson i in., 2011; Lund i in., 2009), aż po tzw. turystykę wytchnieniową¹.

¹ Turystyka wytchnieniowa to rozwiązanie polegające na udziale w ofercie turystycznej zarówno osób z niepełnosprawnością, jak i ich opiekunów. Może to być wycieczka, podczas której wolontariusz prowadzi wózek, dając opiekunom chwilę wytchnienia. Może to być także udział w warsztatach na łonie natury lub wyjazd na obóz, w którym komfort osoby z niepełnosprawnością lub seniora jest traktowany równorzędnie z komfortem opiekuna. W innym wariantcie turystyka wytchnieniowa obejmuje zorganizowane formy aktywnej przerwy wytchnieniowej dla osób z niepełnosprawnościami, podczas gdy opiekun wykorzystuje ten czas zgodnie ze swoimi potrzebami.

Rządowy Program „Opieka Wytchnieniowa” dla jednostek samorządu terytorialnego

Rządowy Program „Opieka Wytchnieniowa” dla jednostek samorządu terytorialnego stanowi jeden z kluczowych instrumentów polityki państwa w zakresie wsparcia rodzin i opiekunów osób z niepełnosprawnościami oraz przewlekłe chorych. Inicjatywa ta jest realizowana corocznie od 2019 roku na podstawie art. 7 ust. 5 Ustawy o Funduszu Solidarnościowym. Adresatami programu są jednostki samorządu terytorialnego – gminy i powiaty, które pełnią rolę operatorów lokalnych oraz wnioskodawców o środki publiczne.

Podstawowym założeniem programu jest czasowe odciążenie opiekunów osób wymagających całodobowej opieki poprzez zapewnienie im profesjonalnej, krótkoterminowej pomocy w formie opieki wytchnieniowej. Celem nadrzędnym jest przeciwdziałanie przeciążeniu psychofizycznemu nieformalnych opiekunów oraz umożliwienie im realizacji podstawowych potrzeb, takich jak wypoczynek, leczenie, praca zawodowa czy udział w życiu społecznym.

Program wspiera także proces deinstytucjonalizacji usług społecznych poprzez promocję opieki środowiskowej jako alternatywy wobec opieki stacjonarnej. Wybrane zasady rządowego programu, zgodnie z obowiązującą dokumentacją programową, przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Wybrane regulacje Rządowego Programu „Opieka wytchnieniowa” dla jednostek samorządu terytorialnego

Beneficjenci usługi opieki wytchnieniowej	Opiekunowie sprawujący opiekę nieformalnie (tj. niepełniący funkcji zawodowego opiekuna) dla: a. dzieci z orzeczeniem o niepełnosprawności wraz ze wskazaniem dotyczącym konieczności stałej lub długotrwałej opieki; b. osób dorosłych z orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności (lub równoważnym); c. osób wymagających całodobowego wsparcia w codziennym funkcjonowaniu.
Dopuszczone formy świadczenia usługi opieki wytchnieniowej	a. w miejscu zamieszkania osoby wymagającej opieki (opieka dzienna lub całodobowa); b. w ośrodkach wsparcia dziennego (np. dziennych domach pomocy, środowiskowych domach samopomocy); c. w jednostkach zapewniających opiekę całodobową (np. domach pomocy społecznej, hospicjach, centrach opiekuńczo-mieszkalnych); d. w innych miejscach wskazanych przez osobę z niepełnosprawnością i/ lub jej opiekuna.
Dostępność usługi	a. do 240 godzin opieki dziennej rocznie; b. do 14 dób opieki całodobowej rocznie.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentacji Programu za poszczególne lata dostępnej na stronach internetowych Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych.

Dostępność usługi opieki wytchnieniowej na Pomorzu – gminy miejskie versus gminy wiejskie

Założenia badawcze

Dostępność usług społecznych dla osób z niepełnosprawnościami i ich opiekunów często zależy od miejsca zamieszkania. W literaturze przedmiotu funkcjonuje pojęcie „geografii wykluczenia” (Sibley, 1995), które odnosi się do procesów przestrzennej marginalizacji, w wyniku których niektóre lokalizacje stają się mniej uprzywilejowane pod względem dostępu do zasobów społecznych. W przypadku osób z niepełnosprawnościami i seniorów ma to szczególne znaczenie, ponieważ często wymagają one specjalistycznych, regularnych i lokalnie dostępnych usług.

Wyniki badań, m.in. P. Kubickiego (2021), wskazują, że mieszkańcy obszarów wiejskich znajdują się w trudniejszej sytuacji pod względem dostępności usług społecznych. Mają ograniczony dostęp choćby do ośrodków wsparcia dziennego i rehabilitacji, terapii specjalistycznej, usług asystenckich czy transportu przystosowanego do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Do kluczowych przyczyn powstawania dysproporcji między miastem a wsią należą braki kadrowe na lokalnych rynkach pracy oraz niedostateczna liczba partnerów społecznych (organizacji pozarządowych), którzy mogliby współpracować z samorządem lokalnym w realizacji nowoczesnej polityki społecznej z szerokim dostępem do usług społecznych dla mieszkańców. Zwiększoną dostępność usług społecznych w miastach wojewódzkich potwierdzają także kolejne raporty Najwyższej Izby Kontroli (2020, 2021, 2022, 2023, 2024).

Badania podjęte przez Autorkę dotyczyły realizacji usługi opieki wytchnieniowej w ramach Rządowego Programu „Opieka Wytchnieniowa” dla jednostek samorządu terytorialnego w latach 2022–2024 przez samorządy gminne województwa pomorskiego. Głównym celem badania była weryfikacja dwóch tez: 1) tradycyjny podział na wieś i miasto (w tym przypadku gminy wiejskie i miejskie) warunkuje dostępność usługi opieki wytchnieniowej; 2) w gminach wiejskich województwa pomorskiego dostępność usługi opieki wytchnieniowej jest mniejsza niż w miastach.

Analizie statystycznej i opisowej poddano dane wtórne przekazane przez Wydział Polityki Społecznej Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego dotyczące wysokości udzielonych pomorskim gminom dotacji na realizację usługi opieki wytchnieniowej w latach 2022–2024, w tym z podziałem na realizację usługi w trybie dziennym i całodobowym, a także wartości zwróconych dotacji w poszczególnych latach. Aby zweryfikować, czy w województwie pomorskim występuje zjawisko geografii wykluczenia w zakresie dostępności do usługi opieki wytchnieniowej, Autorka skonstruowała syntetyczny, trójelementowy

wskaźnik WZGOW (wskaźnik zaangażowania gmin w realizację usługi opieki wytchnieniowej), umożliwiający ocenę zaangażowania poszczególnych samorządów gminnych zarówno w pozyskiwanie środków na realizację tej usługi, jak i w jej faktyczną realizację.

Wskaźnik WZGOW został zaprojektowany jako syntetyczna miara efektywności, łącząca trzy kluczowe komponenty: efektywność budżetową, zakres realizowanej usługi oraz intensywność finansową w relacji do liczby mieszkańców gminy.

Matematyczny model wskaźnika przedstawia się następująco:

$$\text{WZGOW} = (0,5 \times W_1) + (0,3 \times W_2) + (0,2 \times W_3)$$

gdzie:

W_1 – wskaźnik efektywności wykorzystania środków (gospodarność),

W_2 – wskaźnik różnorodności form wsparcia (zakres usług),

W_3 – wskaźnik intensywności finansowej (*per capita*).

Wskaźnik efektywności budżetowej W_1 odzwierciedla stopień wykorzystania pozyskanych przez gminę środków finansowych, z zastosowaniem odrębnych wag oraz kar dla dwóch form opieki: dziennej i całodobowej. Większą trudność organizacyjną opieki całodobowej uwzględniono poprzez zastosowanie odpowiedniego współczynnika wagowego. Wzór ogólny dla wskaźnika W_1 :

$$W_1 = (E_{\text{d}} + 1,5 \times E_{\text{c}}) / 2,5$$

gdzie:

E_{d} – efektywność wykorzystania środków na opiekę wytchnieniową dzienną,
 E_{c} – efektywność wykorzystania środków na opiekę wytchnieniową całodobową.

Efektywność wykorzystania środków dla każdej formy opieki wytchnieniowej obliczana jest według logiki rozpisanej w tabeli 3.

Tabela 3. Logika obliczeń efektywności wykorzystania przez gminy środków z Rządowego Programu „Opieka Wytchnieniowa” w podziale na opiekę wytchnieniową dzienną i całodobową

Dla opieki wytchnieniowej dziennej	- jeżeli kwota zwróconej dotacji (Zd) stanowi 100% kwoty pozyskanej (Pd): $E_{ed} = 0$ - jeżeli zwrot przekracza 50% pozyskanych środków: $E_{ed} = (Wd / Pd) \times (1 - Zd / Pd)$ - jeżeli zwrot wynosi $\leq 50\%$ pozyskanych środków: $E_{ed} = Wd / Pd$ gdzie: <i>Pd</i> – kwota pozyskana na opiekę wytchnieniową dzienną <i>Zd</i> – kwota zwrócona z dotacji na opiekę wytchnieniową dzienną <i>Wd</i> = <i>Pd</i> - <i>Zd</i> – kwota faktycznie wykorzystana na opiekę wytchnieniową dzienną
Dla opieki wytchnieniowej całodobowej	analogicznie jak dla opieki dziennej, z tym że symbole są następujące: (<i>E_{ec}</i>), odpowiednie zmienne (<i>Pc</i> , <i>Zc</i> , <i>Wc</i>)

Źródło: Opracowanie własne.

Wskaźnik W_2 ocenia zakres realizacji usług opieki wytchnieniowej przez gminę, uwzględniając wyłącznie faktycznie wykonane formy wsparcia, czyli takie, dla których nie nastąpił 100% zwrot dotacji. Wskaźnik przyjmuje wartości:

- 1,0 – jeżeli obie formy (dzienna i całodobowa) zostały zrealizowane (brak 100% zwrotów dla obu form),
- 0,5 – jeżeli zrealizowano tylko jedną formę (druga forma została w pełni zwrócona lub nie pozyskano środków),
- 0 – jeżeli żadna forma nie została zrealizowana (100% zwrotów obu form lub brak pozyskania środków).

Wskaźnik W_3 odzwierciedla wartość pozyskanych środków w przeliczeniu na jednego mieszkańca gminy, w odniesieniu do przyjętego benchmarku. Przyjęta formuła dla W_3 :

$$W_3 = \min[(Pd + Pc) / (6 \times N), 1]$$

gdzie:

Pd + Pc – łączna wartość pozyskanych środków (opieka dzienna + całodobowa),

N – liczba mieszkańców gminy,

6 – wartość benchmarkowa (6 zł na mieszkańca).

Wskaźnik został ograniczony do maksymalnej wartości 1,0.

Ponadto, dla uproszczenia interpretacji uzyskanych wyników, wartość WZGOW przypisywana jest do jednej z sześciu kategorii jakościowych (por. tabela 4).

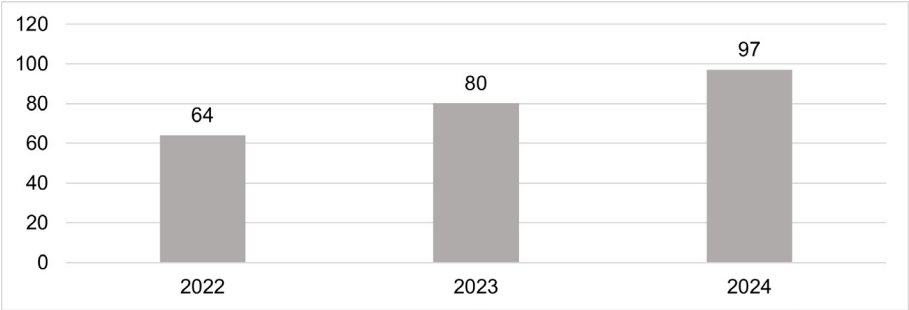
Tabela 4. Skala ocen WZGOW

Wartość wskaźnika WZGOW	Ocena	Interpretacja
0	F	Brak aktywności – gmina nie pozyskała środków lub zwróciła 100% dotacji
0<WZGOW<0,4	E	Bardzo niska efektywność
0.40–0.549	D	Niska efektywność
0.55–0.699	C	Umiarkowana efektywność
0.70–0.849	B	Wysoka efektywność
≥ 0.85	A	Wybitna efektywność

Źródło: Opracowanie własne.

Analiza i dyskusja uzyskanych wyników

Liczba pomorskich gmin wnioskujących o środki na realizację usługi opieki wytchnieniowej w ramach Rządowego Programu „Opieka Wytchnieniowa” dla JST rośnie z każdym kolejnym rokiem (por. rysunek 1).

Rysunek 1. Liczba gmin województwa pomorskiego aplikujących o środki z Rządowego Programu „Opieka Wytchnieniowa” dla JST w latach 2022–2024

Źródło: Opracowanie własne.

Częściej wnioski o dotację składają gminy miejsko-wiejskie i miejskie niż gminy wiejskie. W 2024 roku dotację na realizację usługi otrzymało

94,7% gmin miejsko-wiejskich, 91,3% gmin miejskich oraz jedynie 71,6% gmin wiejskich (por. tabela 5).

Należy w tym miejscu wyjaśnić, że każda gmina, która w terminie przewidzianym w regulaminie programu złoży prawidłowo uzupełniony wniosek o udzielenie dotacji, otrzymuje wsparcie finansowe. Niemniej jednak, w związku z corocznym przekroczeniem budżetu pozostającego w dyspozycji Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, odpowiedzialnego za realizację programu, przyznane kwoty w stosunku do pierwotnie zaproponowanych we wnioskach JST są zawsze pomniejszane. Gminy otrzymują – w zależności od roku – od 40 do 60% wnioskowanej kwoty.

Tabela 5. Liczba gmin województwa pomorskiego, które otrzymały dotację na realizację usługi opieki wytchnieniowej w latach 2022–2024 ze względu na rodzaj gminy

Łączna liczba pomorskich gmin według rodzaju gminy	Rodzaj gminy	2022	2023	2024
		[liczba gmin z dotacją na realizację usługi opieki wytchnieniowej]		
81	gminy wiejskie	37	47	58
19	gminy miejsko-wiejskie	11	14	18
23	gminy miejskie	16	19	21

Źródło: Opracowanie własne.

Wyniki badania przeprowadzonego przez Autorkę z wykorzystaniem wskaźnika WZGOW pozwalają sformułować kilka wniosków ogólnych.

Przede wszystkim, z każdym rokiem coraz więcej pomorskich gmin aplikuje o środki z Rządowego Programu „Opieka Wytchnieniowa” dla JST i wykorzystuje je coraz bardziej efektywnie. Maleje liczba gmin zwracających niewykorzystaną dotację lub jej część, a w przypadku ewentualnych zwrotów stanowią one coraz mniejszy udział całkowitej, pierwotnie otrzymanej przez gminę kwoty. W latach 2022–2024 systematycznie wzrastała średnia wartość oraz mediana wskaźnika zaangażowania gmin w realizację usługi opieki wytchnieniowej (WZGOW) (por. tabela 6). Rośnie liczba gmin otrzymujących oceny B, C i D, przy równoczesnym spadku liczby gmin z ocenami E i F (por. tabela 7).

Tabela 6. Zmiana wartości WZGOW w latach 2022–2024

WZGOW	2022	2023	2024
max	0,849	0,849	0,850
średnia	0,248	0,323	0,441
mediana	0,259	0,447	0,517

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 7. Pomorskie gminy według rodzaju i oceny odpowiadającej wartości osiągniętego wskaźnika WZGOW w latach 2022–2024

		A	B	C	D	E	F
		[liczba gmin]					
2022	wiejskie	-	2	-	25	10	44
	miejsko-wiejskie	-	1	-	9	2	8
	miejskie	-	2	1	4	8	7
		0	5	1	38	20	59
2023	wiejskie	-	2	2	37	6	34
	miejsko-wiejskie	-	2	-	10	3	5
	miejskie	-	4	1	8	5	4
		0	8	3	55	14	43
2024	wiejskie	1	8	6	40	3	23
	miejsko-wiejskie	-	3	4	12	-	1
	miejskie	-	6	2	10	2	2
		1	17	12	62	5	26

Źródło: Opracowanie własne.

Wzrost liczby gmin uzyskujących oceny B, C i D w badanym okresie wiąże się również z pozyskiwaniem przez coraz większą liczbę gmin dotacji na realizację opieki wytchnieniowej w formie całodobowej. W 2022 roku takich gmin było 11, w 2023 roku – 17, a w 2024 roku – 31.

Znacząco niższa skala realizacji całodobowej opieki wytchnieniowej przez jednostki samorządu terytorialnego w porównaniu z opieką dzienną wynika z wielu czynników o charakterze organizacyjnym, finansowym i systemowym, które łącznie tworzą barierę utrudniającą implementację tego typu usług na poziomie lokalnym. Realizacja opieki całodobowej wiąże się m.in. z koniecznością zapewnienia odpowiedniego zaplecza infrastrukturalnego, spełniającego określone wymogi prawne i sanitarne. W wielu gminach, zwłaszcza wiejskich i miejsko-wiejskich, tego typu infrastruktura

jest ograniczona lub całkowicie niedostępna. Kolejną barierą jest wysoki poziom kosztów organizacyjnych i eksploatacyjnych związanych z prowadzeniem usług całodobowych. Obejmuje to zarówno koszty utrzymania obiektów, jak i wydatki na wyżywienie, środki czystości oraz zatrudnienie personelu pracującego w systemie całodobowym. Szczególnie trudne jest zapewnienie odpowiedniego poziomu obsady kadrowej w małych gminach, gdzie deficyt wykwalifikowanych pracowników w sektorze opieki jest wyraźnie odczuwalny.

Nie bez znaczenia pozostaje również kwestia niepewności finansowej. Program jest finansowany w trybie corocznych naborów, bez gwarancji długoterminowej kontynuacji wsparcia. Taka konstrukcja systemu finansowania powoduje, że samorządy lokalne niechętnie podejmują decyzje o uruchomieniu kosztownych, wieloletnich inwestycji infrastrukturalnych, nie mając pewności co do utrzymania strumienia finansowania w kolejnych latach.

W zaproponowanej przez Autorkę konstrukcji wskaźnika WZGOW premiowane są gminy realizujące na rzecz mieszkańców opiekę wytchnieniową w formie całodobowej. Jest to docenienie tych gmin, które pomimo wymienionych powyżej barier podejmują wysiłek organizacji usługi także w tej formie.

W 2024 roku, po raz pierwszy, dwie pomorskie gminy uzyskały wartość wskaźnika WZGOW uprawniającą do przyznania oceny A: gmina wiejska Przodkowo oraz gmina miejska Gdynia. Listę gmin, które w 2024 roku uzyskały ocenę A i B wraz z wartością WZGOW w latach 2022–2024, przedstawiono w tabeli 8 (**następna strona**).

Wśród osiemnastu gmin z najwyższą wartością wskaźnika WZGOW w 2024 roku, uprawniającą do uzyskania oceny A lub B, dziewięć stanowiły gminy wiejskie. Co istotne, większość z nich w perspektywie trzyletniego okresu objętego badaniem znacząco zwiększyła swoje zaangażowanie w pozyskiwanie środków na realizację opieki wytchnieniowej w ramach programu rządowego oraz poprawiła efektywność ich wydatkowania.

W celu weryfikacji tez sformułowanych we wstępie Autorka przeprowadziła również w każdym roku (2022, 2023, 2024) test χ^2 (chi-kwadrat) niezależności, aby ocenić, czy typ gminy (wiejska, miejsko-wiejska i miejska) wpływał na prawdopodobieństwo uczestnictwa w programie (binarnie: 0 = nie pozyskała środków, 1 = pozyskała).

W żadnym z analizowanych lat (2022–2024) nie zaobserwowano statystycznie istotnej zależności między typem gminy a uczestnictwem w Rządowym Programie „Opieka Wytchnieniowa” dla JST. Chociaż liczby bezwzględne wskazują na różnice między gminami miejskimi, miejsko-wiejskimi i wiejskimi uczestniczącymi w programie, nie są one na tyle silne, aby uznać je za statystycznie istotne. Nie stwierdzono zatem zależności statystycznie istotnej między rodzajem gminy a pozyskiwaniem przez nią środków na realizację usługi.

Tabela 8. Lista pomorskich gmin z najwyższą wartością wskaźnika WZGOW w 2024 roku

GMINA	RODZAJ GMINY	2024		2023		2022	
		WZGOW	OCENA	WZGOW	OCENA	WZGOW	OCENA
Przodkowo	wiejska	0,85	A	0,4597	D	0,4683	D
Gdynia	miejska	0,85	A	0,8499	B	0,8434	B
Kościerzyna	miejska	0,848441	B	0	F	0	F
Sztum	miejsko-wiejska	0,848437	B	0,8347	B	0,8056	B
Redzikowo	wiejska	0,848248	B	0,5161	D	0,5297	D
Sulęczyno	wiejska	0,847408	B	0,5019	D	0,5311	D
Pszczółki	wiejska	0,845908	B	0,5288	D	0,5342	D
Malbork	miejska	0,840768	B	0,4577	D	0	F
Żukowo	miejsko-wiejska	0,805381	B	0,7641	B	0,4422	D
Pruszcz Gd.	wiejska	0,782758	B	0,7640	B	0,8382	B
Somonino	wiejska	0,769277	B	0,5298	D	0,4982	D
Brusy	miejsko-wiejska	0,768368	B	0,5405	D	0,5224	D
Chmielno	wiejska	0,767326	B	0,5171	D	0,4464	D
Ostaszewo	wiejska	0,736935	B	0,5163	D	0	F
Kościerzyna	wiejska	0,728467	B	0,8394	B	0,8485	B
Gdańsk	miejska	0,728016	B	0,7471	B	0,6260	C
Tczew	miejska	0,726857	B	0,4699	D	0,5089	D
Słupsk	miejska	0,712288	B	0,7251	B	0,8188	B

Źródło: Opracowanie własne.

Sugeruje to, że czynnikami determinującymi udział w programie są inne zmienne, takie jak ogólne podejście do lokalnej polityki społecznej, poziom zaangażowania pracowników samorządowych oraz ośrodków pomocy społecznej i centrów usług społecznych, dostępność infrastruktury usług opiekuńczych czy świadomość społeczna.

Podsumowanie i wnioski

Wyniki badań potwierdzają, że opieka wytchnieniowa zmniejsza objawy stresu, lęku i depresji wśród opiekunów (Vandepitte i in., 2016), co przekłada się na uniknięcie lub znaczne opóźnienie umieszczenia osób z niepełnościami lub seniorów w instytucjach opiekuńczych, którymi na co

dzień się opiekują (Mason i in., 2007). Z perspektywy polityki społecznej jest to rozwiązanie wpisujące się w nowoczesny model zdeinstytucjonalizowany, oparty na rozwoju usług środowiskowych, pozwalający osobom zależnym pozostawać w swoim środowisku domowym jak najdłużej.

Ważną rolę w zakresie świadczenia usługi opieki wytchnieniowej pełnią jednostki samorządu terytorialnego, które mogą pozyskiwać na ten cel środki finansowe z różnych źródeł. Głównym źródłem finansowania pozostaje jednak Rządowy Program „Opieka Wytchnieniowa” dla JST.

Przeprowadzone przez Autorkę badania wykazały, że w województwie pomorskim systematycznie rośnie liczba gmin aplikujących o dotacje na realizację tego zadania, w tym opieki wytchnieniowej w formie całodobowej, która jest znacznie trudniejsza do realizacji ze względu na wymagania organizacyjne, kadrowe i finansowe.

W badanym okresie obserwowano również wzrost efektywności wykorzystania pozyskiwanych środków. Mniej gmin zwracało niewykorzystaną część dotacji, a ewentualne zwroty stanowiły coraz mniejszy udział w łącznej kwocie pozyskanej przez poszczególne jednostki. Z czasem gminy nabywają doświadczenie oraz nawiązują współpracę z partnerami niezbędnymi do realizacji zadania. Równocześnie rośnie społeczna świadomość znaczenia tej usługi oraz popyt na nią w lokalnych społecznościach.

Wśród gmin, które nie pozyskały środków z programu i nie realizowały lokalnie usługi opieki wytchnieniowej, nominalnie przeważają gminy wiejskie. Jednocześnie wśród gmin pozyskujących środki na realizację tej usługi największą grupę również stanowią gminy wiejskie, co wynika z ich dominującej liczebności na Pomorzu – stanowią one 65,8% wszystkich gmin w regionie.

Aby zweryfikować tezy sformułowane we wstępie – że 1) tradycyjny podział na wieś i miasto (gminy wiejskie i miejskie) warunkuje dostępność usługi opieki wytchnieniowej, oraz 2) w gminach wiejskich województwa pomorskiego dostępność tej usługi jest mniejsza niż w miastach – Autorka przeprowadziła dla każdego roku (2022, 2023, 2024) test χ^2 (chi-kwadrat). Uzyskane wyniki nie pozwoliły na stwierdzenie statystycznie istotnej zależności między typem gminy a pozyskiwaniem środków na realizację usługi w Rządowym Programie „Opieka Wytchnieniowa” dla JST.

Bibliografia

- Arksey, H., Jackson, K., Croucher, K., Weatherly, H., Baldwin, S., Newbronner, L., Bosanquet, K., Hare, P. (2004). *Review of Respite Services and Short-Term Breaks for Carers of People with Dementia*. Research Report. National Health Service, Service Delivery Organisation.

- Bédard, M., Kuzik, R., Chambers, L. i in. (2005). Understanding Burden Differences Between Men and Women Caregivers: The Contribution of Care-Recipient Problem Behaviors. *International Psychogeriatrics*, 17, 99–118.
- Chan, J.B.L., Sigafoos, J. (2000). A Review of Child and Family Characteristics Related to the Use of Respite Care in Developmental Disability Services. *Child & Youth Care Forum*, 29(1), 27–37. <https://doi.org/10.1023/A:1014467226528>
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- European Committee of the Regions. (2018). Opinion of the European Committee of the Regions on Reflecting on Europe: The Voice of Local and Regional Authorities to Rebuild Trust in the European Union (2018/C 461/02). *Official Journal of the European Union*, C 461 (21 December 2018), 5–15.
- Glac, W. (2020). Opieka wytchnieniowa jako nowe zadanie dla organów samorządu terytorialnego – przegląd dotychczasowej praktyki prawnej. *Rocznik Administracji Publicznej*, 2020, 144–161. <https://doi.org/10.4467/24497800RAP.20.008.12902>
- Golinowska, S. (2022). On the Concept of Deinstitutionalisation of Care and the Measures Undertaken: Possibilities and Limits. *Problemy Polityki Społecznej*, 58(3), 215–237. <https://doi.org/10.31971/pps/156821>
- Grewiński, M. (2013). Usługi społeczne i socjalne jako wspólny obszar polityki i ekonomii społecznej. *Ekonomia Społeczna*, 3(8), 24–39.
- Księżopolski, M. (1999). *Modele polityki społecznej*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Kubicki, P. (2021). *Między wykluczeniem a partycypacją*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Leisering, L., Leibfried, S. (1999). *Time and Poverty in Western Welfare States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lund, D.A., Utz, R.L., Caserta, M.S., Wright, S.D., Llanque, S.M. (2009). Examining What Caregivers Do During Respite Time to Make Respite More Effective. *Journal of Applied Gerontology*, 28(1), 109–131. <https://doi.org/10.1177/0733464808323448>
- Martinelli, F. (2017). Social Services, Welfare States and Places: An Overview. W: F. Martinelli, A. Anttonen, M. Mätzke (red.), *Social Services Disrupted: Changes, Challenges and Policy Implications for Europe in Times of Austerity*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 9–32. <https://doi.org/10.4337/9781786432117.00009>
- Mason, A., Weatherly, H., Spilsbury, K., Arksey, H., Golder, S., Adamson, J., Drummond, M., Glendinning, C. (2007). A Systematic Review of the Effectiveness and Cost-Effectiveness of Different Models of Community-Based Respite Care for Frail Older People and Their Carers. *Health Technology Assessment*, 11(15), 1–157. <https://doi.org/10.3310/hta11150>
- Najwyższa Izba Kontroli. (2016). *Świadczenie pomocy osobom starszym przez gminy i powiaty*. Warszawa: Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10415,vp,12744.pdf>, dostęp: 18.11.2025.
- Najwyższa Izba Kontroli. (2022). *Zapewnienie opiekunom osób niesamodzielnych wsparcia wytchnieniowego*. Białystok: Delegatura NIK. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,26575,vp,29727.pdf>, dostęp: 18.11.2025.

- Najwyższa Izba Kontroli. (2023). *Usługi asystenta osobistego jako wsparcie społeczne osób niepełnosprawnych*. Warszawa: NIK. <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/22/033/>, dostęp: 18.11.2025.
- Najwyższa Izba Kontroli. (2023). *Zapewnienie całodobowych warunków pobytowych i opiekuńczych osobom wymagającym pomocy ze względu na wiek, chorobę lub niepełnosprawność w województwie lubuskim*. Zielona Góra: Delegatura NIK. <https://www.nik.gov.pl/kontrola/I/22/005/LZG/>, dostęp: 18.11.2025.
- Najwyższa Izba Kontroli. (2023). *Zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami wsparcia dziennego i całodobowego w ramach programu „Centra opiekuńczo-mieszkalne”*. Warszawa: NIK. <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/24/035/>, dostęp: 18.11.2025.
- Robertson, J., Hatton, C., Emerson, E., Welch, V., Collins, M., Langer, S., Wells, E. (2011). The Impacts of Short Break Provision on Families with a Disabled Child: An International Literature Review. *Health & Social Care in the Community*, 19(4), 337–371. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2524.2010.00977>
- Sales, E. (2003). Family Burden and Quality of Life. *Quality of Life Research*, 12(Suppl. 1), 33–41.
- Sibley, D. (1995). *Geographies of Exclusion*. London: Routledge.
- Szarfenberg, R. (2020). O roli usług społecznych w integracji polityk publicznych. *Problemy Polityki Społecznej*, 45(2), 123–145.
- Ustawa z dnia 23 października 2018 r. o Funduszu Solidarnościowym (2018; t.j. 2024).
- Vandepitte, S., Van den Noortgate, N., Putman, K., Verhaeghe, S., Verdonck, C., Annemans, L. (2016). Effectiveness of Respite Care in Supporting Informal Caregivers of Persons With Dementia: A Systematic Review. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 31(12), 1277–1288. <https://doi.org/10.1002/gps.4504>
- Zarit, S.H. (2008). Diagnosis and Management of Caregiver Burden in Dementia. *Handbook of Clinical Neurology*, 89, 101–106.
- Zdebska, E. (2020). Opieka wytchnieniowa jako nowe zadanie w powiatach. *Praca Socjalna*, 35(4), 139–152. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.3622>

Does Place of Residence Matter? On Unequal Access to Social Services for Persons with Disabilities and Their Caregivers: The Case of Respite Care in Municipalities of the Pomeranian Voivodeship

Abstract

The article examines spatial disparities in access to social services for persons with disabilities, older adults and their caregivers, situating the discussion within the framework of the geography of exclusion. Among the available social services, the study focuses on respite care delivered under the Governmental Respite Care Programme for Local Government Units in the years 2022–2024. The research covers 123 municipalities in the Pomeranian Voivodeship. The primary aim was to verify the relationship between the type of municipality and the availability of respite care services. Secondary data obtained from the Pomeranian Voivodeship Office were subjected to descriptive statistical analysis, with the results presented in the form of statistical series and simple and composite statistical tables. To compare local government units in terms of their use of public funds allocated for the implementation

of respite care services, the author constructed a synthetic three-component indicator – WZGOW (Municipal Engagement Index in the Implementation of Respite Care Services). Additionally, a chi-square (χ^2) test of independence was conducted to assess whether the type of municipality (rural, urban-rural or urban) has a statistically significant impact on the likelihood of obtaining programme funding and implementing the service.

Keywords: social policy, respite care, geography of exclusion, Municipal Respite Care Engagement Index (WZGOW)

dr inż. Anita Richert-Kaźmierska

Politechnika Gdańska Wydział Zarządzania i Ekonomii

e-mail: anita.Richert@zie.pg.edu.pl

ORCID: 0000-0001-9919-5984

Dominika Sozańska
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Dzieci – ich życie i praca w Galicji na przełomie XIX i XX wieku w perspektywie porównawczej

Wstęp

Czasami można spotkać się z powiedzeniem, że dobrze już było. To potoczne stwierdzenie wyraża tęsknotę za przeszłością, której wyidealizowany obraz bywa przekazywany z pokolenia na pokolenie. Bez względu na to, jak bardzo nostalgiczny jest stosunek do minionych czasów, analiza warunków życia bezdyskusyjnie pokazuje, że jego jakość, mierzona choćby produktem krajowym brutto czy HDI¹ znacząco wzrosła. Beneficjentem tych przemian jest rzecz jasna całe społeczeństwo, jednak najjaskrawszym dowodem poprawy jakości życia i rozwoju społecznego jest pozycja dziecka w społeczeństwie.

Celem tego artykułu będzie charakterystyka porównawcza warunków życia i pracy dzieci na przełomie XIX i XX wieku w Galicji oraz porównanie ich z warunkami w krajach rozwijających się. W artykule zastosowano metodę historyczno-porównawczą, umożliwiającą zestawienie warunków pracy dzieci w różnych kontekstach. Analizie poddano źródła zastane (literaturę pamiętnikarską) oraz dane statystyczne zawarte w raportach ILO i UNICEF.

¹ Human Development Index (por. Stanton, 2007) – wskaźnik rozwoju społecznego biorący pod uwagę nie tylko czynniki ekonomiczne, lecz także poziom życia, zdrowie i wykształcenie populacji.

Child labour – praca dzieci

Istnieje wiele definicji pracy. Ich wspólnym mianownikiem jest zaspokajanie potrzeb, budowanie tożsamości, rozwój oraz możliwość wykorzystania wiedzy i talentów (por. Sozańska, Pikuła, 2015). Trzeba tu zaznaczyć, że język polski niestety nie oddaje w pełni rozróżnienia, jakie istnieje w języku angielskim między *work*, *labour* i *job*². Różne znaczenia kryją się pod jednym słowem *praca*, czyli „1. czynności wykonywane po to, by uzyskać zamierzony efekt, 2. systematyczne wykonywanie określonych czynności w celach zarobkowych” (*Praca*).

Żadna z tych cech nie odnosi się do pracy dzieci. Międzynarodowa Organizacja Pracy (International Labour Organization – ILO) definiuje pracę dzieci „jako zajęcie pozbawiające dzieci ich dzieciństwa, potencjału, godności, co jest szkodliwe dla ich fizycznego i umysłowego rozwoju”³ („What is Child Labour?”).

Praca dzieci stanowi dla nich zagrożenie moralne i społeczne, pozbawia możliwości edukacji oraz szans, jakie daje wykształcenie. Może przybierać różne formy: od quasi-niewolnictwa, handlu dziećmi, przymusowego wcielania do armii podczas konfliktów zbrojnych, prostytucji i pornografii dziecięcej, po angażowanie w handel narkotykami.

Galicja – warunki życia na przełomie wieków

Funkcjonujące na przełomie wieków pogardliwe określenie Galicji i Lodomarii jako Golicji i Głodomarii nie wzięło się znikąd. Obszary te, traktowane przez zaborcę jako peryferie, były niedoinwestowane, a co za tym idzie – słabo rozwinięte. Zarówno miasto, jak i wieś borykały się z ubóstwem i analfabetyzmem. Czytać i pisać umiał niewielki procent społeczeństwa. W 1880 roku było to zaledwie 14%; z biegiem lat sytuacja się poprawiała – w 1910 roku piśmienna była już połowa ludności (Grzebień, 2016, s. 166).

Gospodarka opierała się głównie na rolnictwie. Przemysł był bardzo słabo rozwinięty. W Krakowie w 1851 roku powstała Fabryka Maszyn i Narzędzi Rolniczych Ludwika Zieleniewskiego, w 1860 roku – Fabryka Maszyn i Urządzeń Rolniczych Marcina Peterseima, a w 1876 roku rządowa

² *Labour* (verb) – pracować ciężko, wysilać się, wysilić się, trudzić się, mozolić się, harować, wypracować, wypracowywać, zadrećzać (*Labour*); *work* (verb) – pracować, działać, funkcjonować, wykonywać, dawać efekty, obsługiwać, kształtować, dokonywać obróbki, skutkować, eksploatować (*Work*); *job* wykonać/wykonywać robotę (*Job*).

³ ”The term child labour is often defined as work that deprives children of their childhood, their potential, and their dignity, and that is harmful to physical and mental development” – tłumaczenie własne.

„cygarfabryka”, czyli C.K. Fabryka (Hołda, 2015, s. 69). W Podgórzu⁴ i Łagiewnikach działały cegielnie, młyny i olejarnie, a w Bonarce – cementownia Libana. Ważną rolę odgrywały zakłady poligraficzne, jak Drukarnia Akademii Krakowskiej czy drukarnia „Czasu” (Kotewicz, 1981, s. 11–12).

Choć z biegiem lat przybywało zakładów produkcyjnych, nie zatrudniały one zbyt wielu osób: „W 1902 r. w Krakowie były 1683 przedsiębiorstwa przemysłowe, w których pracowały 10154 osoby. Tylko 31 zakładów zatrudniało ponad 20 pracowników, z tego 6 powyżej 100. Załoga największego zakładu Krakowa – fabryki tytoniu – liczyła 1045 robotników” (Tamże). Przemysł odzieżowy zatrudniał 4 025 osób, spożywczy 2 221, metalowy 810, maszynowy 583, poligraficzny 566, drzewny 482, papierniczy 448 (Tamże, s. 12⁵).

Ludność Krakowa liczyła wtedy około 85 tysięcy. Łatwo zatem policzyć, że w przemyśle znalazło zatrudnienie niecałe 10% mieszkańców (Kłósek, Kowalska, Stachańczyk, 2018, s. 12). Dane te zgadzają się ze zestawieniami statystycznymi z epoki.

Tabela 1. Struktura zawodowa Galicji

	1900 r.	1910 r.
Rolnictwo	77%	73%
Przemysł i rzemiosło	9%	9%
Handel i komunikacja	8%	10%
Inne	6%	8%

Źródło: Rocznik Polski, 1917, s. 38.

Regulacje prawne pracy małoletnich

Jak pisze Magdalena Makówka: „Ustawy Cywilne dla Galicji Zachodniej dzieliły małoletnich na trzy kategorie. Pierwszą stanowiły dzieci do 7. roku życia, drugą – niedorośli, którzy nie skończyli 14 lat, a ostatnią – małoletni niemający 24 lat. Tak długi okres prawnego dzieciństwa był pozostałością po feudalnym modelu postrzegania stadiów życia. Dorosłości nie łączono z osiągnięciem dojrzałości płciowej, lecz z odgrywaniem kolejnych ról społecznych” (Makówka, 2017, s. 74).

Regulowanie prawne zatrudniania małoletnich szło w parze z rozwojem prawa pracy jako takiego. Najszybciej ustalenia pojawiły się w zaborze pruskim w 1839 roku, gdzie wprowadzono zakaz pracy dzieci poniżej dziewiątego

⁴ Podgórze stało się częścią Krakowa dopiero w 1915 r.

⁵ Przytoczone przez autora liczby nie sumują się do 10 154 tylko do 10 183 [DS].

roku życia; w 1853 roku podniesiono ten wiek do 10 lat. Odnosiło się to jedynie do zakładów prowadzonych przez osoby niespokrewnione z dziećmi, pozwalając dzieciom pracować w przydomowych zakładach rzemieślniczych (Jarosz-Nojszewska, 2014, s. 57). Nie wolno było zatrudniać osób poniżej 16. roku życia na nocną zmianę i w warunkach szczególnie szkodliwych, takich jak huty szkła, cynku, kamieniołomy czy cegielnie. „Maksymalny dzień pracy dla dzieci poniżej 14 lat wynosił 6 godzin, dla 14-16-letnich zaś 10 godzin (dla dorosłych pracowników dzień pracy trwał z reguły 12 godzin)” (Tamże, s. 57).

Prawodawstwo austriackie wzorowało się na pruskim. Od 1854 roku wprowadzano stopniowe zmiany mające unormować zatrudnianie młodocianych. Nie można było zatrudniać dzieci poniżej 10. roku życia, a czas pracy nie mógł być dłuższy niż 10 godzin. Umowa z małoletnim wymagała zgody ojca lub opiekuna. Kwestię pracy dzieci najpóźniej podjęto w Rosji, gdzie zainteresowano się tym problemem dopiero w 1882 roku.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że choć formalnie obowiązywały regulacje prawne, analiza faktów dotyczących pracy dzieci pokazuje, że pozostawały one martwymi przepisami.

Praca na wsi

Warstwa chłopska była bardzo niejednorodna pod względem ekonomicznym. Najzamożniejszą i jednocześnie najmniejszą częścią chłopstwa byli kmiecie – mieli najwięcej ziemi (kilkadziesiąt morgów), najwięcej bydła oraz największe i najładniejsze domy. Zatrudniali też parobków i służbę folwarczną. Pośrodku plasowali się zagrodnicy, posiadający zazwyczaj dwie krowy, konia i 4–8 morgów ziemi. Najliczniejszą i najuboższą warstwą byli chałupnicy/komornicy. Ci mieli małe domostwa i zazwyczaj niewiele inwentarza (Davies, 2023, s. 323; Dolata, 2012, s. 199). Dominowały jednoizbowe, kurne chaty (bez przewodów kominowych); z powodu ciasnoty rodzice spali w łóżku, a dzieci na podłodze (Horbowski, 2002, s. 184–186).

Bieda sprawiała, że na wsi niczego się nie kupowało; wszystkie potrzebne sprzęty i akcesoria wyrabiano w domu. Przedmioty nabyte w sklepie lub na targu były oznaką wyższego statusu. Wraz z bogaceniem się, łyżki drewniane zastępowano kupnymi, metalowymi, a ubrania szyte w domu – tymi ze sklepu (Davies, 2023, s. 325).

Pozycja dziecka w rodzinie chłopskiej była nie do pozazdroszczenia. Nędza gospodarstwa domowego odbijała się na zdrowiu i wychowaniu najmłodszych. Dramatyczny obraz wiejskiego dzieciństwa odmalowuje literatura pamiętnikarska z tego okresu. Na uwagę zasługują Walenty Kunysz, etnograf, pisarz chłopski i poeta-rolnik z podłańcuckiej wsi Kraczkowa, oraz Jan Słomka, chłopski działacz społeczny ze wsi Dzików w zaborze austriackim.

Na świat przychodziło się w domu. Poród odbierała wiejska babka; wykwalifikowana akuszerka była nieosiągalna. Po narodzinach dziecko „dawała pierwsze ojcu jego pracę ucałować” (Kunysz, 1973, s. 63). Potem następowała kąpiel dziecka w wodzie ze srebrną monetą wrzuconą do wody przez ojca, co miało gwarantować, że noworodek będzie krzepki i zdrowy jak srebrny pieniądz. Kobieta po porodzie była zobowiązana jak najszybciej wrócić do obowiązków domowych, zajmowania się gospodarstwem i pracą na roli. Dzieckiem zajmowało się starsze rodzeństwo; jedynym obowiązkiem matki było karmienie piersią. Niemowlęta były kąpane częściej niż starsze dzieci i dorośli. Do wody dodawano składniki mające poprawić zdrowie dziecka – liście leszczyny lub inne zioła (lebiodkę dla dziewczynki i lubczyk dla chłopca).

Rodziny były liczne, miały zazwyczaj sześcioro, siedmioro, a nawet więcej dzieci, jednak dużej diety towarzyszyła wysoka śmiertelność. Zaledwie połowa dożywała pełnoletności, „reszta zaś wymierała najwięcej w niemowlęctwie i w pierwszych latach życia wskutek niedostatecznej opieki i nieszczęśliwych wypadków, gdy rodzice byli poza domem, w polu, na weselu itp., wskutek lichego odżywiania, chorób dziecięcych, złego leczenia itp.” (Słomka, 1912, s. 66). Ponadto niedożywienie kobiety wpływało negatywnie na jakość pokarmu, przez co dzieci rosły wątłe i chorowite (Kunysz, 1973, s. 66; Horbowski, 2002, s. 184).

Kiedy dzieci chorowały, nie wzywało się lekarza, którego bano się jak ognia. Jeżeli ktoś decydował się na poradę fachowca, zazwyczaj otrzymywał przepisy na zioła, bańki lub pijawki. Większą estymą cieszyli się znachorzy, zaklinający choroby lub stosujący środki takie jak gorąca śmietana czy smarowanie spirytusem (Dolata, 2002, s. 205; Davies, 2023, s. 348).

Opiece nad dzieckiem towarzyszyły liczne przesady, np. nie wolno było siadać na kołysce, bo dziecko mogło stracić sen. Największą szkodą był kontakt niemowlęcia z kobietą miesiączkującą lub pokwitającą dziewczyną: „jakby usiadła na kołysce [...] sprowadziła by na dziecko różne wyrzuty, od lipiory i paskudy ze swojej złej krwi” (Kunysz, 1973, s. 65).

Kiedy dziecko trochę podrosło, zaczynało być wdrażane do obowiązków, z których pierwszym była praca. Musiało mieć jakieś zajęcie; rodzice przyuczali je też do wykonywanego przez siebie rzemiosła. „Było [też] używane (...) do bawienia młodszego rodzeństwa itp., i chociaż szkół nie było, nie było tego waleśniania się i brojenia dzieci po drogach, jak się to obecnie widzi. Starsi uważali takie próżniaczenie za złe i dzieci gonili do roboty. U chudobniejszych, gdy nie miały w domu co robić, oddawali je na służbę” (Słomka, 1912, s. 67). Głównym obowiązkiem było pasanie koni, krów i świń, zbieranie chrustu na zimę oraz trawy i ziół dla królików. Do szkoły dzieci wiejskie chodziły niezwykle rzadko; rodziny nie było stać ani na książki, ani na odpowiednie ubranie (Horbowski, 2002, s. 187–188).

Obraz, jaki wyłania się z tej lektury, nie ma nic wspólnego z sielankową wizją szczęśliwego i beztrudnego dzieciństwa. Trudne warunki życia i brak dostępu do edukacji sprawiały, że dzieci powielały los swoich rodziców. Pewną alternatywą było pójście na służbę lub do terminu w mieście. Nie gwarantowało to jednak leższego losu.

Na służbie i w terminie

Podczas gdy na wsi dzieci znajdowały zajęcie w ramach swojego gospodarstwa domowego, w mieście niepełnoletni terminowali, ucząc się rzemiosła lub idąc na służbę. W obydwu przypadkach najmłodszy był na samym dole hierarchii płac i prestiżu.

Na pożałowania godny los terminatorów zwracali uwagę działacze i aktywiści tamtych czasów. Dr Henryk Jordan w swoim wystąpieniu na Wiecu Katolickim w 1893 roku zauważa, że majstrowie, choć zobowiązani prawem, w żaden sposób nie przykładają się do prawidłowego kształcenia uczniów; nauka w warsztacie jest niesystematyczna, nie posyłają ich też do szkół, gdzie mogliby podnieść kwalifikacje. Stąd, jak mówi, „nic dziwnego, że między młodymi czeladnikami widzimy tak wielu fizycznie i moralnie skarlłowaciałych, jako doskonały materiał do pomnażania szeregu socyalistów i biedaków na całe następne swe życie” (Księga pamiątkowa Wiecu Katolickiego, 1893, s. 468; pisownia oryginalna).

Mając tanią siłę roboczą, majstrom nie spieszyło się też do wyzwolenia ucznia (Badeni, 1897, s. 5).

Na ten problem zwracał także uwagę ks. Mieczysław Kuznowicz SJ – wybitny organizator i wychowawca młodzieży, założyciel Związku Młodzieży Przemysłowej i Rękodzielniczej, którego celem było dbanie o młodzież męską zarówno od strony materialnej, jak i duchowej. Kuznowicz dzięki swojemu zaangażowaniu i talentowi organizacyjnemu pozyskał dla swojej organizacji kilka nieruchomości, pełniących swoje funkcje do dzisiaj. W 1907 roku był to dom przy ulicy Zwierzynieckiej, w 1912 roku – parcele przy Krupniczej i Skarbowej (obecnie Teatr Groteska), oraz fragment Błoń otrzymany od prezydenta Krakowa Juliusza Leo, gdzie powstało boisko „Juvenia” (por. Sozańska, Ziębińska, 2021).

Oprócz działalności praktycznej Kuznowicz wydał liczne publikacje, w których szeroko analizował warunki, w jakich młodzi chłopcy uczyli się zawodu. Trwające kilka lat praktyki wymagały pracy ponad siły, zarówno w zakładzie, jak i w domu mistrza, gdzie „jest sługą, ogrodnikiem, niańką, pomywaczką, ale nie uczniem, kandydatem na czeladnika i majstra” (Kuznowicz, 1907, s. 9). Warsztat był nierzadko brudny i duszny, „[pozbawiony]

odpowiedniego światła i świeżego powietrza, tak potrzebnego do rozwoju młodego organizmu” (Tamże, s. 7).

Chłopcy nie mieli też możliwości odpowiedniego wypoczynku ani w dzień, ani w nocy. „Bardzo wiele jest takich warsztatów, gdzie (...) muszą pracować do godziny 9-tej, 10-tej, a nawet 11-tej w nocy, pomimo że już od godziny 6-tej rano stają do pracy. I to kto? Chłopiec 13, 14, 15-letni, który z powodu rozwoju organizmu więcej potrzebuje odpoczynku dziennego i nocnego niż czeladnik i sam majster (...) Wolno mu zaledwie przechować siennik na schodach piwnicznych, który na noc sprowadza się do warsztatu, by sobie uślać legowisko w warunkach najfatalniejszych dla młodego chłopca – nie mówiąc już o tych tanich noclegach, gdzie nieraz 2–3 terminatorów w jednym łóżku spać muszą” (Kuznowicz, 1907, s. 9).

W podobnej sytuacji były młode dziewczęta uczące się na modystki, szwaczki czy hafciarki. Niezbędne przyuczenie do zawodu trwało kilka lat. Kandydatki nie otrzymywały wynagrodzenia, czasami nawet musiały płacić za naukę. Bywało, że nie mając środków do życia, przymierały głodem (Badeni, 1987, s. 10).

Do miasta przybywały też młode dziewczyny na służbę. Im również nie zapewniało odpowiednich warunków – pracowały ponad siły, za niewielkie pieniądze. Jan M. Badeni SJ⁶ w *Obrazkach z krakowskiej nędzy* tak charakteryzuje pracę służącej: „Dziewczyna poświęcić musi najmniej godzinę na należyte wyfroterowanie pokoju. Jeśli ma cztery pokoje, dwie konewki wody na drugie piętro zanieść, jeśli jeszcze dostatecznie się nie odżywia, dostaje bólu głowy, chorować zaczyna na serce i nigdy już zupełnie do siebie przyjść nie może (...) Przed północą nie mogła iść spać, (...) o piątej na nogach być musiała. Oczy się jej kleją, głodna jak lew, a pani przysyła do niej panienkę ze szklanką cienkiej herbatki i jedną bułeczką. Wieczorem znów herbata i bułeczka (...) Cóż ma robić? Głodzi się przez parę dni, później musi albo porostu kraść, albo ze szczupłej swej pensyjki, (...) dokupywać dla siebie niezbędnego pożywienia” (Badeni, 1897, s. 18–19; por. Kuciel-Frydryszak, 2023).

Zatrudnienie w przemyśle

Choć rewolucja przemysłowa nie dotknęła bezpośrednio zaboru austriackiego, zwróciła uwagę współczesnych na pracę dzieci. Odnosił się do niej między innymi papież Leon XIII w encyklice *Rerum novarum*. Analizując przemiany ekonomiczne i społeczne, podkreślił potrzebę ochrony kobiet i dzieci

⁶ Ks. Jan Badeni SJ (1858–1899) – prowincjał zakonu jezuitów w Galicji, organizator wielu katolickich kółek robotniczych i rzemieślniczych.

w miejscu pracy: „Wreszcie, co może zrobić i wykonać mężczyzna dojrzały i silny, tego nie można wymagać od kobiety lub od dziecka. Odnosnie zaś do młodzieży pilnie baczyć należy, by nie pierwszej szła do fabryk, aż z upływem lat osiągnie wystarczający rozwój cielesny, umysłowy i duchowy. W przeciwnym razie praca zbyt wyężdżająca zwarzy budzące się siły młodości, jak słabą roślinkę; w tych zaś warunkach przepadnie całe dzieło wychowania” (Leon XIII, [1891] 1982, s. 33).

Szeregi najmłodszych pracowników najczęściej zasilali dzieci bez zaplecza rodzinnego – sieroty, dzieci nieślubne oraz podopieczni instytucji (Kirby, 2017, s. 43). Jak pisze Katarzyna Nowak, stanowiły one cenną siłę roboczą (Nowak, 2019, s. 12). Ich praca była niezwykle tania, pensje niskie lub zerowe. Ponadto były drobne i zwinne, dzięki czemu mieściły się w wąskich tunelach kopalń oraz pod maszynami w fabrykach. Z racji młodego wieku i braku doświadczenia łatwo też było nimi sterować. „Z początku małe ofiary wprowadzane do kopalni walczyły i krzyczały z przerażenia w ciemność, lecz znaleźli się ludzie dość brutalni, by zmusić dzieci do uległości. Po kilku próbach stawały się one potulne i apatyczne, gotowe oddać się każdemu niewolniczemu zajęciu, jakie im narzucano” (Procner, 2019).

Zagadnienie to interesowało także polskich działaczy. Antonina Szererowa (1922) opisuje dramatyczne warunki zatrudnienia dzieci w przemyśle w Niemczech, Anglii, Francji i Szwajcarii: „Obowiązkiem dzieci było pilnowanie drzwi w chodnikach; musiały tedy zjawiać się w kopalni w chwili rozpoczęcia pracy, a oddalić się wolno im było dopiero po skończonym dniu roboczym. Dzieci przebywały w zupełnej ciemności i były same; (...) Od szóstego roku życia zmuszone były dzieci te także ciągnąć wózki z węglem” (Szererowa, 1922).

Choć przytoczone tu opisy są bardzo dramatyczne, trzeba pamiętać, że kopalnie i fabryki nie stanowiły głównego sektora zatrudniającego dzieci. Podobnie jak współcześnie, najwięcej dzieci pracowało w rolnictwie (Kirby, 2017, s. 52). Jak już zostało wspomniane wcześniej, przemysł w Galicji nie stanowił znaczącej gałęzi gospodarki. Niedorozwój tej branży na polskich ziemiach prawdopodobnie uchronił dzieci przed losem ich rówieśników z Anglii i innych krajów doświadczających gwałtownego rozwoju gospodarczego, ograniczając negatywny wpływ na młodocianych i ich rodziny.

Czasy współczesne

Można odnieść wrażenie, że poprawa jakości życia, dostępu do edukacji i opieki medycznej oraz redukcja szeroko rozumianego ryzyka socjalnego zlikwidowały problem pracy dzieci. Nic bardziej mylnego. Kwestia ta nadal istnieje. Przeniosła się tylko z Europy do krajów rozwijających się w Azji,

krajów Pacyfiku, Ameryki Łacińskiej, Karaibów i Afryki Subsaharyjskiej (UNICEF, ILO, 2021, s. 12).

Raport UNICEF i ILO *Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward* (UNICEF, ILO, 2021) szacuje, że na początku 2020 roku pracowało na świecie 160 milionów dzieci: 63 miliony dziewcząt i 97 milionów chłopców. Z czego ponad połowa podejmowała się prac zagrażających zdrowiu i życiu. Liczba ta zmniejszała się sukcesywnie w ciągu ostatnich 20 lat – w 2000 roku pracowało 245,5 miliona dzieci – jednak pandemia COVID-19 zatrzymała ten proces.

Kolejny raport z 2024 roku, *Child Labour: Global Estimates 2024, Trends and the Road Forward*, przygotowany przez Międzynarodową Organizację Pracy (ILO) i UNICEF, podaje, że na świecie pracuje 137,6 mln dzieci w wieku 5–17 lat (7,8% ogółu), z czego 3% wykonuje prace niebezpieczne (UNICEF, ILO, 2025, s. 9). W porównaniu z poprzednimi latami liczba ta spada. W roku 2000 wynosiła 245 mln, czyli 16% (Tamże, s. 9). Najwięcej dzieci (61%) pracuje w rolnictwie, 27% w usługach i handlu, a 13% w przemyśle (Tamże, s. 33). Podobnie jak poprzedni raport, ten także wskazuje na Afrykę Subsaharyjską jako region, gdzie jest najwięcej pracujących dzieci (Tamże, s. 9, 21).

Gdzie tkwią przyczyny takiego stanu rzeczy? Można wskazać kilka czynników. Pierwszym i najbardziej oczywistym jest ubóstwo – nie tylko pojedynczej rodziny, ale całej społeczności czy regionu. W rodzinach dotkniętych niedostatkiem każdy jej członek, bez względu na wiek czy status, jest zobowiązany do wnoszenia świadczeń.

Kolejnymi czynnikami są brak uregulowania prawnego pracy dzieci, w tym godzin pracy i ochrony przed pracą w szkodliwych warunkach, brak dostępu do edukacji oraz niektóre normy kulturowe. W niektórych społecznościach praca dziecka może być postrzegana jako nauka odpowiedzialności czy nabywanie umiejętności potrzebnych w dorosłym życiu (UNICEF, ILO, 2025).

Rekomendacje dotyczące eliminacji pracy dzieci obejmują przede wszystkim dostęp do bezpłatnej edukacji oraz wyposażenie szkół w narzędzia umożliwiające wejście na rynek pracy, wzmocnienie ochrony praw dzieci, w tym praw socjalnych, i dostosowanie ich do standardów międzynarodowych. Raport *Child Labour: Global Estimates 2024* zwraca także uwagę na obowiązek rejestrowania narodzin dziecka. Ponadto zaleca zapewnienie dostępu do wody i elektryczności (Tamże, s. 47) oraz ogólną poprawę jakości życia – w miarę wzrostu dochodu narodowego liczba pracujących dzieci spada (Tamże, s. 19, 25).

Zakończenie

Przyglądając się powyższym analizom, można wskazać pewne prawidłowości występujące zarówno na początku XX w., jak i obecnie, które sprawiają, że los dzieci z Galicji niewiele różni się od losu ich współczesnych rówieśników z krajów rozwijających się. Pomimo upływu czasu czynniki społeczne i ekonomiczne skłaniające dzieci do podjęcia pracy pozostają te same: ubóstwo, a nawet nędza wynikająca z kondycji ekonomicznej regionu.

Najczęstszym sektorem zatrudnienia jest nadal rolnictwo; przemysł i usługi nie odgrywają aż tak istotnej roli. Ponadto dzieci zmuszone do pracy przez warunki ekonomiczne zaniedbują edukację lub całkowicie ją porzucają, zmniejszając tym samym swoje szanse na awans społeczny.

Przyglądając się pracy dzieci, należy pamiętać, że za przytoczonymi liczbami kryją się konkretne osoby zmagające się z przeciwnościami losu. Ich położenie pozostaje nie tylko ciągłym wyzwaniem dla polityki społecznej i ekonomii, lecz także moralnym obowiązkiem działania na rzecz sprawiedliwości społecznej i godności człowieka.

Bibliografia

- Badeni, J. SJ. (1897). *Obrazki z krakowskiej nędzy*. Kraków: Redakcja „Przeglądu Powszechnego”.
- Davies, N. (2023). *Galicja. Historia nie narodowa*. Kraków: Znak.
- Dolata, E. (2012). Dzieciństwo galicyjskie na początku XX wieku w świetle chłopskiej literatury pamiętnikarskiej. *Przegląd Pedagogiczny*, 1, 198–212.
- Grzebień, L. SJ. (2016). Początki instytucjonalnej opieki nad młodzieżą przemysłową i rękodzielniczą w Krakowie na przełomie XIX i XX wieku. *Studia Paedagogica Ignatiana*, 19(3), 163–180.
- Hołda, R. (2015). Modrzejówka – osiedle robotnicze w centrum Krakowa. *Journal of Urban Ethnology*, 13, 67–82.
- Horbowski, A. (2002). Dziecko wiejskie i szkoła we wspomnieniach i pamiętnikach galicyjskich. W: A. Meissner (red.), *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 16: *Opieka nad dzieckiem w Galicji*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Jarosz-Nojszewska, A. (2014). Ochrona pracy młodocianych w Drugiej Rzeczypospolitej. W: P. Grata (red.), *Od kwestii robotniczej do nowoczesnej kwestii socjalnej. Studia z polskiej polityki społecznej XX i XXI wieku*, t. 2. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Job. (2025). *Ling.pl*. <https://www.ling.pl/job>, dostęp: 26.11.2025.
- Kirby, P. (2017). *Child Labour in Britain 1750–1870*. London: Bloomsbury Publishing.
- Kłoskowska, A. (2005). *Kultura masowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kłósek, M., Kowalska, A., Stachańczyk, A. (red.). (2018). *Historia Krakowa w liczbach*. Kraków: Główny Urząd Statystyczny.

- Konwencja dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci (Konwencja nr 182). (2004). *Internetowy System Aktów Prawnych (ISAP)*. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20041391474>, dostęp: 26.11.2024.
- Kotewicz, R. (1981). *Z dziejów przemysłu Krakowa w latach 1918–1939*. Biblioteka Krakowska, nr 122. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Krahelska, H. (1928). *Praca dzieci i młodocianych w Polsce*. Warszawa: Instytut Gospodarstwa Społecznego.
- Księga pamiątkowa Wiecu Katolickiego w Krakowie, odbytego w dniach 4, 5 i 6 lipca 1893. (1893). Kraków: Drukarnia „Czasu” F.H. Kulczyckiego i Spółki.
- Kuciel-Frydryszak, J. (2023). *Chłopki. Opowieść o naszych babkach*. Warszawa: Marginesy.
- Kunysz, W. (1973). *Wścibski i wrażli. Pamiętnik chłopca galicyjskiego*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Kuznowicz, M. TJ. (1907). *Kwestya terminatorów w naszym kraju*. Kraków: Nakładem Polskiego Związku Katolickich Uczniów Rękodzielniczych w Krakowie.
- Labour. (2025). *Ling.pl*. <https://www.ling.pl/labour>, dostęp: 26.11.2025.
- Leon XIII. ([1891] 1982). Encyklika o kwestii robotniczej (*Rerum Novarum*). *Znak*, 332–334(7–9).
- Makówka, M. (2017). Pozycja prawna niepełnoletniego w Galicji w świetle ustaw cywilnych dla Galicji Zachodniej. *Studenckie Zeszyty Naukowe*, 20(35), 71–81.
- Nowak, K. (2019). *Dzieci rewolucji przemysłowej. Kto naprawdę zbudował współczesny świat*. Kraków: Znak.
- Praca. (2024). *Wielki Słownik Języka Polskiego*. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/16015/praca>, dostęp: 2.10.2024.
- Procner, M. (2019). Z kołyski do... fabryki lub kopalni. Najniebezpieczniejsze zawody wykonywane dawniej przez dzieci. *CiekawostkiHistoryczne.pl*. <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2019/07/03/z-kolyski-do-fabryki-lub-kopalni-najniebezpieczniejsze-zawody-wykonywane-dawniej-przez-dzieci/>, dostęp: 8.09.2024.
- Romer, E., Weinfeld, I. (red.). (1917). *Rocznik Polski: tablice statystyczne*. Kraków: Nakład Księgarni Gustawa Gebethnera i Spółki.
- Słomka, J. (1912). *Pamiętniki włościanina*. Wolne Lektury. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/slomka-pamietniki-wloscianina-od-panszczyzny-do-dni-dzisiejszych/>, dostęp: 1.09.2024.
- Sozańska, D., Pikuła, N.G. (2015). Uniwersalizm pracy ludzkiej. *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 1, 37–44.
- Sozańska, D., Ziębińska, B. (2021). *Polityka społeczna w Krakowie na przełomie XIX i XX wieku. Konserwatyzm i katolicka myśl społeczna*. Kraków: Libron.
- Stanton, E. (2007). *The Human Development Index: A History*. <https://scholarworks.umass.edu/server/api/core/bitstreams/a91b48fc-618c-4870-b2f7-fb96d979941f/content>, dostęp: 29.09.2024.
- Szererowa, A. (1922). *Z historii rozwoju pracy dzieci*. <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/7758/edition/7481>, dostęp: 22.09.2024.

- The Causes of Child Labour. (2025). *FasterCapital*. <https://fastercapital.com/topics/the-causes-of-child-labor.html>, dostęp: 1.06.2025.
- UNICEF, ILO. (2021). *Child Labour: Global Estimates 2020, Trends and the Road Forward*. <https://data.unicef.org/resources/child-labour-2020-global-estimates-trends-and-the-road-forward/>, dostęp: 15.09.2024.
- UNICEF, ILO. (2025). *Child Labour Global Estimates 2024, Trends and the Road Forward*. <https://www.ilo.org/sites/default/files/2025-06/2024%20Global%20Estimates%20of%20Child%20Labour%20Report.pdf>, dostęp: 1.07.2025.
- What Is Child Labour? (2025). *International Labour Organization (ILO)*. <https://www.ilo.org/topics/child-labour/what-child-labour>, dostęp: 26.11.2025.
- Work. (2025). *Ling.pl*. <https://www.ling.pl/work>, dostęp: 26.11.2025.

Źródła niewykorzystane w tekście, mogące zainteresować czytelnika

- Historia praw dziecka – UNICEF: UNICEF Polska. (2025). „Historia praw dziecka”. <https://unicef.pl/co-robimy/prawa-dziecka/historia-praw-dziecka>, dostęp: 3.05.2025.
- Organizacje działające na rzecz zniesienia pracy dzieci: „10 Organizations Working to End Child Labor”. *Human Rights Careers*. <https://www.humanrightscareers.com/issues/organizations-end-child-labor/>, dostęp: 1.06.2024.
- Wskazówki dla firm – eliminowanie pracy dzieci: „Preventing Child Labor in Supply Chains”. *Fair Labor Association*. (8 marca 2023). <https://www.fairlabor.org/resource/preventing-child-labor-in-supply-chains/>, dostęp: 1.06.2024.

Children – Their Life and Work in Galicia at the Turn of the 19th and 20th Centuries in a Comparative Perspective

Abstract

The aim of this paper is to analyse the conditions of children's lives and work in Galicia at the turn of the 20th century and to compare them with the situation of children in the labour market today in developing countries. The author examines the concept of child labour and its role in agriculture, services and industry, and then contrasts these historical findings with contemporary data.

Keywords: child labour, Galicia, social policy

dr Dominika Sozańska

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

e-mail: dominika.sozanska@uken.krakow.pl

ORCID: 0000-0002-8315-9783

Ilona Urych

University College of Professional Education

Cezary Smuniewski

University of Warsaw

Karolina Kochańczyk-Bonińska

University of Warsaw

Jarosław Płachecki

Academy of Applied Sciences in Kielce

The Sense of National Identity of Young Poles Living in Ireland. Preliminary Diagnosis

Introduction

From the anthropological point of view, national identity defines belonging to an ethnic group. In political terms, it involves being a citizen of a country and the assent for individuals to be guided in their actions by a sense of responsibility, loyalty, and solidarity towards the country and other citizens (Błęszyńska, 2002, s. 245–255). However, in the opinion of the sociologist Antonina Kłoskowska (1996, s. 99), national identity “is a collective self-knowledge of the national community, its self-determination, creation of own image and all the contents of self-knowledge, rather than a picture of the character of a nation constructed from without”. The author also indicates that national consciousness exists in the individual (is the sense of belonging, a bond with a given nation) and collective dimension (the sense of a cultural and ethnic bond with awareness of historical continuity).

Although the identification of the elements that constitute national identity is not easy or unequivocal, many researchers are still trying to define them. For example, for Krystyna Błaszczńska (2006, s. 65–82), the criteria of national identity include: a common language, knowledge of Polish history, loyalty to the country, ancestry, and a sense of belonging to a particular cultural community. In turn, according to Elżbieta Kornacka-Skwara (2011, s. 112–120), the factors contributing to building a national identity are as follows: national symbols, language, national colours, awareness of ancestry, history of the nation and its knowledge, national consciousness, blood ties, attitude to cultural heritage, culture and art, territory, and national character. In contrast, Samuel Huntington (2011, s. 147–149) indicates that national identity includes such elements as: national heritage, i.e., history that creates the separateness of a nation, cultural uniformity as opposed to cultural diversity, religion and faith, which are the values that facilitate cultural participation, social solidarity, conflict resolution and ethnocentrism. In turn, Zbigniew Bokszański (2007, s. 134–135) defines national identity as a complex system consisting of: a cognitive component, which contains the knowledge of “us” and of “others”, as well as the differences between “us” and “others”, a set of beliefs and the attitude towards one’s own nation manifested in the level of satisfaction over belonging to a given nation, as well as an emotional area that determines the strength of the relationship with a given nation. It is worth noting that Piotr Taras indicates that all identity factors of a given nation – including heritage and history, common social activities and symbols, and art and literature – may appear in Polish diaspora communities and help maintain Polish national consciousness (Taras, 1984, s. 47).

It is worth noting that contemporary changes in national identity are associated with globalisation. It can be observed that in formulating their own identity, people more often refer to global consciousness than to national determinants. The globalisation process also evokes defence mechanisms manifested, among others, in the pursuit of upholding one’s identity. An answer to the uniformisation of societies’ lives is the tendency to emphasise cultural signs and symbols that allow us to talk about otherness, diversity and specificity. This does affect the sense of belonging and, as a result, the sense of identity. And yet it is national identity that determines an individual’s existence in society, promotes acting for the common good, creates civil society, or simply fosters self-awareness and the categories that allow identifying others as “ours” (Domalewska & Urych, 2020, s. 196–221).

These observations have led to research on young Poles’ sense of national identity living outside their homeland. International research has begun in Ireland among students of local Polish schools.

Material and methods

The purpose of the study is to diagnose the sense of national identity of young Poles living in Ireland and attending Polish diaspora schools. The main problems of empirical investigations were contained in the following questions: (1) What is the sense of national identity of young Poles living in Ireland? (2) What are the characteristics of the national identity of the respondents? (3) What are the conditions underlying the national identity of Polish youth in Ireland? The formulated research problems mainly involved description and diagnosis, rather than verification tests. Therefore, the formulation of research hypotheses that could affect the final result of the conducted research was abandoned (Nowak, 2012).

Based on the analysis of the literature on the subject, the following elements of national identity were identified and diagnosed:

- goals that the young people surveyed want to attain in the future;
- the sense of the respondents' belonging to social groups;
- the actions that the respondents believe should be taken in Poland so that they would want to talk about them proudly to their colleagues;
- the sense of national pride of young Poles living in Ireland.

The diagnostic survey method was used for investigating the above categories. Given the type of variables highlighted in this work, the survey method was used for the questionnaire (Łobocki, 2006). The research tool used was the proprietary questionnaire with scaling, intended for young Poles living in Ireland and attending Polish weekend schools there. The desk research method was used to develop the research tool. Consultations were also carried out with residents of the local environment in Ireland and young people living in Poland. Preliminary versions of the questionnaire were also consulted with representatives of the scientific community of both countries.

The survey was carried out in November 2022 among Polish youth attending weekend Polish schools in Ireland. Invitations to participate in the survey were sent out to all weekend Polish schools in Ireland. The selection of the surveyed youth was intentional.

The following criteria for selecting the group were adopted: Polish descent, participation in the weekend Polish community school, and age (13–15 years). The researchers intended to select a group that was highly representative of the population of Polish youth in Ireland, who are of an age that warrants sufficient skills to correctly interpret the content of a questionnaire. To this end, it was necessary to determine the size of the research sample. Thus, the minimum size of the research sample was calculated according to the following formula (Bodziany, 2016, s. 284):

where:

n_b – necessary sample size,

N – population size that is of interest to the researcher,

Z – standard value for a given materiality level p ($Z=1.96$ for $p=0.05\%$),

d – assumed estimation error ($4\%=0.04$).

The confidence level parameter (α) in social sciences was assumed to be constant and amounted to 1.96 at the confidence level of 0.05. The measurement error was adopted as a constant statistical indicator, ranging from 1% to 5%. The error value was put into the formula as an absolute value of 5% expressed in hundredths ($e=0.05$).

The population of students in the last classes of Polish weekend schools during the research phase amounted to $N=800$. This was the number of students attending grades VII–VIII in Polish weekend schools in Ireland in 2022.¹ Thus, the minimum size of the sample was $n_b=343$ people.

Meanwhile, only 104 people took part in the survey.² The results obtained are therefore not representative of the population surveyed. They can only constitute a preliminary diagnosis of the social identity of Polish youth attending Polish schools in Ireland and of trends in this respect.

A nonparametric chi-square (χ^2) test was used to analyse the results. The use of this test enabled us to check for correlations between qualitative variables (e.g., the sense of national identity and the goals respondents would like to achieve). The correlated variables had zero-one scales, where “zero” was assigned to answers “No” and “one” to answers “Yes”.

Results

The Sense of National Identity of Young Poles Living in Ireland

The analysis of research results enabled the diagnosis of Polish youth's sense of national identity in Ireland (cf. Table 1).

¹ Data made available by Jarosław Płachecki, director of the Dublin Branch of the Old Polish Academy of Applied Sciences in Kielce.

² Participation in the survey consisted in filling in a questionnaire to be found at <https://forms.gle/SFs7ZftylicqDtIX8>. A link to the survey and a description of the surveying procedure were sent out thrice to all weekend Polish schools in Ireland. An invitation to take part in the survey was sent out on: 3 Nov. 2022; 10 Nov. 2022 and 17 Nov. 2022. Out of 70 schools, 13 took part in the survey.

Table 1. Sense of the respondents' national identity

CATEGORIES OF NATIONAL IDENTITY*	n	%
Polish	93	89.4%
Irish	38	36.5%
Citizen of Poland	23	22.1%
Citizen of Ireland	50	48.1%
Representative of a national minority in Ireland	26	25.0%

* *multiple choice option*

Source: own elaboration

The results indicate that the vast majority of young people surveyed (89.9%) feel Polish, while the vast minority (36.5%) – Irish. It is worth noting the opposite trend in terms of being a citizen of a given country. Only almost every fourth respondent (22.1%) described themselves as a Polish citizen, and almost half of them (48.1%) – as an Irish citizen. Interestingly, every fourth respondent (25.0%) feels a representative of a national minority in Ireland, and therefore a Pole living in Ireland.

Based on the research results, the categories of national identity of the respondents were determined by their place of birth (cf. Table 2) and their parents' education (see Table 3), with a dependency threshold of $p < 0.05$.

Table 2. Categories of national identity of the respondents depending on their place of birth

CATEGORIES OF NATIONAL IDENTITY*	Born in Poland (n=30)		Born in Ireland (n=74)		p
	n	%	n	%	
Polish	25	83.3%	68	91.9%	0.198
Irish	5	16.7%	33	44.6%	0.007
Citizen of Poland	3	10.0%	20	27.0%	0.044
Citizen of Ireland	10	33.3%	40	54.1%	0.049
Representative of a national minority in Ireland	2	6.7%	24	32.4%	0.006

* *multiple choice option*

Source: own elaboration

The respondents indicate that people born in Ireland more often than those born in Poland have a sense of awareness of being Irish, a Polish citizen,

an Irish citizen and a representative of a national minority in Ireland. The strongest correlation is observed between the first and last categories listed above.

Table 3. Categories of national identity of the respondents depending on the education of their parents

CATEGORIES OF NATIONAL IDENTITY*	Parent's education: higher (n=50)		Parent's education: lower (n=54)		p
	n	%	n	%	
Polish	43	86.0%	50	92.6%	0.274
Irish	18	36.0%	20	37.0%	0.912
Citizen of Poland	13	26.0%	10	18.5%	0.358
Citizen of Ireland	22	44.0%	28	51.9%	0.423
Representative of a national minority in Ireland	14	28.0%	12	22.2%	0.496

* multiple choice option
Source: own elaboration

Based on the results, the lack of dependence of the national identity category of young Poles living in Ireland on their parents' education was also determined.

The Characteristics of the National Identity of Young Poles Living in Ireland

The research results regarding the national identity category were also correlated with independent variables, including the goals the surveyed youth want to achieve in the future (cf. Table 4) and their sense of belonging to social groups (cf. Table 5). The dependency threshold is $p < 0.05$.

The young people who identify themselves as Polish are more likely to set themselves the following goals: graduating from secondary school (very strong correlation), acquiring professional experience, getting a job (very strong correlation), purchasing an apartment/house, improving friendships/social relations and getting married/having a permanent partner in life. Those who identify as Polish citizens share the same goals, except the first one above, and instead strive to improve their professional qualifications. The same goals are also important for people who define themselves

Table 4. Correlation of national identity with the goals that the young people surveyed want to attain in the future

NATIONAL IDENTITY	GOALS														
	improvement of professional qualifications	graduating from secondary school	graduating from university	acquiring professional experience	getting a job	running a business	job security (continuity)	financially satisfactory job	financially satisfactory household standard	purchase of an apartment/house	improvement of Polish language proficiency	improvement of friendships/social relations	improvement of personal or family relations	become married/have a permanent partner in life	having children
	0.1275	0.3551	0.1934	0.1935	0.4501	0.0047	0.2045	0.1495	0.1827	0.2482	0.2503	0.2669	0.2098	0.2016	0.1485
	p=0.197	p=0.000	p=0.049	p=0.049	p=0.000	p=0.962	p=0.037	p=0.130	p=0.063	p=0.011	p=0.010	p=0.006	p=0.033	p=0.040	p=0.033
	0.2878	0.2355	0.1157	0.3270	0.2822	0.1516	0.2193	0.1169	0.1312	0.2264	0.1753	0.2719	0.3003	0.2302	0.1648
	p=0.003	p=0.016	p=0.242	p=0.001	p=0.004	p=0.125	p=0.025	p=0.237	p=0.184	p=0.021	p=0.075	p=0.005	p=0.002	p=0.019	p=0.095
	0.2511	0.1145	0.0607	0.3562	0.2103	0.1336	0.2316	0.1424	0.0719	0.2014	0.2692	0.2024	0.2903	0.2024	0.1750
	p=0.010	p=0.247	p=0.541	p=0.000	p=0.032	p=0.176	p=0.018	p=0.149	p=0.468	p=0.040	p=0.006	p=0.039	p=0.003	p=0.039	p=0.076
	0.2164	0.3237	0.2809	0.3305	0.4361	0.0883	0.2577	0.2742	0.2530	0.3637	0.3081	0.2729	0.3361	0.3131	0.2397
	p=0.027	p=0.001	p=0.004	p=0.001	p=0.000	p=0.373	p=0.008	p=0.005	p=0.010	p=0.000	p=0.001	p=0.005	p=0.000	p=0.001	p=0.014
	0.3012	0.2003	0.1471	0.2536	0.2351	0.1857	0.1905	0.0563	0.1581	0.2182	0.1261	0.2435	0.2334	0.1971	0.1348
	p=0.002	p=0.042	p=0.136	p=0.009	p=0.016	p=0.059	p=0.053	p=0.570	p=0.109	p=0.026	p=0.202	p=0.013	p=0.017	p=0.045	p=0.172

Source: own elaboration

as representatives of a national minority in Ireland (improving professional qualifications and acquiring professional experience are the goals with the strongest correlation among this group of respondents).

Respondents whose national identity is associated with being Irish are more likely to claim the following goals: having professional qualifications, acquiring professional experience, getting a job, and improving friendships/social relations, as well as personal or family relations (very strong correlation with all goals). In addition, these people identify with goals such as graduating from secondary school, purchasing an apartment/house, and getting married/having a permanent life partner. Those who identify themselves as Irish citizens more often claim the following goals: graduating from secondary school, graduating from university, acquiring professional experience, getting a job, financially satisfactory household standard, purchasing an apartment/home, improvement of Polish language proficiency, improvement of friendships/social, as well as personal or family relations, getting married/having a permanent life partner (very strong correlation with all goals), as well as having children.

It is worth noting that for all respondents, important goals are: acquiring professional qualifications, gaining professional experience, getting a job, purchasing an apartment/house, improving personal or family relationships, and getting married/having a permanent life partner.

The survey's results show that people who identify as Polish feel a sense of belonging to friends from Irish school (very strong correlation), friends from Polish school, Poles in Ireland, the Polish nation (very strong correlation), and Irish people. In turn, the respondents who define themselves as citizens of Poland have a sense of belonging to teachers from the Irish school and the Polish nation. At the same time, they have a very strong sense of belonging to friends from Polish school and Irish people.

Respondents whose national identity is associated with being Irish are more likely to feel a sense of belonging to: friends from the Irish school, teachers from the Irish school, friends from the Polish school (very strong correlation), Poles in Ireland, the Polish nation, and Irish people (very strong correlation). A sense of belonging to friends from the Irish school, Poles in Ireland, and Irish people (with a very strong correlation with the last two groups) is also characteristic of respondents who define themselves as citizens of Ireland.

For the young people who define their national identity as representatives of a national minority in Ireland, there is a specific sense of belonging to: teachers from the Irish school, friends from the Polish school, Poles in Ireland, and Irish people. A sense of belonging to these social groups strongly correlates with declared national identity.

Table 5. Correlation of a personal identity category with the sense of belonging to social groups

NATIONAL IDENTITY/SOCIAL GROUP	my family	neighbours	friends from the Irish school	teachers from the Irish school	friends from the Polish school	teachers from the Polish school	community of God's people/Catholics	Poles in Ireland	Polish nation	Irish people
Polish	0.1831	0.1383	0.2569	0.1434	0.2344	0.0464	0.1203	0.2045	0.3017	0.2189
	p=0.063	p=0.162	p=0.008	p=0.147	p=0.017	p=0.640	p=0.224	p=0.037	p=0.002	p=0.026
Irish	0.0165	0.1247	0.2260	0.2210	0.3261	0.1357	-0.0530	0.2193	0.2362	0.3594
	p=0.868	p=0.207	p=0.021	p=0.024	p=0.001	p=0.170	p=0.593	p=0.025	p=0.016	p=0.000
Citizen of Poland	0.0325	0.1467	0.1819	0.1978	0.3351	0.0618	0.0798	0.1848	0.2245	0.3012
	p=0.743	p=0.137	p=0.065	p=0.044	p=0.001	p=0.533	p=0.421	p=0.060	p=0.022	p=0.002
Citizen of Ireland	-0.0095	0.1101	0.2530	0.1887	0.3037	0.0885	-0.0009	0.2966	0.1757	0.4234
	p=0.924	p=0.266	p=0.010	p=0.055	p=0.002	p=0.372	p=0.993	p=0.002	p=0.074	p=0.000
Representative of a national minority in Ireland	-0.0476	0.0501	0.1581	0.2739	0.2840	0.1527	0.0909	0.3249	0.2335	0.3997
	p=0.631	p=0.614	p=0.109	p=0.005	p=0.003	p=0.122	p=0.359	p=0.001	p=0.017	p=0.000

Source: own elaboration

It is noteworthy that the feature of national identity of all young Poles living in Ireland is the sense of belonging to the Irish people. On the other hand, those who have a sense of belonging to a group of Poles in Ireland do not feel themselves to be citizens of Poland.

Conditions Underlying National Identity of Polish Youth in Ireland

The research results obtained regarding the category of national identity were also correlated with the conditions of this identity. They were defined as two independent variables: actions that respondents believe should be taken in Poland, which they would like to discuss proudly with their colleagues (cf. Table 6), and national pride (cf. Table 7). The dependency threshold is $p < 0.05$.

Basing on the results obtained, it can be concluded that the young people who define their national identity as Polish would like the following actions to be taken in Poland: ensure peace and order in the country (very strong correlation), provide everyone with free basic education, provide everyone with basic health services, ensure a decent standard of living for older people, provide women and men with equal opportunities in politics, control environmental pollution, control prices (very strong correlation), support integrity and moral behaviour of citizens of the country. In turn, the respondents describing themselves as citizens of Poland pointed to such activities as: provide everyone with free basic education, provide everyone with basic health services, ensure a decent standard of living for older people, provide women and men with equal opportunities in politics, increase wages and salaries, change the tax system.

The surveyed youth who define their national identity as Irish pointed to the following actions that should be taken in Poland so that they would proudly tell their colleagues about them: provide everyone with free basic education (very strong correlation), provide everyone with basic health services, provide women and men with equal opportunities in politics, control environmental pollution (very strong correlation), increase wages and salaries, control prices, reduce living costs, change the tax system, ensure a decent standard of living for the unemployed, support integrity and moral behaviour of citizens of the country (very strong correlation), provide industrial enterprises with the assistance they need so they can grow. In turn, for the people who identify with the citizens of Ireland, important are such actions as: ensure peace and order in the country (very strong correlation), provide everyone with free basic education, provide everyone with basic health services (very strong correlation), control environmental pollution

Table 6. Correlation of the national identity category and the actions that the respondents believe should be taken in Poland, so that they would want to talk about them proudly to their colleagues

NATIONAL IDENTITY/ACTION	ensure peace and order in the country	provide everyone with free basic education	provide everyone with basic health care services	ensure a decent standard of living for older people	provide women and men with equal opportunities in politics	provide women and men with equal opportunities in politics	control environmental pollution	reduce differences in people's incomes and wealth	provide work to anyone who wants to work	raise wages and salaries	control prices	reduce living costs	reduce rentals and purchasing prices of apartments	change the tax system	ensure a decent standard of living for the unemployed	support the integrity and moral behaviour of citizens of the country	support the return of immigrants to the country	provide industrial enterprises with the assistance they need so that they can grow
Polish	0.4847	0.2123	0.2182	0.2016	0.1973	0.1630	0.2045	0.0806	0.1485	0.0852	0.2750	0.0287	0.1780	-0.0219	0.1495	0.1973	-0.0247	0.1697
	p=0.000	p=0.031	p=0.026	p=0.040	p=0.045	p=0.098	p=0.037	p=0.416	p=0.133	p=0.390	p=0.005	p=0.772	p=0.071	p=0.825	p=0.130	p=0.045	p=0.804	p=0.085
	0.2037	0.2543	0.2446	0.1885	0.1933	0.0955	0.2999	0.0692	0.0839	0.2456	0.2052	0.2316	0.1894	0.2394	0.2051	0.3139	0.1052	0.2506
Irish	p=0.038	p=0.009	p=0.012	p=0.055	p=0.049	p=0.335	p=0.002	p=0.485	p=0.397	p=0.012	p=0.037	p=0.018	p=0.054	p=0.014	p=0.037	p=0.001	p=0.288	p=0.010
	0.1320	0.2188	0.2324	0.2024	0.1947	0.1553	0.1848	0.1828	0.1281	0.2218	0.1750	0.1651	0.1832	0.2471	0.1864	0.1947	0.1520	0.1882
Citizen of Poland	p=0.182	p=0.026	p=0.018	p=0.039	p=0.048	p=0.116	p=0.060	p=0.063	p=0.195	p=0.024	p=0.076	p=0.094	p=0.063	p=0.011	p=0.058	p=0.048	p=0.124	p=0.056
	0.2557	0.1725	0.2780	0.1925	0.1595	0.0860	0.2577	-0.0015	0.1618	0.2397	0.2397	0.1826	0.2069	0.1109	0.1689	0.2370	0.0970	0.1556
Citizen of Ireland	p=0.009	p=0.080	p=0.004	p=0.050	p=0.106	p=0.385	p=0.008	p=0.988	p=0.101	p=0.014	p=0.014	p=0.064	p=0.035	p=0.263	p=0.087	p=0.015	p=0.327	p=0.115
	0.1580	0.1444	0.1762	0.1507	0.1118	0.0679	0.2353	0.0222	0.1348	0.2697	0.2247	0.2142	0.1826	0.2247	0.3067	0.2906	0.1222	0.2444
Representative of a national minority in Ireland	p=0.109	p=0.144	p=0.074	p=0.127	p=0.259	p=0.494	p=0.016	p=0.823	p=0.172	p=0.006	p=0.022	p=0.029	p=0.064	p=0.022	p=0.002	p=0.003	p=0.217	p=0.012

Source: own elaboration

(very strong correlation), increase wages and salaries, control prices, reduce rentals and purchasing prices of apartments, support integrity and moral behaviour of citizens of the country.

On the other hand, the respondents who feel themselves to be representatives of a national minority in Ireland would like to the following actions to be taken: control environmental pollution, increase wages and salaries (very strong correlation), control prices, reduce costs of living, change the tax system, ensure a decent standard of living for the unemployed (very strong correlation), support integrity and moral behaviour of citizens of the country (very strong correlation), provide industrial enterprises with the assistance they need so that they can grow.

Elements of national pride of the respondents who define themselves as Poles are: attachment to historical traditions, patriotism/love of the homeland (very strong correlation) and the belief that society can grow quickly if it gets a chance, as well as solidarity (very strong correlation with the last two elements of national pride). The respondents who identify as Polish citizens also reported attachment to historical traditions, the belief that society can grow quickly if given a chance, and solidarity (a very strong correlation). In addition, there is a relationship here with the feeling that family can be important and strong. Alas, it can also be seen that the sense of Polish identity correlates with the opinion that there are no elements of national pride (response "nothing").

On the other hand, the elements of national pride among respondents who identify as Irish include the belief that women can be daring in life and that society can quickly develop if given a chance. In turn, citizens of Ireland show a relationship with elements of national pride, such as attachment to historical traditions and solidarity.

The survey also allowed us to determine the relationship between representatives of a national minority in Ireland and the following elements of their national pride: attachment to historical traditions (very strong correlation), women can be daring in life, relations between people can be open and cordial, and society can grow quickly if it gets a chance. Like respondents who define their national identity as citizens of Poland, Poles in Ireland also do not identify any elements of national pride (response: "nothing").

Discussion

The presented research results allowed for making a preliminary diagnosis of the national identity of Polish youth in Ireland who attend Polish weekend schools. The survey results are consistent with the expected impact of continental processes, including Europeanization in many directions (Wysocki,

Table 7. Correlation of the national identity category and elements of national pride

NATIONAL IDENTITY/ NATIONAL PRIDE	attachment to historical traditions	family can be important and strong	women can be daring in life	patriotism/love of the homeland	one can be faithful to the rules even in difficult situations	religious faith can be vital and deep	relations between people can be open and cordial	society can grow quickly if it gets a chance	solidarity	democracy	nothing
Polish	0.2422	0.0579	0.1867	0.3184	0.1303	0.1174	0.0479	0.2664	0.2603	0.1250	0.0600
	p=0.013	p=0.559	p=0.058	p=0.001	p=0.188	p=0.235	p=0.629	p=0.006	p=0.008	p=0.206	p=0.545
Irish	0.1484	0.1017	0.1937	0.1387	0.0585	0.0881	0.1031	0.2372	0.1129	0.1035	0.1745
	p=0.133	p=0.304	p=0.049	p=0.160	p=0.555	p=0.374	p=0.298	p=0.015	p=0.254	p=0.296	p=0.076
Citizen of Poland	0.2308	0.1680	0.0748	0.1108	0.1108	0.1319	0.1425	0.3529	0.1014	0.0879	0.2223
	p=0.018	p=0.088	p=0.451	p=0.263	p=0.263	p=0.182	p=0.149	p=0.000	p=0.306	p=0.375	p=0.023
Citizen of Ireland	0.2465	0.1188	0.1703	0.0742	0.0742	0.1118	0.0530	0.1292	0.1982	0.0889	0.0698
	p=0.012	p=0.230	p=0.084	p=0.454	p=0.454	p=0.259	p=0.593	p=0.191	p=0.044	p=0.369	p=0.482
Representative of a national minority in Ireland	0.2739	0.1782	0.2342	0.1782	0.1336	0.1565	0.2577	0.2408	0.1565	0.1739	0.2462
	p=0.005	p=0.070	p=0.017	p=0.070	p=0.176	p=0.113	p=0.008	p=0.014	p=0.113	p=0.077	p=0.012

Source: own elaboration

2015, s. 83–96). They can also be a result of globalisation processes (Giddens, 2001), emigration (Dyczewski, 2011, s. 9–29) and reproduction of identity (Vertoves, 2001, s. 573–582).

As a result, these processes change the shape of Polish national identity, especially among Poles living abroad. Immigration is often accompanied by a change in identity (Heilbrunn et al., 2016, s. 236–247) or formation of a bicultural identity (Tikhonov et al., 2023, s. 959–967). John W. Berry (2001, s. 615–631) rightly notes that intergroup contact poses a dilemma: whether to preserve one's own cultural identity or to strengthen intercultural contact and actively participate in the social life of the dominant group.

The analysis allowed us to conclude that Polish youth's awareness of their national identity in Ireland is primarily related to Polish nationality (89.9% of the surveyed youth feel themselves to be Polish). It is worth recalling here that the strong sense of ethnic identity protects one against perceived adaptive stress (Espinosa et al., 2018, s. 155–163). In addition, the research shows that about one half of the respondents have a sense of national Irish social identity (48.1% of them feel being citizens of Ireland, and every third (36.5%) – Irish). The research results in this area can be justified by the conclusions of Lauren McLaren's studies (2017, s. 379–399), which indicate that immigrants adopt a more exclusive approach to national identity when living in countries that are relatively open to their inclusion in the national political system.

A feature of the national identity of all young Poles living in Ireland, regardless of their personal awareness of it, is a sense of belonging to the Irish people. Individuals adapt to the new social environment and assimilate and integrate into its culture (Paleczny, 2008). On the other hand, those who have a sense of belonging to a group of Poles in Ireland do not feel themselves citizens of Poland. Moreover, the survey shows that people born in Ireland are more likely than those born in Poland to feel Irish, Polish, and Irish citizens, and to identify as a representative of a national minority in Ireland. The strongest correlation is observed between the first and last social groups mentioned above. This state of affairs can be explained by the fact that identity is closely related to belonging to many social groups that have a significant influence on an individual (Szacki 2004, s. 9–40). In addition, according to the theory of social identity of Henri Tajfel and John Turner (1986, s. 7–24), an individual has several social identities that arise from belonging to various social groups, when membership in these groups is valued and emotionally charged. The sense of national identity of young people who are ethnically associated with another region is stronger within the social group with which they share more visible features, as is the case with our respondents (Rodríguez-García et al., 2021, s. 838–860).

The goals the young people surveyed want to achieve are primarily: acquiring professional qualifications, gaining professional experience, getting a

job, purchasing an apartment/house, improving personal or family relationships, and getting married/having a permanent life partner. The similarity of the goals of various individuals is characteristic of social identity (Sztompka, 1990, s. 63–81), a particular kind of which is national identity (Bokszański, 2007). Zbigniew Bokszański (2007, s. 133) explained this similarity as follows: “The similarity of the cognitive content, attitudes and emotions of many individuals organised around the bond with the parent national community makes it possible to define the characteristics of this community”.

In turn, the actions that the respondents believe should be taken in Poland so that they would want to talk about them proudly to their colleagues include, in particular:

- ensure peace and order in the country – in the opinion of respondents identifying themselves as Polish;
- control environmental pollution and support integrity and moral behaviour of citizens – in the opinion of respondents identifying themselves as Irish;
- ensure peace and order in the country, ensure basic health services to everybody and control environmental pollution – in the opinion of respondents identifying themselves as citizens of Ireland;
- control prices, ensure a decent standard of living for the unemployed and support integrity and moral behaviour of citizens of the country – in the opinion of respondents identifying themselves as representatives of a national minority in Ireland.

Moreover, all opinions of the surveyed teenagers regarding the economic and social obligations of the Polish state, regardless of their sense of national affiliation, underscore the need for actions to maintain the stability of product prices. The results regarding the first duty of the Polish state are consistent with those of research conducted in 2004 by Roman Dolata, Krzysztof Koseła, Anna Wiłkomirska and Anna Zielińska (2004, s. 88–89) among teenagers from 29 countries, including Poland. The difference between our results and those of the above team concerns the need for price control, which was noted by 35% of teenagers in Poland and 43% of fourteen-year-olds in the international sample.

The national pride of young Poles living in Ireland who define themselves as Poles is primarily (a very strong correlation) belief in such values as patriotism/love of the homeland, faith in it, that society can grow quickly if it gets a chance and solidarity, while those who define their national identity as Polish citizens are convinced that society can grow quickly if it gets a chance. The results of the survey are in line with the conclusions of Dorota Domalewska and Ilona Urych (2020, s. 196–221), namely that secondary school youth more often than young adults confirmed their love for the homeland, assigning it a mission in Europe, opting for imposing Polish values and national rules on

other countries, which, according to the surveyed youth, would allow them to achieve professional successes on the international arena.

In turn, for representatives of a national minority in Ireland, pride stems from attachment to historical traditions. Similar elements of national pride were identified during the study of young Poles' opinions on what the Irish could learn from Poles (Koseła et al., 2002, s. 222). A positive image of one's own group translates into higher self-esteem (Domalewska, 2016, s. 15–31). The obtained research results are, at the same time, contrary to the survey results among young people in 28 countries, which indicate that young Greeks, Portuguese, and Poles think that history gives us little reason to be proud of (Koseła, 2003, s. 102).

Finally, one more conclusion from the research, formulated during the research process and in conversations with teachers from Polish schools in Ireland, should be cited. They believe that among Polish secondary school youth, there is a noticeable trend to study in Poland in the future. However, such studies appear to be difficult to put into practice. Young Poles living in Ireland (often born outside their homeland) do not feel sufficiently prepared (also linguistically) to cope with the high level of education at prestigious universities in Poland. Taking care of their future, the parents of these children, try – as far as their financial means allow – to provide the best possible preparation for such studies. However, young people often lack knowledge and skills, as well as faith in their own abilities. Such a situation seems to be characteristic of many young people whose parents emigrated to another country (Yakhnich et al., 2023, s. 1426–1444). In this context, it seems reasonable to organise academic summer courses in Poland for youth of Polish origin living in Ireland. However, these cannot be online courses, because those do not support interactivity (Zhou et al., 2023). Such activities have the potential to strengthen national identity of young Poles living in Ireland, although founded on the diverse premises on which the vision of national coexistence is based and the changing rules of integration into a national community (Nowicka & Łodziński, 2021, s. 68). The influence of education and upbringing is irreplaceable here – should be even more conducive to the development of students so that they become creative participants of the social, cultural, national and global community, and, at the same time, that they are able to achieve self-fulfilment, preserve separateness and create individual identity that will not be at variance with the national identity (Domalewska & Urych, 2020, s. 196–221).

Even if young people participating in such a program did not decide to study in Poland, they would certainly gain new experience and a current perspective on Poland – broader than the one shaped by the environment of their origin, from which their parents emigrated for some reason. Given the research on identity, it is important that Poland's image be positively

strengthened. This can happen when a visit to Poland is associated with good memories (positive emotions). That is why a summer stay in the homeland should be attractive – combined with, for example, peer meetings, visiting natural attractions, and interesting events. As demonstrated by Niclas Berggren and Therese Nilsson (2015, s. 371–389), such initiatives are particularly valuable because, in the global world, economic, social, and personal development is increasingly dependent on constant interactions with others.

References

- Berggren, N., Nilsson, T. (2015). Globalization and the transmission of social values: The case of tolerance. *Journal of Comparative Economics*, 43(2), 371–389. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2015.02.005>.
- Berry, J.W. (2001). A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615–631. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00231>.
- Błaszczńska, K. (2006). Kryteria polskiej tożsamości narodowej w dobie nomadyzmu. In J. Leoński, L. Wątróbski (eds.). *Socjologiczne, kulturowe, językowe i historyczne szkice o polskiej diasporze* (pp. 65–82). Szczecin: Uniwersytet Szczeciński.
- Błaszczńska, K. (2002). Tożsamość Polaków w dobie globalnej, In: Lewowicki, T. (ed.). *Edukacja wobec ładu globalnego* (pp. 245–255). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Bodziański, M. (2016). Wykorzystanie metod ilościowych w naukach o bezpieczeństwie. In Z. Ścioborek, Z. Zamiar (eds.). *Teoretyczne i metodologiczne podstawy problemów z zakresu bezpieczeństwa. Podręcznik akademicki* (pp. 260–286). Toruń: Adam Marszałek.
- Bokszański, Z. (2007). *Tożsamości zbiorowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dolata, R., Koseła, K., Wiłkomirska, A., Zielińska, A. (2004). *Młodzi obywatele. Wyniki międzynarodowych badań młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Domalewska, D. (2016). Immigration, Stereotypes, and Social Security: The Portrayal of Migrant Groups in Public Discourse. *Security and Defence Quarterly*, 13(4), 15–31. <https://doi.org/10.35467/sdq/103231>.
- Domalewska, D., Urych, I. (2020). Aksjologiczne i antropologiczne uwarunkowania tożsamości narodowej młodych Polaków w świetle badań własnych. Implikacje dla bezpieczeństwa narodowego. *De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności*, 1(6), 196–221.
- Dyczewski, L. (2011). Tożsamość emigranta w nowym społeczeństwie-państwie: pomiędzy trwałością i zmianą. *Pogranicze. Studia Społeczne*, XVII, 9–29.
- Espinosa, A., Tikhonov, A., Ellman, L.M., Kern, M.D., Lui, F., Anglin, D. (2018). Ethnic Identity and Perceived Stress Among Ethnically Diverse Immigrants. *Journal of Immigrant Minority Health*, 20, 155–163. <https://doi.org/10.1007/s10903-016-0494-z>.
- Giddens, A. (2001). *Sociology: Introductory Readings*. Cambridge: Polity Press.

- Heilbrunn, S., Gorodzeisky, A., Glikman, A. (2016). Identity of Immigrants–Between Majority Perceptions and Self-Definition. *Israel Affairs*, 22(1), 236–247. <https://doi.org/10.1080/13537121.2015.1111635>.
- Huntington, S. P. (2011). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Kłoskowska, A. (1996). *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Kornacka-Skwara, E. (2011). Tożsamość narodowa w świetle przemian kulturowych. *Prace Naukowe AJD. Pedagogika*, XX, 112–120.
- Koseła, K. (2003). *Polak i katolik. Splątana tożsamość*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- Koseła, K., Szawiał, T., Grabowska, M., Sikora, M. (2002). *Tożsamość Polaków a Unia Europejska*. Warszawa: Instytut Badań nad Podstawami Demokracji.
- Łobocki, M. (2006). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza “Impuls”.
- McLaren, L. (2017). Immigration, national identity and political trust in European democracies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(3), 379–399. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1197772>.
- Nowak, S. (2012). *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nowicka, E., Łodziński, S. (2021). *Długie trwanie narodu. Społeczne wymiary polskości (1988–2021)*. Warszawa: Collegium Civitas.
- Palczyński, T. (2008). *Socjologia tożsamości*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM.
- Rodríguez-García, D., Solana, M., Ortiz, A., Ballestín, B. (2021). Blurring of colour lines? Ethnoracially mixed youth in Spain navigating identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(4), 838–860. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1654157>.
- Szacki, J. (2004). O tożsamości (zwłaszcza narodowej). *Kultura i Społeczeństwo*, 48(3), 9–40.
- Sztompka, P. (1990). Marksizm a współczesne teorie podmiotowości społecznej. In W. Kwaśniewicz (ed.). *Orientacje teoretyczne we współczesnej socjologii* (pp. 63–81). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Tajfel, H., Turner, J. C. (1986). *The social identity theory of intergroup behaviour*. In S. Worchel, W. G. Austin (eds.). *Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7–24). Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- Taras, P. (1984). Rola dziedzictwa i wspólnej historii w kształtowaniu tożsamości kulturowej Polonii. *Studia Polonijne*, 8, 47–82.
- Tikhonov, A. A., Espinosa, A., Huynh, Q. L., Hoggard, L., Anglin, D. M. (2023). “You’re Tearing Me Apart!” Racial/Ethnic Discrimination, Bicultural Identity, and Mental Health. *Journal of Immigrant Minority Health*, 25, 959–967. <https://doi.org/10.1007/s10903-023-01462-9>.
- Vertovec, S. (2001). Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(4), 573–582. <https://doi.org/10.1080/13691830120090386>.

- Wysocki, A. (2015). Social Change and Identity in Poland: The Social Criteria of Polishness, 1988–2008. In V. B. Evtukh, R. Radzik, G. Kisla (eds.). *Contemporary Problems of Social Change: Polish and Ukrainian Experience* (pp. 83–96). Kyiv: Publishing House Scientific Production Association Interservice.
- Yakhnich, L., Getahun, S., Walsh, S. D. (2023). ‘This identity is part of you, you cannot run away from it’: identity experiences among young Israelis of Ethiopian origin. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 49(5), 1426–1444. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1866514>.
- Zhou, X., Li, Q., Xu, D., Li, X., Fischer, C. (2023). College online courses have strong design in scaffolding but vary widely in supporting student agency and interactivity. *The Internet and Higher Education*, 58, Article 100912. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2023.100912>.

Abstract

The purpose of the article is to present research on the diagnosis of the sense of national identity of young Poles living in Ireland and attending Polish schools (N=104). The research was carried out using the diagnostic survey method and the questionnaire technique. A nonparametric chi-square (χ^2) test was used to analyse the results. Based on the research results, it can be concluded that the personal awareness of the identity of the surveyed youth is mainly related to the sense of belonging to the Polish nation. All respondents also entertain a sense of belonging to the Irish. The analyses also show that the goals of the surveyed young people centre on the following issues: acquiring professional qualifications, acquiring professional experience, getting a job, purchasing an apartment/house, improving personal or family relations, and getting married/having a permanent life partner.

Keywords: national identity, education, security, migration, Poles, youth

Assoc. Prof. Ilona Urych

University College of Professional Education

e-mail: ilona.urych@wp.pl

ORCID: 0000-0003-4868-9460

Assoc. Prof. Cezary Smuniewski

University of Warsaw

e-mail: c.smuniewski@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-8973-3539

Assoc. Prof. Karolina Kochańczyk-Bonińska

University of Warsaw

e-mail: k.kochanczyk-b@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-4510-6111

Jarosław Płachecki, PhD

Polish Academy of Applied Sciences in Kielce

e-mail: plachecki.dublin@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3566-9068

Enkeleida Pulaj

Aleksandër Moisiu University, Durres

Socio-Cultural Influences and Legal Evolution in Albania: Unravelling The Status of Women from Kanun to Communism and Democracy and Persistent Gender Gaps

Women in the Kanun: Codified Subjugation

Before the establishment of the communist regime, women's lives in many regions of Albania were governed by the Kanun of Lekë Dukagjini, a custom legal code orally transmitted and later transcribed. The Kanun upheld a profoundly patriarchal vision of society, where women occupied a subordinate position from birth. Considered the property of men, first the father, then the husband, women had few rights and many duties. Marriages were often arranged, and the wife's role was closely tied to procreation and domestic management. Women could not inherit property or participate in public life. The notion of family honour was linked to the control of female sexuality, and transgressions, even suspected ones, could be punished severely, including through honour killings. While exceptions such as "sworn virgins" (women who assumed male social roles for family reasons) existed, these figures confirmed the system's rigidity rather than reflecting real openness to equality.

The Kanun of Lekë Dukagjini was applied among the Catholic population in Northern Albania from the 15th century. However, the laws attributed to Lek Dukagjini are evidently much older, possibly dating back to the time of the bronze-armoured warriors buried in prehistoric tombs (Durham, 1990, s. 80). Amid the rugged and wild northern mountains, interspersed with

deep valleys and bordering a narrow strip of flat land, the Kanun came to life, considered a worthy heir of the Gospels and the Quran, to the point that it “prevailed over the Ten Commandments of the Bible. The teachings of Islam and Christianity, the laws of Sharia and of the Church, all had to submit to the Kanun of Lekë Dukagjini” (Durham, 1990, s. 116).

The mountain Albanians always lived armed, almost in a state of nature, and were more capable of preserving actual independence even under Ottoman rule. He knew how to safeguard his religion, even though it was often contaminated by archaic elements that survived over time (Villari, 1940, s. 23).

Their life, based on freedom and internal equality within the group, rested on collective landownership, considered inalienable and indivisible. Popular assemblies, held in churchyards or at ancient shrines, involved armed men sitting in circles following an archaic but orderly ritual (Villari, 1940, s. 24).

In this system, women’s roles were strictly limited. The Kanun states: “According to the law, the woman has no legal personality. She is not accepted: as judge; as informer; as juror; she has no vote, no place in assemblies; she does not inherit from relatives or husband; she is not subject to vengeance; she is accepted as mediator” (Kanun, § 1227).

The article’s detailed analysis demonstrates women’s complete exclusion from political, legal, and community representation processes. Even where they could play functional roles – such as mediators – they remained devoid of any formal authority. Only marginal figures like “sworn virgins” enjoyed some exceptions, but always within a profoundly patriarchal system (Kanun, § 1228).

Despite this formal exclusion, women played an essential role in daily life. They were responsible for household tasks but also for agricultural labour. “[...] You see them on the road, carrying water barrels on their shoulders or firewood. They weave linen and knit, creating with their hands the beautiful traditional clothes for their men” (Durham, 1990, s. 132). In the mountain society, women were simultaneously workers, hearth keepers, and hospitality guarantors – a central figure for the survival of both family and community (Doçi, 1996, s. 14).

This ambivalence – formal exclusion but substantial responsibility – foreshadows the tensions that would re-emerge in subsequent regimes. The misogyny codified in the Kanun was not immediately erased by political change; in fact, it continued to profoundly influence the collective imagination and family structure.

Women under Communism (1945–1991): Between Emancipation and Conformism

During the communist regime led by Enver Hoxha, Albania undertook a radical social transformation project that prominently included the formal emancipation of women. The legal system abolished patriarchal codes such as the Kanun – a set of customary norms that fully subordinated the female figure to male power – and recognised equal rights for women in marital, inheritance, and property matters. The 1976 Constitution formally enshrined gender equality, while state policies actively promoted the inclusion of women in all areas of public life. Education became universal and mandatory, and women were rapidly integrated into the labour market, particularly in education, healthcare, and light industry. Official discourse celebrated the image of the socialist woman: tireless worker, devoted mother, party companion, and a foundational element of the new collectivist society. Literacy and rural mobilisation campaigns were often led by female cadres, symbolising the regime's commitment to equitable female participation in national development (Qosja, 1998).

However, this façade of progress concealed numerous structural and psychological contradictions. Although women accessed professions and public spaces in unprecedented numbers, they remained bound to traditional domestic expectations. The so-called “double burden” – a full working day followed by unpaid domestic labour – became the silent norm of the female condition. Gender studies, such as those by Silvia Federici, highlight how unpaid care work constitutes a systemic form of female exploitation, and this applies even to communist regimes that formally proclaimed equality (Federici, 2014). In Albania, this dynamic was acutely evident in both rural and urban families, where changes in public roles did not correspond to a redistribution of domestic power.

Feminist thought, when deviating from party ideological orthodoxy, was suppressed as petty-bourgeois deviation or a manifestation of bourgeois individualism. State-sponsored women's organisations, such as the Albanian Women's Union (*Bashkimi i Grave të Shqipërisë*), functioned more as ideological megaphones of the Party of Labor than as instruments of actual structural change. These bodies were engaged in mobilisation, ideological education, and monitoring of women's moral behaviour, but rarely questioned the patriarchal assumptions underlying family organisation or implicit social hierarchies.

Psychologically, many women experienced a deep internal conflict. Social psychology speaks of cognitive dissonance: women were encouraged to assume new public and productive roles while still being bound to traditional private obligations, producing a fracture between imposed identity

and lived reality. Community psychology, on the other hand, suggests that the regime's collectivist and top-down approach – in which the individual was subordinated to the group and the party – stifled authentic bottom-up empowerment, preventing the formation of an autonomous and reflective female subjectivity (Prilleltensky, Nelson, 2002, s. 55–57). Even individual narratives were channelled into a pre-established political language, reducing female experiences to symbolic functions.

Women's voices were thus present in public discourse but rarely autonomous or critical of the system. The hegemonic, patriotic, and productivist language marginalised relational, emotional, and personal concerns, relegating these dimensions to the private sphere, often pathologised as "female weakness". It is not surprising, then, that many women, despite achieving unprecedented levels of education and visibility, did not develop a full awareness of themselves as rights-bearing subjects but remained identified with roles imposed from above.

Despite these tensions, the period left an ambivalent but significant legacy: generations of educated women, with increased presence in the public, health, and education sectors, free access to abortion and contraception, and a certain degree of trust in state institutions as instruments of social protection. However, these achievements were often superficial and functional to regime stability, as genuine transformations of power relations within the family and society did not accompany them. Socialist paternalism, while removing formal legal barriers, maintained many symbolic and material mechanisms of subordination. Moreover, the absence of an autonomous critical feminism limited women's ability to negotiate new cultural meanings of gender.

With the fall of the regime and the onset of democracy after 1991, many of the gains achieved proved fragile and difficult to sustain. Market liberalisation, mass unemployment, migration, and economic privatisation disproportionately affected women, leading to a re-feminisation of poverty and the resurgence of patriarchal norms in new neoliberal forms (Pojani, 2006). Furthermore, the fragmentation of the social fabric and the crisis of public services weakened social capital and solidarity among women, making it harder to form independent feminist movements.

In summary, Albanian communism produced a forced and contradictory modernisation of women's conditions: formal but not always substantial emancipation; visible public participation but often without real agency; liberation from the Kanun, but not from patriarchal control logic, merely relocated from the family sphere to the state sphere.

Women in Democratic Albania (Post-1991): New Rights, Old Challenges

The post-communist transition marked a significant turning point in Albania's institutional and social history, introducing pluralistic forms of government, a new Constitution in 1998, independent institutions, and a legal framework progressively harmonised with the European Union's acquis. In this context, women's legal emancipation formally accelerated. The country adopted a series of legislative measures to promote gender equality, including Law No. 9669/2006 "On the Prevention of Domestic Violence", Law No. 9970/2008 "On Gender Equality in Society", and Law No. 10221/2010 "On Protection from Discrimination". These laws aimed to build a legal architecture aligned with international standards on human rights and equality, supported by the ratification of fundamental international treaties such as the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), as well as the adoption of Council of Europe instruments and the EU Gender Strategy.

Gender representation quotas were also introduced to ensure women's participation in political and decision-making processes, with initially positive effects: the number of female MPs in Parliament gradually increased, reaching 33% in 2021. However, studies by UN Women and the Council of Europe indicate that this presence does not always translate into real decision-making power, as many elected women remain bound by patriarchal party logics or are assigned to low-impact positions.

Nevertheless, the implementation of these legal tools has proven inconsistent and often fragmented. Domestic violence remains one of the most widespread forms of human rights violations against women in Albania. According to the 2018 national survey by INSTAT and UN Women, about 1 in 2 women reported experiencing at least one form of violence (psychological, physical, sexual, or economic) during their lifetime, often at the hands of intimate partners. The phenomenon is further exacerbated by social stigma, unequal access to justice, and the lack of preparedness among institutional actors in handling gender-based violence cases. Although shelters and emergency hotlines exist, they are underfunded, geographically limited, and often inaccessible, particularly in rural areas where support structures are nearly absent or heavily dependent on NGOs and international funds.

Economically, women continue to face systemic barriers to equal labour market participation. Wage discrimination, difficulty accessing credit, exclusion from land ownership (especially in rural areas where assets are traditionally registered in the male head of household's name), and lack of accessible care services (nurseries, paid leave, elder care) severely hinder women's ability to achieve economic autonomy. The UNDP 2023 Gender

Inequality Index still places Albania below the EU average in women's economic empowerment, with a score of 0.456 (compared to the EU average of approximately 0.25), indicating significant disparities in economic and political participation.

Moreover, traditional gender roles continue to deeply influence family and social dynamics, imposing a double responsibility on women and limiting their decision-making power both privately and publicly. The patriarchal organisation of the family and the intergenerational transmission of traditional social norms reinforce male dominance, making it difficult to dismantle inherited cultural models.

Social psychology helps explain how implicit biases, cultural prejudices, and intergenerational attitudes silently but effectively obstruct women's advancement in educational, professional, and decision-making spheres. Qualitative studies conducted by UNDP and local NGOs, such as GADC (Gender Alliance for Development Center), show that even among young adults, stereotypical views of gender roles persist, with the concept of "femininity" still anchored in notions of docility, care, and subordination. Educational campaigns aimed at challenging such stereotypes – including school programs and public communication campaigns – have proven essential in reducing social tolerance of gender-based violence and promoting alternative models of masculinity.

Community psychology, on the other hand, emphasises the crucial role of bottom-up movements, participatory processes, and civic activism. In the absence of strong institutional welfare systems, women's networks, local women's councils, informal support platforms, and advocacy initiatives have emerged in recent years as mechanisms of social resilience.

Another transformative factor is economic migration. The absence of male family members due to emigration to Greece, Italy, or other EU countries has led to a reconfiguration of family roles. The IOM (2014) report and subsequent analyses by UN Women (2022) show that, in many cases, Albanian women have had to assume new responsibilities: managing finances, making decisions about children's education, and administering complex social dynamics in the absence of their spouses. This change has led to a silent subversion of traditional gender hierarchies in specific contexts, though not always accompanied by institutional recognition or adequate structural support.

From Legal Frameworks to Cultural Change

Law can impose equality, but alone it cannot erase centuries of cultural conditioning. In this context, social and community psychology offer essential

tools: media campaigns highlighting positive female role models, school-based interventions to deconstruct stereotypes, training programs for public officials, and community awareness activities. At the local level, women's NGOs and community support networks are becoming key elements in protecting and empowering women, especially in rural or isolated areas. Restorative justice – still in its experimental phase – offers a promising approach to family conflicts using culturally sensitive tools that prioritise mediation over punishment.

Conclusion: Between Symbol and Substance

The journey of Albanian women, from systemic subordination codified in the Kanun, through the forced emancipation of communism, to the challenges of modern democracy, is marked by fractures and continuities. Each system offered opportunities but also imposed limits: if the Kanun excluded women entirely, communism included them without genuine autonomy; democracy formally recognises them but does not provide structural support. The challenge remains both cultural and normative: legislative change must be accompanied by deep transformations in social values, education, and institutions. Only through an intersectoral approach combining rights, culture, and social psychology can equality become a lived reality.

References

- Durham E. (1990). *Brenga e Ballkanit*. Tirana: 8 Nëntori.
- Doçi P. (1996). *Vetëqeverisja e Mirditës*. Tirana: Toena.
- Federici S. (2014). *Il punto zero della rivoluzione. Lavoro domestico, riproduzione e lotta femminista*. Verona: Ombre Corte.
- INSTAT, UN Women. (2018). *Violence Against Women in Albania: National Survey*.
- IOM. (2014). *Migration and Families*.
- OSCE. (2019). *Survey on Violence Against Women*.
- Pojani D. (2006). „Urban and Gender Transformations in Post-socialist Albania”. *Gender, Place & Culture* 13 (2): 123–140.
- Prilleltensky I., Nelson G. (2002). *Doing Psychology Critically: Making a Difference in Diverse Settings*. London: Palgrave Macmillan.
- Qosja R. (1988). *Problemet e Realizmit Socialist*. Prishtinë: Rilindja.
- UNDP. (2023). *Human Development Report: Gender Inequality Index*.
- UN Women. (2022). *Annual Report: Advancing Gender Equality in Albania*.
- Villari S. (1940). *Le consuetudini giuridiche dell'Albania*. Roma: Società Editrice del Libro Italiano.

Law No. 9970/2008 on Gender Equality in Society.

Law No. 10221/2010 on Protection from Discrimination.

Abstract

This article traces the evolution of women's roles and rights in Albania through three fundamental historical phases: the period governed by the Kanun, the communist regime, and the post-1991 democratic transition. Drawing on legal sources, socio-political transformations, and contributions from psychological and social sciences, the analysis highlights the normative and cultural shifts that have shaped Albanian women's path toward equality. The paper emphasises how each phase has produced different forms of subordination and opportunities, and how law, without profound cultural change, is insufficient to ensure genuine empowerment.

Keywords: Kanun, women's rights, Albanian law, communism, gender equality, social psychology, legal reform

Enkeleida Pulaj, PhD

Aleksandër Moisiu University, Durrës

e-mail: enkeleidapulo@gmail.com

ORCID: 0009-0001-1396-9051

Przemysław Jura
Uczelnia Korczaka

W stronę ekointeligencji – narzędzia AI w ochronie środowiska i edukacji ekologicznej

Wprowadzenie

Kryzys klimatyczny, postępująca degradacja środowiska, utrata bioróżnorodności oraz szybkie wyczerpywanie się nieodnawialnych zasobów naturalnych stanowią jedno z najpoważniejszych wyzwań, przed jakimi stanęła ludzkość w XXI wieku. Skutki działalności człowieka stają się coraz bardziej widoczne nie tylko w globalnym wzroście temperatury i ekstremalnych zjawiskach pogodowych, ale również w pogarszającej się jakości powietrza, wody i gleby oraz w destabilizacji systemów społecznych i gospodarczych. W obliczu tej złożoności coraz częściej mówi się o konieczności zmiany dotychczasowych modeli zarządzania środowiskiem – modeli, które opierały się głównie na reaktywnym działaniu, często spóźnionym wobec dynamicznych procesów zachodzących w przyrodzie.

Współczesna ochrona środowiska wymaga podejścia proaktywnego, systemowego i wspieranego przez najnowsze technologie. Jednym z najbardziej obiecujących kierunków rozwoju jest użycie sztucznej inteligencji (AI) w służbie ekosystemów i zrównoważonego rozwoju. AI oferuje narzędzia pozwalające na zaawansowaną analizę danych środowiskowych, predykcję zmian, optymalizację wykorzystania zasobów oraz dynamiczne dostosowywanie działań do aktualnych i prognozowanych warunków (Olszacka, 2023). Dodatkowo systemy AI mogą być wykorzystywane do usprawnienia procesów edukacyjnych, zwiększając świadomość ekologiczną społeczeństwa i wspierając kształtowanie postaw sprzyjających ochronie przyrody.

Pojęcie ekointeligencji, będące głównym tematem niniejszego opracowania, odnosi się do synergii pomiędzy kompetencjami cyfrowymi, inżynierskimi i analitycznymi a świadomością środowiskową i społeczną odpowiedzialnością. Ekointeligencja to nie tylko umiejętność wykorzystania narzędzi AI do rozwiązywania problemów środowiskowych, lecz także zdolność do krytycznego myślenia o skutkach technologicznych interwencji, uwzględniania kontekstu etycznego oraz działania na rzecz dobra wspólnego. W tym ujęciu AI przestaje być jedynie instrumentem technologicznym – staje się elementem kultury i odpowiedzialności ekologicznej.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wybranych zastosowań sztucznej inteligencji w ochronie środowiska oraz edukacji ekologicznej, a także wskazanie możliwości i ograniczeń związanych z ich wdrażaniem. Rozważania te osadzone są w szerszym kontekście budowania ekointeligencji – zarówno jako koncepcji teoretycznej, jak i praktycznej strategii działania w dobie kryzysu planetarnego (Kotowski, 2023).

Problem badawczy, który stanowi oś konstrukcyjną niniejszego opracowania, brzmi: w jaki sposób narzędzia sztucznej inteligencji mogą wspierać ochronę środowiska i edukację ekologiczną, przy jednoczesnym zachowaniu zasad etyki i zrównoważonego rozwoju?

W artykule zastosowano podejście przeglądowo-analityczne, oparte na analizie źródeł naukowych, raportów eksperckich oraz aktualnych studiów przypadków wdrożenia rozwiązań AI w kontekstach środowiskowych i edukacyjnych. Metoda ta pozwala uchwycić zarówno potencjał technologiczny, jak i złożoność wyzwań etyczno-społecznych.

Nowatorstwo publikacji polega na zaproponowaniu i rozwinięciu pojęcia ekointeligencji – połączenia kompetencji technologicznych z refleksją ekologiczną i społeczną. Artykuł wnosi wkład do dorobku naukowego poprzez konceptualizację AI nie tylko jako narzędzia technologicznego, lecz również jako elementu kultury odpowiedzialności środowiskowej i edukacyjnej.

Zastosowania AI w ochronie środowiska

Monitoring środowiskowy

Sztuczna inteligencja (AI) odgrywa coraz ważniejszą rolę w monitorowaniu środowiska naturalnego, oferując zaawansowane narzędzia wspomagające detekcję zagrożeń i zarządzanie zasobami ekologicznymi. W połączeniu z technologiami satelitarnymi oraz sieciami czujników środowiskowych opartymi na Internecie Rzeczy (IoT), AI daje możliwość prowadzenia ciągłego i zautomatyzowanego nadzoru nad stanem środowiska. Systemy te są wykorzystywane m.in. do śledzenia jakości powietrza, poziomu hałasu,

zanieczyszczeń wody, a także do analizy zmian pokrycia terenu, takich jak wylesianie czy urbanizacja.

Szczególnie istotnym przykładem wykorzystania AI w monitoringu środowiska jest analiza obrazów satelitarnych z użyciem algorytmów głębokiego uczenia (*deep learning*). Dzięki zastosowaniu sieci neuronowych możliwa jest automatyczna identyfikacja zmian w środowisku, takich jak nielegalna wycinka drzew w Amazonii. Modele uczące się rozpoznają charakterystyczne wzorce i porównują kolejne obrazy danej lokalizacji w czasie, co pozwala na wczesne wykrycie niepożądanych interwencji człowieka i przekazanie informacji odpowiednim służbom środowiskowym (Ganczar, 2023, s. 7–11).

AI znajduje także zastosowanie w systemach monitorowania jakości powietrza i wody. Współczesne miasta coraz częściej wykorzystują inteligentne sieci czujników, które w czasie rzeczywistym zbierają dane o stężeniu pyłów zawieszonych, tlenków azotu, ozonu oraz innych substancji niebezpiecznych dla zdrowia. Dane te są następnie analizowane przez algorytmy AI, które identyfikują źródła emisji, wykrywają przekroczenia norm oraz prognozują dalszy rozwój zanieczyszczeń. Podobnie, w przypadku monitorowania wód powierzchniowych i gruntowych, AI pomaga analizować wskaźniki jakości wody oraz wykrywać anomalie, mogące świadczyć o zanieczyszczeniach przemysłowych czy rolniczych (Kotowski, 2023).

Istotną funkcją AI w ochronie środowiska jest również przewidywanie zagrożeń naturalnych. Współczesne systemy ostrzegania przed katastrofami, takimi jak powódzie, pożary czy osuwiska, coraz częściej wykorzystują uczenie maszynowe do analizy danych meteorologicznych, hydrologicznych i geograficznych. Przykładowo Google, we współpracy z ONZ, rozwija modele predykcyjne wspomagane przez AI, które pozwalają przewidywać ryzyko powodzi z dużym wyprzedzeniem. Dane satelitarne, prognozy opadów i ukształtowanie terenu są przetwarzane w czasie rzeczywistym, co umożliwia podejmowanie działań prewencyjnych i zmniejszenie strat środowiskowych oraz ludzkich (Ravuri i in., 2021, s. 673–674).

Mimo rosnącego potencjału technologicznego wdrażanie AI w monitoringu środowiskowym wiąże się z wyzwaniami. Należy do nich m.in. konieczność zapewnienia wysokiej jakości i aktualności danych wejściowych, transparentność działania algorytmów oraz zapewnienie ich etycznego stosowania. Nie bez znaczenia są również kwestie prywatności oraz dostępności tych technologii – szczególnie w krajach rozwijających się. Z tego względu istotne jest, aby rozwój AI w służbie ochrony środowiska odbywał się w sposób odpowiedzialny i zgodny z zasadami zrównoważonego rozwoju (Olszacka, 2023).

Modelowanie zmian klimatycznych

Modelowanie klimatu jest jednym z najbardziej wymagających obszarów nauki środowiskowej ze względu na skalę złożoności procesów atmosferycznych, hydrologicznych, biologicznych i antropogenicznych, które na siebie oddziałują. Tradycyjne modele klimatyczne, choć coraz dokładniejsze, wymagają ogromnych zasobów obliczeniowych, wieloletnich zbiorów danych oraz specjalistycznych umiejętności analitycznych. W tym kontekście sztuczna inteligencja wnosi nową jakość, znacząco usprawniając procesy modelowania i symulacji klimatycznych.

AI daje możliwość tworzenia modeli predykcyjnych, które są w stanie nie tylko analizować złożone zależności między zmiennymi środowiskowymi, ale również generować bardziej dokładne i szybsze prognozy zmian klimatycznych. Zamiast tradycyjnych, deterministycznych metod symulacji AI korzysta z algorytmów uczenia maszynowego i głębokiego uczenia, które uczą się na podstawie danych historycznych, satelitarnych i meteorologicznych. Dzięki temu możliwe jest wykrywanie subtelnych wzorców, niedostrzegalnych dla klasycznych metod statystycznych.

Jednym z najważniejszych przykładów zastosowania AI w prognozowaniu zjawisk klimatycznych jest opracowany przez DeepMind i Met Office system Nowcasting. Umożliwia on prognozowanie lokalnych opadów z bardzo dużą dokładnością w perspektywie od 5 minut do 2 godzin. System ten, oparty na głębokich sieciach generatywnych, przewyższa dokładnością tradycyjne modele numeryczne, zwłaszcza w zakresie krótkoterminowych prognoz pogody, co jest szczególnie ważne dla reagowania na intensywne zjawiska atmosferyczne, takie jak ulewy i burze (Ravuri i in., 2021, s. 672).

Oprócz bezpośredniego prognozowania warunków pogodowych AI znajduje zastosowanie w analizie długoterminowych scenariuszy zmian klimatycznych i ich skutków dla środowiska, gospodarki i społeczeństw. Przykładowo może wspierać modelowanie wpływu polityk klimatycznych na poziomie lokalnym i globalnym, oceniając efektywność strategii redukcji emisji CO₂ lub adaptacyjnych działań inwestycyjnych. Dzięki zintegrowaniu danych społecznych, ekonomicznych i środowiskowych możliwe jest opracowywanie spersonalizowanych, kontekstowych analiz, które mogą wspierać proces decyzyjny w administracji publicznej oraz organizacjach międzynarodowych.

Co więcej, systemy AI mogą być wykorzystywane do dynamicznego zarządzania ryzykiem klimatycznym w czasie rzeczywistym – np. przez banki, ubezpieczycieli czy firmy z sektorów najbardziej wrażliwych na zmiany pogodowe (rolnictwo, energetyka, logistyka). Algorytmy analizują tysiące

zmiennych, w tym prognozy klimatyczne, wskaźniki ekonomiczne i modele emisji, umożliwiając bieżącą optymalizację strategii zrównoważonego rozwoju.

Należy jednak zauważyć, że wykorzystanie AI w modelowaniu klimatu wymaga zapewnienia wysokiej jakości danych wejściowych oraz transparentności algorytmów. Brak zrozumienia działania modeli tzw. czarnej skrzynki może budzić obawy decydentów i opinii publicznej, szczególnie gdy chodzi o strategiczne decyzje związane z polityką środowiskową. Dlatego rozwój tych technologii powinien iść w parze z pracami nad ich weryfikowalnością, dostępnością i otwartością danych (Rolnick i in., 2019, s. 37).

Zarządzanie zasobami naturalnymi

Zarządzanie zasobami naturalnymi to jeden z kluczowych obszarów zastosowania sztucznej inteligencji w kontekście zrównoważonego rozwoju. Postępujące zmiany klimatyczne, urbanizacja oraz rosnące zapotrzebowanie na energię i wodę sprawiają, że konieczne jest wdrażanie nowoczesnych technologii wspierających efektywność wykorzystania dostępnych zasobów. AI, dzięki zdolności do przetwarzania dużych zbiorów danych w czasie rzeczywistym i prognozowania złożonych zjawisk, wnosi istotną wartość w optymalizację zużycia zasobów zarówno w środowisku naturalnym, jak i w warunkach miejskich oraz przemysłowych.

W sektorze rolnictwa, który jest jednym z głównych konsumentów zasobów wodnych na świecie, AI stanowi fundament tzw. rolnictwa precyzyjnego. W rolnictwie precyzyjnym wspiera analizę wilgotności gleby, prognozowanie plonów i dobór momentu zbiorów (Kamilaris, Kartakoullis, Prenafeta-Boldú, 2018).

Systemy te integrują dane z czujników wilgotności gleby, satelitarnych zdjęć upraw, prognoz pogodowych i analiz chemicznych, co pozwala dokładnie określić, kiedy i w jakiej ilości należy zastosować nawadnianie, nawożenie lub środki ochrony roślin. Dzięki algorytmom uczenia maszynowego możliwe jest również prognozowanie plonów i optymalne planowanie momentu zbiorów, co zmniejsza straty i poprawia efektywność produkcji. Takie podejście nie tylko ogranicza zużycie wody i energii, ale także minimalizuje negatywny wpływ rolnictwa na środowisko, m.in. przez redukcję emisji gazów cieplarnianych i spływu substancji chemicznych do wód powierzchniowych (Bhat, Huang, 2021).

Z kolei w miastach i regionach zurbanizowanych sztuczna inteligencja wykorzystywana jest do zarządzania sieciami energetycznymi w ramach tzw. inteligentnych sieci (*smart grids*) (Zhou, Fu i Yang, 2016).

Te zaawansowane systemy opierają się na dwukierunkowej komunikacji między producentami, dystrybutorami i odbiorcami energii. AI analizuje

dane o zużyciu prądu, warunkach pogodowych, dostępności energii odnawialnej (np. z instalacji fotowoltaicznych) i cenach rynkowych, by w czasie rzeczywistym bilansować popyt i podaż oraz minimalizować straty w przesyśle. Inteligentne zarządzanie sieciami umożliwia także dynamiczne dostosowywanie taryf do poziomu obciążenia systemu oraz automatyczne przekierowywanie energii w przypadku awarii czy przeciążeń. Efektem jest nie tylko większa efektywność energetyczna, ale również niższe koszty eksploatacji i ograniczenie emisji dwutlenku węgla (Liao, Michalenko, Vengunta, 2023, s. 3–5).

AI wspiera także zarządzanie zasobami wodnymi na poziomie regionalnym i krajowym. Dzięki analizie danych hydrologicznych, meteorologicznych i geograficznych możliwe jest lepsze prognozowanie dostępności wody, zarządzanie rezerwuarami, optymalizacja pracy zapór wodnych oraz wczesne ostrzeganie przed suszami i powodzią. W wielu krajach stosowane są modele AI, które wspierają politykę wodną poprzez symulacje różnych scenariuszy zużycia wody przez przemysł, rolnictwo i gospodarstwa domowe.

Warto również wspomnieć o zastosowaniach AI w gospodarce odpadami, gdzie systemy te pomagają w sortowaniu surowców wtórnych, analizie efektywności recyklingu czy lokalizacji nielegalnych wysypisk. Sztuczna inteligencja może także wspierać modelowanie przepływów surowców w gospodarce cyrkularnej i oceniać cykl życia produktów, co ułatwia podejmowanie decyzji zgodnych z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Zarządzanie zasobami naturalnymi przy użyciu technologii AI wpisuje się w szerszą transformację cyfrową środowiska, która zakłada integrację technologii, nauki i polityki publicznej. Aby jednak technologie te rzeczywiście wspierały cele zrównoważonego rozwoju, niezbędne jest zapewnienie przejrzystości algorytmów, odpowiedniego nadzoru nad wykorzystaniem danych oraz równego dostępu do tych rozwiązań dla różnych grup społecznych i regionów świata.

AI w edukacji ekologicznej

Współczesna edukacja ekologiczna wymaga nowoczesnych narzędzi dydaktycznych, które będą dostosowane do realiów cyfrowych i oczekiwań młodych odbiorców. Tradycyjne formy przekazu często okazują się niewystarczające w kontekście budowania trwałych postaw prośrodowiskowych. W tym obszarze sztuczna inteligencja może odegrać kluczową rolę jako narzędzie wspierające personalizację treści, interaktywność, a także motywację i zaangażowanie uczniów. Dzięki możliwości analizy dużych zbiorów danych, uczenia maszynowego oraz przetwarzania języka naturalnego AI wnosi nowe jakości do edukacji ekologicznej na każdym poziomie kształcenia.

Personalizacja edukacji

Systemy edukacyjne oparte na AI umożliwiają adaptację materiału do indywidualnych stylów uczenia się, co zwiększa efektywność przekazu edukacji ekologicznej. Algorytmy analizują zainteresowania uczniów i proponują treści ekologiczne w kontekście ich codziennych wyborów (Holmes, Bialik, Fadel, 2019).

Personalizacja treści edukacyjnych stanowi jeden z kluczowych obszarów zastosowania AI w edukacji ekologicznej. Systemy oparte na sztucznej inteligencji potrafią analizować styl uczenia się danego ucznia, jego tempo pracy, preferencje tematyczne, a nawet sposób rozwiązywania zadań. Na tej podstawie dobierają materiały edukacyjne dostosowane do indywidualnych potrzeb, co znacząco zwiększa efektywność nauczania i motywację do pogłębiania wiedzy.

W kontekście edukacji ekologicznej oznacza to możliwość tworzenia scenariuszy dydaktycznych uwzględniających lokalne problemy środowiskowe, indywidualne zainteresowania ucznia (np. odnawialne źródła energii, ochrona gatunków, zmiany klimatyczne) czy kontekst społeczno-kulturowy. Algorytmy uczące się mogą także podsuwać uczniowi propozycje działań proekologicznych zgodnych z jego stylem życia, np. zmiany nawyków konsumenckich, form transportu czy korzystania z energii (Holmes, Bialik, Fadel, 2019, s. 159–163).

Wirtualne środowiska i gry edukacyjne

Wykorzystanie AI w wirtualnej rzeczywistości (VR) oraz rozszerzonej rzeczywistości (AR) otwiera nowe możliwości w zakresie edukacji immersyjnej. Dzięki tym technologiom uczniowie mogą przenieść się do środowisk przyrodniczych, których na co dzień nie mają okazji doświadczyć – np. tropikalnych lasów deszczowych, arktycznych lodowców czy raf koralowych. AI wzmacnia te doświadczenia poprzez dynamiczne reagowanie na działania użytkownika, adaptację scenariuszy i udzielanie kontekstowych informacji edukacyjnych.

Gry edukacyjne wykorzystujące AI potrafią nie tylko uczyć, ale także angażować emocjonalnie, co zwiększa trwałość przekazu. Poprzez symulację skutków działań człowieka na środowisko – takich jak emisje gazów cieplarnianych, wylesianie czy zużycie zasobów naturalnych – użytkownicy lepiej rozumieją mechanizmy zmian klimatycznych i rolę jednostki w systemie ekologicznym. Takie doświadczenia rozwijają również empatię wobec przyrody i zachęcają do zmiany postaw (Thoma i in., 2023, s. 1–4).

Boty edukacyjne i asystenci głosowi

Chatboty i wirtualni asystenci edukacyjni, wykorzystujący przetwarzanie języka naturalnego (Natural Language Processing – NLP), stają się coraz bardziej popularnym narzędziem wspierającym naukę, również w obszarze edukacji środowiskowej. Dzięki AI tego typu rozwiązania potrafią prowadzić spersonalizowane rozmowy z użytkownikiem, odpowiadać na pytania, sugerować źródła wiedzy oraz proponować konkretne działania proekologiczne. Chatboty mogą być dostępne w aplikacjach edukacyjnych, platformach e-learningowych, a także jako komponenty stron internetowych organizacji ekologicznych i szkół. Ich zaletą jest dostępność 24/7, możliwość ciągłego doskonalenia na podstawie danych interakcyjnych oraz neutralny, nieoceniający sposób przekazu, który może być szczególnie ważny w edukacji dzieci i młodzieży. Dodatkowo, w kontekście popularyzacji wiedzy ekologicznej, chatboty mogą być zintegrowane z komunikatorami społecznościowymi, co znacząco zwiększa zasięg oddziaływania (Więckiewicz-Modrzewska, 2022, s. 129–132).

W stronę ekointeligencji – wyzwania etyczne i społeczne

Pomimo tego, że sztuczna inteligencja wnosi ogromny potencjał do walki ze zmianami klimatu oraz wspierania edukacji ekologicznej, jej wdrażanie nie jest wolne od wyzwań etycznych i społecznych. Technologie te, wykorzystywane w działaniach na rzecz zrównoważonego rozwoju, mogą prowadzić do efektów niezamierzonych lub wzmacniać istniejące nierówności. Konieczne jest zatem refleksyjne i odpowiedzialne podejście do ich projektowania, wdrażania i regulacji – takie, które wpisuje się w szerszy paradygmat tzw. ekointeligencji, rozumianej nie tylko jako połączenie nowoczesnych technologii i ekologii, ale również jako świadome i sprawiedliwe zarządzanie innowacjami.

Jednym z głównych wyzwań jest brak przejrzystości algorytmicznej. Wiele modeli opartych na uczeniu maszynowym działa jako tzw. czarne skrzynki, co oznacza, że ich wewnętrzne mechanizmy decyzyjne są trudne do zrozumienia, a tym bardziej do wyjaśnienia użytkownikom końcowym. W kontekście środowiskowym może to prowadzić do problemów z uzasadnieniem rekomendacji dotyczących np. gospodarowania zasobami naturalnymi, planowania przestrzennego czy prognozowania ryzyka ekologicznego. Brak transparentności może również ograniczać zaufanie społeczne do systemów AI, zwłaszcza w sytuacjach spornych lub dotyczących decyzji wysokiego ryzyka.

Kolejną istotną kwestią jest problem pogłębiania nierówności technologicznych i środowiskowych. Infrastruktura AI – wymagająca dostępu do zaawansowanych urządzeń, szybkiego internetu i wysokiej jakości danych – jest znacznie bardziej dostępna w krajach rozwiniętych. W efekcie technologie projektowane i trenowane w kontekście krajów bogatych mogą nie odzwierciedlać warunków środowiskowych, kulturowych i społecznych panujących w mniej rozwiniętych regionach. Może to skutkować marginalizacją lokalnych potrzeb, kultur i form wiedzy, a także pogłębianiem globalnych dysproporcji w dostępie do wiedzy i ochrony środowiska.

Niemniej istotne są kwestie związane z prywatnością i wykorzystywaniem danych środowiskowych. Dane o jakości powietrza, zużyciu energii czy stanie ekosystemów – pozyskiwane przez czujniki, urządzenia mobilne i satelity – mogą być wykorzystywane nie tylko w celach naukowych i edukacyjnych, ale również komercyjnych. Wciąż brakuje jasnych regulacji dotyczących własności danych środowiskowych i ich udostępniania, co stwarza pole do nadużyć, manipulacji oraz wykorzystania tych informacji w sposób niezgodny z interesem społecznym lub środowiskowym.

Wszystkie powyższe wyzwania wskazują, że rozwój ekointeligencji nie może ograniczać się wyłącznie do aspektu technologicznego. Potrzebne jest równoległe kształtowanie kultury etycznej innowacji, która zakłada partycypację społeczną, odpowiedzialność za skutki wdrożeń oraz poszanowanie różnorodności społecznej i ekologicznej. Promowanie otwartości danych, włączanie interesariuszy lokalnych w procesy decyzyjne oraz zapewnienie dostępności narzędzi AI także dla społeczności zmarginalizowanych to niezbędne warunki, by rozwój cyfrowy rzeczywiście wspierał zrównoważoną przyszłość. Tylko wówczas możliwe będzie zbudowanie prawdziwej ekointeligencji – inteligencji, która nie tylko rozumie naturę, ale również szanuje ludzi i środowisko, w którym żyją (Pawłowska-Kawa, 2024).

Wnioski

Sztuczna inteligencja (AI) posiada potencjał, by stać się kluczowym narzędziem wspierającym transformację ekologiczną i edukacyjną. Jej zastosowania w monitorowaniu środowiska, modelowaniu zmian klimatycznych, zarządzaniu zasobami naturalnymi oraz wspieraniu edukacji ekologicznej stanowią fundamenty nowoczesnych strategii na rzecz zrównoważonego rozwoju. AI umożliwia analizę wielowymiarowych danych, wczesne wykrywanie zagrożeń oraz prognozowanie skutków decyzji, co czyni ją nieocenionym wsparciem zarówno dla instytucji publicznych, jak i dla społeczności lokalnych oraz podmiotów gospodarczych.

Jednak potencjał AI nie może być realizowany bez uwzględnienia wyzwań etycznych i społecznych. Technologie te wymagają przejrzystości, odpowiedzialności oraz sprawiedliwego dostępu. Należy unikać sytuacji, w których rozwój oparty na danych i automatyzacji wzmacnia istniejące nierówności społeczne czy prowadzi do decyzji trudnych do zweryfikowania przez człowieka. Potrzebna jest etyczna infrastruktura dla rozwoju AI – regulacje, standardy i praktyki włączające różnorodne grupy użytkowników oraz interesariuszy.

Budowanie ekointeligencji wymaga czegoś więcej niż tylko wdrażania najnowszych narzędzi cyfrowych. Oznacza również kształtowanie kompetencji społecznych, takich jak odpowiedzialność za środowisko, empatia wobec przyrody i troska o przyszłość kolejnych pokoleń. To idea zakorzeniona w głębokim zrozumieniu relacji między człowiekiem a naturą, wspierana przez technologie, ale nie od nich uzależniona. Integracja sztucznej inteligencji z wartościami etycznymi, prawami człowieka i zasadami zrównoważonego rozwoju może stać się fundamentem nowego modelu cywilizacyjnego – takiego, który będzie bardziej sprawiedliwy, odporny i ekologicznie świadomy.

W tym kontekście ekointeligencja jawi się nie jako przyszłość odległa, ale jako proces, który już się rozpoczął i który wymaga od nas nie tylko innowacyjności, lecz także odwagi do refleksji, korekt i działania w imię wspólnego dobra planety.

W świetle przedstawionych analiz zasadne jest sformułowanie kilku rekomendacji dla dalszego rozwoju nauki i praktyki.

Dla nauki istotne jest pogłębianie badań nad transparentnością i zrozumiałością algorytmów AI wykorzystywanych w działaniach ekologicznych, a także rozwój interdyscyplinarnych programów badawczych i edukacyjnych, które łączą inżynierię, nauki społeczne i etykę środowiskową.

Dla praktyki rekomenduje się rozwój lokalnych i partycypacyjnych zastosowań AI w ochronie środowiska – szczególnie w obszarach monitoringu, predykcji i edukacji ekologicznej – przy jednoczesnym zapewnieniu równego dostępu do tych technologii. Szczególną rolę odgrywa tutaj personalizowana edukacja cyfrowa, oparta na AI, która może zwiększyć świadomość i zaangażowanie społeczne w działania prośrodowiskowe.

Bibliografia

- Bhat, S.A., Huang, N.-F. (2021). Big Data and AI Revolution in Precision Agriculture: Survey and Challenges. *IEEE Access*, 9, 110209–110222. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3102227>
- Ganczar, M. (2023). Wykorzystanie sztucznej inteligencji w ochronie środowiska. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 4(61), 294–307.

- Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Boston: Center for Curriculum Redesign.
- Liao, H., Michalenko, E., Vegunta, S.C. (2023). Review of Big Data Analytics for Smart Electrical Energy Systems. *Energies*, 16, 3581.
- Kamilaris, A., Kartakoullis, A., Prenafeta Boldú, F.X. (2018). A Review on the Practice of Big Data Analysis in Agriculture. *Computers and Electronics in Agriculture*, 143(2), 23–37.
- Kotowski, A. (2023). Sztuczna inteligencja w służbie ekologii w inżynierii środowiskowej. <https://www.andrzejkotowski.pl/sztuczna-inteligencja-w-sluzbie-ekologii-w-inzynierii-srodowiskowej/>, dostęp: 15.07.2024.
- Markowitz, D.M., Laha, R., Perone, B.P., Pea, R.D., Bailenson, J.N. (2018). Immersive Virtual Reality Field Trips Facilitate Learning About Climate Change. *Frontiers in Psychology*, 9.
- Olszacka, K. (2024). Czy sztuczna inteligencja jest szkodliwa dla środowiska? *INFOR*. <https://ai.infor.pl/sztuczna-inteligencja/6487062,czy-sztuczna-inteligencja-jest-szkodliwa-dla-srodowiska.html>, dostęp: 15.07.2024.
- Pawłowska-Kawa, A. (2024). Sztuczna inteligencja a zmiany klimatu – czy technologia, która ma służyć człowiekowi, może zaszkodzić planecie? *E-Magazyny*. <https://e-magazyny.pl/eksperckim-okiem/sztuczna-inteligencja-a-zmiany-klimatu-czy-technologie-ktora-ma-sluzyc-czlowiekowi-moze-zaszkodzic-planecie/>, dostęp: 24.04.2024.
- Ravuri, S., Lenc, K., Willson, M., Kangin, D., Lam, R., Mirowski, P., Fitzsimons, M., Athanassiadou, M., Kashem, S., Madge, S., Prudden, R., Mandhane, A., Clark, A., Brock, A., Simonyan, K., Hadsell, R., Robinson, N., Clancy, E., Arribas, A., Mohamed, S. (2021). Skillful Precipitation Nowcasting Using Deep Generative Models of Radar. *Nature*, 597, 672–677.
- Rolnick, D., Donti, P.L., Kaack, L.H., Kochanski, K., Lacoste, A., Sankaran, K., Slavin Ross, A., Milojevic-Dupont, N., Jaques, N., Waldman-Brown, A., Luccioni, A., Maharaj, T., Sherwin, E.D., Mukkavilli, S.K., Kording, K.P., Gomes, C., Ng, A.Y., Hassabis, D., Platt, J.C., Creutzig, F., Chayes, J., Bengio, Y. (2019). Tackling Climate Change with Machine Learning. *ACM Computing Surveys*, 55(2), 1–96.
- Thoma, S.P., Hartmann, M., Christen, J., Mayer, B., Mast, F.W., Weibel, D. (2023). Increasing Awareness of Climate Change with Immersive Virtual Reality. *Frontiers in Virtual Reality*, 4, 897034.
- Więckiewicz-Modrzewska, J. (2022). Sztuczna inteligencja w edukacji – szanse i zagrożenia. *Szkoła Specjalna*, 2, 128–136.
- Zhou, K., Fu, C., Yang, S. (2016). Big Data Driven Smart Energy Management: From Big Data to Big Insights. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 56, 215–225.

Towards Eco-Intelligence: AI Tools in Environmental Protection and Ecological Education

Abstract

Artificial intelligence (AI) is increasingly becoming a vital component in addressing the global ecological crisis. This article explores the potential of AI tools in supporting

environmental protection and ecological education. It presents a cross-sectional analysis of AI applications in environmental monitoring, climate modelling, natural resource management and personalised educational systems. The paper introduces the concept of eco-intelligence, understood as a synergy between technological competence and environmental awareness, and emphasises not only the instrumental but also the ethical and social dimensions of AI implementation. The study adopts a review-based and analytical methodology, drawing on scientific literature, expert reports and real-world examples. It highlights the importance of integrating digital innovation with sustainability values and proposes a framework for the responsible development of AI in ecological contexts. The article contributes to the scientific discourse by offering a novel conceptual perspective and practical recommendations for both research and practice.

Keywords: artificial intelligence, eco-intelligence, sustainable development, environmental education, digital innovation, environmental monitoring

dr Przemysław Jura

Uczelnia Korczaka

e-mail: juraprzemyslaw@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7786-1592

Dorin Afanas

Ion Creangă State Pedagogical University of Chişinău

Arina Brigalda

Ion Creangă State Pedagogical University of Chişinău

Implementing drones in mathematics teaching

Introduction

The following questions are investigated in the paper:

- General research question: how does the integration of drones influence the teaching-learning process of mathematics, especially in terms of understanding abstract concepts, developing skills and motivation of students?
- Specific research questions:
 1. How does the use of drones contribute to the understanding of spatial, geometric, and trigonometric concepts by students?
 2. To what extent does the use of drones develop problem-solving skills in mathematics lessons?
 3. How do collaborative activities based on drones influence the degree of involvement and motivation of students in learning mathematics?
 4. What technological and mathematical skills can be developed by using drone programming in educational activities?
 5. What are the perceptions of students and teachers regarding the integration of drones in teaching mathematics?

6. What methodological, logistical and legal difficulties may arise in implementing teaching activities with drones in mathematics lessons?
7. How can the didactic design of mathematics lessons be optimised by integrating drones to achieve STEAM curriculum objectives?

The proposed study has an empirical-conceptual character, that is:

- Conceptual, because it theoretically substantiates the idea of integrating drones into mathematics teaching through the analysis of specialised literature, pedagogical and technological arguments;
- Empirical, because it involves the practical testing of teaching scenarios, data collection, performance evaluation and analysis of participants' perceptions.

The implementation of drones in mathematics education can bring multiple benefits, significantly improving the educational process. Here are some essential reasons why it is important to use drones in mathematics learning:

- Concrete visualisation of abstract concepts: Drones enable students to visualise complex mathematical concepts, such as 3D geometry, trigonometry, and motion on a plane, in a practical, interactive way. For example, students can observe the trajectory of a moving object in real time and apply mathematical formulas to calculate distances, angles, and speeds. This helps to gain a deep understanding of mathematical theory through experiments and direct observations.
- Improving problem-solving skills: Using drones in educational activities stimulates critical thinking and problem-solving skills. Students are challenged to solve math problems by applying theory to real-world situations. For example, they can calculate flight paths, determine launch angles, or adjust flight parameters to better understand mathematical principles.
- Promoting active and collaborative learning: Drones can facilitate active learning, engaging students in a more dynamic and hands-on learning process. Students can work in teams to design routes, analyse drone-collected data, or solve complex problems, thereby developing collaboration and communication skills. This type of learning is more engaging and can increase motivation and interest in mathematics.
- Applying theory to real-world contexts: By using drones, students can experience how mathematical principles are applied in real life. For example, in calculating a drone flight, students can learn about speed, distance, and time by applying mathematical formulas to concrete, not just theoretical, situations. This allows them to understand the relevance of mathematics in the real world.
- Developing technological skills: Using drones helps students develop important technological skills, especially in the STEAM (Science,

Technology, Engineering, Arts and Mathematics) field. In a digital age, technological skills are essential, and drones offer a unique opportunity to learn how to use technology to solve mathematical problems and experience innovative learning processes.

- Motivating students: Drones are an attractive and engaging technology that can more easily attract students to mathematics learning. By integrating a playful and innovative element into mathematics lessons, students are more motivated to actively participate and explore the topics in a more enjoyable and interesting way.
- Improving spatial-temporal understanding: Drones are ideal for developing spatial and motion understanding skills. Students can apply geometry and trigonometry concepts to calculate height, distance, angles and trajectories. These skills are essential in fields such as engineering, architecture, and applied sciences.

A brief analysis of the specialised literature on the use of technologies in education reveals that it can be approached from several perspectives:

- a. Technology in Education: Transforming Learning. Over the past few decades, technology has had a significant impact on education, transforming the way we teach and learn. According to studies, educational technologies can support more interactive and personalised learning, providing students with opportunities to learn through simulations, educational games, and digital resources (Diana, 2012).
- b. Emerging Technologies in Education. In recent years, the use of emerging technologies, such as augmented reality (AR), virtual reality (VR), and drones, has been explored to support active and experiential learning. Studies by Bower et al. (2017) show that augmented reality can help students understand abstract and complex concepts, and interactive technologies can support collaborative and exploratory learning.
- c. Technology and Mathematics Learning. In the field of mathematics, technology, especially educational software and online platforms, has been used to improve the understanding of mathematical concepts and skills. Alibali et al. (2000, p. 593–613) emphasise that digital tools, such as simulations and interactive applications, allow students to visualise and apply mathematical theory in a concrete way, providing more engaging and effective learning.
- d. Replacing traditional methods with technologies. Various studies, including those conducted by Hattie (2009, p. 105–106), have analysed the impact of technology on student performance. Although technology does not completely replace traditional teaching methods, it can add an extra layer of interactivity and personalisation, adapting to students' individual needs and supporting active learning.

- e. Use of drones in education. Drones are an emerging technology gaining popularity in education, with applications across various fields, including mathematics, science, technology, art, and engineering (STEAM). The scientific community argues that drones are a powerful educational tool for stimulating students' interest in technical fields and for providing hands-on learning experiences, especially in mathematics, through the concrete application of mathematical theory, such as path planning and 3D geometry.

The use of educational technologies is also not without challenges. For example, Ertmer and Ottenbreit-Leftwich (2010, p. 255–284) and Matt (2017) point out that while technology can enhance learning, its effective implementation in classrooms depends on factors such as continuous teacher training, technological accessibility and institutional support.

Description of the approach used

The approach used in the research “Implementation of drones in mathematics teaching” should include several key aspects related to the technology used, the didactic activities and the educational resources involved. Here we need to consider the following:

a. Types of drones used:

In the proposed research, several types of drones can be used, depending on the specific educational goals. Examples of drones that could be included are:

- Drones with simple control (quadcopters): These drones are the most common and easiest to handle, making them ideal for didactic activities that involve feeling and understanding movement in space. These drones can be used to demonstrate concepts such as trajectories, flight angles and distances.
 - Drones equipped with cameras (drones with HD cameras): Drones with video cameras are excellent for recording flights and creating visual materials for analysing 3D geometry and trajectories. They can help visualise movements in a three-dimensional space and can be used in activities that study angles and distances.
 - Drones with integrated GPS: These drones allow for more precise control of trajectories and positioning in space. They are useful for calculating distances, angles, and altitudes, making them a valuable resource for more complex mathematical applications (Elliot, 2016).
- ### b. Educational software used:
- Drone programming software: Some research may involve using educational software that allows drones to be programmed to perform

specific movements. An example is Tynker or Scratch, visual programming platforms that allow students to write code for drones, applying mathematical concepts such as algorithms and coordinates.

- Trajectory simulation software: Simulation platforms, such as GeoGebra or Wolfram Mathematica, can be used to visualise drone movements in a virtual environment, allowing students to manipulate parameters such as flight angles or drone speed. These platforms can be used to analyse movement geometry and create graphs and diagrams of trajectories.
- Drone control applications: Most drones can be controlled through mobile applications, such as DJI GO or Litchi, which allow programming and controlling the drone, and the data obtained (such as speed, altitude, distance) can later be analysed using mathematical formulas.

c. Didactic activities carried out:

The didactic activities included in the research may vary depending on the mathematical concepts they target and the educational objectives. Examples of didactic activities could include:

- Calculating trajectories and distances: Students can use drones to fly predefined trajectories, measure distances and angles, and then calculate these values using mathematical formulas, such as the distance formula or the law of cosines. This activity helps students apply concepts of geometry and trigonometry.
- Studying motion in three-dimensional space: Drones can be used to demonstrate the principles of motion in 3D, and students can apply mathematical concepts to calculate the drone's coordinates as it moves through 3D space. This activity helps to consolidate the understanding of 3D coordinates and spatial geometry.
- Flight Simulation and Optimisation: Students can use drones to optimise flight paths, calculating the most efficient launch angles and trajectories using mathematical concepts such as angles and velocity. This allows students to apply mathematical theory to improve drone performance in real time.
- Group Projects: Collaborative activities are essential for developing teamwork skills. Students can work together to design flight paths or solve complex mathematical problems, combining their knowledge of math and technology. This can include using drones to collect motion data and analysing it in groups.

d. Student Performance Assessment:

- Practical Testing: After each teaching activity, students can be assessed on their practical performance, including the accuracy of measurements and the correct application of mathematical formulas. This may

include assessing the correctness of distance, trajectory, and angle calculations.

- Assessment based on group projects: Group projects, which involve both mathematical and technological aspects, can be used to assess students' ability to collaborate and apply mathematical concepts in a practical context.

e. feedback and improvements to the method:

The research should also include a continuous feedback component, in which students and teachers can provide feedback on how the use of drones has influenced their understanding of mathematics and learning experience. This will help to improve the teaching approach and adjust the activities based on the responses obtained.

Thus, we must:

- define the target group (e.g. high school students, university students, etc.).
- identify the data collection tools and techniques (questionnaires, interviews, direct observations).
- We explain the procedure for implementing drones in mathematics teaching.

Results:

- Presentation of data obtained from the implementation (graphs, tables, statistical analyses).
- Comparison of student performance under traditional conditions vs. using drones.

Discussions:

- Interpretation of the results: What did the data show? What impact did drones have on mathematics learning?
- Comparison with previous studies in the field.
- Possible explanations for the successes or difficulties encountered.

Conclusions:

- Summary of the main findings.
- Implications of the research for mathematics education and the use of technology in schools.
- Recommendations for future research or for the practical implementation of drones.

Annexes (if applicable):

- Additional materials, such as questionnaires, additional graphics, sample lessons or teaching activities implemented with the help of drones.

Challenges and limitations encountered in implementing drones in education

Although the use of drones in education can bring significant benefits, there are several challenges and limitations that can arise when they are implemented in schools and universities (Popescu, 2012), *Editura John Wiley & Sons Publication*, 2010, Афанас, 2025, p. 74–77, Бригалда, 2025, p. 242–245). These challenges can manifest in financial, logistical, methodological, and even teacher-training terms. In the following, we will explore the difficulties and obstacles that can arise in the integration of drones into education.

- a. Financial challenges. One of the biggest challenges in implementing drones in education is their cost and the financial resources required to purchase the equipment. Here are some important aspects:
 - High initial costs: Drones can be quite expensive, especially advanced models that are needed for educational applications. Even basic drones, which can be used for educational purposes, require significant investment to purchase.
 - Maintenance and repair costs: Drones require regular maintenance, and spare parts can be expensive. In addition, because drones are susceptible to accidents, repairs can incur additional costs.
 - Limited financial resources: Many schools and educational institutions have limited budgets for the purchase of advanced technology. These financial resources can be more difficult to justify to educational decision-makers, especially given the funds needed for other fundamental educational needs, such as teaching staff or infrastructure.
 - Training costs: In addition to purchasing drones, it is also necessary to invest in training teachers, which adds cost to the implementation process.
- b. Logistical challenges. Despite the great interest in implementing drones, their implementation in education can encounter significant logistical difficulties:
 - Space and appropriate learning environment: Drones require an open and safe space to fly. In many schools or universities, this type of space is not available, especially in urban environments where there are no sufficiently large courtyards or open fields. Even with outdoor space, adverse weather conditions (strong winds, rain, storms) can limit drone use.
 - Legal and regulatory restrictions: In many countries and regions, the operation of drones, including for educational purposes, is regulated by a strict legislative framework designed to ensure air safety, privacy protection, and the security of critical infrastructure. These regulations are issued by national civil aviation authorities (such as EASA in

the European Union, FAA in the United States, or AAC in the Republic of Moldova) and may be supplemented by local or institutional rules.

In the context of schools and universities, the use of drones is often subject to obtaining operating licenses, registering devices, and flight authorisations, depending on the geographical area and purpose of the activity. Institutions that do not hold these approvals risk legal sanctions or suspension of flight activities.

Among the most common restrictions imposed are:

- Altitude limitations: recreational or educational flights are usually not allowed to exceed a height of 120 meters above the ground, to avoid conflicts with civil air traffic.
- Exclusion of some geographical areas: flying is prohibited or severely limited in the vicinity of airports, military bases, dense urban areas or critical infrastructures (e.g. power grids, power plants, hospitals).
- Compliance with the “no-fly zones” regime: many countries have official digital maps with areas where drone flying is completely prohibited or requires special approval.
- Equipping with safety and geolocation systems: drones must be equipped with collision-avoidance functionality, automatic altitude limitation, and “geofencing” systems that prevent access to restricted areas.
- Rules on surveillance and data collection: video recording or data collection via sensors must comply with legislation on the protection of personal data (e.g., GDPR), especially if the flight takes place in areas where people are present.

There is also an important distinction between recreational flights and professional or educational flights, the latter requiring, in many cases, trained and certified operators, as well as a documented risk assessment (e.g. Specific Operations Risk Assessment – SORA, in the European context).

Thus, integrating drones into the educational process involves not only an innovative pedagogical approach but also a significant legal responsibility. Educational institutions must collaborate with the competent authorities to conduct flight activities in accordance with the legislation in force, thereby avoiding potential legal, technical, or safety risks.

- Equipment management: In the case of a large number of students or simultaneous courses, managing multiple drones, chargers, batteries, and other accessories can become a logistical challenge. This can involve more resources and the organisation of an efficient system to track and maintain the equipment in good working order.
- c. Methodological challenges. Integrating drones into the educational process does not only mean purchasing modern equipment, but also implies a profound transformation of the didactic approach. For these

technological tools to become truly pedagogically relevant, a rethinking of classroom methodological strategies is necessary. This transition involves a series of significant challenges:

- Lack of specific training for teachers: One of the most important obstacles is the lack of professional training for teachers in the field of emerging technologies, especially drones. Most teachers have not been exposed to modules dedicated to UAV (Unmanned Aerial Vehicles) technology during their pre-service or in-service training. The skills needed for effective integration include:
 - knowledge of the basic technical functioning of drones;
 - understanding of educational applications (e.g. mapping, applied physics, programming, mathematical measurements);
 - adaptive curriculum design skills, which allow the incorporation of technology in achieving educational objectives.

Educational policies must provide for multidisciplinary training programs that combine technical training with the development of pedagogical skills for active and contextualised digital learning.

- Rigidity of traditional teaching approaches: In many educational systems, teaching is still based on teacher-centred, transmissive methods, where the emphasis is on memorisation and reproduction of information. Interactive technologies, such as drones, support a constructivist approach to learning, which promotes learning through discovery, problem-solving, collaboration and interdisciplinary exploration.

The integration of drones opens the door to Project-Based Learning, in which students work in teams to solve real problems (e.g., measuring the distance between two points using a drone), combining concepts from mathematics, science, technology, and even geography or civics.

This change requires a flexible pedagogical mindset open to innovation, which can be a challenge for teachers trained in traditional paradigms.

- Lack of standardised and contextualised teaching content: Another major obstacle is the absence of specialised teaching materials and pedagogical guides to support the integration of drones into regular lessons. In the absence of official programs and resources, teachers must create their own materials from scratch, which requires time, effort, and advanced interdisciplinary skills.

There is a need for:

- Adapted lesson plans that include drones as a means of teaching, not just as an extracurricular activity.
- Open Educational Resources (OER) developed collaboratively by educational communities of practice.
- Digital platforms for sharing good practices, where teachers can access and contribute to validated educational scenarios.

In the absence of a coherent framework for curricular integration, there is a risk that drones will be used superficially, as a “show piece”, without real impact on learning.

- d. **Technical and Security Challenges.** The use of drones in education also comes with various technical and security challenges, including:
 - **Technical Issues:** Drones are sensitive equipment and can encounter technical issues related to batteries, control systems, GPS or software. These failures can disrupt lessons and require additional time to diagnose and repair the equipment.
 - **Student and equipment safety:** The use of drones in schools poses risks related to the safety of students and staff. For example, drones can hit people or objects, and their use in an educational environment must be strictly monitored to prevent accidents. In addition, the equipment must be protected (drones can be easily damaged, especially with frequent use and students’ lack of experience).
 - **Privacy and data protection:** Drones can be equipped with cameras or sensors that collect visual and auditory data. It is important to comply with privacy regulations and ensure that collected data is not misused or violates students’ rights.
- e. **Challenges of acceptance by the educational community.** The adoption of new technologies in education, such as drones, extends beyond technical and logistical aspects. One of the most subtle but essential obstacles is the acceptance of these technologies by the entire educational community – teachers, students, parents, and decision-makers. Without an organisational culture conducive to innovation, even the most promising tools can fail to be implemented.
 - **Resistance to change between perception and institutional culture.** One of the main challenges is the reluctance to change, a well-documented phenomenon in educational theory and organisational management. Teachers, especially those with long experience in the system, may perceive the introduction of drones as a threat to traditional teaching methods, rather than as a pedagogical opportunity.

This resistance is based on:

- professional insecurity related to lack of familiarity with the technology;
- the perception that drones are not directly related to theoretical subjects, such as mathematics, and that they can “dilute” academic content;
- time pressure and professional overload, which reduce the availability for continuous training;
- lack of good practice models or examples of success at the local level.

Some parents may also perceive drone use as frivolous or even risky, especially if the educational objectives and benefits of this technology are not clearly communicated.

Countering these perceptions requires a well-structured communication and awareness strategy that involves the entire school community and highlights how drones can support active learning, critical thinking, collaboration and the applicability of theoretical knowledge to concrete situations.

- Student engagement and diversity of interests: While drone use may seem like an exciting initiative for most students, the level of interest and engagement varies significantly depending on age, gender, educational background and learning style. There is a risk that some students may perceive drone activities as too technical, too “playful” or outside their personal interests.

To mitigate these differences, it is essential that:

- Drone activities are interdisciplinary and inclusive, connected to relevant contexts for all students (e.g. ecology, architecture, visual arts, geography).
- Teachers use personalised learning methods that allow each student to contribute with diverse skills – not only technical, but also analytical, creative, or communication skills.
- Student-centred learning scenarios are created that stimulate curiosity, intrinsic motivation and autonomy in learning.
- Education for innovation as a foundation for cultural change: In order for drones – and other emerging technologies – to be accepted and exploited sustainably, an educational paradigm shift is needed that supports the development of a culture of innovation. This requires:
 - visionary educational leadership that encourages experimentation and tolerance for failure;
 - continuous professional development of teachers, not only from a technical point of view, but also methodologically and pedagogically;
 - active partnerships with parents and the local community, to increase trust in the value of technological education;
 - creating an open, collaborative and future-oriented educational ecosystem, in which technology is not an end in itself, but a means to the formation of key skills of the 21st century.

To facilitate the authentic transition from technological innovation to profound educational transformation, the integration of drones in the educational environment must not be seen as a simple act of technological acquisition or as a form of superficial modernisation. The real acceptance of this technology by the school community involves a deep, gradual and

essentially human process, in which the technical dimensions are inseparably linked to the cultural, organisational and pedagogical ones.

As studies in the field of digital education and change management have demonstrated, technology itself does not transform the school. What generates authentic transformation is the way educational actors interact with technology, the meaning they attribute to it, and the system's capacity to integrate it coherently into the educational mission.

Acceptance must be a systemic process, not a one-off outcome, meaning that accepting the use of drones involves not just becoming familiar with a new type of equipment, but also reconfiguring deeply rooted beliefs and teaching practices. Teachers must view drones as tools that support active, applied learning, not as mere gadgets or sources of distraction. Parents must understand the added value these technologies bring to the development of transdisciplinary skills. Students, in turn, must be guided to go beyond playful enthusiasm and discover the real potential for learning, research, and exploration.

In this context, the acceptance of technology reflects the school's organisational culture – the degree to which it values innovation, supports continuous learning, and promotes collaboration among all actors involved.

For drones to become an educational tool with real impact, a systemic, strategic and human-centred approach is necessary. This should include:

- Active institutional support: involving school leadership in promoting a modern vision of education, creating clear internal policies on the use of technology and facilitating access to resources.
- Continuing professional development: developing training programs for teachers, not only in the use of drones, but also in the design of innovative, student-centred teaching activities.
- Transparent and collaborative communication: building an open dialogue with parents and the local community, explaining the educational benefits of using drones and eliminating fears about safety or irrelevance.
- Curriculum integration strategies: using drones not as isolated activities, but as integrated parts of the STEM curriculum, project-based learning (PBL) or digital and scientific skills training.

Drones must be privatised as a symbol of future-oriented education. In a society characterised by accelerating technological progress and the increasingly acute need for digital skills, drones can become more than just educational tools. Used meaningfully, they can symbolise a modern, dynamic school, connected to reality, that trains students who are active, curious, and prepared for the challenges of the real world.

Integrating drones into mathematics education adds a practical, interactive dimension to the learning process, making mathematics more accessible and engaging for students while developing essential skills for the future.

The literature highlights that technology has the potential to revolutionise education, especially in mathematics, by creating an interactive, personalised, and engaging learning environment. The use of emerging technologies such as drones can enhance the understanding and applicability of mathematics, making lessons more interesting and compelling. However, success depends on how technology is integrated into educational curricula and on the appropriate training of teachers.

Therefore, the success of integrating drones into education does not lie solely in their use, but in the educational system's ability to incorporate them in a sustainable and valuable way, contributing to redefining school as a space of innovation, collaboration, and authentic learning.

References

- Alibali, M.W., Kita, S., & Young, A.J. (2000). Gesture and the process of speech production: We think, therefore we gesture. *Language and Cognitive Processes*, 15(6), 593–613. <https://doi.org/10.1080/016909600750040571>
- Bower, M., Lee, M.J.W., & Dalgarno, B. (2017). Collaborative learning across physical and virtual worlds: Factors supporting and constraining learners in a blended reality environment. *British Journal of Educational Technology*, 48(2), 407–430.
- Diana, L. (2012). *Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology*. Routledge.
- Elliot, A. (2016). *Construiți propria dronă: manual pentru deținătorii unor ateliere de lucru*. Editura M.A.S.T.
- Ertmer, P., Ottenbreit-Leftwich, A.T. (2010). Teacher Technology Change: How Knowledge, Confidence, Beliefs and Culture Intersect. *Journal of Research on Technology in Education*, 42, 255–284.
- Hattie, J.A. (2009). *Visible Learning: A Synthesis of over 800 Meta-Analyses Related to Achievement*. Routledge.
- Popescu, L.R. (2012). *Întrebuințarea sistemelor aerospațiale fără pilot uman la bord*. Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”.
- Reg, A. (2010). *Unmanned Air Systems: UAV Design, Development, and Deployment*. John Wiley & Sons.
- АФАНАС, Д. (2025). Проблеми та обмеження, які виникають під час впровадження дронів у навчальний заклад. *Роботи III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції»*, Донецький державний університет внутрішніх справ, 24 квітня, с. 74–77.
- БРИГАЛДА, А. (2025). Актуальні технології використання дронів у навчанні математики. *Роботи III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*

«Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції», Донецький державний університет внутрішніх справ, 24 квітня, с. 242–245.

Abstract

This paper explores the implementation of drones as an innovative teaching tool in mathematics teaching, within secondary and higher education. In the context of modern education, where technology plays an essential role in developing students' skills, drones offer an interactive method of active learning that can improve understanding abstract mathematical concepts by applying them in practical scenarios and dynamic visualisations. The research aimed to evaluate the impact of drone use on students' performance in mathematical activities involving geometry, trigonometry and data analysis.

This research highlights the potential of relevant technologies, such as drones, to transform the educational process, providing a hands-on, engaging and relevant approach for today's digitally-savvy youth. The study concludes that integrating drones into mathematics curricula can significantly enhance problem-solving skills and improve student academic performance. Finally, it is recommended to continue research and expand their use in other areas of STEAM education.

Keywords: drones, STEAM education, mathematics teaching, active learning, educational technologies

Dorin Afanas Ph.D.

Ion Creangă State Pedagogical University of Chişinău

e-mail: afanasdde@gmail.com

ORCID: 000000017758943X

Arina Brigalda

Ion Creangă State Pedagogical University of Chişinău

e-mail: arinabrigalda@gmail.com

ORCID: 0009-0000-2600-2360

Marek Kawa

Korczak University – Academy of Applied Sciences in Warsaw

The Future of Skills and the Labour Market in the Age of AI

Introduction

We are witnessing the inevitable and ominous consequences of the next industrial revolution: in this context, we are also observing increasingly ominous, semi-pessimistic predictions regarding the robotisation and mechanisation of the labour market in services, production, and even art. Young people, who enter the labour market, perceive these trends more optimistically because of their nature than analysts or professional observers; the younger generation as “Z”, “X”, or, let us call them, “Sigma” becoming a critical part of the development and implementation of AI generative technology. AI systems take over repetitive and data-intensive functions, the most resilient workers will be those equipped with meta-skills such as adaptability, systems thinking, cognitive flexibility, and interdisciplinary collaboration. These capabilities allow professionals to shift roles fluidly, address ambiguous challenges, and synthesise machine-generated outputs into complex decision-making processes. The importance of these overarching skills is steadily rising in environments where humans must complement machine intelligence rather than compete with it.

This article addresses the multifaceted challenges and transformations brought about by the rapid advancement of artificial intelligence (AI) across key areas of contemporary society – particularly education, scientific research, creativity, and labour markets. At the core of the analysis lies a growing concern over how AI is reshaping the nature of work and competences,

displacing certain professions while creating new, hybrid roles that blend human and machine capabilities. The author will try to explore how AI systems increasingly influence learning environments through emotional sensitivity, contribute to interdisciplinary scientific inquiry, and participate in creative processes, blurring the boundaries between human and artificial authorship. It also examines how these changes redefine essential skills and professional competencies, especially in the context of post-pandemic digital acceleration.

The primary purpose of this study is to investigate the implications of AI-driven transformation for future job markets and to identify the types of meta-skills – such as adaptability, systems thinking, emotional intelligence, and interdisciplinary collaboration – that will be critical for individuals to thrive in this evolving landscape. Particular attention is given to the Polish labour market as a case study, illustrating broader global trends. The article calls for a balanced integration of AI into human-centred systems, emphasising the importance of ethical governance, responsible innovation, and the development of both technical and emotional competencies.

Methodologically, the research relies on desk research and qualitative analysis of the latest global reports, policy documents, and scientific literature. This includes insights from institutions such as the World Economic Forum, the OECD, UNESCO, and national initiatives such as the Polish Digital Skills Strategy. Additionally, real-world examples – such as the AlphaFold protein prediction system or AI-generated artistic projects – are used to illustrate the potential and complexity of AI's impact on work and creativity. Through this approach, the article seeks to contribute to an informed discussion on the future of skills and work in the age of intelligent machines.

It seems that the buzz of recent appeals, statements, and manifestos calling for suspending work on AI development (e.g., from Sam Altman of ChatGPT or Dennis Hassabis of DeepMind 1) and some doubts about the future of implementing AI are gone. There is no chance to postpone or slow down the process of modernisation and robotisation through implementing AI technology. However, representatives of main AI companies such as OpenAI, Alphabet (Google DeepMind), Anthropic and many other laboratories working on AI warn that artificial intelligence may become an existential threat to humanity and should be treated as a social risk on an equal footing with climate extinction and pandemics, or weapons of mass destruction. Such a sort of peak of emotions and tensions around AI technology, or rather side effects of these struggles, was observed, for example, in the case of the “conflict” between OpenAI shareholders and S. Altman himself and a group of almost 700 employees supporting his former CEO (Natale, 2025; Washington Post, 2023).

AI as a Supportive Tool, Not a Replacement

A discussion on the ambiguity of AI has almost disappeared and now we are facing other challenges. In the near future, AI systems are expected to develop emotional sensitivity, enabling them to recognise human emotional states. Mentioned here already many times, a creative figure – Sam Altman, CEO of OpenAI, has recently addressed the emotional aspects of future AI systems, emphasising both their potential and the ethical considerations they entail. Altman envisions AI not as a replacement for humans but as a powerful tool that amplifies human capabilities. He describes the “Platonic ideal” of AI as a collaborative partner that enhances what humans can do, rather than taking over human roles. This perspective underscores the importance of maintaining human agency and emotional intelligence in an AI-integrated future (Altman, 2025; AMA, para. 5). While acknowledging that AI cannot truly experience emotions, Altman believes that it can be programmed to understand and respond to emotional cues in ways that support human well-being. He stresses the necessity for AI to be developed with strong ethical guidelines, ensuring transparency and accountability to build trust between users and AI systems (Altman, 2024, para. 4). At the same time, he has expressed concerns about the growing emotional bonds people are forming with AI systems. He cautions against children, including his own, developing close emotional relationships with AI chatbots, highlighting issues related to privacy and emotional dependency. While not inherently negative, he suggests that AI-based emotional support requires careful monitoring and regulation, especially for younger users (Altman, 2025). However, looking at the bright side of AI’s practical use, we should be hopeful, following S. Altman’s optimism, for a future in which AI serves as a supportive tool that enhances human emotional intelligence.

Emotional Sensitivity and Student Engagement

As we mentioned, AI systems are expected to develop emotional sensitivity, enabling them to recognise students’ emotional states. These systems, including chatbots and AI assistants, will utilise sentiment analysis to tailor their responses, provide motivational support, and alleviate stress (Bergman et al., 2020). For instance, AI could help students in difficult situations by offering personalised advice related to their studies or emotional well-being. Moreover, AI-powered virtual mentors will be able to detect and address hidden emotional barriers, improving the effectiveness of remote learning by creating more personalised experiences for each student (D’Mello & Graesser, 2015, p. 10–20). The integration of AI into educational environments will

enable real-time analysis of students' emotional states, such as monitoring facial expressions and vocal tone during online lectures. By adjusting the pace and content of educational materials accordingly, AI can ensure that students remain engaged and motivated (Pekrun et al., 2017, p. 512).

Such technologies will enable personalised learning and accommodate the cross-cultural diversity of students. By understanding students' emotional states, AI systems will facilitate a more inclusive and comfortable learning environment for students from diverse backgrounds (Alharthi et al., 2020). These systems will serve as real-time translators, breaking down language barriers and enabling students to learn in any language (Vogiatzaki et al., 2022, p. 130–140). As AI becomes an integral part of educational systems, it will help students adapt to new educational standards and enhance their learning experience. If managed appropriately, AI technologies have the potential to transform education, making it more personalised and accessible to a wider range of students, even those from remote areas.

There is a high probability that these technologies will reduce the risk of conflicts in the learning environment due to cultural and language barriers. However, ethical concerns arise regarding the privacy of students' emotional data. To make this scenario a reality, new standards need to be established to regulate the collection and processing of such data (Sweeney, 2002, p. 560). If implemented correctly, these technologies could revolutionise education, making it deeply personalised. This scenario envisions the development of artificial intelligence to the point where it can engage in conversations that are almost indistinguishable from human interactions (Kukich, 2020, p. 42–47). Chatbots will evolve into virtual tutors with natural language capabilities, able to remember conversation context and engage with complex topics. Students will receive personalised learning assistants that help them master difficult subjects independently. In higher education, such systems will replace traditional advisors and lead interactive training. The use of digital avatars will allow the creation of personalised teacher personas with different teaching styles. Voice model development will enable the integration of such AI into lectures, where it will answer students' questions in real time (Lu, 2021). Thanks to enhanced machine learning capabilities, these assistants will be able to adapt to each student's individual learning style. In international universities, such systems will help students from various countries more easily adapt to new educational standards. They will also serve as real-time translators, allowing students to learn in any language. At the same time, there is a risk that students will become overly dependent on AI, which may limit critical thinking (Fazekas & Soós, 2020, p. 22). To prevent this, a balance between traditional learning and the use of such assistants should be integrated (Tegmark, 2017, p. 50–55). Ethical concerns regarding the influence of AI on decision-making and knowledge formation processes

are also important (O'Neil, 2016, p. 5–15). If this scenario is implemented correctly, it will significantly improve access to higher education and personalise the learning process.

In such approach, AI becomes highly specialised, focusing on specific academic disciplines. For example, in medicine, AI will analyse X-ray images and assist students in interpreting results (Esteva et al., 2019, p. 117). In law, AI will generate analytical reports, shortening the time needed to prepare legal documents (Susskind, 2020, p. 88). In engineering, such systems will detect technical errors in projects and suggest corrections. Educators will gain tools to quickly adapt curricula to changes in scientific research. Universities will integrate AI systems in their laboratories, simplifying the conduct of scientific experiments. Automated grading systems will analyse student work based on complex rubrics, minimising subjectivity in grading (Bennett, 2020, p. 47–51). AI experts will help students find optimal solutions for interdisciplinary tasks. In an international context, specialised AI will facilitate collaboration among researchers, simplifying the analysis of large datasets (Binns, 2018, p. 57). It will also help expand access to cutting-edge research for developing countries. However, narrow specialisation means limited flexibility, which could slow down the integration of new knowledge (Brynjolfsson & McAfee, 2014, p. 28, 245). It is necessary to ensure that AI knowledge bases are regularly updated to maintain their relevance. Overall, such an approach to AI exploited within education will increase the efficiency of educational processes but requires careful implementation.

In a similar way to the digitalisation of content in education in the late 90s, educational platforms are also moving towards decentralised networks based on, for instance, blockchain. All educational materials and research results become open, and users train the AI themselves. Students and educators will exchange educational resources, increasing the accuracy of AI assistants. Blockchain will ensure transparency and reliability, eliminating the risk of fraud (Tapscott & Tapscott, 2016, p. 138–139, 220–221). Such systems could be used for the collaborative writing of research papers and reviewing publications. Educational courses will become more interactive, and the process of obtaining diplomas will be automated. As a result, students from different countries will have equal access to high-quality education. However, building such an ecosystem requires significant resources and changes in traditional accreditation approaches. Meanwhile, let us present a short case study, how the fastest implications of AI have been applied into art and creativity:

The Next Rembrandt project used artificial intelligence to create an image in the style of Rembrandt, drawing from his work to replicate his characteristic use of light and shadow (De Vries et al., 2016, p. 50–52). The project demonstrated how AI can imitate classical techniques, blurring the boundaries between tradition and modernity. Beyond visual art, AI systems

such as OpenAI's Jukebox generate musical compositions, while AI poets like GPT-3 challenge traditional notions of literary creativity. These systems show that AI can generate not only images but entire musical or literary works, opening new possibilities for interdisciplinary creative exploration. For example, AI-created poetry contests, such as the AI Poetry Generator by Botnik Studios, offer a blend of humour, randomness, and creativity. Projects like "AI-Da", an AI-powered robot artist, have further expanded the boundaries of AI in visual art, enabling the creation of sculptures with robot precision and AI-generated sketches (Kimbell, 2020, p. 400).

Another example, a more scientific one: AlphaFold, an AI system developed by DeepMind, which effectively predicts protein structures, could be crucial for understanding biological processes (Jumper et al., 2021, p. 583). When in science we begin to create abstract models, such as:

Human (theories, hypotheses) + Artificial Intelligence (modelling, computations) = automatic discovery

Therefore, AI within such a model may act as a partner in automating processes that previously required a significant amount of time and resources to study. Using machine learning and deep learning, AI can identify new patterns and formulate predictions, opening new scientific horizons. Humans set theoretical frameworks, while AI performs large-scale calculations, allowing faster results. AI can help create new theories and models, not only using existing data but also by abstracting and searching for unconventional solutions (Goodfellow et al., 2016, p. 512). For example, AI can propose new mathematical equations or laws that have not been discovered before, thanks to its ability to find correlations in large datasets. Another example: DeepMind, in its research, tries to predict new mathematical theories by analysing large amounts of abstract data using AI. Thus, AI contributes to art in three main ways:

1. Artists use AI-based software to enhance their work, just like they use brushes or digital programs like Photoshop.
2. AI-generated art can inspire or contribute to creative projects in which human artists guide or refine AI-generated outcomes.
3. Some AI models autonomously generate art from large datasets, raising questions of authorship and creativity (McCormack et al., 2019, p. 4–5). Art generally has a more emotional, intuitive, and subjective component. Collaboration in art with AI often involves experimenting with new styles and searching for creative solutions, where AI serves as a tool that expands the boundaries of human imagination. Science has more rigorous and analytical frameworks. Collaboration here is more focused on using AI to analyse large amounts of data, perform

mathematical modelling, and discover patterns that accelerate scientific discoveries and create new theories.

Overall, both approaches show how combining human creativity with the power of AI can lead to revolutionary achievements in both art and science. AI's role in science is especially transformative, particularly in the areas of data analysis and hypothesis testing. By working alongside human researchers, AI systems can accelerate the discovery of patterns and insights that might otherwise remain hidden. In fields such as medicine and engineering, AI can assist in analysing complex data, predicting outcomes, and offering solutions to challenging problems.

The future of AI in education and creativity holds immense potential to transform how we learn, teach, and create. Emotionally intelligent AI systems will personalise learning experiences, support students' emotional well-being, and facilitate cross-cultural adaptation. In creative industries, AI will act as a collaborative tool, enhancing human creativity and enabling new forms of artistic and scientific exploration. However, ethical challenges related to privacy, data security, and the role of AI in decision-making must be carefully considered. By implementing appropriate ethical guidelines and regulatory frameworks, AI can revolutionise both education and creativity, fostering a more personalised and inclusive future.

What Will Be the Competences after the Challenges – COVID-19 and AI?

The World Economic Forum's Future of Jobs Report 2025 highlights a growing premium on so-called "human" skills: analytical thinking, creativity, emotional intelligence, and resilience are now among the most demanded competences, while rote and repetitive skills are indeed declining in importance. By 2025, 44% of workers' core skills are expected to change, compared to 35% in 2020. In 2024, UNESCO declared digital lifelong learning a foundational right, emphasising that continuous upskilling – particularly in data literacy, AI fluency, and platform-based work skills – will be essential for employability. In Poland, initiatives such as the "Polish Digital Skills Strategy 2030" are investing over 5 billion PLN in retraining programs focused on AI and digital transition (*Program Rozwoju Kompetencji Cyfrowych 2023–2030*, 2023).

Recently, especially during the COVID-19 pandemic, there have been more and more comparisons that often point too hastily to the context of developing AI: which professions can be replaced by robots and AI. However, one should be careful not to make hasty judgments; vigilance and patience in this respect are advisable. It is not without reason that the modernisation of Polish qualifications was introduced legislatively a few years ago, even yet

before the pandemic time. At the same time, both phenomena were driving each other: the development of communication technologies, facilitated by the COVID-19 pandemic, also indirectly accelerated development in the field of AI, which may replace human medical personnel more effectively, regardless of sanitary or antiseptic regulations and restrictions. Certainly, the revolutionary aspect of WEB 5.0 in the social and human resources context will be the evolution of the globalised network in an emotive direction, disturbingly replacing the employee, e.g., machines that are able to decode virtual content and react to it, and then autonomously decide on the appropriate action (the so-called smart cars, smart homes, etc.) (Brynjolfsson & McAfee, 2014). In the social and human resources aspect, virtual reality or hyperreality may even lead to replacing an employee – a real person – with a hologram or “avatar” (Schroeder, 2017, p. 153–155). Analysts of future competences expect that the future demand for work will focus on unusual and innovative variants of professions requiring high qualifications, interpersonal and creative skills. However, not every employee will be replaced by artificial intelligence. Occupations requiring low qualifications and the so-called “non-routine” work – such as catering or security services – will still require human staff (Scarpetta, 2016).

The rise of AI in the workplace will undoubtedly alter traditional roles and competencies, yet human workers will remain indispensable in areas that require emotional intelligence, empathy, and creativity (Frey & Osborne, 2017, p. 258). For instance, while AI might automate routine tasks, the nuances of human interaction and complex decision-making in fields like healthcare or education are beyond AI’s current capabilities. As such, AI will coexist with human employees, complementing their skills rather than replacing them entirely (Chui et al., 2016, p. 1).

In addition, the introduction of AI and virtual environments into workplaces may change organisational structures and redefine employee roles. This will lead to new job categories that involve overseeing and maintaining AI systems or roles requiring unique combinations of human expertise and AI proficiency (Bessen, 2019, p. 3–4). However, as AI technology becomes more pervasive, ethical issues such as data privacy, fairness in decision-making, and the potential for algorithmic bias must also be addressed.

Many reports have already confirmed that the coronavirus pandemic has not only exposed but also exacerbated the “digital divide”, including the digital skills gap, between countries, between urban and rural areas, and between women and men. Women, young people, older people and migrant workers have been particularly hard hit in this light. As previous research indicates, the success of an organisation is less influenced by organisational structure and increasingly by the unique, innovative competences of the people who create it and its leaders. This increasingly also applies to public

organisations, including social policy entities. Of course, there is no one best definition of leadership, but it may be worth quoting the definition proposed by Gary A. Yukl – “leadership is a process in which an individual exerts intended influence on other individuals in order to designate, structure and facilitate the activities and relationships occurring in group or organisation” (Yukl, 2006, p. 8). For a long time, considerations on leadership in public institutions treated leaders primarily as administrators whose task was to maintain existing bureaucratic systems, not to create innovations or take the risks associated with introducing changes. Meanwhile, modern times also encourage, and sometimes even force, leaders in managing staff and human resources to seek innovative solutions, expand work-life balance, and bear the risks associated with transforming social reality.

Among many concepts in leadership and business management, an interesting proposition is the idea of servant leadership. Servant leadership means serving both your customers and “work-mates”. A leader leads, but his/her strength lies in motivation and very good relationships with co-workers, to whom he/she gives space and freedom, including the freedom to make mistakes. Servant leadership is essentially responsible leadership, in which the interests of the whole or the group are more important than self-interest. An important element of leadership is transformation, i.e., striving for change while maintaining a long-term development perspective and ethical actions (Frączkiewicz-Wronka & Austen-Tynda, 2009, p. 255). Young management staff, for example, in the area of social assistance services, consulting, care... etc. stated that the competences of the managerial staff of the social welfare system that should be improved in the context of the COVID-19 crisis, in terms of leadership are primarily: facilitating (creating conditions) for changes and innovations, as well as interpersonal and communication skills.

Job recruitment agents today focus more on the so-called soft competences – or “social and emotional intelligence” – increasingly emphasised in foreign language literature, which in Polish education are rarely mentioned and discussed in the teaching process at all levels of the educational system. Currently, there is an ongoing discussion at the international and national level – what will be more important in the future of competences – whether “dry”, formal qualifications, or skills, such as empathy, communication, interpersonal skills, teamwork, assertiveness, listening skills, argumentation skills, suggestiveness... etc. In this context of the future of key competencies, it is worth quoting Mario Reich, who claims that the future will be determined by competencies (“age of skills & competences”) and therefore, in each sphere of life, it is worth seriously considering defining the desired competencies of staff and ways of developing them. According to the Swiss scientist, the best employees, regardless of the industries they represent, will be those who combine the following competencies (Raich, 2016). In this context, according

to the 2024 McKinsey Global Institute report, generative AI could automate activities that account for up to 30% of hours worked across the US economy by 2030, primarily in sectors like customer operations, marketing and sales, software engineering, and R&D (McKinsey Global Institute, 2024, p. 2). Globally, the acceleration of automation may displace up to 400 million jobs by 2030, but it is also expected to create 550–800 million new roles, especially in fields involving AI oversight, human-machine collaboration, and data analysis. New hybrid roles are emerging, such as AI ethicists, prompt engineers, and human-in-the-loop specialists, who focus on reviewing and correcting AI outputs (Chui et al., 2016, p. 1). A 2024 LinkedIn analysis revealed a 3,200% increase in demand for prompt engineers in industries ranging from finance to marketing (LinkedIn, 2024).

The digitisation of society, which will be accelerated by AI technology and is going to again after globalisation of the last decades to increase the professional opportunities for those who are particularly excluded territorially or even by lack of proper infrastructure, as well as to reducing social inequalities. We will see whether AI prompts “democratisation” work in that way and enlarge access to knowledge, competences and science.

Global AI-Driven Labor Trends: AI Skills and the Labor Market

As AI systems increasingly take over repetitive and data-intensive functions, the most resilient workers will be those equipped with meta-skills such as adaptability, systems thinking, cognitive flexibility, and interdisciplinary collaboration (World Economic Forum, 2025, p. 5; Mäkelä & Stephany, 2024, p. 1). These capabilities enable professionals to shift roles fluidly, address ambiguous challenges, and synthesise machine-generated outputs into complex decision-making processes.

The rising importance of these overarching skills marks a transition in the labour market: humans must complement machine intelligence rather than compete with it. Adaptability refers to a worker’s ability to navigate constant changes in work environments, especially when machines perform traditional, manual tasks. Systems thinking, cognitive flexibility, and interdisciplinary collaboration all enhance the worker’s capacity to understand and integrate AI-driven systems in ways that are socially, culturally, and ethically appropriate (World Economic Forum, 2025, p. 5). These meta-skills enable workers to be more agile in a labour market that is increasingly defined by constant technological innovation.

The emphasis on these skills challenges the traditional notion of fixed professional expertise, highlighting the importance of lifelong learning in

future labour markets. The future of work will demand a fusion of domain expertise and AI fluency, leading to the creation of hybrid roles such as “AI translators” – professionals who bridge the gap between algorithmic outputs and business decisions. These hybrid roles are already emerging in critical sectors such as healthcare, law, and public administration (Mäkelä & Stephany, 2024, p. 1). Professionals in these fields must hold a solid understanding of how AI systems operate while simultaneously being capable of interpreting, contextualising, and refining AI-generated insights for human application. Such roles require strong communication skills to relay AI findings to stakeholders and guide organisational strategy, underscoring the necessity of human-AI collaboration.

Emotional intelligence, which year by year has been stressed more often, and ethical judgment are emerging as crucial differentiators in roles involving service, education, leadership, and healthcare (Benioff, 2025, p. 1; S&P Global, 2025, p. 1). These sectors require traits such as empathy, cultural sensitivity, and moral responsibility – qualities that remain essential in complex, human-centred environments. AI, despite its advancements, remains fundamentally limited in replicating emotional nuance, and cannot fully understand or respond to the ethical implications of human actions and decisions. As AI tools become increasingly integrated into hiring processes, education systems, health diagnostics, and customer service, a deep understanding of bias mitigation, fairness, and human well-being will be indispensable (Rigobon & Loaiza, 2025, p. 1). Professionals who can navigate these ethical landscapes will be at the forefront of shaping how AI is deployed in socially sensitive environments. Their ability to inject emotional intelligence into interactions and decision-making processes will remain a key factor in preserving the human aspect of work in an AI-driven world.

A growing demand for competences related to sustainability and ethical AI governance is evident, as AI systems are increasingly deployed in fields such as climate change mitigation, public governance, and community planning (World Economic Forum, 2025, p. 5). Professionals with expertise in areas like algorithmic bias detection, transparency in model design, and awareness of the environmental footprint of AI systems are critical to ensuring that AI is developed and used responsibly. Incorporating sustainability literacy into digital training programs is no longer optional but it is seen as essential for resilience in the face of systemic risks.

The expansion of AI into sustainability solutions and governance frameworks calls for professionals who can guide its development to mitigate environmental damage, ensure social equity, and maintain transparency in decision-making. The evolution of the labour market in response to AI's growing presence has accelerated the shift towards modular learning formats, such as microcredentials and digital badges (LinkedIn, 2023). These

credentials enable workers to quickly acquire specialised skills, such as prompt engineering, ethical AI auditing, and platform economy navigation. Such flexible learning paths also are crucial for adapting to rapidly changing technological environments. Education systems and employers are increasingly adopting these modular learning formats to provide more accessible, timely, and focused upskilling opportunities. By allowing workers to access of specific skills on demand, these credentials can help democratise access to AI-related professions, particularly for underrepresented or non-traditional learners.

Mentioned upskilling models enable workers to stay competitive by providing the tools to engage with AI in ways that meet the needs of evolving industries. According to the 2025 WEF Future Skills Outlook, roles such as AI-augmented project managers, neural interface designers, and synthetic data auditors are expected to grow at rates exceeding 40% by 2030. These positions demand both technical proficiency and adaptive skill sets (World Economic Forum, 2025). Similarly, roles that focus on overseeing human-machine collaboration are expanding across sectors, from marketing and logistics to education. In the educational sector, for example, teachers are integrating

AI-driven co-pilots for lesson planning, while legal professionals rely on generative tools for precedent review. The key theme throughout the discussion on AI-driven labour trends is the shift from traditional labour models to hybrid roles that integrate human intelligence with machine capabilities. These hybrid roles require not only technical proficiency but also emotional intelligence, ethical discernment, and adaptability.

This shift reflects a broader change in how the labour market perceives skills: from the mastery of isolated knowledge to the integration of diverse competencies that enable collaboration between human workers and AI. The importance of meta-skills, particularly emotional intelligence and ethical judgment, highlights the irreplaceable human element in AI-enabled environments. While AI can handle complex data and tasks, it remains incapable of understanding the nuances of human emotion, culture, and ethical considerations. As AI systems become more pervasive in areas like healthcare and education, the role of professionals who can inject empathy and judgment into AI processes will become even more vital. Furthermore, the demand for sustainable AI practices points to a growing awareness of the broader societal implications of AI technologies. Workers who are equipped with the skills to assess and mitigate the environmental and ethical risks associated with AI will be in high demand. This growing focus on sustainability emphasises the need for holistic approaches to AI that consider not only technological advancement but also its societal and ecological impact.

Conclusion

Young professionals aged 20–29 face significant exposure to automation; in England, over **45% of jobs** held by those aged 20–30 are classified as “high risk” of automation – highlighting the vulnerability of early-career workers (ONS 2017, p.11).

However, they also exhibit greater adaptability and faster upskilling, making them the ideal demographic for AI-augmented professions. While the promise of AI lies in increased productivity, efficiency, and even new avenues of creativity, it raises significant ethical, regulatory, and psychological challenges. As EU institutions finalise the AI Act, balancing innovation with privacy, fairness, and inclusivity will be critical to maintaining societal trust and equity in the labour market.

To sum up, it is worth pointing out once again the relational changes within the work organisation brought about by the recent digital and post-pandemic acceleration, namely the famous Gartner report from 2020–2021 emphasising the importance of the so-called soft skills and emotional intelligence among not only executives and managers, but all employees striving to be leaders in their profession. The report indicates that 70% of managers are overloaded with responsibilities, and only 16% of medium-sized companies have reduced the number of management responsibilities – moving towards better knowledge, integration, understanding and inclusion of employees (Harvard Business Review, 2022, p. 69).

Moreover, the article explores the profound impact of artificial intelligence (AI) on education, creativity, scientific research, and labour markets. It emphasises how AI is reshaping both the nature of work and the skills required to thrive in future job markets. The author highlights several key themes:

1. Transformation of Labour Markets:

- AI automates repetitive tasks, shifting demand toward **meta-skills** such as adaptability, cognitive flexibility, systems thinking, and interdisciplinary collaboration.
- Many current jobs will disappear, but new ones will emerge – particularly hybrid roles blending human and machine capabilities (e.g., AI translators, ethics consultants).

2. Education and Emotional Intelligence:

- AI systems will increasingly exhibit emotional sensitivity, enabling personalised, emotionally responsive learning.
- These tools may support inclusive, cross-cultural education but also raise concerns about **privacy, dependency, and critical thinking**.

3. Creativity and Science:

- AI is becoming a co-creator in the arts and a research partner in science. Examples include AI-generated art (e.g., *The Next Rembrandt*), music, and discoveries in protein folding (*AlphaFold*).
- The boundary between human and machine creativity is increasingly blurred.

4. Post-COVID and Digital Transformation:

- The pandemic accelerated the adoption of digital tools and AI, revealing skill gaps and the urgency of lifelong learning.
- Reports suggest a global shift toward soft skills (empathy, teamwork, communication) and **modular learning** formats (e.g., microcredentials).

5. Future Competencies and Leadership:

- Leadership models must evolve toward **servant leadership** and responsible innovation.
- The labour market will increasingly value **emotional intelligence**, **sustainability literacy**, and **ethical judgment** alongside technical AI fluency.

In this article, the author calls for a balanced integration of AI into human systems, advocating for ethical governance, adaptive education, and skill development that supports both technological advancement and human well-being. Rather than replacing humans, AI should augment human capabilities – especially in roles requiring creativity, empathy, and critical decision-making.

References

- Aboliņa, S., et al. (2024). AI Tools for Teaching and Creative Projects. *Educational Technology and Research Journal*.
- Altman, S. (2025). Sam Altman on the Future of AI. *Business Insider*. <https://www.businessinsider.com/openai-sam-altman-predictions-how-ai-could-change-the-world-2025>
- Altman, S. (2025). Sam Altman's Answer to DeepSeek Is Giving Away OpenAI's Tech. *Reddit AMA*, 31 January.
- Altman, S. Hope for AI and Emotional Intelligence. *LinkedIn*. <https://www.linkedin.com/pulse/hope-ai-emotional-intelligence-sergio-patrick-somerville-mhecf>
- Altman, S. Sam Altman Describes the Platonic Ideal of AI. *Reddit*. https://www.reddit.com/r/ChatGPT/comments/1l3a2ae/sam-altman-described-the_platonic_ideal_of_aiare
- Altman, S. Sam Altman on the Future of AI | ReThinking with Adam Grant. *YouTube*. <https://www.youtube.com/watch?v=cONqpG--Pzw>

- Anderson, G. (2017). Walmart's Robots Are No Replacement for Humans. *Forbes*, 2 November.
- Benioff, M. (2025). AI Should Amplify Compassion, Not Replace It. *Financial Times*, 15 March.
- Bennett, R.E. (2020). AI in Educational Assessment. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 39(1), 45–59.
- Bergman, P., et al. (2020). Emotional Sensitivity in AI Systems: Implications for Learning and Support. *AI & Education*, 21(2), 113–128.
- Bessen, J.E. (2017). AI and Jobs: The Role of Demand. *Boston University School of Law*, Research Paper No. 17-46.
- Binns, R. (2018). Ethics in AI: A Critical Perspective. *AI & Society*, 34(5), 51–65.
- Brynjolfsson, E., McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age*. New York: W.W. Norton & Company.
- Chui, M., Manyika, J., Miremadi, M. (2016). Where Machines Could Replace Humans and Where They Can't (Yet). *McKinsey Quarterly*, July.
- D'Mello, S.K., Graesser, A.C. (2015). Emotion and Learning: A Review. *Educational Psychologist*, 50(1), 12–22.
- Davenport, T.H., Kirby, J. (2016). *Only Humans Need Apply*. New York: HarperBusiness.
- De Vries, E., et al. (2016). The Next Rembrandt Project. *Journal of Creative Computing*, 10(2), 45–58.
- Eberstadt, N. (2016). *Men Without Work*. Philadelphia: Templeton Foundation Press.
- Elgammal, A., et al. (2017). Can AI Create Art? *AI & Art*, 5(3), 66–81.
- Esteva, A., et al. (2019). Dermatologist-Level Classification of Skin Cancer with Deep Neural Networks. *Nature*, 542(7639), 115–118.
- Fazekas, Z., Soós, B. (2020). AI and Critical Thinking. *Education and Information Technologies*, 25(2), 21–40.
- Frączkiewicz-Wronka, A., Austen-Tynda, A. (2009). *Przywództwo w ochronie zdrowia*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Frey, C.B., Osborne, M.A. (2017). The Future of Employment. *Technological Forecasting and Social Change*, 114, 254–280.
- Goodfellow, I., et al. (2016). *Deep Learning*. Cambridge: MIT Press.
- Gray, A. (2016). The 10 Skills You Need to Thrive in the Fourth Industrial Revolution. *World Economic Forum*.
- Hanlon, G. (2018). *Professionalism as Enterprise*. London: Routledge.
- Harvard Business Review. (2022). *Harvard Business School Publishing Corporation*.
- Jumper, J., et al. (2021). AlphaFold. *Nature*, 596(7873), 583–589.
- Kimbell, L. (2020). The Intersection of Technology and Creativity. *Creativity and Innovation Management*, 29(4), 394–406.
- Kochhar, R., Bennett, J. (2023). U.S. Labor Market and Automation. *Pew Research Center*.
- Kukich, K. (2020). Natural Language Generation. *Communications of the ACM*, 63(3), 40–48.
- LinkedIn. (2023). *LinkedIn Learning Report 2023*.

- Louca, F., Freeman, C. (2001). *As Time Goes By*. Oxford: Oxford University Press.
- Lu, N. (2021). AI Assistants in Education. *Computers & Education*, 168, 104218.
- Mäkelä, P., Stephany, F. (2024). AI-Complementary Skills in the Workplace. *MIT Sloan Research Brief*, 1.
- Manovich, L. (2024). *Artificial Aesthetics. W: A Critical Guide to AI, Media and Design*.
- McCormack, J., Gifford, T., Hutchings, P. (2019). *Computer Generated Art*. EvoMUSART / Springer.
- McKinsey Global Institute. (2024). *The Future of Work: Generative AI and Automation in the US Economy*.
- Morikawa, M. (2017). Complementarity of Skills and AI. *Discussion Paper*, No. 71.
- Narayan, V. (2020). Blockchain in Education. *Educational Technology and Blockchain*, 12(2), 112–126.
- Natale, M. (2025). OpenAI's CEO Crisis. *Biography.com*, 11 July.
- Nübler, I. (2016). New Technologies: Jobless Future? *ILO Working Paper*, 13.
- O'Neil, C. (2016). *Weapons of Math Destruction*. New York: Crown Publishing.
- Office for National Statistics. (2017). *The Probability of Automation in England*.
- Pearl, J. (2018). *The Book of Why*. New York: Basic Books.
- Pekrun, R., et al. (2017). Emotions and Learning. *Educational Psychology Review*, 29(3), 507–536.
- Program Rozwoju Kompetencji Cyfrowych 2023–2030. (2023). Government of Poland.
- Raich, M. (2016). *Perspectives and Challenges for Education in the Cyber-Age*. Warsaw.
- Rigobon, R., Loaiza, J. (2025). *EPOCH: Human Strengths in the Age of AI*. MIT Sloan.
- S&P Global. (2025). *The Future of Work and AI*.
- Scarpetta, S. (2016). What Future for Work? *OECD Observer*, 305.
- Schroeder, R. (2017). *Social Theory after the Internet*. London: Routledge.
- Schwab, K. (2018). *The Fourth Industrial Revolution*. Warszawa: Studia Emka.
- Singer, P., Friedman, W.A. (2014). *Cybersecurity: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press.
- Susskind, R. (2020). *Future of the Professions*. Oxford: Oxford University Press.
- Sweeney, L. (2002). Anonymity. *International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems*, 10(5), 557–570.
- Tapscott, D., Tapscott, A. (2016). *Blockchain Revolution*. New York: Penguin/Portfolio.
- Tegmark, M. (2017). *Life 3.0*. New York: Alfred A. Knopf.
- Vaughan, M. (2013). *The Thinking Effect*. London: Hachette UK.
- Vogiatzaki, E., Pradervand, S., Aller, I. (2022). AI in Translation Teaching. *International Journal of Educational Technology*, 15(2), 134–148.
- Washington Post. (2023). What Happened at OpenAI? The Sam Altman Saga.
- Whitfield, G., Hofmann, P. (2023). Elicit: AI Tools for Research. *Research & Development Quarterly*, 21(2), 102–114.
- World Economic Forum. (2025). *The Future of Jobs Report 2025*.
- Yukl, G. (2006). *Leadership in Organizations*. New Jersey: Pearson.

Zoew, K. (2023). AI in Academic Writing. *Journal of Scholarly Writing*, 15(4), 210–230.

Abstract

In this article the author explores the multifaceted role of artificial intelligence (AI) in shaping the future of education, creativity, scientific research, and labor markets. He tries to outline emerging approaches in which AI enhances emotional sensitivity in learning, replaces conventional academic functions, contributes to interdisciplinary research, and serves as a collaborator in artistic and scientific discovery. Additionally, the paper examines the implications of AI and technological transformation on professional competencies, and the global skills landscape. Ethical considerations and the necessity for regulatory frameworks are only mentioned in the context of increasing reliance on AI systems. The author also raises a pivotal issue of new required skills and competences of coping with e-technologies: many jobs will be eliminated whilst others will be created. This means that future workers should be prepared to change their jobs and, perhaps, to work for more than one employer at the same time. The main method of research which is involved within the article is a desk research and review of the latest data and reports; some of them are referring mostly to the Polish labour market's context.

Keywords: AI, education, labor market, emotional intelligence, scientific, new skills, meta-skills.

Marek Kawa PhD

Department of Social Sciences

Korczak University – Academy of Applied Sciences in Warsaw, Warsaw, Poland

e-mail: m.kawa@uczelniakorczaka.pl

ORCID: 0000-0002-1124-0144

Aleksy Kowalski
Uczelnia Korczaka

Zagadnienie edukacji i wiedzy we współczesnych naukach o zarządzaniu

Wprowadzenie

Prezentacja i zrozumienie rzeczywistości edukacji oraz wiedzy staje się wyzwaniem i zadaniem dla badaczy nauk o zarządzaniu. Ich celem jest nie tylko wykazanie erudycji w zakresie współczesnej pedagogiki, epistemologii oraz innych dyscyplin naukowych, ale także rozwijanie umiejętności analizowania treści z przeszłości – zarówno bliskiej, jak i dalekiej. Zastosowanie metody opisowo-analitycznej w tym tekście, jak również w naukach o zarządzaniu, pozwala przedstawić różnorodną problematykę stanowiącą przedmiot zainteresowania poszczególnych dziedzin. Analiza oparta na opisanych paradygmatach ukazuje, że zagadnienia związane z edukacją i wiedzą towarzyszą ludziom od tysiącleci. Istota ludzka, określana mianem *homo sapiens*, funkcjonuje w określonym społeczeństwie, w którym zarówno zarządzający, jak i zarządzany, współtworzą szczególną osobową rzeczywistość – *homo relationis*.

Ta kategoria ontologiczna pozwala lepiej zrozumieć intelektualny dorobek starożytnej Grecji i Rzymu oraz współczesne możliwości edukacji i rozwoju wiedzy. Nauki o zarządzaniu, w odróżnieniu od innych dyscyplin naukowych, definiują wiedzę w specyficzny sposób. Posługując się gramatyką języka, stawiają pytania epistemologiczne – o co, jak, dlaczego i kto – odnoszące się do funkcjonowania zarządzanej organizacji. Takie podejście prowadzi do powstania rzeczywistości określanej jako zarządzanie systemami informacji, złożonej z danych, informacji i wiedzy. Zastosowane w tekście

akronimy, będące jednocześnie narzędziem zarządzania wiedzą, wspierają lepszą percepcję omawianej problematyki.

Głównym problemem poruszonym w artykule jest odpowiedź na pytanie: jaką rolę odgrywają edukacja i wiedza – rozumiane w perspektywie historycznej, epistemologicznej i praktycznej – w kształtowaniu współczesnych nauk o zarządzaniu. Celem szczegółowym natomiast jest analiza rozwoju pojęć edukacji i wiedzy w kontekście filozoficznym i organizacyjnym, z uwzględnieniem starożytnych paradygmatów oraz współczesnych teorii zarządzania wiedzą, informacją i danymi, a także wskazanie ich znaczenia dla budowania kompetencji menedżerskich. W tym kontekście artykuł przedstawia historyczne uwarunkowania edukacji i wiedzy w starożytnej Grecji, współczesne rodzaje wiedzy i uczenia się w naukach o zarządzaniu oraz współczesne Zarządzanie Systemami Informacyjnymi. W podsumowaniu formułowane są postulaty i rekomendacje.

Edukacja i wiedza w starożytnej Grecji

Problematyka kształcenia oraz praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy sięga czasów cywilizacji grecko-rzymskiej. Starożytni filozofowie rozróżniali wiedzę racjonalną (*episteme*), opartą na logosie, której przypisywali cechy absolutnej pewności i niepodważalności, oraz opinię, mniemanie (*doksa*), opartą na doświadczeniu zmysłowym, która nigdy nie osiągała poziomu *logosu*. Według Sokratesa wiedza była *ludzką mądrością*. Akademicy natomiast traktowali *episteme* jako poznanie bytu – idei. Perypatetycy podkreślali, że wiedza naukowa, z uwagi na swoją powszechność, zawierała zarówno wymiar ontologiczny, jak i logiczny (Reale, 2008, s. 248–251; Beliczynski, 2011, s. 198–204).

Starożytni Grecy używali leksemu *paideia* (łac. *educatio*). Termin ten zazwyczaj odnosił się do przekazywania i przyswajania technik kulturowych, co oznacza, że poprzez nabyte umiejętności jednostki i grupy mogły realizować działania umożliwiające zaspokojenie potrzeb, obronę przed zagrożeniami środowiska fizycznego i biologicznego oraz wspólne życie i pracę w sposób bardziej lub mniej uporządkowany i pokojowy. Techniki te były utożsamiane z kulturą (Abbagnano, 1995, s. 279; Reale, s. 163). Pojęcie kultury wyrażone jest także greckim słowem *techne*, oznaczającym m.in. biegłość, kunszt, umiejętność i sztukę (Jurewicz, 2018, s. 965).

Poruszając się w obszarze języka Homera, warto zwrócić uwagę na grecki leksem *oikonomia*, który oznaczał m.in. zarządzanie domem, gospodarowanie, kierowanie oraz zarządzanie organizacją (Jurewicz, 2018, s. 665). Terminologia pochodząca z tekstów Hezjoda, autora *Prac i dni*, wskazuje na etymologię pojęć, które pomagają lepiej zrozumieć współczesny język nauk

o zarządzaniu. Starogrecka perspektywa zarządzania charakteryzuje się uporządkowaniem w określonych strukturach chronologicznych.

Grecką *paideię* uprawiano przede wszystkim w szkołach Pitagorasa, Platona, Arystotelesa oraz innych myślicieli antycznych. Założyciel związku pitagorejskiego (VI–V w. p.n.e.) nie pozostawił żadnych pism, jednak zainicjował idee polityczne, etyczne i religijne, które kontynuowali jego uczniowie. Mimo podziału na akuzmatyków i matematyków wypracowano „pitagorejski tryb życia”, który sprzyjał krytycznemu spojrzeniu na wierzenia orfickie i ich wykorzystanie w poglądach filozoficznych. Badania naukowe pitagorejczyków doprowadziły do rozwoju astronomii i matematyki, kreując nowy obraz wszechświata. Zaproponowali koncepcję metafizyczną opartą na teorii liczby, pojmując ją jako zasadę uniwersum, w którym panuje harmonia (Tatarkiewicz, 2004, s. 57–65; Copleston, 1998, s. 35–41). Pitagorejczycy byli również pierwszymi wśród filozofów antycznych, którzy w sposób zorganizowany zarządzali swoimi adeptami, zapewniając im regularne wykłady naukowe połączone z surową dyscypliną wspólnego życia o charakterze monastycznym. Studenci nosili ubrania z naturalnej wełny, wstrzymywali się od picia wina i spożywania mięsa, zachowywali czystość i ciszę oraz praktykowali absolutne posłuszeństwo wobec przełożonych. Okres nowicjatu umożliwiał stopniowe wprowadzanie adeptów w naukę: od czytania i pisania, poprzez arytmetykę, geometrię, astronomię, aż po muzykę. Tylko osoby wykazujące postępy w nauce mogły awansować do wyższych etapów wspólnoty i zdobyć tzw. *disciplina arcani* (Reale i in., 1992).

Aristokles, zwany Platonem (428/427–348/347 p.n.e.), urodził się w Atenach. Założył Akademię (*akademeia*), prototyp starożytnej szkoły filozoficznej, która wraz z gimnazjum miała swoją siedzibę w gaju herosa Akademos. Wykładowcy i uczniowie należeli do tej ekskluzywnej społeczności akademickiej, realizującej określone cele naukowe. W programie nauczania znajdowała się filozofia oraz metoda dialektyczna. Podobnie jak pitagorejczycy, studiowano matematykę – nieprzypadkowo na frontonie szkoły umieszczono napis informujący, że bez znajomości matematyki nie można zdobywać wiedzy w tej uczelni. Absolwentami Akademii byli m.in. filozof Arystoteles oraz astronom Eudoksos. Učení zajmowali się również klasyfikacją ówczesnej fauny i flory, a wszystkie inicjatywy naukowe były powiązane z platońską ideą Dobra. Działalność naukową Akademii zakończył w 529 roku cesarz Justynian (Tatarkiewicz, s. 113).

Platon, opisując w *Republice* (Platon, 2003) obraz idealnego państwa, przedstawił system zarządzania edukacją, obejmujący trzy grupy społeczne: a) rolników, rzemieślników i kupców; b) wojowników; c) rządzących filozofów. Pierwsza grupa nie wymagała szczególnej edukacji, ponieważ wiedzę praktyczną nabywała poprzez doświadczenie w pracy. W drugiej grupie siedmioletni chłopcy rozpoczynali naukę od czytania, pisania oraz

prostyach obliczeniach rachunkowych (*loghismoi*). Od siódmego do dziesiątego roku życia poznawali mity o bogach i herosach. Kontynuowali naukę aż do siedemnastego roku życia, ucząc się muzyki i tańca oraz gry na cytrze i flecie. Od siedemnastego do osiemnastego roku życia poznawali matematykę – nie w celu prowadzenia transakcji handlowych, lecz jako narzędzie do rozmów filozoficznych na temat duszy. Następnie, w wieku 18–20 lat, młodzieńcy stawali się efebami i rozpoczynali obowiązkową służbę wojskową, kończąc tym samym swoją edukację. Trzecia grupa – przyszli rządzący filozofowie – kontynuowała studia aż do 35. roku życia. Po 15 latach służby państwowej, do 50. roku życia, sprawowali władzę, aby następnie, jako dojrzałe osoby, piastować najwyższe urzędy w państwie (Reale i in., 1992).

Arystoteles, zwany Stagirytą, żył w latach 384–322 p.n.e. Jego ojciec, Nikomach, był nadwornym lekarzem króla Macedonii, Amyntasa II. Arystoteles spędził 20 lat w Akademii platońskiej jako uczeń i współpracownik Platona. Po śmierci mistrza opuścił Ateny. Król macedoński Filip II zaprosił go na dwór i powierzył wychowanie trzynastoletniego syna, Aleksandra. Po powrocie do Aten Arystoteles założył własną szkołę poświęconą Apollonowi, zwaną *Lykeion* (Liceum), nazywaną także *Peripatos*. Wykładowców i studentów tej szkoły określano mianem *Peripatetikoi* (Świderkówna i in., 1982; Copleston, 118–119; Barnes, 2022, s. 13–18). Włodzisław Tatarkiewicz podsumowując poglądy filozoficzne Arystotelesa, zauważył: „Platoński dualizm dzielący byt na dwa światy, świat idei i świat rzeczy, został usunięty, ale za to wytworzył się dualizm nowy: bytu i wiedzy. Dociekania naukowe rozpadły się na dwa działy: naukę o wiedzy i naukę o bycie, logika, traktująca o wiedzy ogólnej, oddzieliła się od metafizyki, traktującej o jednostkowym bycie” (Tatarkiewicz, s. 119).

Stagiryta, prezentując koncepcję zarządzania edukacją, stwierdził, że nauczanie rozpoczyna się w rodzinie, gdzie autorytet ojcowski łączy się z uczuciem, a matka współdziała w obowiązkach i podejmowaniu decyzji, mając na uwadze kontekst państwowy. Arystoteles nie był zwolennikiem licznej kadry nauczycielskiej zapewnianej i wybieranej przez państwo. Edukacja wpisuje się z jednej strony w *oikonomia*, czyli sztukę zarządzania domem, a z drugiej w *politeia*, czyli sztukę administrowania państwem. Zarówno *oikonomia*, jak i *politeia* opierają się na *ethica*, czyli filozofii moralnej (Reale i in., s. 148).

Uczeń Platona opisuje także sztukę powiększania zasobów materialnych, zwaną *chrematistica*, polegającą na zdobywaniu dóbr i pomnażaniu bogactwa. Wyróżnia trzy rodzaje chrematystyki: a) naturalną i bezpośrednią – np. łowiectwo, pasterstwo, uprawa roli; b) pośrednią – zakładającą wymianę dobra na inne o równoważnej wartości; c) nienaturalną – zarządzającą handlem za pomocą pieniędzy i stosującą wszelkie środki, bez ograniczeń, w celu powiększenia bogactwa. Autor *Polityki* (Arystoteles, 2012) krytykuje trzeci,

nienaturalny rodzaj chrematystyki, który – według niego – sprzeciwia się regułom zdrowej ekonomii (Reale, s. 513).

Zarządzanie (*administratio*), już znane w antyku, jawi się jako działalność praktyczna (*modus operandi activus*), nauka (*disciplina*) oraz swoistego rodzaju sztuka (*ars sui generis*) (Sudoł, 2019, s. 15; Zakrzewska-Bielawska i in., 2020; Hirsch i in., 1993). Ekspersi nauk o zarządzaniu, odnosząc się do wielowiekowej tradycji praktyki zarządzania, określają ten długi okres – od starożytności, przez średniowiecze, aż po początek XX wieku – mianem okresu przednaukowego zarządzania (Zakrzewska-Bielawska i in., 2020).

Mając na uwadze wcześniej zaprezentowane paradygmaty szkół starożytnych – pitagorejczyków, Akademii oraz Liceum – można dostrzec w ich funkcjonowaniu elementy zarządzania, a zatem działalności praktycznej (edukacja), naukowości (pitagorejskie uniwersum liczby, platońska idea Dobra, arystotelesowska materia i forma) oraz artyzmu. Przejawem tego artyzmu była triada platońska – połączone i wzajemnie uzupełniające się idee Prawdy (*verum*), Dobra (*bonum*) i Piękna (*pulchrum*) (Tatarkiewicz, 2009, s. 133).

Współczesne rodzaje wiedzy i uczenia się w naukach o zarządzaniu

Analizując gospodarowanie wiedzą w okresie naukowego zarządzania, *hic et nunc* można stwierdzić, że współcześni uczeni definiują wiedzę (*scientia*) jako konstrukcję hierarchiczną, obejmującą znaki (*signa*), dane (*data*), informacje (*nuntiationes*) i mądrość (*sapientia*) (Koźmiński i in., 2023; Olczak i in., 2005; Koźmiński i in., 2013; Koźmiński i in., 2014). W odróżnieniu od starożytnej *episteme*, opartej na racjonalnym *logosie* i charakteryzującej się bezspornością i absolutną pewnością, współczesna *scientia* jest postrzegana jako suma wiadomości (*communicatio*) i umiejętności (*ars*), którą posiada określone indywiduum (*homo quidam*). Wiedza składa się ze znaków (*signa*), stanowiących najmniejsze jednostki informacyjne. Dane (*data*) powstają poprzez logiczne uporządkowanie pojedynczych znaków zgodnie z określonymi regułami. Informacje (*nuntiationes*) z kolei opierają się na danych w określonym kontekście i strukturze. Sokratejska mądrość (*sapientia*) ujawnia się w umiejętnym i właściwym zastosowaniu tej wiedzy. Posługując się analogią językową, można zauważyć podobieństwa między wiedzą a językiem pisanym, należącym do rzeczywistości epistemologicznej: litery alfabetu odpowiadają znakom, ich logiczne uporządkowanie tworzy leksemy – dane, pojedyncze leksemy umożliwiają skonstruowanie zdań zgodnie z zasadami gramatyki, które odpowiadają informacjom. Uporządkowane zdania, zgodnie z określoną problematyką, stanowią punkt wyjścia do napisania bestselleru,

exempli gratia, *Praktyka zarządzania* P.F. Druckera (Drucker, 2024). Wspomniana pozycja jest odpowiednikiem wiedzy (Koźmiński i in., 2023), która według autorów podręcznika *Zarządzanie. Nowe otwarcie* to „zorganizowany zasób informacji, które zapamiętujemy, zapisujemy i magazynujemy w celu ich wykorzystania do osiągnięcia naszych celów osobistych lub – w odniesieniu do organizacji – misji i celów organizacyjnych” (Koźmiński i in., 2023). W obfitym banku informacji (*mensa publica informationis*) znajdują się uporządkowane i zinterpretowane znaki i dane. Zarządzanie tym informacyjnym bankiem dokonuje się poprzez logistyczne procesy zapamiętywania, zapisywania i magazynowania w celu realizacji celów indywidualnych (osobistych) oraz zespołowych (organizacyjnych). Na początku procesu zdobywania wiedzy znajdują się epistemologiczne znaki, zaś ukoronowaniem *scientia* jest mądrość (*sapientia*), czyli *wysoka sprawczość w posługiwaniu się wiedzą* (Koźmiński i in., 2023).

Znawcy nauk o zarządzaniu wyróżniają dwa rodzaje wiedzy: jawną (*publica*) oraz ukrytą (*occulta*). Wiedza jawna jest ogólnie dostępna i może być przekazywana innym osobom. Wiedza ukryta natomiast charakteryzuje się trudnościami w jej przekazywaniu oraz nieoczywistością posiadania. Przykładem tego rodzaju wiedzy jest metoda majeutyczna Sokratesa (Reale, s. 115). W procesie edukacyjnym, w którym zarządza się wiedzą ukrytą, proponuje się następujące paradygmaty: *wiedzę o* (wiedza operacyjna), *wiedzę, jak* (wiedza praktyczna), *wiedzę, dlaczego* (wiedza motywacyjna) oraz *wiedzę, kto* (wiedza podmiotowa, kto jest kim – *who is who*) (Koźmiński i in., 2023).

Ogólnie można stwierdzić, że wiedza należy do wspólnego dziedzictwa rodzaju ludzkiego. Jednak w naukach o zarządzaniu wyróżnia się jej specyficzne cechy: pierwotność, podporządkowanie stałym procesom stosowania, pomnażania i aktualizacji, trudną i niejednoznaczną wycenę finansową, brak ograniczeń w intensywności i obszarze zastosowania, niewyczerpany rezerwuuar, brak racjonalnych granic w praktycznym użyciu, nieokreśloność oraz uniwersalność w realizacji, a także zastosowanie praw własności do posiadanej wiedzy.

W procesie edukacyjnym powstawanie nowej wiedzy oraz jej pomnażanie realizuje się w interakcji między wiedzą jawną a ukrytą. Dlatego też zwraca się uwagę na rozwój wiedzy w następujących obszarach: socjalizacji, eksternalizacji, kombinacji oraz internalizacji (Koźmiński i in., 2023).

Zarządzanie wiedzą posiada dynamiczną strukturę, ukierunkowaną na gromadzenie, powiększanie, magazynowanie i zastosowanie konkretnych umiejętności, przy uwzględnieniu zdolności artystycznych oraz intuicji naukowo zaangażowanych badaczy. Można powiedzieć, że proces ten stanowi swoistego rodzaju naukową kwerendę, w której *scientia* jest rozpoznawana, pozyskiwana, rozwijana, przekazywana, wykorzystywana oraz chroniona. Tego typu działanie prowadzi do powstania archiwum pamięci organizacyjnej,

w którym wiedza jest dostępna dla wszystkich pracowników, z zachowaniem kontroli ze strony organizacji. W ten sposób generowana jest przewaga konkurencyjna oparta na zdobytej i posiadanej wiedzy (Koźmiński i in., 2023).

Cykliczny model uczenia się Kurta Lewina (Lewin i in., 1951), zakładający doświadczenie *a posteriori*, obejmuje cztery elementy: konkretne doświadczenie, rozumną obserwację, konceptualizację (tworzenie abstrakcji) oraz aktywne eksperymentowanie. W tym modelu zarówno *terminus a quo* (konkretne doświadczenie), jak i *terminus ad quem* (aktywny eksperyment) generują oraz finalizują proces, w którym racjonalne spojrzenie oraz konceptualizacja przygotowują metodologię praktycznego działania w modelu uczenia się. Ten cykl zdobywania wiedzy jest kontynuowany w ramach dwóch paradygmatów uczenia się: pojedynczej i podwójnej pętli (*simplex et duplex laqueus*). Pojedyncza pętla (*simplex laqueus*) polega na dostosowaniu programu działania do zaobserwowanych znaków (*signa*) w otoczeniu będącym przedmiotem naukowego zainteresowania. Jednym z paradoksalnych przykładów jest amerykańska firma Oldsmobile z siedzibą w Lansing, działająca od 1897 roku i współpracująca z General Motors Company. W 2004 roku menedżerowie Oldsmobile’a zdecydowali o zakończeniu produkcji samochodów osobowych, które były niezawodne i cieszyły się dużą popularnością nie tylko wśród amerykańskich kierowców (Newhard, 2021).

W procesie *duplex laqueus* celem jest zrozumienie przyczyny zaistniałego problemu. Obejmuje to krytyczną ocenę informacji znajdującej się w archiwum pamięci organizacji. Na podstawie retrospekcji można zdiagnozować przeszkodę w konkretnym działaniu. W ramach podwójnej pętli uczący się posługuje się czasoprzestrzenią, w której określona wiedza z przeszłości stanowi *caput causae* do właściwej oceny teraźniejszości i planowania przyszłości (Koźmiński i in., 2014).

Po zdobyciu określonej informacji oraz wiedzy należy rozważyć wyzwania związane z zarządzaniem tym wygenerowanym, intelektualnym kapitałem ludzkim, w którym poszczególne komponenty należy umiejętnie inwestować w praktycznym działaniu. Ten kapitał, rozumiany w szerokim zakresie, obejmuje następujące elementy: zasoby ludzkie, potencjał intelektualny, elementy kultury organizacyjnej, zarządzanie informacją i wiedzą oraz talent, intuicję i wyczucie osoby zarządzającej.

Współczesne Zarządzanie Systemami Informacyjnymi

W drugiej części książki *The Oxford Handbook of Management* znajduje się artykuł Wendy L. Currie zatytułowany *Managing Data, Information and Knowledge* (Wilkinson i in., 2018). We wstępie autorka zauważa, że nauka zarządzania jest podzielona na trzy odrębne kategorie: dane (*data*), informację

(*information*) i wiedzę (*knowledge*); tworzą one trzy osobne płaszczyzny nauczania i badań. W obszarze zarządzania systemem informacji (ZSI) (Spalek i in., 2023) można, odwołując się do przeszłości, odnaleźć podobną terminologię w języku komputerowym: a) przetwarzanie danych (*data-processing*) w latach 1964–1974; b) zarządzanie systemem informacyjnym w latach 1975–1984; c) system informacji strategicznej w latach 1985–1994. Od połowy lat 90. XX wieku rozwój Internetu i sieci WWW wyznaczył nowe obszary zastosowań z tematami takimi jak handel elektroniczny, biznes elektroniczny, komunikacja elektroniczna czy studia online. Rzeczywistości danych, informacji i wiedzy tworzą specyficzne terminy odnoszące się do zarządzania zarówno teorią, jak i praktyką. Mając na uwadze zainteresowanie ZSI, Currie proponuje diagram, w którym dane, informacja i wiedza tworzą swoistą trylogię (*trilogy*) wzajemnie oddziałujących na siebie rzeczywistości informatycznych. Ta triada leksemów tworzy system ZSI złożony z wcześniej powstałych, samodzielnych części, funkcjonujących w wzajemnej interakcji (Wilkinson i in., 2018).

W latach 60. XX wieku, zanim ukształtowała się rzeczywistość ZSI, w informatyce komputerowej dane – pierwszy komponent trylogii informatycznej – opisywano jako niezorganizowane i nieprzetworzone fakty. Na tę statyczną reprezentację danych patrzono jak na oddzielne wiadomości dotyczące poszczególnych zdarzeń. Dane mogły być uporządkowane lub nieuporządkowane i stanowiły podstawę do powstania informacji. W tym okresie, na polu zarządzania danymi, pojawiały się rozwój, realizacja i kontrola planów, polityk, programów oraz praktyk, których celem było zabezpieczenie danych i zasobów informacyjnych oraz zwiększanie ich wartości. Technologia przesunęła się z przetwarzania sekwencyjnego danych przechowywanych na kartach i taśmach do przetwarzania z dostępem losowym. Postęp technologiczny zwiększył zdolność aplikacji do pracy w czasie rzeczywistym (*real-time*) oraz umożliwił interaktywne działania, przy jednoczesnym wzroście wymagań dotyczących dostępności danych oraz prostoty i funkcjonalności aplikacji.

Leksem *dane* nie był wówczas powszechnie obecny w edukacji zarządzania ani w badaniach naukowych. Wcześniej, inaczej niż obecnie, termin *big data* (Koźmiński i in. 2023) nie wzbudzał zainteresowania oraz cieszył się należną powagą. Rzeczywiście, *dane* i *zarządzanie danymi* były postrzegane jako domena przeznaczona dla programów komputerowych oraz naukowych dyscyplin informatycznych. Zaawansowana technologia potrzebuje przetwarzania danych, ponieważ jest bardzo istotna w strukturach organizacji. W okresie między latami 60. a wczesnymi 70. XX w. *przetwarzanie danych* (PD) zyskało popularność i zaczęto je stosować w szkołach zarządzania. Mimo to menedżerowie często utrzymywali postawę *hands-off* wobec zarządzania danymi, pozostawiając je w gestii działów specjalistycznych, technicznych oraz personelu zajmującego się informatyką. W praktyce koncentrowali się

przede wszystkim na finansach, strategii i marketingu, nie angażując się bezpośrednio w funkcje związane z danymi. Brak wcześniejszego zainteresowania ze strony menedżerów potencjałem technologii informacyjnej wiązał się z licznymi błędami w programach komputerowych, które pojawiały się przed okresem rozwoju przetwarzania danych. Delegowanie odpowiedzialności za zarządzanie danymi do poszczególnych działów stało się w tym kontekście coraz trudniejsze, zwłaszcza w celu wykorzystania rosnących zasobów danych komputerowych. Szczególnie widoczne było to w sektorze bankowości, który był jednym z pionierów informatyzacji biznesu (Wilkinson i in., 2018).

Okres PD, należący do pierwszej części trylogii informatycznej, przygotował drugi jej komponent – zarządzanie informacją (ZI). Coraz częściej dostrzegano jego powiązanie z PD, co wspierało proces podejmowania decyzji. W przeciwieństwie do danych, które mają charakter statyczny, ZI nadaje danym znaczenie i cel. Obejmuje agregację i zarządzanie informacją z jednego lub wielu źródeł oraz jej dystrybucję do jednej lub wielu organizacji docelowych. Zarządzanie wymaga od organizacji kontroli, planowania, struktury, przetwarzania, manipulowania, ewaluacji, monitorowania i sprawozdawczości dotyczącej informacji. Na przestrzeni lat 70. zasadnicze działania ZI koncentrowały się na organizacji plików papierowych, ich przechowywaniu oraz zarządzaniu plikami w cyklu ich eksploatacji. Z proliferacją technologii informatycznej, kontynuowaną przez firmy takie jak Microsoft, Oracle oraz SAP, funkcje ZI poszerzyły się o inne aktywności. Nie była to już tylko rutynowa czynność wykonywana zwykle przez niższy poziom personelu administracyjnego. Stało się to działanie bardziej zautomatyzowane, wykorzystujące rozwiniętą technologię informacyjną w organizacjach.

Inaczej niż w okresie PD, kiedy zarządzanie danymi było izolowane w obrębie funkcjonującej domeny pojedynczego działu, okres ZI zmniejszył izolację tych działań. Od menedżerów i personelu coraz częściej wymagano profesjonalnego posługiwania się komputerami w realizacji różnych zadań biznesowych, aplikacji i projektów. Tradycyjna rola menedżera PD przekształciła się w nową funkcję menedżera informacji. Przykładem jest organizacja British Computer Society, która wykorzystując *hybrid skills* (umiejętności hybrydowe), łączyła doświadczenie techniczne z wiedzą biznesową. To działanie spotkało się z wątpliwościami odnoszącymi się do złożoności technologii, sprzętu i oprogramowania w połączeniu z większymi oczekiwaniami dla menedżerów zajmujących się informacją, aby zrozumieć zagadnienia biznesowe i rozpoznać je w jednej osobie. Rozwiązanie problemu kompetencji ZI często polegało na pobudzaniu osób posiadających umiejętności ZI (np. inżynierów i naukowców komputerowych) do podnoszenia kwalifikacji biznesowych, jako magistrów w zakresie zarządzania, marketingu, finansów oraz zasobów ludzkich. Mając na uwadze okres ZI, dostrzeżono rozwój zagadnienia wydzielonego z głównego nurtu dyscyplin o zarządzaniu, jednocześnie

oferując ZI jako dyscyplinę posiadającą własną niezależność. Proliferacja technologii informacyjnej wskazała na bliższe sprzężenie z dyscyplinami o zarządzaniu i funkcjami organizacyjnymi. Zamiast segmentacji tych obszarów powstała konieczność podkreślenia interdyscyplinarności ZI. W edukacji zarządzania dyscyplina ZSI była ukierunkowana na zabezpieczenie ZI jako zasadniczej części programu zarządzania (*management curriculum*). Walka o wpływy przyczyniła się do rozwoju innych dyscyplin, w których centrum zainteresowań jest wpływ technologii informacyjnej na funkcje zarządzania finansami, zasobami ludzkimi i marketingiem. Naukowcy zajmujący się ZSI chętnie demonstrują tematykę swojej dyscypliny wykraczającą poza sprzęt i oprogramowanie, wskazując na społeczne i kulturowe elementy oraz patrząc w stronę budowania nowych teorii zarządzania technologią. Jednak ZSI zмага się z różnymi trudnościami w szkołach zarządzania, starając się jednocześnie zabezpieczyć właściwe miejsce dla podstawowej dyscypliny w programach MBA. W latach 70. i 80. XX wieku nastąpił niespodziewany rozwój edukacji zarządzania, obfitujący w proliferację nowych technologii (Wilkinson i in., 2018).

W trzeciej części trylogii Currie prezentuje problematykę zarządzania wiedzą (ZW). Termin ten był znany już w latach 90. i zyskał popularność w publikacjach książkowych oraz czasopismach, łączących powszechne stosowanie technologii informatycznej z indywidualnym uczeniem się umiejętności i doświadczeniem stosowanym w miejscu pracy. ZW definiuje się jako proces zdobywania, rozwijania, wymiany oraz efektywnego wykorzystania wiedzy organizacyjnej, wzmacniającej perspektywę, w której znajomość technologii jest postrzegana jako istotny element odpowiedzialności wszystkich menedżerów i personelu, bez możliwości ograniczenia jej do pojedynczego działu lub funkcji. Poznawcze, społeczne i organizacyjne procesy kształcenia uznawano za kluczowe składniki sukcesu strategii ZW. Połączone z pomiarem wydajności i analizą porównawczą, ZW sprzyjało przyspieszeniu procesu uczenia się oraz przemian kulturowych w organizacjach.

Przez ponad dwie dekady ZW rozszerzało swój zakres, stając się opisowym i analitycznym narzędziem obejmującym szeroki wachlarz zagadnień organizacyjnych, menedżerskich i technicznych. Dalsze postępy w tej dziedzinie poszerzyły ZW o następujące kategorie: systemy oparte na Internecie, zarządzanie elektronicznym dokumentem, oprogramowanie grupowe, systemy baz wiedzy, analizę biznesową, narzędzia wspierające innowacje oraz portale wiedzy. Początek tych koncepcji można przypisać wiedzy informatycznej, zarządzaniu bazami danych oraz sztucznej inteligencji (Kaplan, 2019; Miller, 2023), przy jednoczesnym uwzględnieniu pytania, czy ZW wnosi coś nowego i wyjątkowego, czy też stanowi jedynie popularną etykietę obejmującą wieloletnią tematykę ZSI, obejmującą wcześniejsze okresy PD i ZI (Wilkinson i in., 2018).

Zwolennicy ZW chętnie promowali koncentrowanie się na wielodyscyplinarności procesu organizacyjnego uczenia się, w którym wiedza mogłaby być wykorzystana do osiągania celów strategicznych, często posługując się niejednoznacznymi terminami. Wiedza jest postrzegana jako odrębna rzeczywistość w relacji do danych i informacji. Podczas gdy informacja ma swoje źródło w danych, wiedza pochodzi z informacji. Od lat 90. XX wieku wyrażenie ZW zyskało popularność w dyscyplinach o zarządzaniu, w tym w czasopiśmie, których czytelnikami byli studenci oraz praktykujący menedżerowie. Pluralizm koncepcyjny ZW poszerzył wcześniejsze zainteresowanie o porównania międzynarodowe norm kulturowych, które wpływają na zachowania menedżerów i pracowników w kierunku bardziej złożonych i mieszanych, idealistycznych koncepcji, często pozbawionych spójnych podstaw teoretycznych. Natomiast krytycy ZW sugerowali, że zajmuje się ona różnymi aktywnościami organizacyjnymi, w których koncepcje wiedzy oraz informacji były stosowane wymiennie, często o niewielkim znaczeniu zarówno dla wiedzy, jak i informacji. Nawet w szerszym kontekście naukowe zarządzania ZW stanowiło kluczowe zagadnienie wielu definicji i znaczeń, często bez żadnego odniesienia do danych oraz informacji (Wilkinson, 2018; Illiashenko, 2023, s. 95–109).

Podsumowanie

Konkludując rozważania na temat edukacji i wiedzy we współczesnych naukach o zarządzaniu, można stwierdzić, że w nieznanej przeszłości dyscypliny znajduje się wiele paradygmatów, które można wykorzystać we współczesnym zarządzaniu. Jednym z nich jest *chrematistica* – arystotelesowska koncepcja zarządzania dobrami materialnymi. Można postawić pytanie i spróbować na nie odpowiedzieć: czy starożytna *doksa* jest współczesną *episteme*?

Współczesna wiedza o zarządzaniu jawi się jako suma czterech konstitutywnych elementów: znaków (*signa*), danych (*data*), informacji (*nuntiationes*) oraz mądrości (*sapientia*). Z tą problematyką ściśle powiązane jest zagadnienie uczenia się, np. w pojedynczej (*simplex*) lub podwójnej pętli (*duplex laqueus*). Zatem współczesna *scientia* o zarządzaniu jest nie tylko konkretnym zbiorem wiadomości i umiejętności (teorii i praktyki), ale również swoistego rodzaju sztuką posiadaną przez eksperta nauk o zarządzaniu.

Współczesne ZSI prezentuje się nie tylko jako kontynuacja wcześniej zdobytej wiedzy, lecz przede wszystkim wskazuje na odrębność i komplementarność PD, ZI oraz ZW. Rzeczywistość rewolucji cyfrowej i *big data* wraz z internetem i chatem, pozwala na połączenie naturalnej i sztucznej inteligencji oraz – jako *conditio sine qua non* – skonstruowanie odpowiedzialnych

i bezpiecznych kryteriów metodologii epistemologicznej prezentującej współczesne nauki o zarządzaniu.

Z analizy można wskazać następujące rekomendacje i postulaty dla nauki. Przede wszystkim w edukacji nauk o zarządzaniu należy zwrócić uwagę na rozwój podejścia interdyscyplinarnego, które łączy wiedzę z obszaru filozofii, pedagogiki, socjologii oraz nauk o edukacji, co pozwoli prowadzić analizę procesów kształtowania kompetencji menedżerskich i społecznych w zmieniającym się kontekście organizacyjnym. Zasadnym wydaje się podjęcie pogłębionej refleksji lub analizy nad humanistycznymi i klasycznymi podstawami edukacji, stanowiącymi fundament kształtowania współczesnych modeli zarządzania o charakterze odpowiedzialnym, etycznym i podmiotowym, z uwzględnieniem tradycji europejskiej. Istnieje również konieczność rozwijania teorii zarządzania wiedzą i informacją w celu efektywnego wykorzystania zasobów intelektualnych w procesach decyzyjnych oraz w strategiach rozwoju organizacji zdobywających wiedzę.

Bibliografia

- Abbagnano, N. (1995). *Dizionario di filosofia*. Torino: UTET.
- Arystoteles. (2012). *Polityka*. L. Piotrowicz (przeł.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Barnes, J. (2022). *Arystoteles*. J. Bednarek (przeł.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Belczyński, J. (2011). Praktyka i wiedza z zakresu zarządzania w starożytności. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, 871, 193–209.
- Copleston, F. (1998). *Historia filozofii*. H. Bednarek (przeł.). Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Currie, W.L. (2018). Managing Data, Information and Knowledge. W: A. Wilkinson, S.J. Armstrong, M. Lounsbury (red.), *The Oxford Handbook of Management*. Oxford: Oxford University Press, 237–243.
- Drucker, P.F. (2024). *Praktyka zarządzania*. T. Basiuk, Z. Broniarski, J. Gołębiowski (przeł.). Warszawa: MT Biznes.
- Hirsch, E.D., Kett, J.F. Jr., Trefl, J.J. (red.). (1993). *The Dictionary of Cultural Literacy*. Boston–New York: Houghton Mifflin Company.
- Illiashenko, S. (2023). Knowledge Management at Industrial Enterprises in the Context of Forming Their Innovative Development Strategies. W: S. Spałek, (red.), *Systemy informacyjne i zarządzanie wiedzą. Wybrane zagadnienia*. Warszawa: DPT, CeDeWu, 95–109.
- Jurewicz, O. (2018). *Słownik grecko-polski*. Truskaw: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa.
- Kaplan, J. (2019). *Sztuczna inteligencja. Co każdy powinien wiedzieć*. S. Szymański (przeł.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Koźmiński, A.K., Jemielniak, D., Latusek-Jurczak, D. (red.). (2014). *Zasady zarządzania*. Warszawa: Oficyna.
- Koźmiński, A.K., Jemielniak, D., Latusek-Jurczak, D., Pikos, A. (red.). (2023). *Zarządzanie. Nowe otwarcie*. Warszawa: Poltext.
- Koźmiński, A.K., Piotrowski, W. (red.). (2013). *Zarządzanie. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lewin, K. (1951). *Field Theory and Learning*. W: D. Cartwright (red.). *Field Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers*, London: Social Science Paperbacks.
- Miller, M. (2023). *AI for Educators: Learning Strategies, Teacher Efficiencies, and a Vision for an Artificial Intelligence Future*. Ditch That Textbook.
- Newhardt, D. (2021). *Oldsmobile W-Powered Muscle Cars*. CarTech Inc.
- Olczak, A., Kołodziejczyk-Olczak, I. (red.). (2005). *Leksykon zarządzania*. Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Platon. (2003). *Państwo*. W. Witwicki (przeł.). Kęty: Wydawnictwo Antyk.
- Reale, G. (2008). *Historia filozofii starożytnej*. E.I. Zieliński (przeł.). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Reale, G., Antiseri, D., Laeng, M. (1992). *Filosofia e pedagogia alle origini ad oggi*. Brescia: Editrice La Scuola.
- Spalek, S. (red.). (2023). *Systemy informacyjne i zarządzanie wiedzą. Wybrane zagadnienia*. Warszawa: DPT, CeDeWu.
- Sudoł, S. (2019). *Nauki o zarządzaniu. Dylematy i wyzwania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Świderkówna, A. (red.). (1982). *Słownik pisarzy antycznych*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Tatarkiewicz, W. (2004). *Historia filozofii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tatarkiewicz, W. (2009). *Historia estetyki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wilkinson, A., Armstrong, S.J., Lounsbury, M. (red.). (2018). *The Oxford Handbook of Management*. Oxford: Oxford University Press.
- Zakrzewska-Bielawska, A. (red.). (2020). *Podstawy zarządzania. Teoria i ćwiczenia*. Łódź: Wydawnictwo Nie Oczwiste.

Question of Education and Knowledge in Modern Management Sciences

Abstract

The article entitled *Question of Education and Knowledge in Modern Management Sciences* is divided into three parts devoted to the topic discussed. The first part presents concepts of education and knowledge in Antiquity. Aristotle's conception of *chrematistics* offers one of the most interesting examples of ancient management practices. The next part describes the modern idea of *scientia* in Management Disciplines. Four elements – signs, data, information and wisdom – form an epistemological reality. Concepts of learning, such as single- and double-loop learning, belong to the educational process. The third part of the article introduces the fascinating world of information and the technological trilogy that serves as a key to understanding

the following fields: Data Management, Information Management and Knowledge Management. It is important to note that Data Management enabled the next step – Information Management – which in turn led to Knowledge Management. Just as past technological revolutions initiated the development of modern Management Sciences, today the growth of Management Information Systems has introduced the discipline to new perspectives, including Big Data, the Internet and Artificial Intelligence – for example, ChatGPT.

Keywords: education, knowledge, data processing, information management, knowledge management

dr hab. Aleksy Kowalski

Wydział Nauk Społeczno-Pedagogicznych w Katowicach

Uczelnia Korczaka

e-mail: aleksy.kowalski@gmail.com

ORCID: 0009-0000-7245-3373

Joanna Nowicka

The Angelus Silesius University of Applied Sciences in Wałbrzych

The Price of Sustainable Development in Polish States and Private Universities in Terms of Natural Capital Theory and Doughnut Economics Theory

Introduction

Sustainable development is a concept that implies a balance between social development and economic growth, environmental protection and social inclusion. As the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO) points out, “universities, as a place to train future leaders, have a special responsibility to implement education for sustainable development – not only through their teaching programmes, but also through their management strategies, research policies and impact on local communities” (UNESCO, 2017, p. 18–19).

For society, universities play a special role, as they not only educate, conduct research, implement sustainable environment projects, upgrade infrastructure, but also provide a model for implementing environmentally friendly solutions within their own organisations. In Poland, state universities, leaders in research, implement the state’s administrative recommendations explicitly set out in directives. Private universities, on the other hand, which are market-oriented – treating education not only as a mission but also as a business – are aware of the need to meet market and societal needs.

As Muhammad Sohail, from the World Economic Forum, points out, higher education institutions are a key pillar for achieving the Sustainable

Development Goals in 2025. They provide the knowledge, skills and attitudes necessary to solve the world's sustainability challenges and achieve the Sustainable Development Goals. The 2022 Sustainable Development Goals Report painted a worrying picture of progress in almost all areas. Moreover, educational institutions still have untapped potential. They can contribute to the Sustainable Development Goals in a variety of ways, using their obvious strengths, such as education and research, but also their capacity to build communities, influence people and engage communities directly (Sohail, 2023). The results of the IAU Global Report Accelerating Action for the SDGs in Higher Education (2021–2022), describing the activities of 397 universities, identify the main challenges (e.g., lack of funding, insufficient staff, training) of the structures responsible for the SDGs and strategies for action (Toman et al., 2023).

Sustainability solutions are neither organisationally easy nor cheap. Simple economic calculation ignores environmental and social issues. Their cost is high, and the investment and economic scale are over many years. They require investment and commitment to one's own future and that of generations. The price of investment in sustainability can be considered and analysed through the lens of economic, environmental and social theories such as natural capital theory and doughnut economics theory by Kate Raworth which not only allows for effective policy making and investment decisions, ensures efficient allocation of resources and avoidance of waste, identification of long-term benefits and savings as confirmed by researchers including Polasky and Kling (2019).

Taking this into account, the author defined the research question: “What is the price of actions taken to implement sustainability strategies, undertaken in private and public universities in Poland?, in the context of natural capital theory and doughnut economics?”. The research premise was:

Private universities achieve sustainable financial stability through diversified revenue streams. State-owned institutions face lower bankruptcy risk thanks to subsidies and grants, but the higher costs of adapting to new sustainable standards can strain public budgets. Decisions to implement environmental initiatives in private universities depend more on marketing cost-benefit calculations than in public institutions, which are obliged to implement state policies.

Literature analysis and survey methods were used. The study aims to analyse the ‘price’ of sustainability from two perspectives: a theoretical one in the light of selected economic concepts and a practical one by collecting students’ opinions on costs, visible effects and perceptions of the university’s commitment to sustainability.

As a result of the research, in the first part the author defined the price of sustainable development activities in the context of the two theories cited:

doughnut economics and natural capital, in the second part she conducted a review of the actions taken for sustainable development in Polish private and public HEIs and in the third part the result of a survey among employees and students of private and public HEIs on the declarations vs. actual actions in the field of 'green' education, science and organisational transformation.

The Price of Investing in Sustainability

Price, understood as an economic category, is, as Samuelson and Nordhaus (2019: 67) point out, an economic category that serves as an informational signal in the market, determining the value of a good or service at a specific place and time.

Sustainability is a way of operating that allows organisations, companies and society to grow in a way that simultaneously cares for the environment, the economy and people (World Commission on Environment and Development, 1987, p. 7). This means that organisations can grow and make profits, but without harming nature or local communities. While ESG (Environmental, Social, Governance) is a concept that refers to the three key areas (economic, social, and environmental) that organisations must consider in their operations to act in an eco-responsible manner.

When considering price as a cost of investment in sustainability, it is worth recalling classical natural capital theory and modern doughnut economics theory. Classical and neoclassical economic theory view price as the result of market equilibrium between supply and demand, primarily determined by production costs and consumer expectations. However, such an approach does not account for the social and environmental costs or the long-term economic consequences of sustainable development investments. Natural capital theory and doughnut economics offer broader, more relevant perspectives for analysis.

Natural capital theory dates back to the early classics, e.g., Adam Smith and Alfred Marshal. It was developed in the 1990s by H.E. Daly, and stands for an economic construct describing the natural world, its ecosystems and their value to society (Kareiva et al., 2013). The way people value the natural world determines how companies and societies both conserve and deplete it. Economists use the concept of natural capital to explain the contribution that the resources of the natural world make to human economies (England, 2000, p. 425). Costanza et al. define natural capital as the resources of ecological systems that produce the ecosystem services necessary for the functioning of life-support systems on Earth and for human well-being, directly and indirectly. The authors point out that it is not enough to assign a price to natural capital and force it into competitive market boundaries.

Instead, they must adjust to the fact that natural capital is non-renewable and generates a flow of public good services best protected by corporate efforts (Costanza et al., 1997, p. 350–260). As Farley points out, the importance of the natural capital concept increases, as evidenced by its steadily growing use in the literature. The market system is very efficient at allocating natural capital to market products, but does not account for the increasing scarcity of natural capital. The depletion of natural capital will diminish not only nature's ability to regenerate itself, but also the raw materials needed for all economic production and the flow of ecosystem services necessary for human well-being (Farley, 2012, p. 264).

Doughnut Economics theory (doughnut/ring economics) is an economic model proposed by British economist Kate Raworth, which aims to transform traditional economics into a tool for human development in the 21st century. The model visualises the economy as a 'parcel', where the space between the inner and outer ring represents a 'safe and just space' for society—a place where the needs of all people are met, without overstepping the planet's ecological boundaries (Raworth, 2017, p. 16). There are two boundaries in the model: the inner ring the so-called social foundation, which represents the minimum human needs necessary for a dignified life, includes 12 categories, inspired by the UN Sustainable Development Goals. The second outer ring of so-called Planetary Boundaries encompasses the Earth's ecological limits, the exceeding of which threatens to destabilise natural systems. It includes nine boundaries, such as climate change, biodiversity loss, ocean acidification, freshwater consumption and chemical pollution, for example (Raworth, 2018). These boundaries are based on research by scientists such as Johan Rockstrom (Doughnut Economics Action Lab, 2025). The space between these circles is where the economy should operate: meeting societal needs (avoiding the 'hole' in the doughnut) without destroying the environment. The aim is to create an economy, regenerative (renewing resources), and distributive (equitably sharing benefits), rather than focused on endless GDP growth. The theory has gained widespread application, e.g., for shaping public policy, corporate strategies, and city planning (the city of Amsterdam adopted the Doughnut model as a framework for its sustainability strategy) in 2020. similar initiatives implemented in New Zealand, Wales and some companies (Nugent, 2021). Critics believe the model is too general and fails to provide specific prescriptions, while proponents praise it for its holistic approach to climate crises and inequality. As Doughnut Economics points out, it is a vision of an economy that balances human needs with planetary capacity, promoting social and environmental justice (Bascle, 2023).

Thus, natural capital theory views natural resources as a key factor in economic production, whereas the Doughnut Economics model is a holistic framework integrating social and ecological aspects in a vision of

a sustainable economy. Table 1 summarises the main differences and similarities of these two approaches to sustainability.

Table 1. Natural capital theory and Doughnut Economics theory – similarities and differences

List	Natural capital theory	Doughnut economics theory
Basic assumptions	Natural capital cannot be replaced, sustainability requires the preservation or growth of natural capital itself with rigid ecological limits. It is an approach that emphasises planetary limits and the need for rules, e.g., emission limits, conservation of resources, not just market mechanisms.	This theory rejects the obsession with GDP growth, promoting a regenerative (renewing resources) and distributive (equitably sharing benefits) economy is closer to strong sustainability, but extends it to include a social and dynamic dimension (the economy as an adaptive system
The price of investing in sustainability	Environmental resources are a form of capital with a specific economic value, and their degradation or protection has real financial and social costs	The price of transformation cannot be considered and analysed solely through the prism of the market. It takes into account the needs of society and environmental constraints. It helps to understand that the cost of implementing sustainability is also the cost of changing business models, organisational values and social relationships.
Differences	- The natural capital model lacks a social dimension. The doughnut economics model is a practical tool and is more adaptive to crises. - The natural capital model focuses more on the environment than on social justice. The doughnut economics model, emphasising the importance of social justice with sustainability, must meet the needs of all without exclusion.	
Similarities	- Conservation of natural capital – no renewal of natural capital - Holistic approach – linking the economy with social aspects - The traditional perception of economic growth leads to overstepping ecological boundaries	

Source: Hinson et al., 2022; Raworth, 2017; Polasky & Daily, 2021, p. 88.

In summary, the cited theories of natural capital and Doughnut Economics offer an opportunity to more fully capture the price of sustainability investments, as they combine traditional financial considerations with social and environmental costs and account for the long-term impact of organisational transformation on the environment.

Polish Private and Public Universities in the Face of Environmental Challenges

A university, as T. Pearson points out, is an educational and research organisation with the character of a public or private institution, whose purpose is not only to transmit knowledge and conduct research, but also to shape human capital and the social and cultural development of society (Parsons, 1959, p. 298).

Sustainability in a university, according to Shriberg and Tallent, means implementing environmental, social and economic values throughout the management system of the institution – from organisational strategy to campus management to stakeholder relations (Shriberg & Tallent, 2003). Wright adds that universities should integrate sustainability aspects into every aspect of their operations – including energy policy, waste management, building design and promoting sustainable transport (Wright, 2010, p. 73).

Sustainability for HEIs means not only implementing environmental content in education, but also being fully socially responsible in resource management, conducting research on the SDGs, and consciously interacting with the environment.

In Poland, in the academic year 2024/2025, there were 352, including 238 non-public HEIs (211 practical-profile HEIs and 27 are academies) (GUS, 2025, p. 1). State and private HEIs differ in terms of their objectives, structure, funding and scope of activities. Regardless of the type of funding, each university conducts its activities on the basis of Act 2.0 (Law on Higher Education and Science, 2018) subject to the supervision of the Ministry of Science and Higher Education. They have a hierarchical structure comprising a rector, a senate, and faculties (Act of 20 July 2018). The fields of study are diverse across state and private universities, and only the academic or practical profile of the university determines the nature of the activities undertaken. Among universities with an academic profile, the leaders are state universities, which not only have extensive infrastructure, including laboratories, libraries, research centres and campuses, funding mainly from the state budget and EU funds. Full-time study at state universities is free of charge, with a limited number of places available and enrolment is based on matriculation results or entrance examinations. The main sources of funding are budget subsidies, research grants, EU funds, and income from tuition fees for part-time studies and foreign students. They employ qualified scientists with professorial and postdoctoral titles, combining academic and research activities (e.g., according to the AGH Report for 2023, more than 80% of the staff have doctoral degrees, of which 70% have experience of participating in research grants) They actively participate in foreign exchange programmes, cooperate with foreign universities and are members

of international research consortia. They organise scientific conferences, interdisciplinary projects and actively cooperate with industry (AGH Bulletin, 2023).

Private universities, which have been operating since 1989, have developed a significant place in the labour market, they focus on practical preparation of students for the labour market, they offer courses corresponding to current trends, programmes are implemented faster – private universities with less bureaucracy are more flexible, often adapted to the needs of the local labour market. There is an emphasis on practical skills in education programmes, for instance, through internships and collaborations with companies. Infrastructure tends to be more modern, but it is extensive than in public universities. Research is mostly applied, but somewhat less extensive, compared to public universities. At the same time, the scientific activity of private universities is increasing. Studies are paid, with numerous forms of promotion, scholarships and flexible forms of study (online, evening studies). Private universities function as financially independent entities, which are usually run by companies, holding companies, or foundations. The structure, although hierarchical under the law, is less formalised, allowing for faster curricular changes. The main sources of funding are tuition fees averaging 5,000–15,000 per year, supported by income from courses, training, and collaborations with the private sector; less often they benefit from research grants. They combine academics with practitioners, employing both academics but also managers with professional experience, e.g., managers, lawyers, psychologists, which reinforces the private aspects of teaching. Private universities actively promote themselves abroad, offer programmes in English and cooperate with international institutions, open branches abroad.

Sustainability, following the higher education reform (Act 2.0, 2018), is part of the strategy of many universities. Public universities are obliged to develop strategies that take into account the broader socioeconomic context, including sustainability. For example, in its 2002–2030 strategy, the Gdansk University of Technology emphasises values related to social responsibility, technological innovation and environmental protection. The strategy includes goals such as developing green technologies, reducing the campus carbon footprint and promoting equality and inclusivity (Gdansk University of Technology, 2020). The University of Warsaw's strategy for 2019–2025 involves implementing the principles of sustainable development through interdisciplinary research, environmental education and projects related to the UN Agenda 2020, such as climate change research (University of Warsaw, 2022). The strategy of the AGH University of Science and Technology in Kraków includes the development of green technologies, e.g. renewable

energy sources, and education in sustainable development, with an emphasis on environmental engineering (AGH, 2024).

Public universities integrate the SDGs across research, education, and infrastructure management. These strategies are in line with national documents such as *Strategy for Responsible Development from 2017 to 2020 (with an Outlook to 2030)* (Ministry of Development, 2017) or *Regional Development Strategy 2030* (Ministry of Funds and Regional Policy, 2019), but also with *Draft Strategy for Poland's Development until 2035* (Ministry of Funds and Regional Policy, 2025). Although the cited documents do not include direct provisions on the role of HEIs as institutions, each of the mentioned strategies emphasises the role of education and science in achieving the goals, thereby underscoring the key function of HEIs. Priorities include improving the prospects of young generations through educational change, competence development, innovation and the implementation of advanced technologies. Private universities, just like public ones, conduct educational activities for sustainable development, social responsibility – their CSR ESG strategies are geared towards the labour market or practical application. For example, Kozminski University offers not only postgraduate studies but also promotes business ethics sustainable development (Kozminski University, n.d.). SWPS University emphasises social research in support of SDG goals such as equal pay, mental wellbeing or inclusive education (SWPS University, 2023). Private universities often focus on education, but also on cooperation with business for sustainable development, less often on research and green technologies.

Education includes the offer of both undergraduate and postgraduate degrees, postgraduate studies or courses in curricula related to sustainable development. For example, the AGH University of Science and Technology offers specialisations in ecological foundry technologies and renewable energy (AGH University of Science and Technology, n.d.). Warsaw University of Technology offers postgraduate studies in modern renewable energy (Warsaw University of Technology, n.d.) as well as specialisations in first- and second-level studies, i.e., Environmental Engineering (Warsaw University of Technology, n.d.). Kozminski University offers ESG training for HR managers, teaching them how to create sustainable workplaces (Kozminski University, n.d.). In addition, universities offer classes on the SDGs, e.g., the workshop on climate change Ambassadors/others of the energy transition (AGH University of Science and Technology, n.d.), the summer school on the use of land as a sustainable building material at the Warsaw University of Technology (Warsaw University of Technology, n.d.). The team of the Jagiellonian University Rector's Plenipotentiary for Sustainable Development runs a website dedicated to sustainable development at the Jagiellonian University, e.g., promoting environmental awareness among students, staff and the local

community, but also offering voluntary work, integrating people willing to cooperate on projects and events (Jagiellonian University, n.d.).

In terms of research, universities conduct research on technologies supporting sustainable development, e.g., PŚ Assoc. Prof. Katarzyna Stolecka-Antczak, Silesian University of Technology is conducting a research project entitled 'Enrichment of coke oven gas into renewable hydrogen to reduce CO₂ emissions from industrial production units' (Silesian University of Technology – KMiUE, n.d.). Universities are setting up research centres, e.g., the University Research Centre for the Environment and Sustainable Development at the University of Warsaw, which brings together researchers from different disciplines to work on sustainable development projects (University of Warsaw, n.d.). They participate in international programmes, such as Horizon Europe funding research on sustainable development, e.g., closed loop economy projects for example A team of scientists from the Department of Materials Technology and Chemistry at the Faculty of Chemistry of the University of Łódź, led by Prof. Jarosław Grobelny, is implementing a project on the safety of (nano)materials entitled 'Implementing Innovative Methods for (nano)materials'. "Implementing Innovative Methods for Safety and Sustainability Assessments of Chemicals and Materials Particularly at Nano Level in the European Union" (University of Łódź, n.d.).

Corporate social responsibility in universities usually includes investments in green materials and infrastructure solutions, for example: Gdansk University of Technology has modernised buildings on campus to reduce energy consumption (Politechnika Gdańska, n.d.). Wrocław University of Life Sciences is introducing waste management systems and recycling on campus (Wrocław University of Life Sciences, n.d.). Universities are implementing decarbonisation plans, e.g., by reducing paper consumption, digitising administrative processes and promoting public transport among students. They promote inclusiveness and diversity gender equality, accessibility for persons with disabilities and multiculturalism, e.g., through scholarship programmes and anti-discrimination policies (Powieślańska Szkoła Wyższa, n.d.). Universities collaborate with businesses, NGOs, and local governments; e.g., the Silesian University of Technology works with companies in Gliwice on GOZ projects. Increasingly, they publish ESG reports, e.g., Sustainability Reports, in which they present progress towards the SDGs, for example, the University of Warsaw, which reports on activities under Agenda 2030. Universities conduct SWOT analyses to identify areas in which they can support the SDGs. An example is the report *Białystok University of Technology on the road to sustainable development 2023*, which is based on internal data and stakeholder consultations (Białystok University of Technology, 2024). The Warsaw University of Technology is implementing a project to modernise the thermal efficiency of historic buildings (Warsaw University of Technology,

2025) and the ECO-Mobility Project to promote eco-mobility, e.g., bicycle stations (Warsaw University of Technology, 2024). Jagiellonian University is conducting research on public health and social inequalities in support of the SDG goals on well-being and equality (Jagiellonian University – INCET, 2024).

The mentioned activities for sustainable development undertaken by Polish universities in the field of: education, science, research and management can be considered through the prism of the natural capital theory cited in the second part of this article, as well as K. Raworth's theory of doughnut economics. With natural capital theory meaning investment in energy efficiency and environmentally friendly infrastructure as protection of this capital. Natural capital theory treats natural resources (ecosystems, raw materials) as a key, often non-substitutable factor of production, with a distinction between weak (substitutable) and strong (protective) equivalence. They treat natural capital in this view as a resource to be valued and protected, applying it to research, policies, strategies and education. The price of investing in the sustainability of HEIs, in this case, depends on factors including the mission of the institution, available resources and perceptions of the value of natural capital, social capital and external costs. Doughnut economics, on the other hand, can be used to holistically assess the social and environmental impact of HEI activities, promoting a regenerative and distributive economy. It is an analytical framework for examining the activities undertaken, following this approach, universities are shaping an important competence for the future: systems thinking – linking economics, society and ecologies. The University of Leeds is taking an active role in Climate Action Leeds' activities, e.g., using doughnut economics to assess the status of education, identifying social deficits, e.g., accessibility of education (Climate Action Leeds, 2022). Students at the London School of Economics apply the model to evaluate urban policies where growth is not an end in itself (Rogers, 2022). Table 2 summarises the theories mentioned in relation to private and public scholars.

Public universities are more likely to treat sustainability as a social mission and a systemic obligation - they have better access to external funding, participate in research, EU programmes and national policies. Private universities take a more strategic and market-based approach - they promote green activities as a competitive differentiator, may be more flexible and quicker to react to trends, but do not always have a reporting or public interest obligation.

Table 2. Costs of sustainability measures in public and private universities Natural capital theory and the ‘doughnut economy’

Natural capital theory	Theory of the doughnut economy
Goal: need for conservation and rational use of resources	Goal: balance between needs and limits
Environmental approach: - Public universities: cost of campus energy transition, need to supply to public policies - Private universities: need to pay their own costs or through grants, subsidised projects, is part of green marketing Social approach: - Public universities: need to change working style - Private universities: social goals are subordinated to business goals Economic approach: - Public universities: the amount of spending and investment depends on the budget and grants but also on the project activity of the institution Private universities: - High but rapid investment in green technologies	Environmental perspective: - Public universities: pressure to provide access to education for all social groups, even at the expense of financial efficiency - Private universities: limited scale of social activity – expensive pro-social projects can only be implemented if they bring an image benefit Social approach: - Public universities: high costs of implementing equality, health and education policies - Private universities: balancing the price of tuition fees with social expectations of accessibility and equality Economic approach: - Need to redistribute resources, e.g., reduction of consumption by richer groups, social conflicts due to differences in interests - Private universities: high costs of socially responsible activities with no guarantee of return and success

Source: own elaboration based on Polasky & Daily, 2021; Wright, 2002; Shriberg & Tallent 2003; Lozano et al., 2015.

Research questionnaire – actions in the field of sustainable development in the opinion of students and employees of private and public universities

In the research part of the study, the author conducted a survey among students and staff at a practical-profile university in the Lower Silesian voivodship, both private (PRY) and public (PUB), between May and July 2025, regarding their sustainability efforts.

The study aimed to find out the opinions of university staff and students on the effectiveness of each university’s sustainability efforts – with

a particular focus on their actual course of action compared to official declarations towards the concepts of natural capital theory and ‘doughnut’ economics.

The research assumption made by the author was that the price of sustainable development for HEIs is not limited to financial costs, but also includes investment in organisational change, building social capital, environmental protection and the development of pro-social and pro-environmental competences of staff and students, as well as avoiding the costs of inaction. From the perspective of the theories cited: natural capital and doughnut economics – these costs are necessary to avoid the much higher price associated with environmental degradation, loss of credibility and failure to adapt to the challenges of today.

Both the university – private (PRY) and public (PUB) have been taking action for sustainability for more than 10 years, adapting their infrastructure and undertaking training activities for staff, educational courses for students and employees, undertaking – although to a lesser extent – research in this area on the part of staff and students (Table 3).

Table 3. Overview of measures taken for sustainability in a public and private university

Public university (PUB)	Private university (PRY)
– Implements environmental policies resulting from legislation (e.g., waste management, energy retrofitting of buildings), including subsidised projects, – Conducts activities promoting pro-environmental attitudes among students and employees (campaigns, competitions, sustainability days), – Carries out research and teaching projects on sustainable development – subsidised, – Introduces classes on CSR, eco-innovation, sustainable development, in courses and dedicated SD postgraduate studies, – Reduces energy and water consumption, e.g., retrofitting lighting, monitoring consumption, – Engages in local social and educational initiatives,	– Implements environmental policies resulting from legislation (e.g., waste management, energy retrofitting of buildings), including subsidised projects, – Introduces sustainability into the educational offer by adapting the study offer to labour market trends, – Implements eco-innovations in management and administration with a view to optimising costs and resource consumption, – Conducts research and implementation projects – Conducts marketing information campaigns to promote green transformation, – Reduces energy and water consumption, e.g., modernisation of lighting, monitoring of consumption, – Engages in local social and educational initiatives for image purposes,

Source: own compilation based on private (PRY) and public (PUB) websites.

The survey was conducted among full-time and part-time students in the 3rd year of bachelor's studies, 4th year of engineering studies, 2nd year of master's studies (40 students – state university and 87 students of private university) and interviews among a total of 15 employees (7 – state university, 8 – private university). Areas of research included:

- Sustainability Action Area,
- Education on sustainability,
- Development of 'green' skills,
- Visible sustainability practices within the university,
- Areas of integration of the SDGs into the university's strategy (practice versus university statements on sustainability).

The first area was **sustainability activities**. As shown in Figure 1, students at the private university are more likely to perceive the university as undertaking sustainability activities.

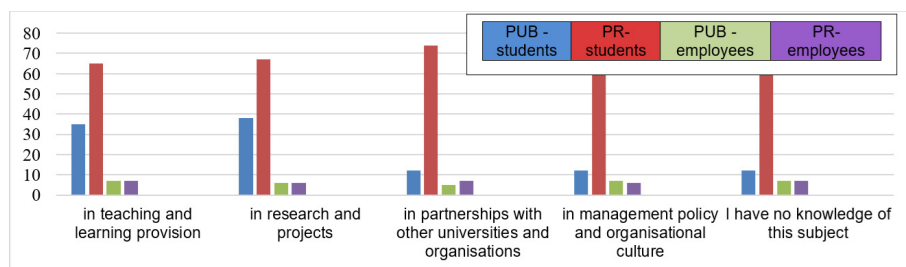

Figure 1. Distribution of respondents' answers to the question "In which areas does your university integrate sustainability goals with management and strategy building?"

Source: own study.

With regard to the next research area, **Education on sustainability**, the largest number of private university students indicated implementation in curriculum content (56%) and workshops (51%) (Figure 2). In public universities, the indications are lower around 30-32%. As can be seen from the answers given, private universities, guided by the need to remain in the competitive market, show a better understanding of market trends and are more willing to introduce SD content as an element of advantage-building (investment in reputation and image), which fits in with the assumptions of the doughnut economy theory. Natural capital is seen as a resource that educational universities expose private universities are more likely to use this 'image rent'. At a public university, education about SD seems less prominent or communicated.

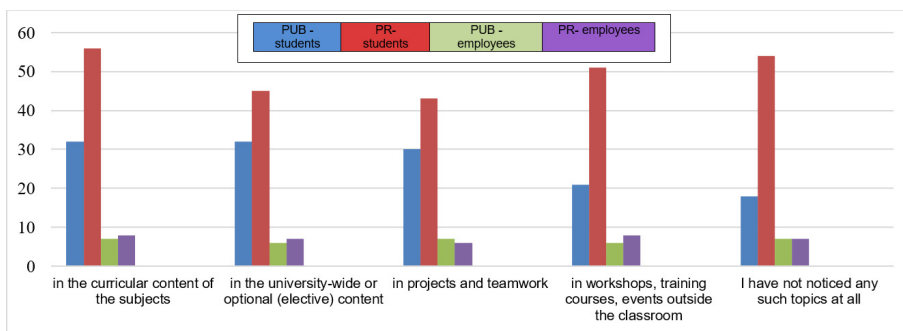

Figure 2. Distribution of respondents' answers to the question "In which areas does your university provide sustainability education?"

Source: own study.

The next area of research involved **the development of green skills**. In a multiple-choice question, respondents evaluated the university's activities in relation to a list of seven competences. Analysing the results of the given answers presented in Figure 3 – students of a private university and a public university rated competences such as interdisciplinary cooperation, social responsibility and design thinking the highest. Employees of the public university rated the development of competences significantly lower than students and employees of the private university. The private and public universities, in developing the green competencies needed to implement systemic change, act in line with the Doughnut Economic. With comments from students and staff at the private university indicating that the university actively and frequently provides courses and online training in SD, through which they feel they are investing in students' skills to take action to conserve natural resources, which aligns with natural capital theory.

Another area concerned **sustainability practices at the university**. The results presented in Figure 4 indicate that students at the public university most frequently noted integration in research, teaching and partnerships and most highly valued sustainable accommodation and green changes to the university infrastructure.

A private university consciously implements SD in its organisational strategy. HEIs investing in SD-compliant infrastructure contribute to the protection of environments and better application of resources, which fits in with natural capital theory. Investment in sustainable infrastructure is not only a cost but also a way of conserving resources and reducing the ecological footprint. Such actions are a manifestation of respecting environmental boundaries while creating social value and reinforcing institutional accountability – they promote institutional responsibility and fit with the assumptions of doughnut economic theory.

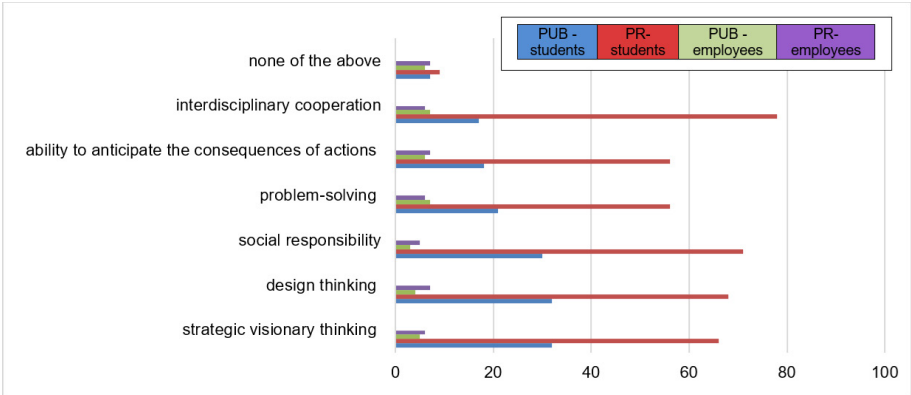

Figure 3. Distribution of respondents’ answers to the question “What skills related to the Sustainable Development Goals do you develop at your university?”
Source: own study.

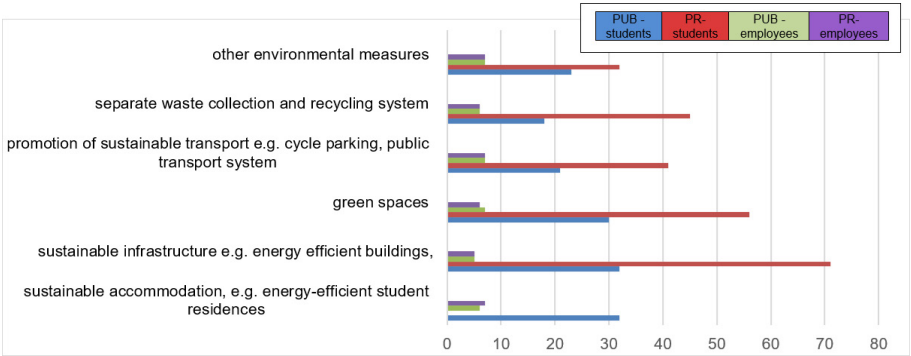

Figure 4. Distribution of respondents’ answers to the question “What sustainability practices are visible at your university?”
Source: own study.

The last point of the research concerned the areas of integration of the SDGs with the university’s strategy (practice vs. the university’s sustainability statements). Analysing the responses of HEI staff and students, presented in Figure 5, it can be seen that in a public HEI the frequently selected responses relate to research and teaching and also to partnerships. Students at the private university indicated research, teaching and also partnerships, and management policies. This approach sees SD as an investment in the future of the institution and society. From a natural capital perspective, partnerships enable effective resource conservation through joint projects and activities. Collaboration and organisational accountability are key to remaining in a safe social and environmental space as envisaged by doughnut economic theory.

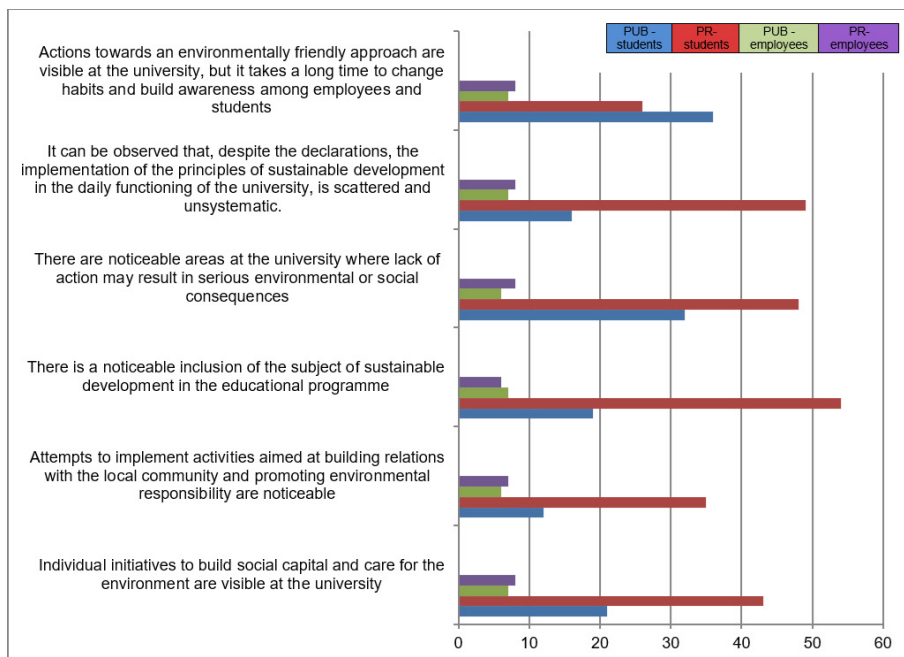

Figure 5. Distribution of respondents' answers to the question: *Opinions regarding sustainability statements and actual actions*

Source: own study.

In conclusion, both staff and students at the private university report greater involvement in SD – they note the visibility of these activities on social media, indicating that the university invests in sustainability and makes them visible and socially measurable (image, competitiveness). The activities at public universities are more diffuse, and students' perceptions indicate they are less transparent. The activities of both universities surveyed show an understanding and activity in line with the assumptions of natural capital theory, which helps to explain the treatment of the environment as a strategic resource whose protection translates into socio-economic value. At the same time, according to the assumptions of doughnut economics, the activities of the HEIs should strive to maintain a balance between activities – marketing and investment.

The results of the research indicate that a private university is more likely to emphasise sustainability activities. Which may explain the market motivation to build organisational value and image capital. The public university, in spite of its potential, seems to communicate its activities less frequently or to treat them as part of a competitive strategy.

Based on the research conducted, the following research conclusions can be drawn:

- the integration of sustainability topics in all forms of education should be strengthened, not only in the form of single courses, but also in modules and thematic tracks, which is in line with the assumptions of doughnut economic theory – building students’ awareness of the limited resources of the planet and social responsibility,
- involve students in social and environmental projects and invest in pro-social and pro-environmental competences, in line with the assumptions of natural capital theory, yielding a long-term return in the form of better management of social and environmental resources,
- provide transparent – but adequate to the scale and dimension of the activities – information on post-environmental activities at the university, which is in line with the assumptions of doughnut economic theory, act in accordance with environmental and social boundaries, not only in the sphere of declarations, but also in everyday practices,
- the results indicate that sustainability measures are insufficiently integrated into the management policy and strategy of the university. In line with natural capital deposits, the university should manage its resources, relationships and organisational capital in such a way as to invest in the future of the institution and the perception of its environment.

The price of sustainability for each of the analysed universities is not limited to financial costs, but also includes investments in organisational change, building social capital, environmental protection but, also in new green competences of staff and students. From the perspective of natural capital theory and doughnut economics – these costs are necessary to avoid the much higher ‘price’ associated with environmental degradation, but also loss of credibility and failure to adapt to the challenges of today.

Summary

Working towards sustainable development in the 21st century requires cooperation between education, business and public administration to respond effectively to environmental and social challenges.

The need to take an interdisciplinary approach to implementing sustainability education in higher education institutions was highlighted in their 2018 research by Ismael Franco and other researchers, among others, who clearly indicated that a more effective approach to governance in higher education is essential, as sustainability issues become more acute and inter-connected, collaboration becomes not only more important, but more difficult.

Key problems in collaborative processes include a lack of involvement of key stakeholders such as teachers and students, lack of communication between stakeholders, low accountability, limited funding opportunities and limited stakeholder capacity for effective implementation (Franco, 2019).

The stated aim of the research has been met. A change in the valuation of university activities is needed - models that treat natural capital as a common resource in need of protection are rare. Investment in eco-infrastructure is associated with improved image, increased social trust, and increased student engagement. Social capital is strengthened through actions in line with the doughnut economics model - around values, not just around economic calculation. The two sectors pursue different approaches, but which can complement each other in the higher education ecosystem.

Analysing the use of the following theories in the analysis of the sustainability measures undertaken: doughnut economics and natural capital theory, they found, among other things, that while public universities can more easily scale the social aspects of, e.g., inclusion, in private universities the natural capital theory allows for faster valuation of assets for business partnerships, as private ones tend to undertake an adaptive strategy which is in line with the assumptions of the doughnut economics theory. In the universities studied, natural capital theory emphasises the environment and its value as a resource, whereas doughnut economics integrates social and environmental needs. The doughnut economics model is a theory of sustainable development when it does not cross ecological boundaries and meets the basic needs of all stakeholders. With unlimited needs and limited opportunities, other forms of capital cannot replace natural capital, so it must be preserved. Some of the biggest challenges in the ongoing research, education and organisational transformation of universities include: insufficient communication, resistance to change, limited financial capacity in the face of significant infrastructure investment costs, financing of costly investments, e.g., in green infrastructure, uneven involvement of universities resulting from different levels of bureaucracy and the scope of current regulations. It is also worth mentioning that the author encountered constraints during the course of the study - in particular distrust among private and public university staff towards the topic and the sharing of their own experiences. Future research will be related to increasing the research sample and deepening the research topic.

References

AGH & 2loop Tech S.A. (n.d.). *Polish Recycling of RES Devices*. <https://magazynfotowoltaika.pl/agh-i-2loop-tech-s-a-polski-recykling-urzadzen-oze>

- AGH Bulletin. (2023). <https://biuletyn.agh.edu.pl/archiwum-biuletyn-agh>
- AGH University of Science and Technology. (2025). *Support the Idea of Distributed Energy! Ambassadors and Ambassadors for Energy Transformation (2nd edition)*. <https://www.agh.edu.pl/studenci/aktualnosci/detail/wesprzyj-idee-energetyki-rozproszonej-ambasadorzy-i-ambasadorki-transformacji-energetycznej-ii-edycja>
- AGH University of Science and Technology. (n.d.). *From Energy Advisor to Energy System Designer – Studies at AGH*. <https://www.energetyka-rozproszona.pl/artykuly/od-doradcy-energetycznego-po-projektanta-systemu-energetycznego-studia-na-agh>
- AGH University of Science and Technology. (n.d.). *Green Energy Sources (GGiOŚ)*. <https://rekrutacja.agh.edu.pl/kierunki-studiow/ekologiczne-zrodla-energii>
- Bascle T, Khan F, Steremberg D. (2023). Doughnut Economics: A Solution to Climate Change? *Economics* (30). <https://www.oxjournal.org/doughnut-economics-climate-change>
- Bialystok University of Technology. (2024). *SDG Report*. <https://pb.edu.pl/moja-zielona-politechnika/wp-content/uploads/sites/106/2024/04/Raport-SDG-PL.pdf>
- Climate Action Leeds. (2022). *The First Leeds Doughnut City Portrait*. <https://www.climateactionleeds.org.uk/leedsdoughnut>
- Costanza R, d'Arge R, de Groot R, Farberk S, Grasso M, Hannon B, Limburg K, Naeem S, O'Neill RV, Paruelo J, Raskin RG, Sutton P, van den Belt M. (1997). The Value of the World's Ecosystem Services and Natural Capital. *Nature*, 387, 253–260. <https://doi.org/10.1038/387253a0>
- CSO. (2025). *Signature Information. Higher Education in the Academic Year 2024/2025*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20242025,8,11.html>
- Doughnut Economics Action Lab. (n.d.). *About Doughnut Economics*. <https://doughnuteconomics.org/about-doughnut-economics>
- England R. (2000). Natural Capital and the Theory of Economic Growth. *Ecological Economics*, 34, 425–431. [https://doi.org/10.1016/S0921-8009\(00\)00187-7](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(00)00187-7)
- Farley J. (2012). Natural Capital. In: Robbins P (ed.), *Encyclopedia of Sustainability*, 267. Berkshire Publishing Group.
- Franco I, Saito O, Vaughter P, Whereat J, Kanie N, Takemoto K. (2019). Higher Education for Sustainable Development: Actioning the Global Goals in Policy, Curriculum and Practice. *Sustainability Science*, 14(6), 1621–1642. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0628-4>
- Gdansk University of Technology. (2019). *Strategy 2020–2030*. https://pg.edu.pl/files/2021-03/Strategia_PG_2020-2030.pdf
- Gdansk University of Technology. (n.d.). *Sustainable Use of Natural Resources and Energy*. <https://pg.edu.pl/zrownowazony-rozwoj/dzialania/zr-wyk-zasobow-naturalnych-i-energii>
- Jagiellonian University. (n.d.). *Sustainable Development of Jagiellonian University*. <https://sustainability.uj.edu.pl/>
- Jagiellonian University – INCET. (2024). *Interdisciplinary Centre for Ethics*. <https://incet.uj.edu.pl/opus-causality-and-social-determinants>

- Kareiva P et al. (2011). *Natural Capital: Theory and Practice of Mapping Ecosystem Services*. Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199588992.001.0001>
- Kozminski University. (n.d.). *ESG for HR – The Role of HR Departments in the Sustainable Development of Companies*. <https://www.kozminski.edu.pl/pl/oferta-edukacyjna/kursy-i-szkolenia/esg-dla-hr-rola-dzialow-hr-w-zrownowazonym-rozwoju-firm>
- Kozminski University. (n.d.). *Sustainable Development*. <https://www.kozminski.edu.pl/pl/o-uczelni/zrownowazony-rozwoj>
- Law of 20 July 2018 – *Law on Higher Education and Science*. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668>
- Ministry of Development. (2017). *Strategy for Responsible Development 2017–2020 (with an Outlook to 2030)*.
- Ministry of Funds and Regional Policy. (2019). *National Strategy for Regional Development 2030*. Warsaw.
- Ministry of Funds and Regional Policy. (2025). *Draft resolution... Development Strategy of Poland until 2035*. Warsaw.
- Nugent C. (2021). *Amsterdam Is Embracing a Radical New Economic Theory to Help Save the Environment. Could It Also Replace Capitalism?* <https://time.com/5930093/amsterdam-doughnut-economics>
- Parsons T. (1959). The School Class as a Social System. *Harvard Educational Review*, 29, 297–318.
- Polasky S, Kling CL, Levin SA, Carpenter SR, Daily GC, Ehrlich PR, Heal GM, Lubchenco J. (2019). Role of Economics in Analyzing the Environment and Sustainable Development. *PNAS*, 116(12), 5233–5238. <https://doi.org/10.1073/pnas.1901616116>
- Powiśle University of Technology. (2024). *Katalog case studies w kreowaniu rozwiązań dla zrównoważonej przyszłości szkolnictwa wyższego*. <https://powislanska.edu.pl/wp-content/uploads/2025/04/Katalog-Case-Studies-Spoecznej-Odpowiedzialnosci-Uczelni-2024.pdf>
- Raworth K. (2017). *Doughnut Economics*. Random House.
- Raworth K. (2018). TED Talk. <https://www.youtube.com/watch?v=Rhcrbcg8HBw>
- Rogers B. (2022). *Prosperity without Growth*. LSE. <https://www.lse.ac.uk/Cities/Assets/Documents/European-Cities-Programme/20221101-WP2-Roundtable.pdf>
- Samuelson PA, Nordhaus WD. (2019). *Economics*. Warsaw: Rebis.
- Shriberg M, Tallent H. (2003). Beyond Principles: Implementing the Talloires Declaration. In *Greening the Campus V*, 203–212.
- Silesian University of Technology – KMiUE. (n.d.). *Research Projects Carried out at KMiUE*. <https://www.polsl.pl/rie5/projekty-badawcze/>
- Sohail M. (2023). Why Universities are so Important for Hitting the SDGs by 2030. WEF. <https://www.weforum.org/stories/2023/09/why-universities-are-so-important-for-hitting-the-sdgs-by-2030/>
- SWPS University. (2023). *International Collaboration for Sustainable Development*. <https://swps.pl/miedzynarodowa-wspolpraca-uniwersytetu-swps-na-rzecz-zrownowazonego-rozwoju>

- Toman I, van't Land H, Harris M. (2023). *IAU HESD Survey Report: Accelerating Action for the SDGs in Higher Education*. Paris.
- UNESCO. (2017). *Education for Sustainable Development Goals*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444>
- University of Lodz. (n.d.). *CheMatSustainability in Horizon Europe*. <https://www.uni.lodz.pl/aktualnosc/szczegoly/chematsustain>
- University of Warsaw. (n.d.). *University Centre for Research on the Environment and Sustainable Development*. <https://www.uw.edu.pl/universytet/wydzialy-i-jednostki/jednostki-naukowe-i-dydaktyczne/universyteckie-centrum-badan-nad-srodowiskiem-przyrodniczym-i-zrownowazonym-rozwojem/>
- University of Warsaw. (2022). *Social Responsibility of Universities – Report*.
- Upwr (Wrocław University of Life Sciences). (n.d.). *Water and Waste Management*. <https://upwr.edu.pl/uczelnia/gospodarowanie-woda-i-odpadami>
- Warsaw University of Technology. (2024). *ECO-Mobility at the Warsaw University of Technology*. <https://www.saippw.pl/eco-mobilnosc-na-pw/>
- Warsaw University of Technology. (2025). *Close to Earth: International Summer School in Egypt...* <https://www.arch.pw.edu.pl/layout/set/print/Aktualnosc/Informacje-nadeslane/Close-to-Earth-Miedzynarodowa-Szkola-Letnia-w-Egipcie>
- Warsaw University of Technology. (2025). *Termomodernizacja zabytkowych budynków Politechniki Warszawskiej*. <https://mapadotacji.gov.pl/projekty/1731675/>
- Warsaw University of Technology. (n.d.). *Modern Renewable Energy (Postgraduate Studies)*. <https://www.pw.edu.pl/studia/studia-podyplomowe/nowoczesna-energetyka-odnawialna>
- Warsaw University of Technology. (n.d.). *OLD Majors and Specialties*. <https://is.pw.edu.pl/kierunki-i-specjalnosci/>
- World Commission on Environment and Development. (1987). *Our Common Future*. Oxford University Press.
- Wright T. (2010). University Presidents' Conceptualizations of Sustainability. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 1/11, 61–73.

Abstract

Sustainability is not just an idea. The energy transition green economy and the circular economy require investments in infrastructure, research and education activities, strengthening knowledge and awareness and thus incurring costs in states and private universities. The aim of the article was to identify factors shaping the economic and social value of sustainability activities in Polish higher education: public and private, in the light of natural capital theory and doughnut economics. Research methods: literature analysis and a 2025 survey of students and staff at a public and private university. The public university is more likely to report environmental outcomes (education and research), while the private university invests in educational programmes and social campaigns, demonstrates image-based activities, with a much lower capital commitment. The value of actions does not depend solely on

the cost of implementation, but on their impact on social relations, the environment and the business environment.

Keywords: university, ecology, doughnut economics, natural capital theory, education,

Joanna Nowicka, PhD Eng.

The Angelus Silesius University of Applied Sciences in Wałbrzych

e-mail: jnowicka@ans.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2826-6244>

Jerzy Krzyszkowski
Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

Wybrane aspekty zarządzania w pomocy społecznej i pracy socjalnej w czasach ryzyka

Stare i nowe ryzyka

Na wstępie Autor powinien uzasadnić zawarty w tytule termin „czasy ryzyka”. Ulrich Beck, wybitny niemiecki socjolog, pisał przed laty o społeczeństwie ryzyka jako sytuacji typowej dla najbardziej rozwiniętych społeczeństw nowoczesnych, w których pojawiają się nowe formy ryzyka wytworzone przez cywilizację, technologię, przemysł, życie miejskie czy eksploatację przyrody. Było to wskazanie na konsekwencje ekspansji industrializacji, prowadzącej do powstawania skutków ubocznych w postaci tzw. ryzyka środowiskowego. Wydana w 1986 roku książka *Społeczeństwo ryzyka* (wydanie polskie 2004 r.) została zaliczona do klasyki teorii społecznej, wywołując wzrost świadomości środowiskowych zagrożeń w krajach rozwiniętych oraz wywierając duży wpływ na debaty dotyczące globalnych problemów środowiskowych.

Do ryzyk środowiskowych, których zagrożenie dla ludzkości nie zmalało w ostatnich dekadach (dowodem są m.in. katastrofalne zmiany klimatyczne), dołączyły nowe ryzyka. W Europie są nimi fale migracji z krajów dotkniętych klęskami suszy i głodu oraz fale uchodźców wojennych z regionów objętych konfliktami zbrojnymi (np. Ukrainy). Pandemia COVID-19 oraz kryzys uchodźczy, który nastąpił po wybuchu pełnoskalowej wojny w Ukrainie w 2022 roku, ujawniły słabości usług społecznych, głównie medycznych, oraz znaczenie dostępu do nich, szczególnie wśród najsłabszych grup ludności. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na niedoceniane i nie dla wszystkich oczywiste ryzyko, jakie niesie ze sobą szybkie starzenie się społeczeństwa

oraz związany z tym problem opieki nad seniorami w sytuacji osłabienia rodziny jako instytucji opiekuńczej. Brak opieki występuje najdotkliwiej na terenach dotkniętych procesami depopulacji oraz deficytem usług społecznych. Dynamiczny wzrost populacji osób bardzo starych, na który wskazują demografowie (Szukalski, 2024), oznacza rosnący popyt na opiekę domową lub stacjonarną. Wraz z przewidywanym w najbliższych latach masowym osiaganiem przez seniorów wieku 80–85 lat zwiększać się będzie liczba osób potrzebujących intensywnego wsparcia w związku z szybkim wzrostem niesamodzielności i zależności. Prognozy oparte na wynikach badań PolSenior2 wskazują, że w wieku 80–84 lata pomocy innych wymaga 28,1% mężczyzn i 47,1% kobiet (Błędowski, 2021). Rosnącemu popytowi na opiekę i inne usługi społeczne towarzyszy perspektywa malejącej podaży. Istotnie spada liczba osób posiadających uprawnienia do pracy w usługach społecznych z powodu starzenia się kadry usługodawców oraz zmniejszania się liczby absolwentów kierunków pozwalających na zatrudnienie w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej. Stan ten stawia przed polityką społeczną i jej instytucjami – do których należy pomoc społeczna i zatrudnieni w niej pracownicy zawodów pomocowych (pracownicy socjalni, asystenci rodzin, opiekunowie itp.) – nowe, trudne zadania. W sytuacji wzrastającej liczby i natężenia zagrożeń społecznych jeszcze większego znaczenia nabiera jakość kadr oraz właściwe zarządzanie jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej. Dodatkowym wyzwaniem są reformy wprowadzane w systemie: przekształcanie ośrodków pomocy społecznej w centra usług społecznych oraz próby deinstytucjonalizacji, określanej niekiedy mianem uśrodkowania usług społecznych.

Rola kadr pomocy społecznej i jej menedżerów w czasach ryzyka

Główną usługą społeczną realizowaną w pomocy społecznej po 1989 roku jest praca socjalna, określana jako zawodowa działalność pracowników socjalnych oraz przedstawicieli innych zawodów pomocowych zatrudnionych w służbach społecznych. W ostatnich latach, w wyniku ewolucji polityki społecznej w kierunku rozwoju usług społecznych, praca socjalna coraz częściej zaczyna być definiowana jako jedna z wielu usług społecznych, obok usług edukacyjnych, medycznych, kultury, sportu i rekreacji, a także usług adresowanych do różnych kategorii klientów (rodzin, seniorów, osób z niepełnosprawnościami itp.).

Praca socjalna jest realizowana w pomocy społecznej przez przedstawicieli zawodów pomocowych. Po 1989 roku w Polsce dokonała się profesjonalizacja działalności pomocowej oraz wyłoniły się nowe zawody, takie jak

pracownicy socjalni, asystenci rodzin i osób z niepełnosprawnościami czy opiekunowie środowiskowi. O złej kondycji zasobów ludzkich w pomocy społecznej informują wyniki kontroli Najwyższej Izby Kontroli z 2019 roku, które jednoznacznie wskazują na trudne warunki pracy: nadmiar klientów, biurokrację socjalną (sprawozdawczość itp.) oraz ograniczenia w dostępie do niezbędnych narzędzi pracy (komputer, telefon służbowy itp.). Powszechna jest także pauperyzacja wynagrodzeń, połączona z brakiem uznania i szacunku społecznego dla zawodów pomocowych, co wyraźnie odczuwają pracownicy systemu pomocy społecznej. Te wieloletnie zaniedbania muszą dziwić, ponieważ na znaczenie pracowników zawodów pomocowych dawno temu zwrócił uwagę amerykański politolog i socjolog Michael Lipsky (Lipsky, 2010). Przed ponad czterema dekadami przedstawił on koncepcję tzw. biurokracji pierwszego kontaktu (*street-level bureaucracy*). Zgodnie z nią polityki publiczne nie są w istocie kreowane na najwyższych szczeblach administracji, lecz tworzone przez pracowników pierwszego kontaktu – tych, którzy mają bezpośrednią styczność z klientami, czyli beneficjentami systemu. To oni stosują i interpretują obowiązujące przepisy, a tym samym realizują polityki tworzone na wyższych szczeblach administracyjnych. Powinno się również zwrócić uwagę na kadre kierowniczą oraz sposoby zarządzania zasobami ludzkimi w instytucjach polityki społecznej państwa. Dotąd nie przywiązywano dostatecznej wagi ani do kwestii zarządzania, ani do kompetencji menedżerów kierujących jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej. Tezę tę potwierdzają analizy empiryczne (Zelek, 2023) przeprowadzone wśród kadry zarządzającej powiatowymi centrami pomocy rodzinie i ośrodkami pomocy społecznej. Wskazują one na brak systemów rekrutacji i selekcji personelu, programów adaptacji zawodowej, systemów szkoleń i wsparcia zawodowego. W badaniach stwierdzono wiele negatywnych zjawisk i procesów, do których należą m.in.: nadmierne podporządkowanie organom wyższych szczebli, rozbudowana biurokracja, niedostatek usług społecznych oraz wzrost zadań bez dodatkowych środków na ich realizację. Ujawniono także liczne braki i deficyty kompetencyjne menedżerów pomocy społecznej: brak umiejętności i sprawności w delegowaniu zadań, brak jasnych wytycznych dotyczących podziału obowiązków między pracownikami zgodnie z ich kwalifikacjami, brak przygotowania kierowników do zarządzania zespołami, rozbudowaną strukturę organizacyjną na poziomie kadry zarządzającej, brak systemów wewnętrznej komunikacji oraz znikome narzędzia ewaluacyjne. W konkluzji cytowany autor stwierdza, że obecny sposób zarządzania placówkami pomocy społecznej nie jest dostosowany do realnych potrzeb klientów, zaznaczając równocześnie, że badane instytucje mają potencjał do wprowadzenia zmian, a nawet do wypracowania nowych standardów zarządzania, mogąc tym samym stać się wzorem dla innych podmiotów sektora publicznego (Zelek, 2023). W tym samym opracowaniu przedstawił on koncepcję menedżerskiego

zarządzania jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej, odwołującą się do reform sektora publicznego przeprowadzonych w USA i krajach Europy Zachodniej, opartych na założeniach nowego zarządzania publicznego (New Public Management). Sugerowane zmiany wymagają debaty publicznej zainicjowanej przez władze centralne i samorządowe. W jej wyniku powinna powstać nowa, zdecentralizowana i upodmiotowiona lokalna (gminna i powiatowa) samorządowa pomoc społeczna. Zdaniem autora rozważań taka zmiana przekracza możliwości kierownictwa i personelu pomocy społecznej. W obecnych realiach dostępnym narzędziem do uruchomienia pozytywnych zmian w funkcjonowaniu i zarządzaniu jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej wydaje się superwizja oraz oparte na niej zarządzanie superwizyjne.

Autora tych rozważań od lat dziwi, że po 1989 roku występuje brak zainteresowania teoretyków i badaczy zarządzaniem w pomocy społecznej. Dowodem na trafność tej tezy jest deficyt badań, opracowań oraz systemów kształcenia kompetencji menedżerów pomocy społecznej. Dominuje literatura obca, co utrudnia implementację rozwiązań zachodnich w naszej pomocy społecznej ze względu na odmienną historię i wynikającą z niej tzw. zależność od szlaku oraz współczesną specyfikę tej instytucji polityki społecznej państwa. Dopiero w ostatnich latach pojawiły się pierwsze próby studiów empirycznych nad kulturą organizacyjną publicznej pomocy społecznej oraz koncepcje zarządzania jej jednostkami organizacyjnymi (Zelek, 2023; Wojtanowicz, 2024).

Zarządzanie w pomocy społecznej dotyczy wielu aspektów i wymiarów. Pierwszym z nich jest zarządzanie jej zasobami ludzkimi, czyli personelem, co w kontekście rosnącego deficytu kadr nabiera szczególnego znaczenia. Ten rodzaj zarządzania jest także wyjątkowo ważny, ponieważ wiąże się z zarządzaniem jakościowymi zmianami organizacyjnymi, takimi jak przekształcenie ośrodka pomocy społecznej w centrum usług społecznych czy wdrożenie lokalnego planu deinstytucjonalizacji. W tych procesach szczególną rolę odgrywa personel jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, jego stosunek do przeprowadzanej reformy oraz przygotowanie do jej realizacji. Nowym wyzwaniem jest także zarządzanie międzyorganizacyjne — zarówno między instytucjami pomocy społecznej (np. powiatowymi centrami pomocy rodzinie czy domami pomocy społecznej), jak i lokalnymi partnerami realizującymi usługi edukacyjne czy medyczne. Istotna jest również kooperacja międzyresortowa, która od lat stanowi problem polityki społecznej w Polsce. Kolejnym zagadnieniem w obszarze zarządzania jest współpraca międzyresortowa z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami prywatnymi. Szczególne znaczenie ma ponadto budowa potencjału społecznego naturalnych systemów wsparcia, takich jak opiekunowie rodinni, pomoc

sąsiedzka czy grupy samopomocowe. W tym kontekście mogą rodzić się obawy o przyszłość.

Prognozowane scenariusze rozwoju polityki społecznej w Polsce

W potocznym znaczeniu prognostyka to przewidywanie przyszłości i, jako taka, jest równie stara jak ludzkość. Jednak jako działanie profesjonalne zaczęła być uprawiana dopiero w połowie ubiegłego wieku. Autor hasła „prognostyka” w *Encyklopedii Socjologii*, Sław Krzemień-Ojak (Krzemień-Ojak, 2000), wskazuje, że profesjonalna prognostyka spełnia kilka funkcji: fachowego doradztwa, wczesnego ostrzegania, informowania ludzi o tym, co może ich spotkać, oraz kształtowania postaw wobec przyszłości. Do metod prognozowania należą: ekstrapolacja, metoda delficka, metoda symulacyjna oraz metoda scenariuszowa.

Do metody scenariuszowej, czyli obrazującej różne prawdopodobne wersje przyszłych wydarzeń, odwołali się autorzy prognozujący rozwój polityki społecznej w Polsce, Julian Auleytner i Mirosław Grewiński. Auleytner (Auleytner, 2024) wskazuje, że prognoza dla polityki społecznej powinna odpowiadać na dwa pytania: co wydaje się pewne, a co niepewne w przyszłości. Do wysoce prawdopodobnych zaliczył m.in. przynależność Polski do UE, gospodarkę rynkową, starzenie się społeczeństwa i związany z tym rosnący popyt na usługi senioralne. Z kolei do niepewnych zaliczył przyszłość pracy ludzkiej w kontekście rozwoju sztucznej inteligencji, sytuację ekologiczną oraz styl zarządzania państwem. Ten ostatni czynnik odegrał istotną rolę w trzech scenariuszach rozwoju polityki społecznej (Grewiński 2024). Pierwszy z nich to paternalistyczne państwo opierające się na świadczeniach finansowych, pozbawione rozwiniętych usług społecznych. Przeważają w nim populistyczne rozwiązania socjalne jako obietnice wyborcze, a największe znaczenie ma redystrybucja środków pieniężnych. Wielkość świadczeń i programów prostej redystrybucji pieniądza skutkuje wypieraniem inwestycji w usługi społeczne i ich marginalizacją. Ten model transferowania świadczeń pieniężnych – określany jako transakcyjno-klientelistyczny – charakteryzuje się tym, że państwo koncentruje swoją uwagę na grupach społecznych zapewniających utrzymanie władzy. Kreowanie rozwiązań socjalnych ma charakter odgórny, dialog społeczny z interesariuszami jest pozorny, a samorządy lokalne pozbawione są podmiotowości. Państwo recentralizuje funkcje socjalne, co pozwala na większą kontrolę społeczną i utrwala uzależnienie obywateli od władzy oraz obietnic wyborczych. W efekcie brakuje publicznych i łatwo dostępnych usług społecznych, instytucje polityki społecznej są niedoinwestowane, a profesje pomocowe ulegają degradacji i pauperyzacji.

Jak pisze Grewiński, nowe wyzwania społeczne są w tym modelu traktowane instrumentalnie i zwykle w sposób konserwatywny, co oznacza, że tematy niewygodne są pomijane w dyskursie publicznym, a wiele działań ma charakter pozorowany lub akcyjny. Systemy pomocowe realizują przede wszystkim funkcje osłonowe i kompensacyjne, związane ze wsparciem dochodowym. Jak łatwo przewidzieć, w tym scenariuszu praca socjalna – podobnie jak inne usługi społeczne – zostaje zmarginalizowana, a jej realizatorzy pozbawieni są warunków działania w sektorze publicznym, co może oznaczać jej powrót do korzeni, czyli do organizacji społecznych, a także prywatyzację usług pracy socjalnej w sektorze rynkowym.

Drugi scenariusz rozwoju polityki społecznej to model proinwestycyjny aktywnego państwa opiekuńczego z rozwiniętym systemem pomocowym i usługami społecznymi. Są one świadczone zarówno przez państwo i samorząd, jak i innych interesariuszy (organizacje pozarządowe, podmioty prywatne). To podmioty lokalnej polityki społecznej zajmują się planowaniem i realizacją usług społecznych, w tym pracy socjalnej, asysty i opieki, usług rynku pracy, edukacji, terapii, rehabilitacji, zdrowia itp. W tym modelu usługi społeczne stanowią najważniejszy element systemów pomocy i wsparcia. Są postrzegane jako inwestycja, która zwraca się w perspektywie średnio- i długoterminowej, poprawiając jakość życia obywateli. Podstawową instytucją koordynującą działania w obszarze polityki społecznej stają się gminne centra usług społecznych, oferujące usługi w oparciu o zasadę personalizacji, czyli dostosowania ich do indywidualnych potrzeb klienta. Państwo inwestuje w kształcenie kadr służb społecznych, tworzy nowe profesje pomocowe i podnosi prestiż zawodów pomocowych m.in. poprzez wzrost wynagrodzeń służb społecznych. Sektor publiczny zleca wytwarzanie usług społecznych podmiotom niepublicznym, np. organizacjom pozarządowym, kościołom lub podmiotom ekonomii społecznej. Ten scenariusz rozwoju polityki społecznej łączy ideę silnego państwa z samorządnością oraz społeczeństwem obywatelskim. Jego realizacja zakłada przyjęcie paradygmatu inwestycji społecznych i modernizacji społecznej, co jednak wymaga wysokiej świadomości decydentów. Z punktu widzenia pracy socjalnej scenariusz ten wydaje się optymalny dla jej rozwoju jako powszechnej publicznej usługi społecznej i stwarza podstawy do dalszej serwicyzacji polityki społecznej.

Ostatnim potencjalnym scenariuszem rozwoju jest model sprywatyzowanej polityki społecznej. Jest to sytuacja, w której państwo i samorządy wycofują się z wielu zadań społecznych, a także z finansowania i organizacji usług społecznych. W tym modelu polityka społeczna i usługi społeczne są oferowane na zasadach komercyjnych przez podmioty prywatne. Oznacza to podaż jedynie tych usług, na które istnieje popyt ze strony obywateli, a w konsekwencji – zróżnicowanie ich dostępności z powodu braku kompleksowych, systemowych i ogólnokrajowych rozwiązań. Powstaje rynek

usług komercyjnych w sektorze prywatnym, finansowanych głównie przez usługobiorców lub w sposób mieszany. Prywatyzacja usług oznacza wykluczenie wielu obywateli i całych grup społecznych z systemu zabezpieczenia społecznego. Dla wykluczonych z dostępu do usług społecznych, pozostawionych bez wsparcia i opieki, pozostaje oferta organizacji społecznych i kościelnych. Pracy socjalnej i jej realizatorom w tym scenariuszu grozi sytuacja przewidziana przez amerykańskich autorów, piszących o wielu pracownikach socjalnych jako „upadłych aniołach” oferujących usługi psychoterapeutyczne jedynie bogatym klientom. Rosnąca popularność prywatnych usług terapeutycznych w zamożnych, wielkomiejskich środowiskach (Warszawa, Kraków i inne) wskazuje na prawdopodobieństwo realizacji tego modelu w naszych realiach.

Rekomendacje na rzecz poprawy kondycji zawodów pomocowych

Niezależnie od tego, który z trzech przedstawionych scenariuszy zostanie zrealizowany, pilną potrzebą jest podjęcie działań dotyczących zawodów pomocowych. Konieczne są działania promocyjne (reklama społeczna w mediach itp.) na rzecz zawodów pomocowych (pracownicy socjalni, asystenci rodzin, opiekunowie itp.) ze względu na malejący nabór i w konsekwencji zamykanie kierunków studiów kształcących do tych zawodów, a przez to rosnący deficyt wykwalifikowanych pracowników sektora usług społecznych. Niezbędne są również działania motywujące (np. studia zamawiane przez MRPiPS), zachęcające uczelnie wyższe do utrzymania lub rozszerzenia oferty kierunków studiów kształcących do zawodów pomocowych i do zarządzania usługami społecznymi (praca socjalna, usługi społeczne, polityka społeczna). Potrzebne są także analizy programów kierunków studiów przygotowujących do zawodów pomocowych, mające na celu rozszerzenie zajęć praktycznej nauki zawodu. Istotne wydaje się włączenie do kadry dydaktycznej osób z doświadczeniem zawodowym, a także wprowadzenie nowych przedmiotów z zakresu pracy z nowymi kategoriami klientów (uchodźcy, migranci itp.) oraz zagadnień wielokulturowości i integracji. Ważne są również działania zachęcające do rozszerzenia oferty kształcenia dla superwizorów, a także wprowadzenie rozwiązań legislacyjnych czyniących superwizję obligatoryjną dla kadry kierowniczej jednostek organizacyjnych pomocy społecznej.

Warte również rozważenia są zainicjowane przez MRPiPS programy wydawnicze zachęcające autorów (akademików, badaczy, nauczycieli oraz praktyków) do pisania podręczników przeznaczonych do kształcenia pracowników zawodów pomocowych. W zakresie legislacji socjalnej pilna jest nowelizacja ustawy o świadczeniu usług w centrach usług społecznych z 2019

roku, która umożliwiłaby zatrudnianie na stanowiskach takich jak koordynator indywidualnych planów usług społecznych czy organizator społeczności lokalnych absolwentów kierunków studiów (np. usługi społeczne), niemających kwalifikacji pracownika socjalnego. Potrzebne są także inicjatywy MRPiPS (programy szkoleniowe, podręczniki itp.) podnoszące kwalifikacje kadr kierowniczych jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, stojących przed nowymi wyzwaniami uśrodkowania usług społecznych i deinstytucjonalizacji, co wymaga umiejętności zarządzania zasobami ludzkimi, kierowania zmianą oraz zarządzania międzyorganizacyjnego.

Wreszcie, ale bynajmniej nie najmniej ważne, są inicjowane, promowane, a także finansowane przez władze resortowe, a prowadzone przez niezależnych ekspertów badania ewaluacyjne, pozwalające na ocenę m.in. funkcjonowania instytucji środowiskowej pomocy społecznej (ośrodków pomocy społecznej i centrów usług społecznych), a także placówek wsparcia dziennego i pomocy stacjonarnej (środowiskowe domy samopomocy, dzienne i całodobowe domy pomocy społecznej).

Zakończenie

W zakończeniu przedstawionych rozważań należy jeszcze raz przypomnieć wymienione na początku artykułu podstawowe założenia dotyczące szczególnego charakteru czasów, w których przyszło nam żyć. Polityka społeczna, pomoc społeczna i praca socjalna stoją obecnie przed wielkimi wyzwaniami czasów ryzyka. Przemiany demograficzne, problemy związane z procesami migracyjnymi oraz zagrożenia zewnętrzne współwystępują z próbami reform systemu pomocy społecznej w postaci deinstytucjonalizacji oraz serwicyzacji. Wyrażają się one w rozwoju usług środowiskowych oraz przekształcaniu ośrodków pomocy społecznej w centra usług społecznych.

Wszystkie wymienione zjawiska i procesy stanowią wyzwanie dla praktyki zarządzania jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej, ale także dla edukatorów kształcących i szkolących przyszłe i obecne kadry kierownicze podmiotów polityki społecznej sektora publicznego.

Bibliografia

- Auleytner, J. (2024). Prognoza dla polityki społecznej, czyli co dalej? W: J. Auleytner, M. Grewiński (red.). *Nauka o polityce społecznej w Polsce. Stulecie powstania Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej 1924–2024*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Błędowski, P. (2021). Potrzeby opiekuńcze. W: P. Błędowski, T. Grodzicki, M. Mossakowska, T. Zdrojewski (red.), *PolSenior2. Badanie poszczególnych obszarów stanu*

- zdrowia osób starszych, w tym jakości życia związanej ze zdrowiem. Gdańsk: Gdański Uniwersytet Medyczny.
- Grewiński, M. (2024). Scenariusze rozwoju polityki społecznej w Polsce. W: J. Auleytnier, M. Grewiński (red.), *Nauka o polityce społecznej w Polsce. Stulecie powstania Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej 1924–2024*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Krzemień-Ojak, S. (2000). Prognostyka. W: *Encyklopedia socjologii*, t. 3. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Lipsky, M. (2010). *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Szukalski, P. (2024). Przemiany demograficzne a nieoczywiste wyzwania polityki społecznej w Polsce. *Polityka Społeczna*, 11–12.
- Wojtanowicz, K. (2024). *Budowanie kultury organizacyjnej i zarządzanie ośrodkami pomocy społecznej w kontekście kreowania polityki rodzinnej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.
- Zelek, L. (2023). *Menedżerskie zarządzanie jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej*. Warszawa: Difin.

Selected Aspects of Management in Social Welfare and Social Work in Times of Risk

Abstract

Social policy, social assistance and social work are currently facing significant challenges in times of risk. Demographic changes, migration-related issues and external threats coexist with efforts to reform the social assistance system through deinstitutionalisation and servitisation. These reforms are reflected in the development of community-based services and the transformation of social assistance centres into community service centres. All these phenomena and processes pose challenges to the management practices of organisational units within the social assistance system, as well as to educators responsible for preparing and training future and current managers of public sector social policy institutions.

Keyword: social policy, social assistance, social work, management

dr hab. Jerzy Krzyszkowski, prof. UJD

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

e-mail: j.krzyszkowski@ujd.edu.pl

ORCID: 0000-0003-4016-546X

Józef Młyński

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Gabriela Szarek

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Sprawozdanie II Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Konteksty Polityki Społecznej i Pracy Socjalnej. Polityka – Zarządzanie – Edukacja”

Dnia 10.06.2025 r. o godzinie 9:30 w Małopolskim Centrum Nauki Cogiteon w Krakowie rozpoczął się pierwszy dzień II Międzynarodowej Konferencji Naukowej pt. *Konteksty Polityki Społecznej i Pracy Socjalnej. Polityka – Zarządzanie – Edukacja*. Uroczystość rozpoczęło powitanie uczestników przez Komitet Organizacyjny pod przewodnictwem dra hab. Józefa Młyńskiego, prof. UKEN, który w swoim wystąpieniu podkreślił, że w centrum uwagi są ludzie – ich potrzeby, bezpieczeństwo, godność i możliwości rozwoju. Zwrócił uwagę, że bez ścisłej współpracy międzysektorowej nie uda się znacząco poprawić jakości pracy socjalnej. Organizatorami konferencji byli Instytut Zarządzania i Spraw Społecznych oraz Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Wydarzenie odbyło się pod patronatem honorowym prof. dra hab. Piotra Borka – Rektora Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Łukasza Smółki – Marszałka Województwa Małopolskiego, Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej, Polskiego Stowarzyszenia Szkół Pracy Socjalnej oraz Stowarzyszenia Familiaris.

Uroczystego otwarcia dokonali, przedstawiając okolicznościowe przemówienia: mgr Marta Malec-Lech – Członek Zarządu Województwa Małopolskiego, prof. UKEN dr hab. Michał Rogoż – Prorektor ds. Nauki, Uniwersytet

Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, prof. dr hab. Roman Kochnowski – Dziekan Wydziału Nauk Społecznych, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, prof. dr hab. inż. Andrzej Kozera – Dyrektor Instytutu Prawa, Ekonomii i Administracji, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, prof. UKEN dr hab. Norbert G. Pikuła – Dyrektor Instytutu Zarządzania i Spraw Społecznych, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, prof. dr hab. Mirosław Grewiński – Rektor Uczelni Korczaka w Warszawie, Prezes Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej, prof. dr hab. Anna Kanios – Prezes Polskiego Stowarzyszenia Szkół Pracy Socjalnej, dr Kazimierz Koprowski – Dyrektor Małopolskiego Centrum Nauki Cogiteon w Krakowie, który jako gospodarz miejsca przywitał również wszystkich uczestników wydarzenia, podkreślając rolę współpracy z Uniwersytetem Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

W kolejnych przemówieniach głos zabrali znamienici goście: Prorektor ds. Nauki UKEN – dr hab. Michał Rogoż, prof. UKEN, który omówił wyzwania współczesnej polityki społecznej, zwracając uwagę na trwałe problemy systemów wsparcia oraz rosnące potrzeby pomocy społecznej w dzisiejszym świecie, oraz Dziekan Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie – prof. dr hab. Roman Kochnowski, wraz z prof. dr hab. inż. Andrzejem Kozera, Dyrektorem Instytutu Prawa, Ekonomii i Administracji UKEN. Prof. UKEN dr hab. Norbert G. Pikuła, Dyrektor Instytutu Zarządzania i Spraw Społecznych UKEN, wręczył nagrodę prof. dr hab. Józefowi Młyńskiemu – artefakt z okresu UP, podkreślając przy tym ostatnie osiągnięcie uhonorowanego nadaniem tytułu doktora honoris causa przez Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iona Creangă w Kiszyniowie w Mołdawii (UPSC). Rektor przekazał następnie głos drowi hab. Norbertowi G. Pikule, prof. UKEN, również posiadającemu tytuł doktora honoris causa UPSC, który podkreślił, że to wyróżnienie wzmacnia współpracę naukową między Polską a Mołdawią, i przywitał prof. Valentína Constantinova, przedstawiciela UPSC. Z tej okazji dr hab. Norbert G. Pikuła wskazał na zasługi prof. Józefa Młyńskiego dla nauki w Polsce i za granicą. Symboliczną statuetkę wręczono prof. Józefowi Młyńskiemu w dowód wdzięczności za wkład w rozwój nauki i współpracę międzynarodową. Natomiast Dziekan Wydziału Nauk Społecznych UKEN w Krakowie, prof. dr hab. Roman Kochnowski, nawiązując do długoletniej współpracy, w szczególny sposób przywitał dr Marię Zrałek, prof. Akademii Humanitas w Sosnowcu, po czym przedstawił krótki przegląd polskiej polityki społecznej.

W imieniu Marszałka Województwa Małopolskiego Łukasza Smółki oraz Członkini Zarządu Województwa Małopolskiego Marty Malec-Lech głos zabrała mgr Wioletta Wilimska, Dyrektor Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Krakowie. Wskazała na interdyscyplinarny charakter konferencji, która łączy naukę z praktyką społeczną. Poruszyła również tematykę

kluczowych wyzwań społecznych XXI wieku, takich jak postępujące zmiany demograficzne (w tym starzenie się społeczeństw), dynamiczny rozwój technologii, migracje, zmiany klimatyczne oraz wzrastające zapotrzebowanie na nowe formy wsparcia społecznego.

W dalszej części Prezes Polskiego Stowarzyszenia Szkół Pracy Socjalnej (PSSPS) prof. dr hab. Anna Kanios – podkreślając wagę zarówno obecności stacjonarnej, jak i udziału zdalnego – zwróciła uwagę na rolę integracji środowiska i dialogu oraz znaczenie praktyki w pracy socjalnej, która w połączeniu z teorią ma największą moc, dziękując również Komitetowi Organizacyjnemu za zaproszenie. Natomiast dr Anna Zasada-Chorab, Dyrektor Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Katowicach, wspomniała o dynamicznych zmianach związanych m.in. z rozwojem AI. Wskazała, że dzisiejsze wyzwania, takie jak bezpieczeństwo socjalne, wymagają nowego podejścia. W województwie śląskim szczególnie istotne są te związane ze starzeniem się społeczeństwa. Podkreśliła dobrą współpracę z Małopolską i życzyła uczestnikom owocnych obrad oraz refleksji nad przyszłością. Na zakończenie tej części dr hab. Józef Młyński, prof. UKEN, zaprosił do wygłoszenia przemówienia Prezes Polonijnego Stowarzyszenia „Familiaris” we Freibergu im. Breisgau (Niemcy) mgr Katarzynę Białecką-Urbańską, która podziękowała za możliwość reprezentowania Polonii, przedstawiła cele stowarzyszenia oraz podkreśliła rolę budowania sieci wsparcia dla Polaków poza krajem. Skierowała wyrazy wdzięczności do Komitetu Organizacyjnego i prelegentów, podkreślając ich wkład w przygotowanie wydarzenia. Szczególne podziękowania wyrażono wobec osób zaangażowanych w działalność na rzecz Polonii i Polaków za granicą, a także wobec środowisk naukowych, które wspierają organizację takich spotkań.

W sesji inauguracyjnej konferencji głos zabrał dr Kazimierz Koprowski, Dyrektor Małopolskiego Centrum Nauki Cogiteon w Krakowie, gospodarz miejsca. Powitawszy znamienite gremium naukowe i społeczne, zwrócił uwagę na aktualne wyzwania pracy socjalnej, wynikające m.in. z zaniku rodziny wielopokoleniowej i osamotnienia osób starszych, oraz podkreślił rolę państwa i samorządów. Ważnym elementem otwarcia była również refleksja nad wychowaniem do wartości. Poruszono temat odpowiedzialności młodego pokolenia, zwracając uwagę na procesy takie jak emigracja, zmieniający się model rodziny, a także konieczność pielęgnowania więzi międzypokoleniowych i obowiązków wobec osób starszych. Wskazano, że praca społeczna i socjalna wymaga nie tylko profesjonalizmu, ale także empatii i głębokiego osadzenia w wartościach humanistycznych.

Przywitanie oraz uroczyste otwarcie Międzynarodowej Konferencji Naukowej zakończono przesłaniem o potrzebie współpracy, refleksji i wspólnego poszukiwania rozwiązań realnych problemów społecznych. Podkreślono, że konferencja stanowi nie tylko forum wymiany wiedzy, lecz przede

wszystkim przestrzeni projektowania przyszłości w duchu dialogu, integracji i troski o człowieka.

Pierwsza sesja plenarna konferencji, zatytułowana *Polityka społeczna w kontekście nowych uwarunkowań społecznych*, odbyła się pod przewodnictwem prof. dra hab. Janusza Gierszewskiego oraz prof. UW dra hab. Cezarego Smuniewskiego. Pierwszym prelegentem był prof. dr hab. Julian Auleytner z Uczelni Korczaka w Warszawie, który w swoim wystąpieniu pt. *Nierozwiązane problemy społeczne współczesnej Polski* przedstawił najważniejsze wyzwania stojące obecnie przed polską polityką społeczną. Omówił kwestie demograficzne, ubóstwo, przemoc wobec dzieci, wykluczenie komunikacyjne oraz rosnące uzależnienia, wskazując, że wiele problemów różnicuje się w zależności od grupy wiekowej. Zwrócił uwagę na brak spójnej polityki migracyjnej, rosnącą emigrację oraz negatywny wpływ internetu – w tym szerzenie mowy nienawiści – szczególnie wśród młodych ludzi. Kolejnym prelegentem był prof. hab. Jerzy Krzyszkowski z Uniwersytetu Jana Długosza w Częstochowie, który w referacie pt. *Między państwem opiekuńczym a opiekuńczym społeczeństwem – dylematy zarządzania w lokalnej polityce społecznej* poruszył problem zarządzania pomocą społeczną na poziomie lokalnym. Podkreślił znaczenie elastycznych, lokalnych rozwiązań instytucjonalnych oraz trudności wynikające z niepełnej decentralizacji. Zaprezentował koncepcję pola instytucjonalnego i wskazał rolę samorządów w kreowaniu innowacyjnych działań. Zwrócił uwagę na konieczność rozwoju systemu kształcenia menedżerów polityki społecznej, a także zaproponował konkretne rozwiązania, takie jak wprowadzenie superwizji kierownictwa, edukacja dorosłych w modelu *study circle* oraz rozwój refleksyjnego podejścia w zarządzaniu. Referat wywołał duże zainteresowanie uczestników i stał się podstawą ożywionej dyskusji. Trzecim prelegentem był prof. dr hab. Jacek Sroka, który przedstawił referat pt. *Transfer wiedzy i technologii – brzmi interesująco, ale czy to w ogóle jest istotne dla polityki społecznej?* Pokazał transfer technologii jako proces łączący świat nauki i biznesu, w którym kluczową rolę odgrywają centra transferu technologii. Podkreślił, że najbardziej efektywne są interdyscyplinarne zespoły łączące kompetencje akademickie z wiedzą inżynierską i zarządczą. Zwrócił uwagę na potrzebę długofalowych relacji uczelni z firmami, opartych na zaufaniu i wspólnych celach, a także na bariery kulturowe występujące pomiędzy światem nauki a biznesem. Zaznaczył konieczność przygotowania naukowców do współpracy z sektorem gospodarczym poprzez szkolenia i mentoring oraz rolę instytucjonalnego wsparcia – zarówno na poziomie uczelni, jak i polityki państwa.

Druga sesja plenarna konferencji, pt. Bezpieczeństwo społeczne, przeobrażenia demograficzne i edukacja wobec wyzwań współczesności, była moderowana przez prof. UW dra hab. Marka Rymśkę oraz dra hab. Krzysztofa Chaczkę. Pierwszy referat wygłosił prof. dr hab. Janusz Gierszewski

z Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku, analizując zjawisko starzenia się społeczeństwa z perspektywy nauk o bezpieczeństwie. Przedstawił koncepcję sekurytyzacji demografii jako potencjalnego zagrożenia strategicznego, wskazując trzy kluczowe wymiary: obronny, obrony cywilnej oraz odporności strategicznej. Zaprezentowany wskaźnik mobilizacji MCI pokazał drastyczny spadek zdolności mobilizacyjnej państwa w ciągu ostatniej dekady. Profesor podkreślił potrzebę zdecydowanych działań instytucjonalnych w obliczu tej transformacji. W kolejnym wystąpieniu prof. dr hab. Anna Kanios z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie zwróciła uwagę na skutki starzenia się społeczeństwa dla praktyki pracy socjalnej. Omówiła złożoność potrzeb seniorów oraz konieczność holistycznego podejścia. Podkreśliła znaczenie edukacji kadr, rozwoju lokalnych sieci wsparcia oraz wdrażania nowoczesnych technologii, takich jak teleopieka, w polityce senioralnej. Natomiast prof. dr hab. Maria Zrałek w referacie pt. *Coraz dłuższe życie – klęska czy wyzwanie?* uznała zjawisko starzenia za poważne wyzwanie społeczno-gospodarcze. Zwróciła uwagę na potrzebę uniwersalnego projektowania przestrzeni oraz prowadzenia dialogu z osobami starszymi. Kolejnym prelegentem była dr hab. Małgorzata Stochmal, która zaprezentowała perspektywę krytyczno-realistyczną w badaniach nad edukacją. Ukazała, jak dynamicznie zmienia się rzeczywistość społeczna, a edukacja powinna integrować wiedzę praktyczną z refleksją nad społeczeństwem. Wskazała na potrzebę łączenia klasycznych modeli edukacyjnych z nowoczesnymi koncepcjami kształcenia kompetencji. Ostatnią prelegentką w tej sesji była prof. dr hab. Joanna Szczepaniak-Sienniak z Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, która przedstawiła wyniki badań społecznych dotyczących uprawnień do świadczeń. Z badań wynika m.in., że znaczna część społeczeństwa uważa, iż świadczenia są nadużywane, a kontrola państwa jest niewystarczająca. Wskazała również na społeczne przyzwolenie dla niektórych zachowań, np. uzyskiwania ubezpieczenia zdrowotnego, jednocześnie zauważając rosnącą akceptację społeczną dla pobierania świadczeń.

Pierwszy dzień konferencji zwieńczyła debata *Wyzwania XXI wieku dla polityki społecznej, zarządzania i edukacji – globalnie i lokalnie* z udziałem ekspertów ze środowiska akademickiego i instytucji publicznych. Moderatorami debaty byli dr hab. Beata Ziębińska, prof. UKEN, oraz dr hab. Marek Klimek, prof. UKEN. Ekspertami w referowanym temacie byli: prof. dr hab. Mirosław Grewiński – Rektor Uczelni Korczaka w Warszawie i Prezes Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej; prof. dr hab. Zbigniew Olesiński – Akademia Finansów i Biznesu Vistula; prof. UW dr hab. Marek Rymśa – Uniwersytet Warszawski; prof. UW dr hab. Cezary Smuniewski – Uniwersytet Warszawski; dr hab. Krzysztof Chaczko – Zastępca Dyrektora Instytutu Zarządzania i Spraw Społecznych UKEN; mgr Wioletta Wilimska – Dyrektor Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Krakowie; oraz dr Anna

Zasada-Chorab – Prezes Polskiego Towarzystwa Polityki Społecznej w Katowicach. Moderatorzy prowadzili debatę, formułując pytania dotyczące wyzwań stojących przed polityką społeczną, zarządzaniem i edukacją, prosząc ekspertów o odniesienie się do nich z perspektywy badań naukowych, doświadczeń praktycznych oraz zainteresowań akademickich. Dyskusja koncentrowała się na następujących zagadnieniach: deinstytucjonalizacja usług społecznych w kontekście współczesnych wyzwań; zarządzanie edukacją w warunkach dynamicznych przemian społecznych i technologicznych; rozwój centrów usług społecznych odpowiadających na potrzeby lokalnych wspólnot; oraz bezpieczeństwo społeczne jako fundament stabilności i godności życia obywateli. Uczestnicy debaty zastanawiali się również, czy analizując dorobek polskiej pomocy społecznej z przeszłości, zwłaszcza z okresu II Rzeczypospolitej, można odnaleźć wskazówki i inspiracje istotne dla współczesnych czasów. Istotnym obszarem refleksji było także zarządzanie polityką społeczną na poziomie regionalnym, czego przykładem są doświadczenia województwa małopolskiego i śląskiego, starające się łączyć tradycję instytucjonalną z innowacyjnymi formami wsparcia oraz partnerską współpracą różnych sektorów. W debacie pojawiły się również pytania publiczności, pogłębiające refleksję i otwierające nowe perspektywy spojrzenia na poruszane zagadnienia. Dyskusja miała charakter żywy i wielowątkowy, a wymiana poglądów między ekspertami a uczestnikami spotkania podkreśliła znaczenie dialogu w poszukiwaniu rozwiązań dla współczesnych problemów społecznych.

Zakończenie pierwszego dnia konferencji upłynęło w atmosferze refleksji i inspirującej wymiany myśli. Po intensywnych panelach naukowych i debacie uczestnicy mieli okazję odpocząć przy akompaniamencie duetu fletowego w wykonaniu Karoliny Klimek i Julii Niedźwiadek-Saneckiej. Następnie zwiedzili wystawy stałe oraz ekspozycje dzieł Andy’ego Warhola w Małopolskim Centrum Nauki Cogiteon, co stanowiło dodatkową okazję do integracji. Dzień został zwieńczony uroczystą kolacją w restauracji Sukiennice na Rynku Głównym w Krakowie – miejscu wyjątkowym, podkreślającym rangę wydarzenia i sprzyjającym budowaniu relacji w środowisku akademickim i eksperckim.

Drugi dzień II Międzynarodowej Konferencji Naukowej pt. *Konteksty Polityki Społecznej i Pracy Socjalnej. Polityka – Zarządzanie – Edukacja* rozpoczął się 11 czerwca 2025 r. o godzinie 8:45 w Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Dzień inaugurujący obrady miał wyjątkową oprawę artystyczną – uczestnicy mogli wysłuchać nastrojowej piosenki poświęconej pracy socjalnej, przygotowanej specjalnie na tę okazję. Wokalnie utwór wykonała Klaudia Pancerz, studentka III roku kierunku praca socjalna, której głos w subtelny sposób oddał emocje towarzyszące codziennej pracy socjalnej. Oprawę muzyczną wzbogaciła Julia Szarek, grając na skrzypcach, a całości

dopełnił Jakub Golonka, grając na gitarze. Występ został ciepło przyjęty przez uczestników, tworząc wyjątkową atmosferę i stanowiąc symboliczne, wzruszające otwarcie drugiego dnia konferencji.

Wydarzenie naukowe rozpoczęła sesja plenarna pt. *Zarządzanie, edukacja i polityka społeczna – praktyki, idee, przemiany*, którą moderowali prof. UR dr hab. Piotr T. Nowakowski oraz prof. UMCS dr hab. Małgorzata Kuśpit. Jako pierwszy wystąpił dr hab. Norbert G. Pikuła, dyrektor IZiSS UKEN w Krakowie, przedstawiając referat pt. *Kiedy stajesz się Liderem?*. Skoncentrował się na roli lidera w środowisku zawodowym i społecznym, podkreślając, że liderem się nie rodzimy – jest to efekt procesu rozwoju, pracy nad sobą i codziennego doskonalenia. Zwrócił uwagę na kluczowe kompetencje, takie jak komunikacja, odpowiedzialność, empatia, elastyczność oraz umiejętność budowania zaufania, podkreślając, że tylko świadomy i spójny wewnętrznie lider potrafi stworzyć efektywny i zmotywowany zespół. Kolejny referat pt. *Zarządzanie zasobami ludzkimi w pracy socjalnej. Rola menedżera* wygłosił prof. UKEN dr hab. Józef Młyński. Prezentacja, oparta na badaniach prowadzonych w województwie małopolskim, dotyczyła znaczenia liderów w systemie pomocy społecznej. Profesor podkreślił, że pracownicy socjalni posiadają potencjał i kompetencje leaderskie, jednak ich rozwój ograniczają bariery takie jak biurokracja, niskie wynagrodzenia czy ograniczone zasoby. Wskazał na konieczność wspierania pracowników poprzez szkolenia, superwizję oraz rozwój programów grupowego wsparcia, a także podkreślił rolę samorządów i menedżerów w budowaniu efektywnego systemu pomocy społecznej. Interesujące porównanie praktyki pracy socjalnej w Polsce i Mołdawii przedstawił prof. dr hab. Valentin Constantinov z Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Iona Creangă w Kiszyniowie, wygłaszając referat pt. *Management and Social Education for a Sustainable Democracy in the Context of the European Integration of the Republic of Moldova*. Zwrócił uwagę na różnice kulturowe i systemowe oraz podkreślił znaczenie wymiany międzynarodowej w rozwijaniu skutecznych modeli wsparcia społecznego. Zauważył, że mimo odmiennych uwarunkowań, kraje europejskie borykają się z podobnymi wyzwaniami w obszarze pracy socjalnej. Kolejnym prelegentem był MA Avril Edwards z University of York (Wielka Brytania) oraz Central China Normal University (Wuhan, Chiny), który zaprezentował referat pt. *Exploring Teacher Perspectives on Mentor Compensation: A Case Study from International Student Teachers in China*. Przedstawił wyniki badania jakościowego dotyczącego wynagradzania mentorów w edukacji, przeprowadzonego w Chinach na grupie międzynarodowych nauczycieli z sześciu krajów. Celem było zrozumienie, czy mentoring powinien być opłacany. Opinie uczestników były podzielone: część badanych postrzegała płatne mentorstwo jako formę sprawiedliwej gratyfikacji i narzędzie podnoszenia jakości kształcenia, inni obawiali się utraty autentyczności relacji. Zaproponowano hybrydowe,

kulturowo responsywne podejście, łączące formy finansowe i pozafinansowe, przy jednoczesnym zapewnieniu odpowiedniego wsparcia i szkoleń dla mentorów. Ostatnim prelegentem sesji plenarnej był prof. UR dr hab. Piotr T. Nowakowski z Uniwersytetu Rzeszowskiego, który przedstawił referat pt. *Asystent rodziny wobec problemu nadopiekuńczości*. Podkreślił, że nadopiekuńczość w rodzinie stanowi istotne wyzwanie zarówno w wymiarze naukowym, jak i praktycznym, ponieważ ogranicza proces kształtowania autonomii dziecka oraz jego zdolności do samodzielnego funkcjonowania w środowisku społecznym. Z perspektywy teoretycznej asystent rodziny zobowiązany jest do diagnozy nadmiernych wzorców kontroli rodzicielskiej i wskazywania ich konsekwencji w rozwoju psychospołecznym dziecka. W praktyce jego zadaniem jest wspieranie rodziców w budowaniu równowagi między troską a umożliwianiem dziecku doświadczania odpowiedzialności, co sprzyja kształtowaniu kompetencji społecznych i emocjonalnych.

Po krótkiej przerwie rozpoczęły się obrady w dziesięciu równoległych sekcjach tematycznych.

Pierwsza sesja pt. *Educational Innovation and Challenges*, moderowana przez prof. dr hab. Valentina Constantinova oraz dr hab. Tamarę Munteanu, koncentrowała się na wyzwaniach i innowacjach we współczesnej edukacji. Sekcja odbyła się w formie zdalnej na platformie Microsoft Teams i skupiała się na edukacji międzykulturowej, inkluzji oraz rozwijaniu kompetencji cyfrowych. Assoc. Prof. PhD Andrei Braicov oraz Assoc. Prof. PhD Ilona Popovici (Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iona Creangă w Kiszyniowie) przedstawili referat pt. *Pedagogical Model for Developing Digital Communication Skills in Education for Social Policy and Social Services*. Prezentacja opierała się na wynikach badań nad wykorzystaniem technologii chmurowych w edukacji. Opracowany model pedagogiczny znacząco wpłynął na rozwój kompetencji cyfrowych studentów – w grupie eksperymentalnej odnotowano wzrost do 78% w porównaniu do 38% w grupie kontrolnej. Zaobserwowano także poprawę umiejętności komunikacji interpersonalnej. Prelegenci omówili praktyczne zastosowania modelu w pracy socjalnej i polityce społecznej, podkreślając jego adaptacyjny charakter w różnych kontekstach edukacyjnych oraz wspieranie samodzielnego uczenia się i kreatywnego wykorzystania technologii. PhD Tamara Munteanu w referacie pt. *Promoting Cultural Diversity Through Education: A Synergistic Approach to Family-School Collaboration* zwróciła uwagę na znaczenie współpracy szkoły i domu rodzinnego w budowaniu otwartego i tolerancyjnego środowiska edukacyjnego. Podkreśliła rolę wspólnych projektów, spotkań i działań integracyjnych jako narzędzi wspierających edukację międzykulturową, rozwijających empatię oraz kompetencje społeczne uczniów. Wskazała również, że takie podejście redukuje stereotypy i wzmacnia poczucie przynależności w różnorodnych grupach uczniów. Assoc. Prof. PhD Afanas Dorin i Brigalda Arina (Państwowy

Uniwersytet Pedagogiczny im. Iona Creangă w Kiszyniowie) w referacie pt. *The Pedagogical-Technological Dimension of the Use of Drones in Teaching Mathematics* przedstawili innowacyjne metody wykorzystania dronów w nauczaniu matematyki. Podkreślili, że zastosowanie dronów zwiększa zaangażowanie uczniów, ułatwia zrozumienie trudnych pojęć geometrycznych i przestrzennych oraz wspiera interdyscyplinarne podejście w nauczaniu przedmiotów STEM. Assoc. Prof. PhD Veverița Tatiana (PUPIC w Kiszyniowie) w referacie pt. *Developing Professional Competencies in the Field of Social Work Through Blogs and Personal Websites* zaprezentowała, jak narzędzia cyfrowe, takie jak blogi i strony osobiste, mogą wspierać rozwój kompetencji zawodowych studentów pracy socjalnej. Podkreśliła znaczenie tworzenia własnych treści w rozwijaniu umiejętności komunikacyjnych i samodzielnego myślenia, a także roli cyfrowego portfolio w dokumentowaniu doświadczeń i prezentowaniu osiągnięć przed przyszłymi pracodawcami. Assoc. Assoc. Prof. PhD Valentina Mișlișchi oraz Full Prof. dr hab. Diana Antoci (PUPIC w Kiszyniowie) w referacie pt. *Social Adaptability of Learners: Theoretical and Praxiological Perspectives of Evaluation* omówiły znaczenie adaptacji społecznej uczniów i studentów w różnych kontekstach edukacyjnych. Wskazały na narzędzia diagnostyczne i metody oceny adaptacji, umożliwiające identyfikowanie potrzeb rozwojowych uczniów, co sprzyja włączeniu społecznemu i efektywności nauczania. Podkreśliły, że ocena adaptacji powinna uwzględniać zarówno czynniki indywidualne, jak i systemowe, w tym środowisko szkolne i wsparcie rówieśnicze. Assoc. Prof. Elena Puzur (PUPIC w Kiszyniowie) w referacie pt. *The Impact of Continuous Changes on the Psychosocial Adaptation of Personality* przedstawiła wpływ dynamicznych zmian społecznych i edukacyjnych na adaptację psychospołeczną jednostki. Zwróciła uwagę na rolę elastyczności, odporności psychicznej oraz umiejętności radzenia sobie w sytuacjach stresowych, a także na znaczenie wsparcia instytucjonalnego i środowiska rówieśniczego w procesie adaptacji. Na zakończenie sesji MA Lilia Constantinov (PUPIC w Kiszyniowie) w referacie pt. *Vocabulary Teaching Strategies as a Tool for Social Inclusion in Multicultural Educational Settings* pokazała, że przemyślane metody nauczania języka, z poszanowaniem odrębności kulturowej uczniów, sprzyjają integracji społecznej oraz budowaniu empatycznego, otwartego środowiska edukacyjnego. Posłużyła się metaforą drzewa, aby podkreślić unikalność każdego ucznia i potrzebę indywidualnego podejścia. Zwróciła uwagę, że skuteczne strategie nauczania słownictwa wspierają rozwój kompetencji międzykulturowych oraz otwartość w kontaktach społecznych.

Podczas II sekcji tematycznej pt. *Social Change, Education and Diversity – New Challenges and Practices*, której moderatorami byli prof. PhD Maria Smidova oraz Assoc. PhD Victoria Stratan, przedstawiono referaty dotyczące edukacji, migracji i różnorodności społecznej. Sesja odbyła się w formie

zdalnej, a prelegenci koncentrowali się na innowacjach edukacyjnych, integracji kulturowej oraz kształtowaniu kompetencji społecznych i cyfrowych. Assoc. Prof. PhD Victoria Stratan (PUPIC w Kiszyniowie) w swoim referacie omówiła problem obiektywizmu w ocenianiu uczniów i studentów, analizując, czy pełna obiektywność jest możliwa, czy stanowi raczej ideał do osiągnięcia. Wskazała na uwarunkowania psychologiczne, społeczne i kulturowe wpływające na subiektywność ocen, a także zaprezentowała narzędzia i procedury sprzyjające rzetelności i przejrzystości ewaluacji osiągnięć edukacyjnych. Podkreśliła znaczenie standaryzacji kryteriów oceniania, stosowania oceniania kształtującego oraz roli nauczyciela w budowaniu atmosfery sprawiedliwości i zaufania. W wymiarze praktycznym zaznaczyła konieczność szkolenia kadry dydaktycznej w zakresie etyki oceniania oraz przeciwdziałania nieświadomym uprzedzeniom. Prof. PhD Ionuț Virgil Șerban (University of Craiova, Rumunia) w referacie pt. *Mapping Nonverbal Expressions in Learning Environments for AI Development: Simulating and Detecting Deception* omówił wykorzystanie technologii sztucznej inteligencji do analizy niewerbalnych zachowań uczniów w środowisku edukacyjnym. Przedstawił wyniki badań nad wykrywaniem prób oszustwa w trakcie nauki online, zwracając uwagę na etyczne i praktyczne wyzwania związane z implementacją takich systemów w szkołach i uczelniach. PhD Malkhaz Makashvili (Ivane Beritashvili Center of Experimental Biomedicine, Ilia State University, Gruzja) w referacie pt. *Bias to the Visual Half-Field and Reading Difficulties in Primary School Pupils* zaprezentował wyniki badań nad asymetrią przetwarzania bodźców wizualnych i jej wpływem na trudności w czytaniu u uczniów szkół podstawowych. Omówił korelacje między różnicami w aktywności półkul mózgowych a problemami w nauce czytania i pisania oraz wskazał, jak wyniki tych badań mogą wspierać projektowanie programów edukacyjnych i wczesnej interwencji pedagogicznej. Następnie PhD Eng. Joanna Nowicka z Angelus Silesius University of Applied Sciences w Wałbrzychu omówiła kwestie finansowe związane z wdrażaniem zasad zrównoważonego rozwoju w instytucjach edukacyjnych. Wskazała na rozbieżności między deklaracjami polityk a rzeczywistymi kosztami modernizacji infrastruktury, wprowadzania ekologicznych technologii i programów edukacyjnych. Podkreśliła znaczenie świadomego zaangażowania kadry oraz systematycznego monitorowania efektów wprowadzanych zmian. PhD Joanna Krezel (Victoria University Business School w Melbourne) w referacie pt. *Edugration – Unique Contributions of Student Migrants* omówiła rolę studentów-migrantów jako grupy wpływającej na rozwój społeczeństw przyjmujących. Ukazała ich jako „idealnych migrantów”, posiadających kompetencje językowe, kulturowe oraz doświadczenie zawodowe zdobywane podczas studiów. Zwróciła uwagę, że w 2024 roku liczba studentów studiujących poza granicami kraju osiągnęła 6,9 mln, co znacząco wpływa na internacjonalizację uczelni,

projekty badawcze oraz rozwój otwartych społeczeństw. Jednocześnie omówiła wyzwania, z jakimi mierzą się studenci-migranci, w tym stres, bariery adaptacyjne oraz brak stabilizacji, podkreślając ich wkład w tworzenie innowacyjnych i otwartych środowisk akademickich.

Sekcja III, poświęcona zagadnieniom *Bezpieczeństwa i społeczeństwa obywatelskiego*, moderowana przez prof. dra hab. Marka Klimka (UKEN) oraz dr Joannę Wójcik-Chodorowską, zgromadziła szereg wystąpień poświęconych funkcjonowaniu społeczeństwa obywatelskiego oraz wyzwaniom związanym z bezpieczeństwem w wymiarze lokalnym i społecznym. Prof. dr hab. Marek Klimek otworzył sesję, omawiając relacje między samorządem terytorialnym a społeczeństwem obywatelskim. Zwrócił uwagę na spadek partycypacji społecznej na poziomie lokalnym, pomimo dostępności instrumentów udziału obywatelskiego, takich jak referenda, budżety obywatelskie czy konsultacje społeczne. Podkreślił, że zaangażowanie obywateli powinno wykraczać poza wybory i obejmować aktywne współdecydowanie oraz kontrolę społeczną. Profesor przypomniał historyczne odrodzenie samorządności po 1989 roku oraz wskazał bariery współczesnej aktywności obywatelskiej, takie jak niedostateczne zaufanie do organizacji społecznych czy niejednorodne ramy prawne. Podkreślił znaczenie dialogu, partnerstwa i edukacji obywatelskiej w budowaniu spójnego społeczeństwa obywatelskiego. Mgr Krzysztof Jurek w swoim wystąpieniu skoncentrował się na edukacji obywatelskiej w szkołach i jej roli w zwiększaniu zaangażowania młodzieży na poziomie lokalnym. Zwrócił uwagę na ograniczone zainteresowanie uczniów tematyką obywatelską, brak skutecznego dialogu z władzami lokalnymi oraz bariery w zdobywaniu praktycznych doświadczeń. Podkreślił, że edukacja obywatelska powinna być angażująca, powiązana z realiami lokalnymi i umożliwiać młodzieży aktywne uczestnictwo w procesach decyzyjnych. Dr inż. Maciej Fijałka przedstawił zagadnienia związane z prewencją kryminalną i jej znaczeniem dla budowania zaufania społecznego. Wyniki badań wśród studentów kryminalistyki ujawniły niski poziom świadomości obecności służb patrolowych oraz brak zgłaszania podejrzanych zachowań, co wskazuje na deficyty zaufania wobec instytucji bezpieczeństwa. Profesor podkreślił, że skuteczna prewencja wymaga transparentności działań służb oraz aktywnej współpracy społecznej. Dr Katarzyna Gucwa-Porębska skupiła się na inkluzji społecznej osadzonych i ich rodzin, prezentując dobre praktyki środowiskowe obejmujące wsparcie socjalne, aktywizację zawodową i edukację społeczną. Podkreśliła, że skuteczna reintegracja wymaga koordynacji działań instytucji publicznych z lokalnymi społecznościami oraz budowania pozytywnych relacji z otoczeniem. Dr Joanna Wójcik-Chodorowska omówiła zastosowanie dyskursu doceniającego (*appreciative inquiry*) w zarządzaniu zmianą organizacyjną. Wskazała, że metoda ta umożliwia tworzenie elastycznych i zaangażowanych społeczności poprzez koncentrację na mocnych

stronach organizacji i potencjale członków społeczności. Prelegentka przedstawiła praktyczne zastosowania tej metody w instytucjach lokalnych i projektach społecznych, wzmacniające współpracę oraz efektywność działań. Na zakończenie sesji mgr Edyta Pytel przedstawiła wstępne wyniki badań nad społeczną percepcją skuteczności podsystemów bezpieczeństwa społecznego w Polsce. Zwróciła uwagę, że współczesne rozumienie bezpieczeństwa wykracza poza kwestie militarne i obejmuje szeroki zakres stabilności życiowej, dobrostanu obywateli oraz spójności społecznej. Podkreśliła potrzebę elastycznego dostosowywania polityk publicznych do zmieniających się potrzeb społecznych oraz systematycznego monitorowania nastrojów społecznych.

Sekcja IV pt. *Zarządzanie – między teorią a praktyką*, moderowana przez prof. UKEN dr. Marka Banacha oraz dr Wiolettę Karń, umożliwiła prezentację innowacyjnych referatów o charakterze zarówno naukowym, jak i praktycznym. Prof. UKEN dr inż. Zdzisław Ludziejewski omówił przedsiębiorczość jako kategorię interdyscyplinarną, łączącą ekonomię, zarządzanie i gospodarkę, kładąc nacisk na rolę ludzi – zarówno zespołu, jak i lidera – w osiąganiu sukcesu gospodarczego. Podkreślił, że przedsiębiorczość wymaga talentu, motywacji oraz świadomego podejmowania ryzyka. Zwrócił uwagę, że rosnące znaczenie sztucznej inteligencji stwarza nowe wyzwania i zmienia zasady funkcjonowania organizacji oraz rynku. Profesor zaznaczył również potrzebę równoważenia innowacyjności z etyką biznesu i odpowiedzialnością społeczną. Dr hab. Aleksy Kowalski z Uczelni Korczaka w Warszawie w swoim referacie podkreślił rolę edukacji jako kluczowego narzędzia we współczesnym zarządzaniu. Odwołał się do filozoficznych koncepcji kształcenia i rozwoju człowieka, wskazując, że skuteczne zarządzanie wymaga nie tylko kompetencji administracyjnych, lecz również refleksji etycznej i kształtowania cnót. Dzięki temu możliwe jest integrowanie wiedzy praktycznej z mądrością decyzyjną. Prelegent zaakcentował znaczenie edukacji menedżerskiej w kontekście filozofii wychowania jako narzędzia kształtowania odpowiedzialności, innowacyjności i zdolności adaptacyjnych w dynamicznie zmieniającym się świecie społecznym i technologicznym. Dr Stanisława Jung-Konstanty z Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie przedstawiła zagadnienie zarządzania realnym bezpieczeństwem w szkołach w czasie zmiany systemowej. Podkreśliła, że bezpieczeństwo szkolne ma charakter wielowymiarowy – obejmuje zarówno formalne procedury i normy, jak i realny stan wynikający z obserwowalnych działań, relacji i środowiska szkolnego. Zwróciła uwagę, że reorganizacja systemu edukacji, w tym likwidacja gimnazjów, znacząco wpływała na poziom bezpieczeństwa, a jego skuteczne zarządzanie wymaga spójnego działania w obszarach bezpieczeństwa fizycznego, psychicznego, informacyjnego oraz proceduralnego, z aktywnym udziałem całej społeczności szkolnej.

Dr Karolina Jarosz z Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie przedstawiła temat *Case Management w centrach usług społecznych*, akcentując kluczową rolę case managera w zapewnieniu spersonalizowanego wsparcia mieszkańcom. W swoim wystąpieniu omówiła kolejne etapy procesu zarządzania przypadkiem – od planowania indywidualnych usług społecznych, przez ich realizację, aż po ocenę jakości świadczonego wsparcia. Podkreśliła znaczenie dostosowania działań do rzeczywistych potrzeb beneficjentów.

Mgr Marta Łaszczyk-Lichoń przedstawiła zagadnienia związane z zarządzaniem jakością usług społecznych w centrach usług społecznych (CUS), akcentując konieczność adaptacji polityki społecznej do współczesnych wyzwań, takich jak kryzysy społeczne, problemy zdrowia psychicznego czy napływ uchodźców. Zwróciła uwagę na brak ujednoliconych standardów jakości, co wymaga od CUS samodzielnego kształtowania procedur uwzględniających lokalne potrzeby, współpracy międzysektorowej oraz etykę. Podkreśliła, że jakość usług powinna opierać się na trzech filarach: dostępności, skuteczności oraz aktywnym udziale mieszkańców w planowaniu i ewaluacji oferowanych działań. Na zakończenie sesji Mgr Katarzyna Anna Bialecka-Urbańska, prezes Stowarzyszenia Familiaris, przedstawiła zagadnienia strategicznego zarządzania organizacją polonijną, której misją jest wsparcie Polonii i emigrantów. Wskazała, że działalność stowarzyszenia obejmuje obszary towarzystwa, edukacji, doradztwa oraz badań naukowych, a realizacja projektów opiera się na narzędziach strategicznych, takich jak analiza SWOT czy cele SMART. Zaznaczyła również znaczenie profesjonalizmu, budowania zaufania oraz współpracy z partnerami – w tym Konsulatem RP i Polską Misją Katolicką – w ramach projektów finansowanych z grantów i programów polonijnych.

V sekcja tematyczna pt. *Współczesne aspekty edukacji i środowiska pracy* była moderowana przez prof. UMCS dr hab. Małgorzatę Kuśpit oraz dra Marka Kawę. Podczas sesji poruszono kluczowe zagadnienia dotyczące psychologii pracy, wpływu technologii na rynek zatrudnienia, etyki zawodowej oraz komunikacji społecznej. Prof. UMCS dr hab. Małgorzata Kuśpit (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) w wykładzie *Konformizm i nonkonformizm a psychospołeczne warunki pracy* zwróciła uwagę, że postawa twórcza zależy od indywidualnego odbioru środowiska pracy, które może wspierać kreatywność lub prowadzić do frustracji. Badania przeprowadzone na grupie 60 osób wykazały, że nonkonformizm sprzyja elastyczności, niezależności oraz motywacji do podejmowania wyzwań zawodowych. Dr Marek Kawa (Uczelnia Korczaka – Akademia Nauk Stosownych w Warszawie) w prelekcji *The Impact of Advanced Technology on Changes in Labor Markets and Competences in Poland* omówił wpływ nowych technologii, w tym sztucznej inteligencji i automatyzacji, na rynek pracy. Podkreślił konieczność zdobywania

nowych kompetencji oraz adaptacji do gospodarki 4.0, w której automatyzacja zwiększa zapotrzebowanie na specjalistów w zawodach trudnych do zautomatyzowania. Dr Katarzyna Jagielska (UKEN w Krakowie) w referacie *Młódzież akademicka w obliczu wyzwań rynku pracy* podkreśliła, iż młodzież akademicka, planująca swoją karierę zawodową, stoi w obliczu wielu wyzwań, jakie stawia przed nimi rynek pracy. Wywołane są one przyspieszającym postępem technologicznym, polaryzacją i niepewnością zatrudnienia. Na rynku pracy ważne są nie tylko kwalifikacje potwierdzone dyplomami, ale również kompetencje, które wspierają jednostkę w planowaniu i rozwijaniu kariery zawodowej. W wystąpieniu skoncentrowano się głównie na zasobach osobistych młodzieży akademickiej i odniesiono je do kompetencji niezbędnych na współczesnym rynku pracy. Zaprezentowała wyniki badań przeprowadzonych w roku akademickim 2023/2024 wśród młodzieży akademickiej reprezentującej różne ośrodki w Polsce. W badaniu wzięło udział 665 osób. Otrzymane wyniki badań prowadzą do wniosków, że należy podjąć działania mające na celu wzmocnienie zasobów osobistych studentów, co zwiększy ich szanse na skuteczną tranzycję na rynek pracy. Dr Łukasz Jurek (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu) w referacie *Problem nadużywania absencji chorobowej w Polsce* zwrócił uwagę na niski poziom kontroli oraz trudności diagnostyczne, które obniżają efektywność systemu i wymagają poprawy. **Dr Iwona Werner (Uniwersytet WSB Merito w Poznaniu) przedstawiła koncepcję job craftingu – samodzielnego kształtowania pracy przez pracowników – podkreślając, że nadanie pracy osobistego sensu i przekształcenie zadań pozytywnie wpływa na dobrostan, motywację oraz efektywność zespołu. Omówiła praktyczne aspekty implementacji job craftingu i czynniki sprzyjające jego skuteczności.** Dr Przemysław Ligenza (UKEN w Krakowie) w referacie *Rola CEO w zarządzaniu przez wartości* wskazał na znaczenie kultury organizacyjnej opartej na wspólnych wartościach i zaangażowaniu pracowników. Podkreślił, że skuteczne przywództwo wymaga pokory, współdziałania i wiary w wartości osobiste oraz organizacyjne. Dr Iwona Lupa-Wójcik (UKEN w Krakowie) w referacie *Kierowcy tirów w cieniu hejtu: jak kampanie w mediach społecznościowych mogą zmieniać postawy społeczne wobec kontrowersyjnych zawodów* omówiła wpływ kampanii społecznych na wizerunek grup zawodowych, wskazując, że odpowiednio prowadzona narracja w mediach społecznościowych może skutecznie zmieniać postrzeganie danej grupy.

VI sekcja tematyczna pt. *Spółeczeństwo starzejące się i wsparcie seniorów* była moderowana przez prof. dr hab. Olenę Kovalenko oraz dra hab. Krzysztofa Trębskiego i poświęcona została aspektom społecznym, zdrowotnym oraz instytucjonalnym związanym ze starzeniem się populacji. Prof. dr hab. Olena Kovalenko (UKEN w Krakowie) w prelekcji *Dobrostan psychologiczny pracowników socjalnych świadczących usługi osobom starszym i ich satysfakcja*

z życia omówiła wielowymiarowy dobrostan psychiczny pracowników socjalnych, obejmujący m.in. pozytywne relacje, autonomię, sens życia oraz rozwój osobisty. Badania wykazały, że poziom dobrostanu nie zależy od miejsca zamieszkania ani wieku, natomiast wyższe wykształcenie wiąże się z większym rozwojem osobistym. Podkreślono znaczenie kompetencji emocjonalnych w pracy z seniorami. Dr hab. Krzysztof Trębski (Uniwersytet Trnavski, Słowacja) w referacie *Starzenie się społeczeństwa jako wyzwanie dla polityki społecznej i pracy socjalnej na Słowacji* przedstawił konsekwencje niskiego przyrostu naturalnego i migracji, w tym zmniejszenie zasobów siły roboczej oraz wzrost liczby osób starszych. Zwrócił uwagę na potrzebę wspierania aktywnego starzenia się, rozwijania więzi międzypokoleniowych oraz wdrożenia elastycznych form zatrudnienia i kompleksowego systemu wsparcia seniorów. Dr Renata Mischuk (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) w referacie *Wsparcie społeczne osób po 60. roku życia – analiza działań w kontekście jakości życia* wskazała na znaczenie aktywizacji seniorów poprzez uniwersytety trzeciego wieku, kluby seniora i programy takie jak Dom Seniora+. Podkreśliła, że aktywności te zmniejszają samotność, zwłaszcza na obszarach wiejskich, i zwiększają uczestnictwo seniorów w życiu społecznym. Dr Kornelia Czerwińska (Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie) w referacie *Seniorzy tracący wzrok – wyzwania w zakresie polityki społecznej* omówiła trudności osób starszych niewidomych lub niedowidzących, w tym ograniczenia w samodzielnym funkcjonowaniu, izolację społeczną oraz problemy z dostępem do wsparcia. Podkreśliła rolę instytucji publicznych i organizacji pozarządowych w tworzeniu programów edukacyjnych, integracyjnych i wsparcia socjalnego. Dr n. med. Anna Mirczak w referacie *Teleopieka jako nowoczesne narzędzie wsparcia osób starszych i niesamodzielnych w kontekście deinstytucjonalizacji usług społecznych* omówiła różnorodne formy teleopieki – od przycisków alarmowych po inteligentne systemy monitorujące – oraz bariery jej wdrażania, takie jak brak wiedzy, obawy o prywatność czy niskie kompetencje cyfrowe. Podkreśliła znaczenie integracji teleopieki z systemem pomocy społecznej i ochrony zdrowia oraz jej profilaktycznej roli w zapewnianiu niezależności, bezpieczeństwa i jakości życia seniorów. Mgr Paweł Rabiej (Uczelnia Korczaka) w referacie *Wdrożenia teleopieki jako przełomowe doświadczenie przełamujące opory instytucji pomocy społecznej i odbiorców usług społecznych wobec technologii* wskazał, że wdrażanie teleopieki wymaga edukacji i wsparcia organizacyjnego, a jej skuteczność zależy od integracji z systemem wsparcia społecznego i ochrony zdrowia. Mgr Hanna Milewska-Wilk (Instytut Rozwoju Miast i Regionów) w referacie *Cohousing jako rozwiązanie z zakresu usług społecznych – nie tylko dla seniorów* zaprezentowała innowacyjną koncepcję wspólnotowego mieszkalnictwa wspieranego. Cohousing sprzyja większej samodzielności, umożliwia

współdzielenie przestrzeni i zasobów oraz ułatwia dostęp do usług, co jest szczególnie korzystne dla osób starszych.

VII sekcja tematyczna pt. *Pomoc społeczna i praca socjalna – praktyki, idee, kierunki rozwoju* była moderowana przez prof. UKEN dr. hab. Czesława Kłaka oraz dr Joannę Lizut. Sekcja skoncentrowała się na wyzwaniach współczesnego systemu pomocy społecznej oraz potrzebach kadrowych i edukacyjnych pracowników socjalnych. Prof. UKEN dr hab. Czesław Kłak w referacie *Wiktymologiczne aspekty bezdomności w przedstawionych badaniach* omówił szczególne zagrożenia osób bezdomnych, w tym kobiet, seniorów i osób z niepełnosprawnościami, które są narażone na przestępstwa o charakterze systematycznym i celowym. Podkreślił konieczność zwiększenia ochrony oraz wsparcia tej grupy. Dr Joanna Lizut (Uczelnia Korczaka) w referacie *Potrzeby szkoleniowe pracowników pomocy społecznej. Raport z badań* zwróciła uwagę na problemy kadrowe w systemie pomocy społecznej, w tym brak spójnego systemu szkoleń, starzenie się kadr, przeciążenie obowiązkami administracyjnymi oraz niski poziom cyfryzacji. Podkreśliła konieczność integracji szkoleń z praktyką zawodową oraz rozwijania kompetencji cyfrowych pracowników. Dr Dominika Sozańska (UKEN) w wystąpieniu *Prawidłowe odżywianie a wykluczenie społeczne* omówiła związek wykluczenia społecznego z nieprawidłowym odżywianiem i podkreśliła potrzebę rozszerzenia programów dożywiania, edukacji żywieniowej oraz współpracy sektora edukacji, pomocy społecznej i organizacji pozarządowych. Dr Łukasz Cywiński (UKEN) w referacie *Zaufanie do systemu pomocy społecznej w Polsce* wskazał na niski poziom zaufania młodych osób do instytucji pomocy społecznej oraz konieczność dostosowania oferty do ich oczekiwań, poprawy dostępności usług i komunikacji w celu budowania pozytywnego wizerunku systemu. Dr Mariusz Gajewski (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie) w referacie *Między euforią a frustracją: osobiste i społeczne konteksty motywacji do osiągnięć akademickich w narracjach studentów* przedstawił znaczenie indywidualizacji podejścia do studentów, tworzenia środowiska sprzyjającego samodzielności oraz rozwijaniu kompetencji miękkich, co przeciwdziała frustracji akademickiej i wzmacnia zaangażowanie młodych ludzi. Mgr Aleksandra Dudzik (UKEN) w referacie *Doświadczenia młodego pokolenia z systemem pomocy społecznej na przykładzie studentów z Małopolski* wskazała na bariery w korzystaniu z usług pomocy społecznej, takie jak brak informacji, obawa przed stygmatyzacją i nieufność wobec instytucji. Podkreśliła potrzebę wzmocnienia świadomości i poprawy komunikacji oraz integracji działań edukacyjnych i społecznych. W referacie *Praca socjalna w oczach uczniów szkół średnich* studentki UKEN, Wiktoria Adamek i Maria Franelak, przedstawiły wyniki badań wskazujące na niską znajomość zawodu pracownika socjalnego wśród młodzieży, przy jednoczesnym zainteresowaniu tematyką. Podkreśliły, że wczesne wprowadzenie wiedzy o pracy socjalnej w programach szkolnych

może rozwijać postawy prospołeczne i zwiększać świadomość obywatelską młodzieży. Sekcja VII podkreśliła potrzebę kompleksowego podejścia do rozwoju pracy socjalnej, obejmującego zarówno poprawę systemu wsparcia i szkoleń, jak i dostosowanie działań do zmieniających się potrzeb różnych grup społecznych. Uczestnicy zgodzili się, że kluczowe jest integrowanie wiedzy naukowej z praktyką oraz tworzenie elastycznych i innowacyjnych rozwiązań w obszarze polityki społecznej i pracy socjalnej

VIII sekcja tematyczna pt. *Usługi społeczne i wsparcie w zróżnicowanych kontekstach społecznych* była moderowana przez prof. UR dr. hab. Piotra T. Nowakowskiego oraz dr Ewelinę Zdebską. Sekcja skupiła się na wyzwaniach i kierunkach rozwoju usług społecznych w różnych kontekstach społecznych, z uwzględnieniem aspektów historycznych, instytucjonalnych, lokalnych oraz związanych z technologią. Prof. UKEN dr hab. Beata Ziębińska w wykładzie *Usługi opiekuńcze z perspektywy historycznej i współczesnych uwarunkowań społeczno-demograficznych i politycznych* przedstawiła analizę usług opiekuńczych w Polsce w latach 1918–2015. Zwróciła uwagę na regionalne zróżnicowanie, dominację usług środowiskowych i stacjonarnych oraz spadek liczby świadczonych usług przy rosnącym zapotrzebowaniu. Zarekomendowała rozwój usług asystenckich i rehabilitacyjnych oraz wyrównanie dostępu do usług w całym kraju, podkreślając znaczenie wyciągania wniosków z przeszłości dla kształtowania nowoczesnej polityki społecznej. Dr inż. Anita Richert-Kaźmierska z Politechniki Gdańskiej i Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku w referacie *Miejsce zamieszkania ma znaczenie, czyli o nierównej dostępności do usług społecznych dla osób z niepełnosprawnościami i ich opiekunów na przykładzie opieki wytchnieniowej w gminach województwa pomorskiego* omówiła problem nierównej dostępności usług opieki wytchnieniowej w gminach województwa pomorskiego. Podkreśliła brak systemowego i finansowego podejścia oraz kluczową rolę samorządów lokalnych, zwracając uwagę na potrzebę standaryzacji usług i ustalenia jednolitej wartości dofinansowań, a także współpracy międzysektorowej. Prof. UKEN dr Józefa Matejek w referacie *Dzieci w rodzinnej opiece zastępczej – wychowanie, edukacja, obszary wsparcia* skupiła się na sytuacji dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej, wskazując na wyzwania rozwojowe oraz potrzebę wsparcia obejmującego edukację, wychowanie i rozwój emocjonalny. Podkreśliła znaczenie inwestowania w profesjonalne wsparcie opiekunów w celu podniesienia jakości życia dzieci. Dr Ewelina Zdebska (UKEN w Krakowie) w prelekcji *Wyzwania polityki społecznej w zakresie opieki nad osobami niesamodzielnymi* zwróciła uwagę na deficyty instytucjonalne, niskie wynagrodzenia, brak integracji systemów opieki oraz duże obciążenie rodzin. Apelowała o kompleksową reformę polityki społecznej, uwzględniając wsparcie środowiskowe, rodzinne oraz włączanie technologii wspierających opiekę środowiskową. Dr Grzegorz Sudoł (UKEN w Krakowie) w referacie *Podmiot ekonomii społecznej*

jako organizacja w permanentnym procesie uczenia się przedstawił podmioty ekonomii społecznej jako organizacje uczące się, które muszą nieustannie adaptować się do zmieniającego się otoczenia. Podkreślił rolę systemowego wsparcia w rozwoju kompetencji, szkoleń oraz kultury organizacyjnej sprzyjającej innowacjom i współpracy. Marcelina Pietruszka z Uniwersytetu Rzeszowskiego w referacie *Zarządzanie w usługach społecznych w erze mediów i globalizacji: nowe kompetencje i strategie* omówiła wyzwania zarządzania usługami społecznymi w kontekście globalizacji i cyfryzacji. Wskazała na konieczność rozwijania nowych kompetencji liderów, integracji lokalnych działań z globalnymi trendami, a także wykorzystania innowacyjnych narzędzi cyfrowych w celu poprawy jakości i dostępności usług społecznych.

IX sekcja tematyczna pt. *Konteksty społeczne energii, środowiska i turystyki* była moderowana przez dr hab. Aleksandrę Jadach-Sepioło oraz dr Franciszka Mroza. Sekcja poświęcona była interdyscyplinarnym wyzwaniom związanym z polityką społeczną, ochroną środowiska i turystyką, podkreślając powiązania między problemami energetycznymi, środowiskowymi a potrzebami społecznymi. Dr hab. Aleksandra Jadach-Sepioło w referacie *Ubóstwo energetyczne jako problem polityki społecznej i wyzwanie dla pracy socjalnej* omówiła ograniczony dostęp do energii niezbędnej do podstawowych potrzeb życiowych, wskazując, że zjawisko to dotyczy szczególnie osób starszych, rodzin wielodzietnych, osób z niepełnosprawnościami i mieszkańców obszarów wiejskich. Zwróciła uwagę na potrzebę systemowych rozwiązań obejmujących wsparcie finansowe, edukację energetyczną, dostęp do taniej i ekologicznej energii oraz integrację działań pracy socjalnej z edukacją środowiskową. Jej wystąpienie uwypukliło, że zrozumienie zjawiska ubóstwa energetycznego jest dziś niezbędne dla skutecznej polityki społecznej i pracy socjalnej. Dr hab. Bożena Sowa w referacie *Wpływ wojny w Ukrainie na import i ceny gazu w Polsce* przedstawiła konsekwencje konfliktu zbrojnego dla bezpieczeństwa energetycznego kraju. Wskazała na konieczność dywersyfikacji źródeł gazu, zwiększenie importu LNG oraz rozwój OZE i termomodernizacji, podkreślając znaczenie integracji polityki energetycznej z polityką społeczną w długofalowej perspektywie. Dr Franciszek Mróz w referacie *Społeczne, kulturowe i religijne konteksty caminofilii* przybliżył fenomen pielgrzymowania Camino de Santiago, pokazując jego wielowymiarowość – jako akt religijny, formę osobistej refleksji, kontaktu z naturą oraz potrzeby ucieczki od codzienności. Wskazał, że pielgrzymowanie łączy aspekty duchowe, społeczne i kulturowe, a jego praktyka może mieć zarówno pozytywne, jak i potencjalnie ryzykowne skutki dla uczestników. Dr Przemysław Jura w referacie *Wpływ rozwiązań AI na procesy zarządzania w branży ochrony środowiska* omówił zastosowanie sztucznej inteligencji w przewidywaniu zanieczyszczeń, optymalizacji zużycia energii, monitorowaniu przyrody oraz analizie zmian klimatycznych. Podkreślił potrzebę nowych kompetencji, przemysłanej

legislacji oraz integracji technologii z polityką ochrony środowiska i potrzebami społecznymi. Dr Bogumiła Grzebyk w wystąpieniu *Finansowanie i zarządzanie obszarami przyrodniczo-cennymi w Polsce* przedstawiła mechanizmy finansowania parków narodowych, rezerwatów i obszarów Natura 2000, omawiając wyzwania związane z turystyką, presją urbanizacyjną i zmianami klimatycznymi. Zwróciła uwagę na znaczenie współpracy z lokalnymi społecznościami i promowania ekoturystyki dla zrównoważonego zarządzania tymi terenami. Mgr Mateusz Młyński w referacie *Rozwiązanie problemu ubóstwa energetycznego poprzez działania inwestycyjne w ochronie środowiska* wskazał, że inwestycje w efektywność energetyczną i odnawialne źródła energii – takie jak termomodernizacja, panele fotowoltaiczne czy pompy ciepła – mogą skutecznie ograniczać ubóstwo energetyczne. Podkreślił potrzebę integracji polityki ekologicznej z polityką społeczną jako kierunku przyszłościowego dla państw i samorządów.

X sekcja tematyczna pt. *Od wojny po integrację – refleksje nad zarządzaniem, edukacją i społeczną odpowiedzialnością* była moderowana przez dra hab. Józefa Młyńskiego, prof. UKEN, oraz dr Annę Mróz i prowadzona w formie hybridowej – online i offline. Ze względu na obiektywne przyczyny nie wszyscy zaplanowani prelegenci mogli uczestniczyć. Sekcja skupiła się na zagadnieniach związanych z edukacją, wsparciem społecznym, integracją uchodźców, innowacjami w nauczaniu oraz kwestiami społecznymi w kontekście wojny i nierówności. Prof. dr hab. Bogusław Grużewski (Litewskie Centrum Nauk Społecznych) w referacie *Czynniki dobrostanu społecznego studentów: analiza porównawcza państw bałtyckich i Polski* przedstawił porównanie dobrostanu społecznego studentów w Polsce i krajach bałtyckich, podkreślając znaczenie wsparcia akademickiego, relacji rówieśniczych oraz aktywności społecznej w budowaniu jakości życia młodych ludzi. Prof. dr hab. Yuriy Pachkovskyy (Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki) w referacie *Odporność społeczna ukraińskich rodzin w obliczu wojny* omówił mechanizmy adaptacyjne i strategie odporności rodzin ukraińskich wobec skutków wojny, wskazując na rolę więzi rodzinnych, lokalnych sieci wsparcia oraz instytucji państwowych i organizacji pozarządowych. Prof. dr hab. Volodymyr Shvets, również z Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. I. Franki, w referacie *Ocena strat dziedzictwa kulturowego Ukrainy w wyniku rosyjskiej agresji* omówił skalę zniszczeń dziedzictwa kulturowego Ukrainy, podkreślając potrzebę dokumentacji, cyfryzacji zabytków oraz międzynarodowego wsparcia w ochronie i odbudowie kultury. Dr Katarzyna Stankiewicz (UKSW w Warszawie) w referacie *Między izolacją a integracją uczniów uchodźczych z Ukrainy w Polsce. Przykład SzkoUA – Warszawskiej Szkoły Ukraińskiej* przedstawiła problemy adaptacyjne i edukacyjne uchodźców w polskich szkołach oraz działania integracyjne prowadzone przez Warszawską Szkołę Ukraińską, podkreślając znaczenie indywidualnego wsparcia i środowiska rówieśniczego. Prof. KUL dr hab.

Małgorzata Gruchoła w referacie *Robotyka społeczna w edukacji: perspektywa komunikacyjna* omówiła zastosowanie robotyki w edukacji oraz jej wpływ na komunikację nauczyciel–uczeń, wskazując wyzwania związane z integracją nowych technologii i potrzebą szkoleń kadry pedagogicznej. Dr Anna Mróz (UKEN w Krakowie) w referacie *Wspieranie nauczycieli jako strategiczny element jakości szkoły* podkreśliła znaczenie programów mentoringowych, szkoleń oraz narzędzi wspierających rozwój zawodowy nauczycieli, wskazując na bezpośredni wpływ kompetencji i satysfakcji nauczycieli na jakość kształcenia. Dr Rafał Bakalarczyk (Instytut Pracy i Spraw Socjalnych w Warszawie) w referacie *Wsparcie i usamodzielnienie dorosłych wychowanków pieczy zastępczej jako jedno z wyzwań współczesnej polityki społecznej* omówił dostępne programy wsparcia dla dorosłych wychowanków pieczy zastępczej, podkreślając konieczność indywidualnego podejścia i budowania sieci wsparcia instytucjonalnego i społecznego. Prof. Rosaura Navajas Seco (Complutense University of Madrid) w referacie *Educating the Educator: Building Emotional and Resilient Capacities for the Future* przedstawiła strategie rozwijania kompetencji emocjonalnych i odporności psychicznej nauczycieli, akcentując konieczność wsparcia psychologicznego i szkoleń rozwojowych jako fundamentu jakości nauczania. PhD Yumna Ali (Hazara University, Pakistan) w referacie *Perceived Belongingness, Athletic Identity and Vulnerability in Para Pentathletes – Mediation of Social Inclusion in Sports Education* zwróciła uwagę na rolę poczucia przynależności i integracji społecznej w edukacji sportowej osób z niepełnosprawnością, podkreślając wpływ włączenia społecznego na samoocenę i rozwój uczestników. PhD Enkeleida Pulaj (Universiteti „Aleksandër Moisiu” Durrës, Albania) w referacie *Socio-Cultural Influences and Legal Evolution in Albania: Unraveling the Status of Women and Persistent Gender Gaps* omówiła wpływ czynników społeczno-kulturowych na pozycję kobiet w Albanii, ewolucję prawa w zakresie równouprawnienia oraz istniejące luki w praktyce, wskazując na konieczność dalszych reform i działań edukacyjnych.

Po zakończeniu równoległych sekcji tematycznych odbyło się sprawozdanie z ich prac oraz podsumowanie konferencji, które moderowali dr hab. Beata Ziębińska, prof. UKEN, oraz dr hab. Marek Klimek, prof. UKEN. Drugi dzień II Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Konteksty Polityki Społecznej i Pracy Socjalnej. Polityka – Zarządzanie – Edukacja* zgromadził ekspertów z Polski i zagranicy, którzy podejmowali interdyscyplinarne zagadnienia z zakresu polityki społecznej, edukacji, zarządzania i pracy socjalnej. W ramach sesji plenarnej oraz dziesięciu sekcji tematycznych poruszono m.in. kwestie liderstwa i kompetencji menedżerskich w sektorze społecznym, edukacji międzykulturowej i cyfrowej, migracji i różnorodności społecznej, partycypacji obywatelskiej, wyzwań rynku pracy, starzenia się społeczeństw, pomocy społecznej oraz nierówności w dostępie do usług.

Wydarzenie naukowe zakończył w imieniu organizatorów przewodniczący II Międzynarodowej Konferencji Naukowej, dr hab. Józef Młyński, prof. UKEN. W swoim wystąpieniu podkreślił, że konferencja zgromadziła 120 prelegentów z Polski, Europy i świata, reprezentujących 22 ośrodki naukowe, oraz prawie 500 uczestników – studentów i przedstawicieli różnych instytucji społecznych z kraju i zagranicy. Zwrócił uwagę, że konferencja była nie tylko przestrzenią wymiany wiedzy, lecz także forum budowania relacji między naukowcami, praktykami i decydentami. Wielogłos w podejmowanych tematach uwypuklił złożoność i dynamikę współczesnych wyzwań społecznych – od lokalnych problemów zarządzania usługami publicznymi po globalne procesy migracyjne i cyfrową transformację edukacji. Istotnym aspektem była również refleksja nad rolą wartości, empatii i sprawczości – zarówno w pracy socjalnej, jak i w zarządzaniu. Wydarzenie podkreśliło znaczenie podejścia zintegrowanego i wielowymiarowego, w którym wiedza akademicka wspiera działania praktyczne, a innowacje technologiczne i społeczne przyczyniają się do budowania bardziej sprawiedliwego i zrównoważonego świata. Zwrócono również uwagę na potrzebę współpracy międzynarodowej, elastyczności systemowej oraz wdrażania innowacyjnych rozwiązań w odpowiedzi na zmieniające się realia społeczne. Wnioski z obrad pokazały znaczenie współdziałania teorii i praktyki, konieczność wzmacniania kompetencji społecznych oraz budowania otwartego i włączającego społeczeństwa. Konferencja zakończyła się wspólnym lunchem, który stał się okazją do swobodnych rozmów i wymiany refleksji. Uczestnicy dzielili się swoimi wnioskami, dyskutując o tym, co najbardziej ich poruszyło i jak zdobytą wiedzę mogą wykorzystać w praktyce. Na zakończenie przewodniczący konferencji złożył wyrazy wdzięczności wszystkim naukowcom, badaczom i praktykom, jednocześnie zapraszając uczestników na kolejną konferencję, która odbędzie się w 2027 r.

dr hab. Józef Młyński, prof. UKEN

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

e-mail: jozef.mlynski@uken.krakow.pl

ORCID: 0000-0002-2475-9658

Gabriela Szarek

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

e-mail: gabriela.szarek@student.up.krakow.pl

ORCID: 0009-0005-1681-3991